

Gabriel Sala

**FELNACUL ȘI FELNĂCANII ÎN
ISTORIA ROMÂNILOR**

Cuvânt înainte

Monografia Felnacului reprezintă o lucrare dedicată cu predilecție felnăcanilor și mai puțin cititorilor care nu au legătură directă sau indirectă cu locul meu de baștină. Drept urmare consătenilor mei le este dedicat acest preambul la cele ce vor urma, în condițiile în care sunt participanți și în mod implicit cunoscători ai realităților contemporane, în speță recente. Se impune precizarea că studiul a fost publicat în 2009, astfel că cercetarea și analiza evoluției recente a Felnacului are ca punct final realitățile specifice aceluia an. Evoluția ulterioară a localității nu a mai fost radiografiată și nici nu va mai fi de către mine. În consecință adăugirile efectuate la vechea ediție a monografiei satului nostru surprind mai detaliat realitățile specifice Felnacului secolului al XIX-lea și începutului de secol XX, de mare interes pentru cititori, ignorând complet evoluția socială, școlară, economică, etnică, politică, religioasă, demografică, culturală etc., a localității după 2008/2009. Practic cu ediția online pun punct final cercetărilor dedicate localității, însă cu certitudine peste ani alți cercetători vor include în sfera lor de interes și studiul dedicat evoluției satului.

Capitolul dedicat evoluției echipei de fotbal locale sunt sigur că reprezintă principalul punct de reper pentru cititorii noi ediții, în condițiile în care consider că această dimensiune a istoriei locale a fost singura neacoperită în cadrul monografiei care a văzut lumina tiparului în 2009. Precizez că am optat pentru termenul Vife în detrimentul celui de Vi-Fe, pornind de la aceleași rațiuni ca și în cazul echipei UTA, unde numele echipei s-a transformat în nume propriu, substantiv comun, deși inițial însemna Uzinele Textile Arad. De la acronimul U.T.A., respectiv U.T. Arad s-a ajuns la substantivul propriu UTA, așa cum de la V.F. se poate ajunge doar la Vife și nu Vi-Fe.

Oricum acest capitol dedicat fotbalului local reprezintă principala rațiune care a stat la baza credinței că este necesară o nouă ediție revizuită și adăugită a monografiei Felnacului, însă pentru a nu fi acuzat de ipocrizie trebuie să mărturisesc faptul că ediția online a fost redactată și pentru a fi accesibilă publicului tânăr. Pe de altă parte dacă ar fi să dedic cartea cuiva atunci cu siguranță aceia sunt prietenii mei - sârbi cei mai mulți, dar și români sau țigani - alături de care mi-am petrecut copilăria și adolescența, cu bune și rele, în acest loc căruia îi sunt recunoscător că există, în virtutea faptului că aici m-am format ca și caracter, ca și personalitate. Și ca urmare am fost și rămân felnăcan, indiferent de locul în care m-au dus valurile vieții, indiferent de orice context...

I. Cadrul natural

Situată în partea de sud-vest a județului Arad, localitatea Felnac, reședința comunei cu același nume, aflată pe D.J. 682, se află la o distanță de circa 15 kilometri de municipiul Arad, orașul cel mai apropiat și, concomitent, cel mai important al județului. Comuna Felnac se întinde pe o suprafață de 5120 ha, din care 4115 ha reprezintă teren agricol, iar în componența acestui teritoriu administrativ se regăsesc actualmente localitățile Felnac și Călugăreni¹.

Din perspectivă geografică și, desigur, din punct de vedere geomorfologic, teritoriul este situat între două unități geomorfologice distincte, respectiv între câmpia joasă a Mureșului și colinele Vingăi, părți integrante ale câmpiei de vest. Câmpia înaltă sau Câmpia piemontană a glacisului subcolinar al Vingăi, cu o altitudine ce oscilează între 110-120 m, prezintă un aspect general plan, slab înclinat de la sud la nord și de la est către vest, fapt oglindit și de direcția de scurgere a văilor². Platourile sunt acoperite de o serie de micro-depresiuni provenite din tasarea luturilor carbonatate și a loessurilor. Prin îngemănarea unor depresiuni, au luat naștere o serie de văi mai slab pronunțate decât cele de eroziune. Câmpia menționată este fragmentată de câteva văi de eroziune paralele, de dimensiuni diferite, care curg sau, mai corect, curgeau înspre Mureș, lungimea și adâncimea văilor fiind direct proporțională cu cea a versanților care le mărginesc. Câmpia domină lunca printr-un versant abrupt de eroziune, foarte sinuos, care a luat naștere în urma peregrinărilor pe partea laterală a albiei Mureșului³.

Lunca Mureșului prezintă un aspect general plan, presărat cu o serie de meandre părăsite, iar la racordul dintre aceasta și câmpia înaltă sunt prezente o serie de zone depresionare alungite.

Comuna se încadrează în bazinul hidrografic al râului, respectiv pe cursul inferior al acestuia, a cărui albie minoră constituie hotarul nordic al teritoriului, iar în porțiunea care străbate zona, cursul Mureșului prezintă caracteristicile unui râu de câmpie, cu o pantă redusă și o meandrare mare, din care cauză, la viiturile puternice, inundă o mare parte din lunca neîndiguită⁴.

Climatul este temperat-continental moderat, supus influențelor maselor de aer vestice, influențe temperat-oceanice, și se remarcă prin amplitudini termice moderate comparativ cu celelalte zone ale țării în succesiunea anotimpurilor, cu o temperatură medie multianuală de 10,6 grade Celsius și o valoare medie multianuală a precipitațiilor de 582 mm la stația meteorologică Arad. Umiditatea aerului are o valoare medie de circa 75%, iar frecvența anuală a vitezei vântului oscilează între 2 și 5 m/s⁵. Arealul comunei se încadrează în zona de silvostepă, la contactul cu stepa semi-umedă, evidențiindu-se din punct de vedere floristic o vegetație specifică zonei de câmpie înaltă și alta specifică zonei de luncă⁶.

În luncă, vegetația lemnoasă este reprezentată de păduri și pâlcuri de *Populus* spp. (plop), *Acer* spp. (arțar), *Ulmus scabra* (ulm), *Fraxinus excelsior* (frasin), *Quercus* spp. (gorun) în asociație cu subarborete precum *Crataegus monogyna* (păducel), *Prunus spinosa* (porumbar), *Sambucus nigra* (soc)⁷.

În zona de câmpie înaltă, vegetația este reprezentată de pâlcuri izolate de subarboreturi, precum *Prunus spinosa* (porumbar), *Rosa canina* (măceș), *Crataegus monogyna* și altele.

Vegetația din pajiști și fânețe este prezentă prin asociații de plante în care domină *Lolium perenne* (zizanie), *Festuca pratensis* (păiuș), *Poa pratensis* (firuță), *Bromus* spp. (obsigă), *Lotus corniculatus* (ghizdei), *Trifolium repens* (trifoi alb) etc.

În zonele cu exces de umiditate, se găsesc asociații de *Alopecurus pratensis* (coada vulpii), *Polygonum hydropiper* (piperul bălții), *Sectoria glauca* (mohor), *Juncus* spp. (pipirig) etc⁸.

Vegetația lemnoasă cultivată este reprezentată de pâlcuri sau exemplare răzlețe de prun, vișin, nuc, piersic, măr, cais, cireș, gutui.

Plantele cultivate în mod uzual sunt grâul, porumbul, floarea soarelui, ovăzul, secara, cartoful, pepenele, mai puțin rapița, orzul, lucerna, trifoiul⁹ ș.a.

Solurile sunt bogate în humus, din grupa cernoziomurilor, de o fertilitate ridicată, prielnice agriculturii, pe plan local fiind întâlnite următoarele tipuri dominante de soluri: cernoziomuri cambice (gleizate, pseudogleizate), cernoziomuri argiloiluviale (pseudogleizate, vertice), cernoziomuri (cambice, argiloiluviale erodate), lăcoviști (vertice, sărăturate), solonețuri (vertice), soluri aluviale (molice, vertice, sărăturate), erodisoluri (gleizate, amfigleizate), asociații de lăcoviști cu solonețuri și protosoluri antropice¹⁰.

Factorii limitativi care grevează asupra învelișului de sol sunt reprezentați, în principal, de gradul de tasare accentuat, excesul de umiditate freatică și din scurgeri de pe versanți, excesul de umiditate pluvială, inundabilitatea, panta și eroziunea de suprafață, reacția solului cu valori ridicate pe 6,7% din suprafață și scăzute pe 32,0% din suprafață¹¹.

Asupra acestor elemente care afectează potențialul de producție a învelișului de sol, se impun, de la caz la caz, măsuri ameliorative precum corectarea reacției acide prin amendare calcică periodică sau a celei alcaline prin gipsare, eliminarea excesului de umiditate prin coborârea nivelului freatic și colectarea scurgerilor de pe versanți (canale, șanțuri, rigole etc.) sau drenuri verticale pentru eliminarea excesului de umiditate din crovuri, prevenirea revărsărilor prin reabilitarea și modernizarea lucrărilor de îndiguire existente și extinderea acestora pe întreaga suprafață periclitată, prevenirea și combaterea eroziunii solului prin menținerea acestuia cât mai mult acoperit prin înființarea de culturi de păioase și ierburi perene sau prin crearea de benzi înierbate.

Literatura de specialitate menționează faptul că acoperirea cel puțin parțială (30%) cu resturi vegetale, ori încorporarea lor

superficială și uniformizarea suprafeței sunt factori care pot atenua procesele de degradare fizică și pot îmbunătăți relația sol-plantă¹².

Fauna, la rândul ei, se încadrează și ea în specificul zonei de silvostepă și se caracterizează prin prezența căprioarei (*capreolus capreolus*), a popândăului (*citellus citellus*), a șoarecelui de câmp (*microtus arvalis*), a hârciogului (*cricetus*), a iepurelui de câmp (*lepus europaeus*), a șopârlei cenușii. Dintre carnivore, emblematică și constantă ca prezență, este vulpea (*vulpes vulpes*), iar peisajul faunistic este completat de păsări ca nelipsita vrabie, cioara de câmp, prepelița (*conturnix conturnix*), fazanul de câmpie, sturzul etc¹³.

În pădure, și nu numai, trăiesc mistrețul (*sus scrofa*) și cerbul (*cervus elaphus*).

Lumea insectelor este bine reprezentată și ca urmare ierburile sunt pline de coșai (*locusta viridis*), greieri (*liogryllus campestris*), paianjeni și furnici. Numeroase sunt, de asemenea, și coleopterele: lăutari, scarabei și diverse specii de fluturi, ce înveselesc atmosfera, prin coloritul lor viu și zborul neregulat, împreună cu viespile care săgeată aerul. Fauna subacvatică cuprinde crapul, mreana, somnul, știuca, plătica¹⁴ etc. Deci, un areal prielnic habitatului uman.

Note:

1. informație primită de la primăria Felnac
2. Ghid turistic, "Meleaguri Arădene", Arad, 1970, p. 12
3. L. Sârcu, "Geografia fizică a Republicii Socialiste România", București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 14
4. Dorin Țărău și Marcel Luca, "Panoptic al comunelor bănățene din perspectivă pedologică", Timișoara, Editura Marineasa, 2002
5. idem
6. Ghid turistic, op. cit.
7. Dorin Țărău și Marcel Luca op. cit.
8. idem
9. L. Sârcu op. cit.
10. Dorin Țărău și Marcel Luca op. cit.
11. idem
12. ibidem
13. ibidem
14. L. Sârcu op. cit.

II. Evoluția istorică de la începuturi până în secolul al XVI-lea

Caracteristicile geografice prielnice habitatului uman au determinat o populare străveche a zonei din perimetrul localității și comunei Felnac, astfel încât cercetările arheologice au scos la iveală dovezi ale diferitelor faze de locuire, respectiv urme materiale. Conceptul care stă la baza periodizării preistoriei europene utilizează drept unic criteriu de selecție materia primă dominantă în confecționarea de arme și unelte. În funcție de aceasta, preistoria Europei a fost clasificată în trei mari epoci, în speță, epoca pietrei, epoca bronzului și epoca fierului. Este demn de semnalat faptul că afirmarea epocii bronzului coincide în spațiul mioritic cu indoeuropenizarea și, implicit, cu apariția și afirmarea tracilor.

1. Civilizația geto-dacă în perimetrul comunei Felnac

Dacă urmele materiale ce atestă o locuire în zonă în epoca pietrei sunt deocamdată extrem de sărace, din epoca bronzului, perioadă istorică încadrată între anii 2000-1150 î.Hr., în localitate și apropierea ei s-au descoperit un topor de bronz cu disc, un cuțit de bronz, precum și fragmente a șapte brățări de bronz cu capetele ușor subțiate¹, iar săpăturile efectuate la circa 1,5 km est de Felnac, în zona în care s-a construit în perioada comunistă complexul de porcine, au avut drept rezultat identificarea unui nivel de locuire ce aparține culturii Mureș, specifice bronzului mijlociu (1700/1650-1350/1150 î.Hr.)². Din aceeași epocă istorică, în punctul „La vii”, situat la N-E de

localitate, a fost descoperită accidental o necropolă de incinerare din bronzul târziu (1350/1300-1200/1150 î.Hr.) ce aparține culturii mormintelor tumulare, inventarul recuperat cuprinzând numeroase piese din bronz și anume: patru ace cu capul în formă de pecete, un ac cu capul dublu conic, unul cu capul sferic turtit, opt brățări, un pandantiv și un pumnal. Alături de acestea au fost salvate și două căni ornamentale cu caneluri, un vas-amforă și un fragment de oală³. Perioada de sfârșit a epocii bronzului coincide la nord de Dunăre și, desigur, pe valea Mureșului inferior, cu afirmarea unui nou tip de civilizație, bazată pe prelucrarea fierului, moment în care se vor individualiza și dacii ca grup distinct în marea masă a populațiilor trace, ca ramură nordică a acestora. La Felnac, urmele materiale ce datează din prima epocă a fierului (Hallstatt, 1200/1150-450/400 î.Hr.), dovedesc că în zonă existau condiții prielnice tranziției, iar perioada de trecere de la prelucrarea bronzului la cea a fierului s-a efectuat într-un tipar care se încadrează în contextul general, în care se combina utilizarea alternativă a celor două metale ca materie primă pentru unelte.

O așezare hallstattiană timpurie (1200/1150-850/800 î.Hr.), din care provin vase și un mic depozit ce include cinci brățări, trei ace și două bucăți de bronz brut, descoperiri atribuite culturii Cincu-Suseni, au fost scoase la iveală cu ocazia aceluiași lucrări edilitare amintite mai sus⁴. Tot din Felnac provin șase verigi sau inele de bronz, fragmente de fibulă și ace de păr, toate din a doua jumătate a mileniului I î.Hr.⁵ și un complex de obiecte compuse din patru fibule de bronz, una dintre piese datând din a doua fază a fierului, aparținând perioadei La Tene târzii (200 î.Hr.-106 d.Hr.)⁶. Materialul arheologic ce atestă popularea Felnacului cu o populație dacă este mult mai bogat între secolele I î.Hr.-I d.Hr. Astfel, în acest interval temporal a fost încadrată o așezare dacică, se pare destul de prosperă și întinsă, în care s-au descoperit semibordeie și gropi de provizii, precum și un cuptor, împreună cu un bogat material ceramic lucrat cu mâna și la roată⁷. Strămoșii românilor au profitat, practic, de condițiile

prielnice ce le oferea habitatului uman valea Mureșului în zona localității Felnac, în perioada de apogeu a culturii dacice existând supoziția că întreg spațiul din perimetrul comunei era împeștriat cu locuințe dacice, cele cunoscute azi fiind descoperite întâmplător, în urma activității desfășurate pe șantiere de construcții.

2. Romanizarea

Dacii din arealul felnăcan au fost martori activi la războaiele daco-romane, evenimente simbol al etnogenezei românești, în calitate de cetățeni ai statului lui Decebal, 87-106 d.Hr. sub care statul centralizat dac s-a aflat la apogeul puterii sale. Deși mai restrâns ca arie geografică decât teritoriul stăpânit de regele Burebista (cca.82 - 44 î.Hr.), noul stat era mai puternic și mai bine organizat, cu centru politico-spiritual, la fel ca și în cazul regatului lui Burebista, la Sarmizegetusa, în Munții Șureanu, unde se afla un complex de sanctuare și de fortificații militare.

Progresele înregistrate în acest timp de societatea dacă erau multiple și importante: o populație numeroasă și grupată în jurul multor "dave" în care pulsa o vie activitate economică, legături comerciale cu lumea greco-romană, o cultură înfloritoare cu puternice elemente originale. Încă din primul an de domnie, Decebal este confruntat cu o situație dificilă. Roma organizează prima campanie în inima Daciei. Împăratul Domițian (81-96 d.Hr.), pentru a-l pedepsi pe Decebal, trimite o armată comandată de generalul Cornelius Fuscus, care trece Dunărea cu cinci sau șase legiuni pe un pod de vase și înaintează prin Banatul de azi, însă într-o zonă de defileu, în locul numit de antici Tapae, în apropierea actualului sat Bucova, Decebal surprinde forțele romane. Comandantul roman cade în luptă, iar Decebal duce în Munții Orăștiei prada de război: prizonieri, trofee și stindardul legiunii a V-a⁸. La un an de la această

victorie, în anul 88 d.Hr., o armată romană condusă de Tettius Iulianus atacă din nou pătrunzând în Dacia prin Banat. Decebal așteaptă inamicul tot în defileul de la Tapae, considerat de către daci loc prielnic desfășurării bătăliilor. Confruntarea se încheie cu victoria romană, însă generalul roman nu poate valorifica victoria înaintând înspre Sarmizegetusa. Deși înfrânt de către romani, din cauza dificultăților întâmpinate de armatele imperiale romane în Pannonia, în lupta cu cvazii și marcomanii, care-l sprijiniseră pe regele dac, Decebal încheie o pace avantajoasă cu împăratul Domițian în anul 89 d.Hr. Confruntările dintre daci și romani au reînceput în timpul împăratului Traian (98-117)⁹. La începutul anului 101 d.Hr., armata romană, condusă chiar de împărat, după pregătiri de aproape trei ani, a atacat Dacia cu 13-14 legiuni și alte unități auxiliare (în total circa 150.000 de soldați)¹⁰.

La 25 martie 101 împăratul părăsește Roma, traversează Dunărea pe poduri de vase la Laederata, azi Rama, și la Tibiscum, azi localitatea Jupa, face joncțiunea cu o a doua coloană ce înainta dinspre Dierna, azi Orșova, pătrunzând în Dacia prin Banat. Xiphilin menționează episodul în care Decebal, prin aliații săi, burii germanici, îi trimite lui Traian o ciupercă uriașă pe care era scris un mesaj prin care romanii sunt sfătuiți pentru binele lor să se întoarcă la Roma. Lupta principală are loc, de asemenea, în defileul de la Tapae, în vara anului 101, iar Decebal încearcă să oprească înaintarea romană. Bătălia se încheie, însă, cu victoria romană, fără ca înfrângerea să reprezinte un dezastru pentru daci¹¹.

În iarna și primăvara anului 102, Decebal este înfrânt la Nicopolis și în Dobrogea, la Adamclisi. În toamna anului 102, Decebal este silit să încheie o pace zdrobitoare pentru Dacia: regele dac trebuia să dărâme zidurile cetăților dace, să cedeze o serie de teritorii și să renunțe la orice independență în politica externă. Regele dac avea nevoie, practic, de o gură de oxigen și, în condițiile în care Traian i-a oferit-o, va încălca prevederile păcii, pregătindu-se pentru un nou conflict. Din ordinul lui

Traian, Apolodor din Damasc cel mai vestit arhitect al epocii, înaltă, între Drobeta și Pontes, în anii 103-105, un durabil pod peste Dunăre, pe care legiunile romane îl trec în vara anului 105, inițiind cel de-al doilea război dacic¹². Abandonat de aliați, atacat prin Banat, Valea Oltului și Moldova, constrâns continuu la defensivă, Decebal se retrage în citadela din Munții Orăștie. După cucerirea puternicelor cetăți care păzeau accesul spre capitală: Blidaru, Costești, Piatra Roșie, Bănița, Căpâlna, Tilișca, legiunile romane încep asediul capitalei Sarmizegetusa¹³. În ciuda rezistenței dace, cetatea este cucerită și distrusă din temelii. Decebal, împreună cu câteva căpetenii, reușește să părăsească cetatea, încercând să continue rezistența împotriva romanilor în interiorul țării. Este urmărit de cavaleria romană și, în urma unei trădări, pentru a nu cădea viu în mâinile dușmanului, se sinucide. Dacia este cucerită și declarată în vara lui 106, provincie romană. Dacii din arealul felnăcan au participat activ la aceste evenimente marcante din istoria românilor¹⁴. Transformarea Daciei în provincie romană, după războaiele din anii 101-102 și 105-106 dintre Decebal și Traian, nu a avut ca rezultat anularea vieții socio-economice în spațiul geografic felnăcan, chiar dacă materialele arheologice din această perioadă sunt deocamdată destul de sărace, în condițiile în care Mureșul inferior devine granița imperială. Se cuvine precizarea că, deși nordul județului Arad nu a făcut parte din Imperiul Roman, fiind locuit de dacii liberi, perimetrul comunei Felnac a fost parte integrantă a imperiului, datorită poziției sale sud-mureșene. Practic, după încheierea războaielor dacice și organizarea provinciei Dacia, etapă în care au fost aduși la nord de Dunăre reprezentanți ai aparatului administrativ, militar, economic sau fiscal imperial roman, au fost încurajați să se stabilească în noua provincie imperială numeroși coloniști, mulți dintre aceștia fiind cetățeni romani. Ca urmare a colonizării, s-a amplificat gradul de eterogenitate a populației provinciei, din punct de vedere etnic, însă, în ciuda diversității, populația provinciei în general și cea de la Mureșul inferior, din zona

Felnacului în special, poate fi grupată în două categorii: autohtonii geto-daci pe de o parte, iar pe de altă parte coloniștii și reprezentanții organismelor instituționale romane. Practic, prin romanizarea și asimilarea dacilor de către populația romană, s-a creat cadrul favorabil afirmării procesului etnogenezei românești, o părțică din acest amplu proces istoric desfășurându-se la microscară și în zona Felnacului, chiar dacă dovezile istorice în acest sens sunt sărace, arealul nefiind cercetat în mod special de către arheologi. Totuși, în zonă au fost descoperite fragmente de *terra sigilata*¹⁵ respectiv ceramică fină romană, semn că exponenți ai culturii latine au habitat alături de băștinași la Felnac. Din punctele nelocalizate în teren provenind un dinar pus în circulație în perioada lui Hadrian, care a condus imperiul între anii 117 și 138 d.Hr. actualmente aflat în colecție particulară la Sânpetru German, precum și o monedă de bronz ce datează de la Maximinus Herculus, împărat în perioada 286 până în 305, alături de Dioclețian, monedă aflată la rândul ei în colecție particulară la Pecica¹⁶. Circulația monetară reprezintă una dintre dovezile elocvente în ceea ce privește desfășurarea de activități economice și comerciale în arealul studiat. Continuitatea habitatului dac, respectiv daco-roman, în secolul II d.Hr. la Felnac nu este susținut deocamdată de dovezi istorice palpabile, din motivele enumerate mai sus. De aceea, orice comentariu în acest sens vis-à-vis de realitățile locale, fără a apela la cadrul general, este fantezist, în virtutea faptului că nu se sprijină pe izvoare istorice palpabile. Cert este că, din perspectivă arheologică, arealul felnăcan reprezintă un muzeu în aer liber, un muzeu necercetat deocamdată.

3. Autohtoni și alogeni în perioada marilor migrații

În secolul III d.Hr. au loc evenimente importante la nivel imperial. Astfel, în 235 este asasinat ultimul împărat al dinastiei Severilor, Septimius Severus, imperiul confruntându-se cu o

criză internă majoră, accentuată și de invazia populațiilor barbare, care atacau din toate părțile frontierele imperiale. Incursiunile militare ale acestora, în speță a goților, au dus la părăsirea Daciei în 271/274 și la fixarea frontierei pe un nou aliniament la hotarul nord-estic al imperiului, mult mai ușor de apărat, cel al cursului Dunării, în perioada în care împărat la Roma era Aurelianus 270-275¹⁷. Acest fapt nu a determinat și depopularea fostei provincii, la nord de Dunăre rămânând o populație daco-romană ce a constituit o prezență constantă în spațiul mioritic și, implicit, la Mureșul inferior. Habitatul în zona Felnacului este consemnat de izvoarele arheologice în perioada de după părăsirea Daciei de către administrația romană în 271 începând, totuși, cu secolele III-IV d.Hr., perioadă în care au fost încadrate două morminte sarmatice. Sarmații, o populație germanică stabilită și în vestul Daciei au fost aliați episodici ai dacilor în timpul războaielor cu romanii¹⁸. Înrușiți cu sciții, aceștia au fost atestați în secolul I î.Hr. între Nipru și Nistru, după care, în secolul I d.Hr. sunt atestați în vremea împăratului Tiberiu, în vestul lumii dace, între Dunăre și Tisa, fiind necunoscut modul în care aceștia au ajuns în spațiul panonic prin nordul lumii dace. Cert este că sarmații au fost puternic influențați de către daci, dovadă stând numeroasele morminte sarmatice cu obiecte de inventar dacic, fără a fi asimilați de către strămoșii noștri, cel puțin până în secolul IV d.Hr., dovadă mormintele sarmatice de la Felnac. Oricum, relația dintre latinofoni și sarmați nu a fost una pașnică prin definiție. În anul 334 este consemnată o revoltă a băștinașilor din sud-vestul țării - exact zona care ne interesează, deoarece include și Felnacul actual - împotriva sarmaților. În interpretarea care s-a dat izvorului istoric al lui Ammianus, Marcellinus arată că răsculații erau urmași ai romanilor¹⁹. Exponenții populației germanice nu au fost, desigur, singurii locuitori ai arealului felnăcan în acea perioadă post-aureliană. Băștinașii latinofoni sunt consemnați, la rândul lor, de izvoarele arheologice. O așezare felnăcană daco-romană din secolul IV d.Hr., cu o groapă ce cuprindea ceramică

dacică lucrată cu mâna și la roată, ilustrează simbioza dintre cele două popoare și latinizarea autohtonilor²⁰. Romanizarea a fost un proces ireversibil, în ciuda faptului că prin spațiul românesc se vor perinda diferite populații migratoare, care vor domina timp de circa un mileniu și zona felnăcană a Mureșului inferior, cum ar fi goții, hunii, gepizii, avarii, slavii, bulgarii de neam turanic, ungurii, pecenegii, uzii, cumanii sau mongolii. Cert este că aceste populații migratoare vor constitui de cele mai multe ori o prezență episodică la nord de Dunăre, majoritatea dintre ei fiind asimilați în marea masă a latinității. Populația romanică a constituit cel mai numeros grup etno-lingvistic, atât la nord cât și la sud de Dunăre. În arealul sud dunărean se pare că venirea slavilor în secolul VII d.Hr. a modificat configurația etnică în regiune, formându-se popoare slave : sârbi, bulgari, croați etc. De altfel, prin amploarea și consecințele pătrunderii în spațiul carpato-dunărean, slavii ocupă un loc aparte în rândul popoarelor migratoare, deoarece aceștia au avut în procesul etno-genetic românesc rolul pe care l-au jucat în occident populațiile germanice în procesele de formare a popoarelor latine vestice. Procesul de formare a poporului și a limbii române se definitivează după venirea acestora, respectiv în secolul VI în sudul și estul Carpaților, pentru ca, în secolul următor, o parte dintre ei să descindă în Transilvania și Banat, în condițiile în care cei mai mulți au trecut Dunărea, la sud. În acest context, în care poporul român se formează în secolele VII-VIII, în zona Felnacului există urme materiale care atestă prezența unor populații eterogene etnic din care nu lipsesc, episodic, nici băștinașii romanici. Astfel, din epoca prefeudală (sec. V-VIII) datează la Felnac o serie de materiale arheologice, respectiv fibule cu picior îndoit, coliere, brățări din bronz, scărițe de fier²¹. Curios, în localitatea noastră, în secolul VII, cea mai activă prezență, din perspectiva descoperirilor arheologice, o constituie cea avară. Originari din Mongolia, această populație de călăreți nomazi s-a stabilit în Panonia, pe teritoriul actualei Ungarii. Ca urmare, stăpânirea avară a fost mai puternic resimțită în Banat și

Crișana, în special până la 630, când decade primul caganat avar²². Oricum, prezența lor militară a frânat expansiunea militară a slavilor și a bulgarilor. În toată această perioadă de dominație, numărul avarilor a fost redus în spațiul românesc vestic, limitându-se, de obicei, la existența unor garnizoane militare ce controlau și supravegheau extragerea și transportul de sare pe Mureș din Bazinul transilvan înspre Panonia. Din acest motiv îi întâlnim și la Felnac, unde consistente descoperiri, atât calitativ cât și cantitativ, se încadrează în secolul VII d.Hr. astfel că, din perioada amintită datează două morminte avare de înhumare, din al căror inventar făceau parte două vase și o cataramă²³, precum și o groapă menajeră în care s-a găsit un ol de circa 50 de centimetri înălțime, realizat la roată, întrunind elemente tipice ceramicii romane, după unii cercetători, cu un decor unicat în spațiul central-estic european. Vasul de culoare maroniu-închis, pe alocuri negru, are un decor interesant aplicat pe umerii săi și anume, sub o bandă de linii dese și paralele sunt înfățișate opt frunze realizate printr-o tehnică aparte: vârfurile și lobiile frunzelor au fost imprimate cu ajutorul unei matrițe, iar contururile și nervurile acestora cu o roțiță zimțată²⁴. Aceste descoperiri arheologice ilustrează coabitarea pașnică a populației romanice băștinașe cu avarii, coabitare încheiată practic cu asimilarea avarilor. Tot din secolul VII d.Hr. datează piesele descoperite în 1899 pe malul Mureșului de către un felnăcan, aflat la arat, tezaurul arheologic cuprinzând 43 de tipare pozitive de bronz ce au servit la confecționarea unor garnituri de centură și piese de harnașament. Piesele specific perioadei avare timpurii, au aparținut inițial unui bijutier care a lucrat în localitatea epocii respective, după care 26 au ajuns în posesia muzeului din Budapesta, iar 17 în a celui din Arad, de unde 7 tipare au dispărut în 1925. Amintitele materiale conțin modele pentru curele, flori, figuri geometrice, bufoni semisferici, reprezentări zoomorfe etc., procedura tehnologică specifică civilizației bizantine și, prin ea, transmisă celei românești, constând în încălzirea ștanțelor și aplicarea acestora pe diferite

obiecte din metal, piele sau lut, obținându-se fie piese cu un decor variat, fie alte obiecte de podoabă²⁵. Revenind la analiza evoluției istorice a populației arhaice românești medievale de la Felnac, aceasta se încadrează organic în spațiul etnic românesc, și va cunoaște prefacerile economice, demografice, sociale care au caracterizat întreaga societate românească medievală. Din acest motiv, se impune raportarea la un context istoric național, pentru a fi sesizat locul și rostul protofelnăcanilor.

4. Urmările migrației maghiare

După definitivarea procesului etnogenezei românești, strămoșii noștri erau organizați în mici formațiuni politice, respectiv cnezate, voievodate, ducate, țări, câmpuri etc., conducătorii acestora având largi atribuții politico-militare și social-administrative. Dezvoltarea incipientă, naturală, a statelor românești a fost întreruptă de invazia ungarilor, popor care va influența decisiv organizarea politică românească vreme de câteva secole. Originară din regiunea munților Ural, cursul mijlociu al Volgăi și râul Kama, această populație migratoare asiatică era de origine fino-ugrică. Nomazi prin definiție, potrivit notarului Anonymus al regelui Bela al IV-lea, care a redactat lucrarea *Gesta Hungarorum* (Faptele Ungurilor), aceștia, atacați de pecenegi și bulgari, au traversat Carpații prin nordul țării noastre și s-au stabilit pe teritoriul de azi al Ungariei în anul 896²⁶. După o perioadă de consolidare a poziției lor în pusta panonică, au devenit interesați de regiunile vestice ale României, însă expansiunea lor înspre est s-a lovit de rezistența românilor și a slavilor. Conform aceluiași Anonymus, în secolul IX cele mai puternice formațiuni politice din vestul țării erau conduse de Menumurut, al cărui nucleu statal îl constituia regiunea Crișana, Gelu, care stăpânea zona intracarpatică și Glad, al cărui ducat se suprapunea peste Banatul istoric, inclusiv o fâșie îngustă de pământ paralelă cu valea Mureșului la nord de râu²⁷. Practic,

ducatul lui Glad îngloba, în interiorul granițelor sale, și arealul localității comunei Felnac. În ciuda luptelor duse de acesta împotriva expansiunii coroanei maghiare, elementul românesc la Felnac nu s-a pierdut. Dimpotrivă, cercetările arheologice au scos la iveală locuințe din secolele IX-X importante pentru istoria locului, a județului și chiar a regiunii, pentru că permit reconstituirea evoluției băștinașilor pornind de la un studiu de caz. Din intervalul temporal menționat datează o așezare românească întinsă și prosperă economic. Săpăturile arheologice s-au soldat cu descoperirea unor locuințe de tip bordei, locuitorii de la Felnac utilizând în gospodării gropi de provizii pentru iernat²⁸. De asemenea, a mai fost descoperit și un cuptor gospodăresc cu un strat gros de arsură pe vatră, semn al utilizării fecunde al acestuia și al stabilității și sedentarismului²⁹. Revenind la luptele de apărare duse de ducele Glad în secolul X, pe baza informațiilor furnizate de Anonymus, se poate afirma că, deși învins, în schimbul achitării unor taxe către unguri, al căror vasal devenise, acesta își păstra neștirbită dominația în întreg ducatul, precum și la Mureșul inferior. De asemenea, își asigurase domnia ereditară, cel mai important descendent al său fiind Ahtum. Despre ducatul lui Ahtum ne vorbește un alt izvor istoric important din perspectiva evocării societății românești medievale, respectiv Legenda Sfântului Gerard, scrisă de călugărul venețian cu același nume, care în 1038 era episcop de Cenad³⁰. Astfel, din cronică rezultă că în jurul anului 1028, regele maghiar Stefan cel Sfânt, care i-a creștinat pe unguri în anul 1000, făurind un stat puternic din descendenții foștilor nomazi, atacă voievodatul lui Ahtum, pe care îl învinge după lupte grele. După acele evenimente, teritoriile de pe Mureș, ca de altfel și Banatul sau Transilvania, sunt ocupate de unguri și integrate gradual statului medieval maghiar, în cadrul căruia vor rămâne până la 1541, când Buda va fi cucerită de către turci, Banatul ca regiune ungară, iar Transilvania ca voievodat autonom, condus de către un voievod, numit de regele Ungariei, și de către influența nobilime maghiară transilvană.

Tutela maghiară la Mureșul inferior a avut drept consecință, imediat după 1028, acapararea pământului din zonă de către nobilii unguri sau apropiați ai coroanei maghiare, însă populația românească a continuat să trăiască pe plaiurile natale. Elementul etnic românesc nu s-a pierdut, cu atât mai puțin la Felnac, unde este atestată o noua fază sigură de locuire, ce se va derula în secolele XI-XIII³¹ și practic, informațiile cu privire la societatea românească din secolul XI, ale cărei activități economice erau conform relatărilor din „Legenda Sfântului Gerard”, cultivarea ogoarelor și creșterea animalelor³², sunt întărite și de rezultatele investigațiilor întreprinse în localitate. Obștea sătească românească felnăcană nu va fi desprinsă de realitățile sociale de tip feudal care caracterizau regatul maghiar. Oamenii locului, depindeau fie de rege, fie de nobil, fie de biserică. Dependența s-a materializat, practic, prin transformarea țăranilor români în iobagi - realitate care a caracterizat și arealul Felnacului - și acordarea de către autoritatea tutelară de pământ, adică sesii, în folosință. Pentru aceste loturi iobagii plăteau impozite consistente, însă acest fapt nu exclude posibilitatea unei oarecare prosperități economice. Descoperirile arheologice dovedesc faptul că locuitorii meleagurilor felnăcane au crescut în epocă bovine, caprine și ovine³³. Practicarea creșterii animalelor și axa de transport mureșană reprezentau premise favorabile evoluției localității, dar dezvoltarea normală a micii comunități rurale a fost întreruptă în secolul XIII de invazia mongolă, o adevărată calamitate abătută asupra Europei.

5. Felnacul de la invazia mongolă la descălecatul fraților Iakșici

Invazia mongolă a fost evenimentul care, de departe, a șocat cel mai puternic lumea europeană în primele secole ale mileniului II. În 1236 debutează marea expediție militară asupra Europei sub conducerea lui Ogodai, mongolii învingând pe rând

pe bulgarii de pe Volga, pe cumani sau cnezatele rusești, pentru ca în anii 1240-1241 Batu-Han să decidă atacarea Ungariei și a Poloniei, acțiune încununată cu succes. Interesul deosebit pentru ținuturile bogate i-a determinat pe asiatici să ajungă și în zona de vest a României, unde trec o serie de localități prin foc și sabie. După cucerirea Oradei, locuitorii cetății preferă să ia calea pribegiei, în direcția mlaștinilor și pădurilor de la Nădab, Aldea, Cintei, Șepreuș, în fuga lor precipitată fiind urmăriți de mongoli, care, cu acest prilej, ajung în ținuturile arădene, stabilindu-se pe timpul verii la șes³⁴. Episodul este descris de către călugărul Rogerius, căzut prizonier la mongoli în cartea „Carmen Miserabile”³⁵. Acesta ne spune că, după cucerirea și jefuirea localităților, au eliberat câțiva prizonieri pentru ca aceștia să-i anunțe pe cei ascunși în păduri că pot reveni la casele lor. Fiind vremea secerișului, oamenii s-au întors pentru recolte și, conform obiceiului pământului, și-au ales juzi și cneji care să intermedieze relația lor de subordonare cu tătarii, materializată, desigur, prin plata birurilor. Cert este că, pentru scurt timp, românii au putut să se organizeze independent de coroana maghiară, căreia invazia asiaticilor îi va da o grea lovitură. Retragerea mongolilor în zona lor de baștină va oferi prilejul reconsolidării statului ungar. Fie că evenimentele politico-militare menționate s-au soldat cu întreruperea episodică a habitatului în zona Felnacului, fie că nu, la începutul secolului al XIV-lea este atestată scriptic localitatea Felnac, documentele menționându-l la 1308, pe *Ladislav waiwoda de Fellak*³⁶. Ținând cont de faptul că, în evul mediu, orice așezare rurală era situată în jurul unei cetăți fortificate, credem că nici Felnacul nu făcea excepție de la regulă. Etimologia denumirii localității actuale vine cel mai probabil de la *fennlak*, în maghiară loc înalt, semn că fortificația medievală și așezarea rurală erau situate într-un asemenea loc, punctul de reper constituindu-l, într-o asemenea catalogare, valea Mureșului sau văile din jurul colinelor din vecinătatea satului actual, eventual chiar de la baza colinei pe care este actualmente așezat satul, în condițiile în care locația

străveche coincide cu cea actuală. Oricum, cea veche cetate evocată la 1308 nu este cea ale cărei ruine sunt situate în prezent aproape de Mureș. De altfel, pe lângă ruinele acestei ultime cetăți medievale, construite la răscrucea secolelor XV-XVI și pe care o vom evoca ulterior, localnicii își amintesc diverse locații din apropierea satului actual, unde existau urme de fortificații din piatră. Practic, au fost mai multe faze de evoluție a fortificațiilor pe plan local. De altfel, pe parcursul derulării timpului istoric, Felnacul a avut diverse denumiri. Astfel, Coriolan Suci, în al său „Dicționar istoric al localităților din Transilvania”, menționează faptul că localitatea a avut în documentele epocii diferite denumiri, respectiv *Fullak* la 1330, *Fellak* la 1333, *Fallak* la 1335, *Feellak* la 1455, *Felak* la 1501, *Fenlax* la 1561, *Felnak* la 1600, *Feollak* la 1647, *Follak* la 1700, *Follach* la 1701, *Fenlak* la 1717, *Funlok* la 1723, *Fonlak* la 1828, Felnac la 1921, practic versiunea actuală a cognomenului, *Falnic* în 1926, revenindu-se ulterior la denumirea de Felnac³⁷. Desigur, aceste denumiri ale localității nu erau utilizate de localnici, ci de reprezentanții autorităților maghiare, turce sau austriece din teritoriu, după cum vom vedea ulterior. Revenind la perioada primei atestări documentare, în același an, respectiv 1308, la tronul Ungariei ajunge Carol Robert de Anjou, înfrânt de Basarab Întemeietorul, domnitor al Țării Românești, la Posada în 1330³⁸. Suveran al statului maghiar între 1308 și 1342, s-a remarcat printr-o politică de reforme care va întări autoritatea centrală. Felnacul perioadei era administrat de reprezentanți ai săi. Conducătorul așezării rurale, vasal coroanei maghiare, reprezenta autoritatea supremă în teritoriu, iar de atribuțiile sale țineau păstrarea liniștii, a ordinii, precum și administrarea eficientă a regiunii.

O altă referire la localitate se face și într-un document din 1330, când este reconfirmată intrarea Felnacului în sfera relațiilor de tip feudalo-vasale, locuitorii fiind, cu siguranță, țărani iobagi³⁹. Astfel, în acel an, cu prilejul partajului între domeniile nobililor Stevan Gajajy și Iovan Botoș, Felnacul este

menționat ca aparținând lui Mihail Sentmihalj. Între 1332 și 1337 este atestat preotul Marton, *sacerdos de Fullak*⁴⁰, care, în anii 1333-1335, răspundea de plățile cuvenite Curiei papale⁴¹. Habitatul în localitate se bucură de continuitate constantă sau episodică. Cert este că la 1428, în condițiile în care rege al Ungariei era Sigismund de Luxemburg, cel care a dăruit familiei marelui voievod român Iancu de Hunedoara, castelul și domeniul Hunedoarei, Felnacul se afla în proprietatea nobililor Bothos și Herczegh⁴², în același an felnăcanul Ladislau fiind somat de către comitele Timișului să restituie doi cai luați din satul Hitiaș⁴³. Ulterior, Felnacul a aparținut lui Blasius Kișș⁴⁴, după moartea căruia va trece în proprietatea coroanei maghiare, nu înainte, însă, de anul 1455, când localitatea, numită în documente Fellak, se împarte între diverși moștenitori, într-o perioadă în care regatul maghiar era dominat de Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei între 1441 și 1456, guvernator al Ungariei între 1446 și 1453, căpitan suprem al armatei maghiaro-transilvane între 1453 și 1456, și, mai ales luptător antiotoman și apărător al creștinătății⁴⁵. În ceea ce privește Felnacul, la 1455, a aparținut temporar surorilor Margareta Bezini și Ana Segcej⁴⁶. În 1456, Iancu moare apărând cu succes cetatea Belgradului de oștile otomane conduse de Mehmed al II-lea. În condițiile în care decedează la 1457, Ladislau de Habsburg, tronul maghiar îi va reveni în cele din urmă lui Matei Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara⁴⁷. Acesta va domni între 1458-1490, perioadă în care regalitatea maghiară atinge apogeul dezvoltării sale. În acest context, Felnacul intră într-o nouă fază de evoluție, marele domnitor român al Ungariei, donându-l nobilului Blaj cel mic⁴⁸. În acea perioadă, localitatea va fi tutelată direct de regalitatea maghiară, însă, în ciuda acestui fapt, se pare că, pentru felnăcani, condițiile de viață s-au înrăutățit, astfel că, timp de douăzeci de ani, așezarea va fi pustiiată, localnicii părăsindu-și vetrele de baștină⁴⁹.

În 1464, pe valea Mureșului inferior, s-a stabilit familia de boieri sârbi Iakșici⁵⁰, care, pentru merite deosebite, va primi la

16 ianuarie 1478, de la același Matei Corvin, localitatea Felnac⁵¹. Noii stăpâni, respectiv Ștefan și Dimitrie Iakșici, cărora regalitatea maghiară le va mai dona, în virtutea relațiilor feudale circa 80 de sate, pentru care vor plăti coroanei maghiare taxe și vor presta jurământul de credință⁵², repopulează Felnacul atât cu vechii cetățeni readuși la vatră, cât și colonizând alții noi. Ca urmare, în 1480, este atestat iobagul felnăcan, Ladislau Vajda⁵³. Unsprezece ani mai târziu, lucrurile se vor precipita la Felnac. În contextul în care statul maghiar era în degringoladă, regele Vladislav al II-lea, fiind un conducător slab, turcii profită de situație și organizează incursiuni militare în regat. În 1491 năvălesc în Banat și Transilvania, devastând teritorii întinse, până la Oradea, afectând și zona Felnacului. În timpul retragerii, Pavel Chinezul (Cneazul) cu bănățenii săi reușește, totuși, să provoace pierderi însemnate otomanilor. Este posibil ca tocmai acest atac turc să fi afectat habitatul uman în arealul felnăcan. Diploma regală din 20 decembrie 1491, emisă de regele maghiar Vladislav al II-lea, care, ales de nobili unguri, a urmat la tron după moartea lui Matei Corvin, legalizează repopularea localității și acordă pentru o perioadă scutiri de dări localnicilor, tocmai pentru a-i motiva să rămână în vatra satului⁵⁴. Oricum, din rațiuni de securitate militară, dar și pentru o administrare cât mai eficientă a imensului domeniu feudal, la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI, familia Iakșici va înălța pe malul stâng al Mureșului pe un mic dâmb, cetatea Felnacului, numele localității extinzându-se și asupra fortificației⁵⁵. Fortărețe au mai existat în arealul județului nostru și în secolele XI-XII, dar accentuarea pericolului turc va determina regalitatea să construiască noi cetăți de luptă și apărare, pe lângă cele preexistente. Pentru construirea acestora, pe lângă veniturile obținute de pe domeniile proprii, nobilii au beneficiat și de donații din partea regalității. La Felnac, ruinele uneia dintre cetăți au dăinuit până în a doua jumătate a secolului XX, conservându-se chiar o încăpere a acesteia, distrusă din ordinul autorităților comuniste locale din dorința de a obține teren agricol. Actualmente nu se

mai distinge din fortificație decât un zid lung de circa 50 de metri, paralel cu Mureșul. Este posibil ca cetatea să fi fost ridicată pe o fostă insulă, mai ales că în acel loc râul descrie o puternică buclă în teren. Zidurile au fost masive, atingând dimensiunea de trei metri. În capătul vestic al zidului, curtea face un unghi spre sud. Este dificil de stabilit dacă fortificația avea turn sau nu, însă călătorul turc Evlia Celebi amintește de o poartă cu pod mobil. În zidul cel lung au fost identificate cel puțin două deschideri. Cea dinspre vest a fost, se pare, boltită cu cărămidă. Zidurile sunt din piatră, doar adăugirile ulterioare efectuându-se cu cărămidă⁵⁶. Exponențială pentru istoria medievală a satului, din păcate, datorită inconștienței unora, cetatea, practic, nu mai există. Valoarea sa istorică sau turistică nu a putut fi exploatată, iar în viitorul apropiat șansele unei reconstrucții, care oricum ar fi o copie palidă a originalului, sunt mici. Și nici ipoteticul efort material în acest sens, nu își găsește justificare, în condițiile în care originalul nu mai este. Cetatea Felnacului, cu acea încăpere și nu numai, conservate în ciuda vicisitudinilor timpului, reprezintă doar o filă de istorie.

6. Satul între răscoala de la 1514 și destrămarea statului maghiar în 1541

În Banat, în secolul XVI, începe colonizarea masivă a sârbilor. În urma campaniilor antiotomane victorioase, întreprinse de către comitele român de Timiș, Pavel Chinezu, în sudul Dunării, acesta înlesnește stabilirea în Banat a câtorva zeci de mii de sârbi. Masive colonizări cu sârbi au avut loc în Banat în perioadele 1514-1526 și 1538-1552, pentru ca apoi sinuosul proces al populării Banatului cu sârbi să culmineze cu marea migrație a acestora în Banat și Ungaria din anul 1690, zonele acestea păstrându-și totuși preponderența românească. De aceea, Mitropolia de Ipek, în anii 1660 și 1666, când a organizat

adunări de donații, a numit acest ținut *Vlaška*, adică *Țara Românilor*⁵⁷. Anterior acestui secol, respectiv XVII, tot românii reprezentau elementul etnic fundamental la sate sau orașe, astfel încât regiunea este numită în documente istorice la 1550 *Valacchia Citeriore*⁵⁸, denumirea românilor în epocă fiind cea de valahi. Aici s-au afirmat marile familii românești Mutnic, Maciaș, Șișman, Marga, Gârlișteanu etc. într-o zonă în care românii reprezentau elementul etnic predominant. La început de secol XVI, Banatul va fi teatrul unor operațiuni militare printre care și cele în care a fost implicat Gheorghe Doja. Acesta a fost un mic nobil din Transilvania care a condus răscoala țărănească care-i poartă numele, în condițiile în care Papa Leon al X-lea a organizat o cruciadă antiotomană, ulterior anulată datorită intervenției nobilimii maghiare, speriată de faptul că țăraniii cărora li se promisese eliberarea din iobăgie părăseau în masă domeniile nobiliare. Oastea organizată pentru cruciadă s-a transformat într-o oaste de răsculați pe teritoriul Ungariei și Transilvaniei, sub conducerea lui Gheorghe Doja. La început victorios la Cenad și Nădlac în urma atacului nereușit al armatei de iobagi asupra cetății Timișoarei la porunca lui Ioan Zapolya, Gheorghe Doja a fost prins, torturat și executat (20 iulie 1514)⁵⁹. Oricum, după victoria de la Nădlac, armata de țărani a pătruns pe valea Mureșului, cucerind fortărețele, distrugând castelele nobililor, care s-au refugiat în masă la Șiria. În acest context, la 1514, răsculații lui Gheorghe Doja cuceresc temporar cetatea Felnacului, deoarece în scurt timp vor fi înfrânți sub zidurile Timișoarei⁶⁰. Cetatea Felnacului își continuă evoluția, nefiind distrusă de răsculați, iar la 1530 cetatea este amintită în documente oficiale emise cu prilejul unor moșteniri⁶¹. Din septembrie 1530 datează o cerere a felnăcanilor, prin care aceștia solicitau autorităților, scutirea de dări, pe care acestea le-au acceptat la 1547, felnăcanii fiind scutiți de taxe și impozite⁶². O valoare deosebită pentru dezvoltarea ulterioară a localității l-a avut actul emis la 15 decembrie 1534, prin care Felnacului i s-a acordat dreptul de a organiza un târg săptămânal, fără a mai plăti taxe.

Faptul în sine sugerează importanța pe plan regional a așezării, afirmație întărită și menționarea în 1543 a portului, desigur, pe Mureș, precum și a vămii ce se încasa aici⁶³. În această perioadă, după decesul boierului sârb Marko Iakșici, autoritățile au confirmat soției acestuia, Poliksenja, dreptul la proprietate asupra domeniului⁶⁴. Se pare că acesta devine subiect de dispută în familia Iakșici. Din cauza lipsei descendenților pe linie masculină ai lui Marko Iakșici, alți reprezentanți ai familiei Iakșici au încercat zadarnic să obțină Felnacul și domeniile aferente acestuia. Evenimentele internaționale au precipitat evoluția locului, pentru că timpul nu avea răbdare. La 25 august 1541, Soliman Magnificul ocupă Buda și a transformat, pentru mai bine de un secol și jumătate, Ungaria răsăriteană în pașalâc turcesc. Acțiunea a fost precedată de bătălia câștigată la Mohaci în 1526, când regele ungar Ludovic al II-lea moare în luptă. Teritoriile neocupate de turci au fost stăpânite de Ioan Zapolya, principele Transilvaniei, susținut de turci, și Ferdinand de Habsburg, împăratul imperiului austriac ce râvnea coroana Ungariei, care o vreme s-au războit pentru dominație în zonă. Soliman a rezolvat conflictul tranșant la 1541⁶⁵. Teritoriile ungare, aflate peste Dunăre, au revenit Imperiului Habsburgic, iar Transilvania, Banatul și comitatele din Partium (Satu Mare Crasna, Solnocul, Bihorul, Zarandul) au alcătuit Principatul autonom al Transilvaniei supus turcilor⁶⁶. Instituirea dominației otomane va avea consecințe pe plan local și, ca urmare, stăpânirea turcă a coincis cu o nouă etapă de evoluție a Felnacului. Formal, după 1526 dominația la Felnac, și, în general în teritoriile arădene era exercitată de Zapolya, însă, în realitate teritoriile menționate au fost subordonate turcilor.

Note:

1. Repertoriul Arheologic al Mureșului Inferior , Jud. Arad , Timișoara , Ed. Orizonturi Universitare, 1999, p. 67-68
2. Ibidem
3. M. Guma , “Thraco-Dacica” , XVI, 1995, p.103
4. E. Dorner, M. Zdroba, M. Barbu, Davia, XVII, București, 1973, p. 375
5. Rep. Arh al Mr. Info., op. cit
6. Ibidem
7. M. Zdroba, M. Barbu „ Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu” în Ziridava, VI, 1976, p. 48-49
8. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, Istoria Românilor, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998. p. 108 M. idem p. 114
9. Istoria Românilor, vol. II, editat de către Academia Română, București, 2001, p. 132
10. ibidem
11. H. Daicoviciu, Dacia de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1982, p. 308
12. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, Istoria Românilor op. cit. 119
13. idem p.122
14. „Aradul– permanență în istoria patriei”, București, 1978, p.68
15. idem p.68
16. Rep. Arh. Al Mr. Inf. op. cit.
17. Mircea Brie, O istorie socială a spațiului românesc, Ed. Universității din Oradea, 2005, p. 84
18. M. Petrescu - Dâmbovița, „Depozite de bronzuri din România”, Ed. Academiei R.S.R., București, 1977, P. 93
19. Istoria Românilor, op. cit.
20. Ziridava, VI, p. 48
21. Rep. Arh. Al Mr. Inf., op. cit.
22. Mircea Brie, op. cit., p. 103
23. Rep. Arh. Al Mr. Inf., op cit.
24. Ziridava, VI, p. 48
25. E. Dorner, „Studii și cercetări de istorie veche”, XI, București 1960, p. 429, 431
26. Mircea Brie, op. cit., p. 112
27. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, Istoria Românilor op. cit., p. 179
28. „Aradul - permanență în istoria patriei”, op. cit., p. 79
29. idem
30. Vasile Boroneanț, Ziridava, VI, p.61

31. Rep. Arh. Al Mr. Inf.
32. „Aradul - permanență în istoria patriei”, op. cit., p. 95
33. idem
34. G. Popa-Lisseanu, „Izvoarele istoriei românilor, Cântecul de jale al lui Rogerius”, București, 1935, p. 45-52
35. idem
36. A. Roz, Kovach G., „Dicționarul istoric al localităților din județul Arad”, Fundația universitară *Vasile Goldiș*, Arad, 1997, p. 107
37. Coriolan Suci, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, 1968
38. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, *Istoria Românilor* op. cit., p. 198
39. I. Hațegan, „Cultură și civilizație medievală la Mureșul de jos”, Ed. „Almanahul Banatului”, Timișoara, 1995, p.85
40. A. Roz, Kovach G., op. cit., p. 108
41. A. Rusu, G. P. Hurezan, „Biserici medievale din județul Arad”, Arad, 2000, p. 91
42. A. Roz., Kovach G., op. cit.
43. I. Hațegan, op. cit.
44. I Lotreanu, „Monografia Banatului”, Timișoara, 1935, p.178
45. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, *Istoria Românilor* op. cit. p. 245
46. Ș. Bugarski, L. Stepanov, Când Mureșul se scurge prin peniță, Ed. Kriterion, 1991, p. 44
47. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, *Istoria Românilor* op. cit. p. 248
48. Ș. Bugarski, L. Stepanov, op. cit., p. 44
49. idem
50. E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, „Mănăstirea Hodoș - Bodrog”, Ed. Episcopia Aradului, Arad, 1980, p.42
51. I. Hațegan op. cit.
52. L. Stepanov, Ș. Bugarski, „Mănăstirea Bezdin”, Timișoara, 2003, p.10
53. I. Hațegan, op. cit.
54. Ibidem
55. I. Lotreanu, op. cit.
56. A. Rusu, G. P. Hurezan, „Cetăți medievale din județul Arad”, Arad, 1999, p. 36-37
57. Petre Nemoianu, Sârbii și Banatul, Craiova, 1930
58. Ioan Hațegan, Lucia Savulov, *Banatul Medieval*, în „Analele Banatului”, vol. V, Timișoara, 1998, p. 182.
59. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, *Istoria Românilor* op. cit., p. 218
60. „Aradul - permanență în istoria patriei”, p. 133
61. I. Hațegan, op. cit., p. 86
62. Ș. Bugarski, L. Stepanov, op. cit., p. 45

63. I. Hațegan, op. cit., p. 86
64. idem
65. Veneția Centrul european de cercetări și studii istorice, Mogyoria și istoria mogyorilor, Ed. Europa Nova, 1998, p. 192
66. idem

III. Felnacul sub administrație imperială otomană până la 1699

După formarea principatului Transilvaniei, izbucnesc noi lupte între turci și imperiali, moment în care generalul austriac Castaldo cucerește valea Mureșului. Contraofensiva otomană în Banat s-a soldat cu căderea Timișoarei în mâinile turcilor, iar în vara anului 1551, vizirul Mehmed cucerește o serie de cetăți mureșene printre care și Felnacul, dar retragerea otomanilor îi oferă comitetului de Timiș, Ștefan Losonczi, posibilitatea atacării și cuceririi cetății Felnac, la 30 octombrie același an, găsind în fortificație 26 de soldați morți, 34 vii și 60 cai¹. O nouă acțiune militară otomană din vara lui 1552 se va solda cu recucerirea cetății Felnacului², turcii înființând aici o nahie, adică o unitate administrativă ce include mai multe sate, în cadrul sangeacului de Arad, Felnacul tutelând 22 de sate și 579 de case³. După acest episod militar, lucrurile se stabilizează pentru că se impune neechivoc administrația turcă. Localitatea **Felnac a aparținut, după 1552, boierului sârb Dimitrie Ovcarevici, care** va plăti taxe către otomani⁴. Defterul otoman, respectiv registrul dărilor din 1557/1558, menționează în sat 31 de familii plătitoare de taxe, capii familiilor fiind menționați nominal Toma, Bobna, Petar, Bojkovici, Banici, Vukosici, Grunia, Daniel⁵. Între 1560 și 1564 localitatea și-a schimbat din nou stăpânii și a aparținut familiei Zalemery⁶. Domeniul nobilului cuprindea cinci sesii iobăgești, adică loturi de pământ cu caracter ereditar.

La 1564 satul cuprindea doar 6 case, pentru ca un alt defter din 15 martie 1582 să menționeze 15 familii cu 1.105 oi⁷, ceea ce dovedește o consistentă putere economică a felnăcanilor epocii. Perioada de stabilitate ia sfârșit în condițiile în care pe scena

istoriei se afirmă Mihai Viteazul (1593-1601), domnitor al Țării Românești, cel care a unit din toamna lui 1599 până la sfârșitul verii anului 1600, Transilvania, Moldova și Țara Românească. Contextul internațional central european era dominat de dorința creștinilor de a-i alunga pe turci din Europa. Se formează la chemarea papei Clement al VIII-lea, Liga Sfântă, care cuprindea Spania, Austria și câteva state italiene. La alianță au aderat și Transilvania principelui Sigismund Bathory, Moldova lui Aron Vodă, respectiv Valahia lui Mihai Viteazul, deși erau state dependente de turci în virtutea relațiilor feudalo-vasalice. În 1595, campania otomană nord-dunăreană este înfrântă de Mihai Viteazul și trupele ardelene ale lui Bathory, susținut de împăratul austriac Rudolf al II-lea. Un an mai târziu vor avea loc noi confruntări. Principele Sigismund Bathory atacă zadarnic Timișoara. În acest context, Poarta va pierde cetatea Felnacului și, implicit, satul cu același nume în vara anului 1596, când garnizoana turcă fuge fără a mai lupta cu trupele ardelene ale lui Sigismund Bathory, care se pregăteau de asediul Timișoarei⁸. În același an, revendicările descendenților familiei Iakșici asupra dreptului de posesie a cetății, vor fi complet ignorate, iar în 1597, moment în care Mihai Viteazul purtase victorii importante contra turcilor, fortificația, sub control austriac, va fi donată lui Nicolae Segnyei de Lapispatak, un supus credincios al lui Mihai Viteazul⁹.

Importanța ei strategică reține atenția voievodului muntean ce își exprimă dorința de a stăpâni cetatea Felnacului în cadrul tratativelor diplomatice duse cu împăratul habsburgic Rudolf al II-lea¹⁰. Voievodul român era interesat de apărarea granițelor vestice ale celor trei țări române pe care le conducea la 1599-1600 și din acest motiv își formulează pretențiile de control asupra cetății, lui Rudolf al II-lea. Astfel, în 1600, anul în care Mihai Viteazul desăvârșea unitatea provinciilor românești, este menționată în documentele vremii cetatea și localitatea Felnac¹¹. Totuși, derularea nefavorabilă a evenimentelor pentru forțele creștine și pentru Mihai Viteazul, asasinat în 9 august 1601 pe

Câmpia Turzii din ordinul generalului austriac Basta, după ce raportase o victorie mare contra turcilor, a avut drept consecință la Felnac prelungirea stăpânirii otomane până la sfârșitul secolului al XVII-lea. Localitatea este menționată ca fiind locuită între 1647 și 1655¹², pentru ca în perioada 1660-1664, conform călătorului otoman Evlya Celebi care a vizitat zona, Felnacul să aibă circa 100 de case, 10 prăvălii și foarte multe grădini¹³. Același Celebi a lăsat posterității o descriere sumară a cetății, care este așezată pe malul Mureșului pe o colină înaltă; e o cetățuie destul de frumoasă construită din cărămidă. Are doar patru sute de pași în circumferință. De asemenea, are o singură poartă care dă spre miazăzi și o giamie mică de pe vremea lui Suleiman Han. În cetate sunt numai cinci case și cinci tunuri împărătești. În fața porții se află un pod mobil cu lanțuri, iar în fața acestuia se află un chioșc. Are un dizdar (comandant) și cinzeci de oșteni. Dar orașul din afară (*este vorba de satul Felnac din acea perioadă n.a.*) nu are palancă. În el se află vreo sută de case acoperite cu scânduri și despărțite prin curți. În afară de zece dughene nu se află alte clădiri, dar se găsesc multe vii¹⁴. Stăpânirea turcă se pare că i-a priit localității sub aspectul importanței sale regionale, din moment ce nahia Felnac cuprindea 22 de sate și 579 de case, plătitoare de dări, iar Felnacul devenise categoric un centru regional¹⁵.

Note:

1. I. Hațegan, op. cit., p. 86
2. E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, op. cit., p.45
3. I. Hațegan, op. cit
4. L. Stepanov, Ș. Bugarski, op. cit., p. 11
5. Lotreanu, op. cit., p.179
6. A. Roz, Kovach G., op. cit., p. 108
7. I. Hațegan, op. cit.
8. E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, op. cit., p. 46
9. Ibidem, p. 47
10. Ghid turistic, p. 164
11. Coriolan Suci, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, 1968
12. A. Roz, Kovach G., op. cit.
13. A. Țina, „Colonizările habsburgice în Banat”, Ed. Facla, Timișoara, 1972, p.40
14. I. Hațegan, op. cit., p. 87
15. Ibidem

IV. Perioada austriacă a Felnacului

1. Instaurarea dominației austriece la nord de Mureș

Un alt moment de răscruce în istoria locului, îl reprezintă războaiele dintre austrieci și turci de la finele secolului al XVII-lea. Contextul internațional era sumbru turcilor. După asediul Otoman, încheiat cu un răsunător eșec asupra Vienei din 1683 Poarta era în declin din toate punctele de vedere. Datorită victoriilor militare, austriecii au ajuns la frontierele Transilvaniei, care au acceptat "de bună voie" protecția Habsburgilor. Se formează o nouă coaliție antiotomană. În 1686 este recucerită Buda, un an mai târziu trupele imperiale ajungând și la Arad. La începutul lunii decembrie a anului 1687, sub conducerea generalului Mercy, începe asediul sistematic al orașului, apărat de circa 1500 spahii și de 500 de ieniceri¹. Noi forțe otomane, sosite dinspre Timișoara, sunt nimicite de către soldații austrieci lângă podul Mureșului. Populația orașului se răscoală, omorând o parte din turcii din oraș și capturând apoi întreaga garnizoană.

La sfârșitul lunii decembrie pașa din Ineu recucerește însă Aradul, luând măsuri pentru refacerea fortărețelor. Aceste măsuri însă au fost inutile, deoarece forțele otomane, izolate la Ineu, Lipova și Arad, nu erau în stare să facă față noului atac concentrat austriac. Comandamentul suprem austriac, decis să ocupe Transilvania, hotărăște atacarea liniei Mureșului cu forțe puternice. În sprijinul lor au fost aduse trupe însemnate de aproape 5000 de sârbi voluntari². În martie 1688, începe atacul cetății Șoimoș, care, în scurt timp este ocupată, iar în iunie habsburgii cuceresc Lipova³. Contraofensiva otomană se termină cu unele succese, turcii reocupând Lipova, după care începe șirul hărțuierilor în această zonă, în timpul cărora populația locală va

avea foarte mult de suferit. În cele din urmă partea de la nord de Mureș a comitatului a fost ocupată de austrieci, stăpânire consfințită prin pacea de la Karlowitz din 27 ianuarie 1699⁴. Părțile aflate la nord de Mureș ajung sub dominație habsburgică. Timp de 20 de ani, Mureșul va forma hotarul între cele două imperii, până după războiul austriaco-turc din 1716-1718. Conflictul s-a terminat cu victoria habsburgilor, finalizându-se cu pacea de la Passarowitz, în urma căreia Banatul și implicit arealul felnăcan va fi încorporat în structurile administrative imperiale habsburgice. Revenind la anul 1699 și la prevederile tratatului de la Karlowitz, după cum am amintit, dominația austriecilor împăratului Leopold I (1658-1705) este recunoscută oficial la nord de Mureș, otomanii pierzând practic Ungaria și Transilvania, însă Banatul le rămâne turcilor. Astfel, valea Mureșului a avut vremelnice o mare importanță strategică, ca graniță între Imperiul Habsburgic și Poartă. În acest context istoric, epopoea cetății Felnac se încheie. La sfârșitul conflictului dintre cele două imperii, potrivit tratatelor de pace, fortificația a fost distrusă. În acea perioadă de apus a evoluției sale, cetatea Felnacului era apărată de o garnizoană alcătuită din 50 de haiduci și 25 de husari⁵. Ciudat este că localitatea Felnac, situată la sud de Mureș, a fost acaparată de austrieci, și, din acest motiv cu siguranță că turcii au fost cei care au dorit demolarea cetății sau mai probabil ei, cei care au plecat, au și dărâmat-o, până la stadiul vestigiilor cu o încăpere și ziduri de înălțimea unui om, văzute de localnici până la jumătatea secolului XX. Probabil că fortificația a fost percepută ca o locație de mare importanță strategică în condițiile desfășurării unui alt conflict în zonă. Oricum, configurația geografică a văii Mureșului în acea perioadă era cu totul alta și se poate ca de un fost braț al râului sau de niște mici afluenți din zonă să fi profitat austriecii, acaparând satul, care intră în faza modernă a evoluției sale.

2. Banatul austriac și răscoalele românești cu caracter antihabsburgic din perioada 1736-1739

Statutul Banatului se va modifica radical în urma unui nou război între austrieci și turci, derulat în intervalul temporal 1716-1718. Conflictul s-a terminat cu victoria habsburgilor, în urma păcii de la Passarowitz, dintre cele două imperii, Banatul fiind încorporat în structurile administrative coordonate de Viena. Pentru românii bănățeni modificarea statutului politico-juridic a regiunii, în speță stăpânirea austriacă nu a reprezentat sub nici o formă pentru românii bănățeni o binecuvântare. Revoltele antiaustriece ale acestora sugerează contrariul. Amintim în acest sens răscoala grănicerilor din anul 1735 (pe care o vom evoca pe larg într-un capitol special dedicat evenimentului) și mai ales luptele dintre români și soldații armatei habsburgice din timpul conflictului austriaco-turc din 1736-1739.

Pentru cronicarul român bănățean Nicolae Stoica de Hațeg (1751-1833), acest episod al înlocuirii administrației turcești cu cea austriacă reprezintă un salt făcut din barbarie înspre civilizație: „cât suspinasă și gemusă Banatul Timișorii, supt grele tiranii turcești, 164 de ani! Și locuitorii țării fugiți, țara pustie, făr’ de oameni, cât bălțile, lacurile cele vechi, noroaiele, râturile tinoasă și mai multe și mari se înmulțisă, ca sălbatecele pustietăți crescusă”⁶. Conform cronicarului apele au acoperit provincia, înmlăștinind-o, fapt care „boale aducea, friguri cu epidemie și ciumă”. Ținutul mlăștinos era populat de vietăți care, de regulă, provoacă repulsie, precum „șerpi, goange, țânțari, broaște”, dar și de animale sălbatice, unele periculoase: „lupi, urși, cerbi, porci, iepuri, vulpi, mâțe sălbatice”⁷. Nicolae Stoica de Hațeg era preot ortodox, iar instrumentarul său imaginar este unul specific, astfel că evocarea unei imagini negative de acest tip este condimentată cu arhetipuri biblice, respectiv potop,

epidemii, animale fioroase. La el, imaginea Banatului turcesc are toate ingredientele unei lumi apocaliptice, în care Felnacul era parte integrantă, mai ales că habitatul uman a avut o evoluție constantă în perioadă. Nicolae Stoica de Hațeg are însă numai opinii favorabile pentru noua administrație austriacă de după 1718 din Banat, condusă de guvernatorul conte Claude Florimond Mercy d'Argenteau, perioadă în care, conform cronicarului bănățean, se construiesc biserici și școli pentru ortodocși, sunt introduse culturi agricole performante, sunt extinse orașele și consolidate cetățile, se amenajează drumuri și piețe, se construiesc fabrici și edificii publice, se regularizează cursurile râurilor. În paranteză fie spus de această politică de regularizare a cursurilor râurilor a beneficiat și Felnacul, în condițiile în care între 1822-1844 a fost construit digul de pe malul stâng al Mureșului, între Felnac și Tisa, pe o distanță de peste 70 de kilometri, în cadrul lucrărilor de hidroameliorație⁸. La ridicarea digului au participat comunitățile locale interesate direct și implicit felnăcanii, suprafața agricolă protejată de inundații fiind de circa 150.000 de hectare. Pe de altă parte sunt evocate acțiuni din secolul al XIX-lea. Scrierile cărturarului bănățean pot fi analizate doar critic în condițiile în care acesta nu face recurs la o analiză a contextului istoric și după cum vom vedea a cauzelor spiritului antihabsburgic caracteristic românilor, mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Chiar și aducerea de coloniști este plasată de Nicolae Stoica de Hațeg în contextul acestor fapte pozitive, în condițiile în care populația românească a fost profund ostilă colonizării nemților în Banat: „în câmpia Banatului era mult pământ pustiu, sălbatic, de care Mercy înștiințând, apoi abea pe la anul 1730 urmară colonii, întâi nemții, italienii, spaniolii în Banat veniră, pentru care și noi sate făcură”⁹. Pe scurt, cronicarul ne sugerează că, odată cu instaurarea administrației austriece, Banatul este cuprins în granițele lumii civilizate. Este evidentă discrepanța dintre relatările lui Evlia Celebi, care prezintă într-o lumină

idilică o părticică a Banatului, respectiv cea felnăcană care ne interesează direct în context, și ilustrul cărturar român bănățean, care s-a format ca om în cadrul imperiului austriac. În cronica sa, scrisă între anii 1826-1827, preotul român desenează practic un tablou subiectiv, în alb-negru, dedicat celor două administrații succesive din Banat, fără a mai ține cont și a mai apela la nuanțele istoriei și implicit la realitatea istorică.

Cert este că noua administrație din Banat nu a fost primită cu încântare de către români, ci dimpotrivă aceștia s-au dovedit ostili stăpânirii austriece care, spre deosebire de turci, le-a anulat vechile privilegii, a colonizat populații de alte etnii, a mărit taxele și a dus o politică de catolicizare a regiunii. Situația grea a românilor s-a amplificat și datorită abuzurilor funcționarilor statului austriac, care aveau pretenția ca aceștia să presteze anumite zile de clacă. Bănățenii au fost profund nemulțumiți și de faptul că erau siliți să muncească gratuit la ridicarea de cetăți și fortificații, perioadă în care autoritățile nu le asigura nici măcar hrană, românii fiind nevoiți să-și aducă propriile provizii. Țăranii erau conform noului statut juridic legați de glie, cu un drept de a circula știrbit, fiind crunt pedepsiți dacă fugeau, autoritățile surprinzându-i pe țărani sătenilor și cu impunerea unei interdicții în privința tăiatului lemnului din pădure pentru uz casnic. Un alt motiv de nemulțumire a românilor și o cauză importantă a izbucnirii războaielor a fost modificarea modului de impozitare, cu taxe mărite fără discernământ, sistemul fiscal turc fiind mult mai avantajos. De asemenea în timpul stăpânirii turcești preoțimea română și sârbă a fost scutită de robotă, de plata taxelor în bani sau de zeciuală, privilegii pierdute după 1718, ba mai mult austriecii i-au silit la încartiruire militare, umilind preoțimea ortodoxă, spre deosebire de otomani care a tratat preoții români cu respect. Una peste alta o altă cauză importantă care i-a ridicat la luptă pe românii a fost aberanta politică a austriecilor de germanizare și de catolicizare a Banatului. Astfel *cheltuielile de transport ale coloniștilor*

*trebuiau suportate de populația băștinașă, iar după sosirea coloniștilor, băștinașii erau alungați fără milă de pe terenurile cele mai productive, care erau dăruite noilor veniți. Coloniștii se bucurau de toate scutirile, iar sarcinile apăsau în întregime numai pe umerii băștinașilor.*¹⁰

Toate acestea i-au făcut pe români să nu accepte stăpânirea habsburgică în Banat (și nu credem că românii felnăcani au avut o altă atitudine față de austrieci în condițiile în care la începutul secolului în sat au fost colonizate câteva familii de nemți) astfel că în timpul conflictului dintre austrieci și turci din 1736-1739, românii i-au susținut pe otomani, luptând împotriva austriecilor. Habsburgii „Când a izbucnit un nou război cu turcii și austriecii, au adus trupe numeroase în Banat (1737), nemulțumirea poporului se transformă într-o răscoală de mari proporții, care cuprinde regiuni întinse și mase importante de țărani. (...) Cetele de răsculați, răspândite peste tot, au atacat armata austriacă fără conținere în iarna anilor 1737-1738. În primăvara anului 1738, răscoala ia proporții și mai mari, fiind îndreptată împotriva trupelor, a instituțiilor imperiale și a coloniștilor. Au avut loc adevărate lupte între răsculați și Armata imperială la Lugoj, Caransebeș, Slatina, Bănia etc. Noile armate aduse au început o represiune nemiloasă, fără a face deosebire între participanți și neparticipanți la răscoală. Răzbunarea a fost demnă de o armată colonială: zeci de sate au fost prefăcute în cenușă; n-au fost cruțați nici copiii și femeile. Singurul rezultat pozitiv al acestei răscoale a fost sistarea colonizărilor pe o perioadă de patru decenii.”¹¹

Mai aproape de evenimente Nicolae Stoica de Hațeg se referă și el în scrierile sale la răscoalele românești, cronicarul fiind evocat doar pentru a sublinia amploarea și atrocitățile conflictului, în condițiile în care scrierile bănățeanului nostru sunt - credem noi - nule la capitolul interpretare istorică: „Urâtă faptă a rumânilor, seimeni turcești de la Lugoj pân la Slatina, cărășoveni, bârsoveni, pogăniceni, bistreani, cu teregoveni ce au ajutat turcilor în anu 1738 de-a astupa drumul cheăii Teregovii,

cu oaste împărătească în Mehadia să se închidă. (...) Cărea așa s-au răsplătit: în noemvrie 1738, joi, în Caransebeș zi de târg. Pre poruncă, reghimentele de răitari, husari din Lugoj de noapte plecând, doă stații călcând, pre ameazi Caransebeșu cu târgu său de toate părțile făr de veăste lovind, oameni, femei, copii, feăte, preoți, negustori, în bisărică românească și nemțească, ce la franciscani scăpasă, cu ei împreună ascuțitului sabiei și apuștelor jeartvă s-au dat. În biseărică și-n case focul i-au mistuit. De aci reghimentele au apucat către Carasov. Așa au lucrat și încoaci, păn în Slatina, au tăiat, au ars, să se pomenească.”¹²

Practic armata austriacă a profitat de venirea iernii și de faptul că cetele de români s-au împrăștiat pe la casele lor. Represiunile austriece au fost foarte dure, românii bănățeni fiind efectiv măcelăriți de soldați, victime furiei habsburgice căzând și femei, bătrâni sau copii. Cu toate acestea Viena a făcut o serie de concesiuni băștinașilor români, stabilind un regim fiscal mai relaxat, taxele fiind reduse la 10, 8 și 6 florini, impozitul pe avere plătindu-se în funcție de terenul din posesie și de numărul de animale.¹³

Practic noile autorități au înțeles că politica dusă pe principii conciliatorii este singura cale prin care se pot apropia de români. Noua atitudine a Vienei este dovedită și de faptul că timp de patru decenii colonizarea a fost sistată, timp suficient pentru a se schimba generațiile și a se forma o pătură socială românească crescută, formată și implicit atașată de imperiul austriac. Desigur a fost nevoie de timp pentru ca nemții coloniști să fie acceptați, patru decenii nefiind suficiente pentru ai face pe români să-i accepte pe nemții coloniști și alți nou-veniți în Banat. În ciuda diversității relațiilor și a atitudinilor reciproce dintre noile comunități etnice și românii majoritari, după anul 1739, pe parcursul secolului al XVIII-lea, ele simplist pot fi separate în două categorii, în speță conflictuale și pașnice, fiecare cu numeroase nuanțe. Un alt exemplu de relație conflictuală, (derulată înspre finele secolului al XVIII-lea, o dovadă că toleranța s-a fundamentat greu în Banat) dintre

numeroasele care s-au derulat în regiune, ne este relatat de același cronicar Nicolae Stoica de Hațeg. Astfel în 1788 coloniști germani din satul Cutrița (azi Gudurica, în Serbia), în sudul Banatului, s-au plâns împăratului că, în repetate rânduri, românii din satele din jur „îi pradă și tot le iau de-acasă”¹⁴. Represaliile armatei habsburgice, ordonate de împărat împotriva românilor bănățeni, conform cronicarului bănățean au fost sângeroase: „Auzirăm că 800 de suflete așa aci au pierit. Iară între cei 62 de oameni ce i-au arătat nemții că i-au văzut și au aflat la ei lucruri din satul lor și doi parohi vinovați s-au aflat și împăratul a-i spânzura au dat”¹⁵.

Cert este că perioada de acomodare a fost destul de sângeroasă atât pentru români, nostalgici ai administrației turcești, cât și pentru coloniști sau chiar pentru soldații armatei habsburgice, care se confruntau cu atacuri virulente din partea românilor, în fond o cauză a represaliilor soldate cu victime din rândurile femeilor și copiilor. Exemple de neînțelegeri și chiar conflicte interetnice în Banat, chiar dacă nu de gravitatea întâmplării evocate mai sus, pot fi identificate până târziu, în secolul al XIX-lea și chiar în secolul al XX-lea. Cu toate acestea băștinașii și coloniștii germani au fost nevoiți să conviețuiască și implicit să se accepte reciproc.

3. Grănicerii habsburgici de pe valea Mureșului

3. a. Cadrul general. Revolta grănicerilor din 1735. Desființarea zonei grănicerești

Austriei, pentru consolidarea dominației în zonă, s-au preocupat și de înființarea unei zone grănicerești. Proclamația lui Leopold II din 1688, precum și cea din aprilie 1690 către populația balcanică, prin care se acordau așa-zisele *privilegii ilirice*, fapt sinonim cu obținerea de către ortodocși a libertății bisericești și a autonomiei politice pe teritoriul aflat sub

administrare imperială, găsește un răsunset favorabil, în special la clerul sârbesc, condus de Arsenie Cernovici, care, în 1690, începe dirijarea unor grupuri mai mari de grăniceri în direcția Aradului¹⁶. La 21 august 1691, episcopul Isaia Diacovici obține și un privilegiu pentru cei așezați pe teritoriul județului Arad. În iunie 1701, se stabilesc pe linia Mureșului primele unități de grăniceri cu centrul tocmai la Arad, primiți cu ostilitate de nobilii unguri. Curtea de la Viena a negociat stabilirea modalităților de așezare a populației grănicerești. În urma tratatelor purtate la Arad, în mai 1702, Consiliul de Război hotărăște cum trebuie să fie distribuiți grănicerii, stabilindu-se drept centre principale următoarele puncte: Cenad, Nădlac, Semlac, Pecica, Arad, Glogovăț, Șiria, Păuliș, Șoimoș, Vărădia, iar în Valea Crișului Alb la Ineu, Dezna și Hălmagiu¹⁷. Nu s-a putut realiza o înțelegere cu nobilimea în privința separării grănicerilor și țăranilor, deoarece nobilimea a încercat să-i transforme în iobagi și pe grănicerii activi. Problema rămâne nerezolvată, mai ales că în 1703 izbucnește răscoala curuților, antihabsburgică, pentru înăbușirea căreia Curtea din Viena avea nevoie de sprijinul grănicerilor, fapt care a determinat-o să pună frâu pretențiilor nobilimii. Curuții au reușit să pătrundă în Valea Mureșului dinspre Transilvania, atacând și Aradul, dar, după ce noi forțe imperiale au sosit sub zidurile Aradului, au fost nevoiți să se retragă. Războiul îndelungat dintre curuți și imperiali a arătat încă o dată serviciul folositor al grănicerilor pentru austrieci. Aceștia nu au fost utili mult timp Vienei. Zona grănicerească de pe Mureș își va pierde practic însemnătatea în urma războiului din anii 1716-1718.

Știrbirea treptată a vechilor privilegii, sarcinile fiscale mereu crescânde, coroborate cu demersurile nobilimii de a-i transforma pe toți grănicerii în iobagi și mai ales politica de catolicizare, au acutizat tensiunile pe valea Mureșului, cea ce va determina în 1735 izbucnirea răscoalei grănicerilor mureșeni, revoltă condusă de Pero Seghedinaț¹⁹, sub conducerea căruia s-au aflat un număr de 3.181 de români, 449 de sârbi precum și

număr redus de slovaci și unguri.

Anterior la 1731, Vichentie Iovanovici, episcopul Aradului, a fost ales mitropolit la Karlowitz, în colaborare cu Viena, acesta susținând o campanie asiduă printre grănicerilor mureșeni, pentru ai determina să adere biserica greco-catolică²⁰. Mitropolitul va convoca la Belgrad pe ofițerii grănicerilor mureșeni, printre care au fost Pero Seghedinaț, comandantul de la Pecica, Gheorghe Savici și Rancu Tekelija din Arad, Ioan Strba din Nădlac, precum și alți ofițeri și preoți, aceștia refuzând categoric să părăsească ortodoxia²¹.

Intensificarea presiunilor a făcut ca în 1734, în casa lui Pero Seghedinaț din Pecica, se fie elaborat planul unei revolte, planul perfecționându-se în primăvara lui 1735. Căpitanul grănicerilor arădeni, Gheorghe Savici, se alătura răscoalei, iar în tabăra lui Pero Seghedinaț sosește și delegatul curuților. Împreună cu aceștia, s-au stabilit prioritățile insurecției, și anume ocuparea Aradului și o ofensivă în nord către Oradea și apoi în tot Ardealul. Pero Seghedinaț face pregătiri pentru ocuparea orașului Arad și, pe baza promisiunilor primite de la căpitanii Strba și Savici, avea speranțe ca garnizoana din orașul Arad va trece de partea răsculaților. Planul lui însă a fost descoperit și Seghedinaț va fi arestat de garnizoana germană. Căpitanii Savici și Strba precum și episcopul Isaia Antonovici au oferit zadarnic cheazășie pentru Pero. Nefiind eliberat, garnizoana arădeană, nu mai trece de partea răsculaților, care, izolați și rămași fără un conducător adevărat, vor fi înfrânți rapid. După înfrângerea acestora, 152 de deținuți sunt duși la Buda, alături de căpitanii Strba și Savici²².

Răscoala din 1735 a prilejuit un nou val de prigoană din partea autorităților „comitatense”, care reîncep acțiunile vizând desființarea grăniceriei, acțiune care se va accelera după urcarea pe tron a Mariei Tereza, care, în războiul de succesiune austriac, avea nevoie de sprijinul nobililor maghiari, fapt care o va determina să le satisfacă cererile.

În 1741 va dispune ca zona grănicerească dintre Cenad-

Arad-Savârșin să se încorporeze în comitatul administrativ al Aradului. La această dată, cercul militar grăniceresc din Arad se compunea din 24 de localități, printre care și Felnacul, cu circa 9000 de grăniceri²³. În octombrie 1750, Viena va ordona desființarea ultimelor rămășițe din zona grănicerească, grănicerii fiind trecuți în rândul iobagilor. O parte din foștii grăniceri din Arad, sub conducerea lui Ioan Horvath, vor lua contact cu grănicerii de pe Tisa, în vederea emigrării lor în Rusia. Autoritățile, aflând despre aceste planuri, fac cercetări severe pentru descoperirea celor răzvrățiți, încercând să oprească cu toate mijloacele plecarea lor, trecându-se la arestarea căpeteniilor și trimiterea lor la munca forțată.

La intervenția țarinei Elisabeta a Rusiei, grănicerii au continuat pregătirile de a părăsi arealul arădean, fiind întocmite liste cu cei care doreau să plece²⁴. Conform istoricului arădean Kovach Geza numele grănicerilor de pe listele întocmite în vederea plecării acestora în Rusia, liste aflate în posesia arhivei din Kiev, sunt în marea lor majoritate românești. În urma unei înțelegeri între țarina Elisabeta și împărăteasa Maria Tereza, la Arad sosesc ofițeri ruși, pentru a facilita plecarea doritorilor. Actele oficiale urmăresc migrarea lor pe o perioadă îndelungată, amintind activitatea emisarilor ruși la Arad până la 1760, însă nu sunt date precise despre numărul total al grănicerilor emigranți în imperiul țarist.

3.b Grănicerii la Felnac. Evoluția satului

Necesitatea de a apăra frontierele imperiale după pacea de la Karlowitz a avut consecințe importante și pentru evoluția ulterioară a Felnacului. Autoritățile austriece au decis să colonizeze o unitate de grăniceri, așa-zis iliră, alcătuită din 75 de soldați, la Felnac, nou-veniții, stabilindu-se alături de băștinașii din vatra satului²⁵, ce devine astfel un important centru

grăniceresc. Conform conscripției fiscale din anul 1717, a lui Mercy, localitatea cuprindea 42 de case²⁶. În perioada de după 1718, Felnacul își pierde statutul de localitate de frontieră, chiar dacă nici aici unitatea de grăniceri nu a fost desființată, fără ca retragerea acestui privilegiu să determine depopularea așezării, însă, desigur, scade importanța regională a acesteia. Din acest punct de vedere pentru Felnac dominația habsburgică a însemnat un regres. Oricum de această perioadă, a administrației austriece, este legată și formarea conștiinței caracterului multietnic și multiconfesional al regiunii. Politica demografică din perioada 1718-1918 a dus, pe de o parte, la creșterea de cinci ori a populației regiunii, pe de altă parte la modificarea radicală a structurii etnice și confesionale. Fiecare grup și-a creat propria identitate, însă în timp, s-a construit și o identitate regională. Problemele ridicate de comunicarea interculturală din această regiune au fost rezolvate, în timp, la nivelul identității regionale, prin impunerea conceptului de toleranță. Din nou, memoria colectivă a acționat selectiv, respingând experiențele conflictuale din trecut și însușindu-și-le pe cele care puteau fi folosite ca argumente ale înțelegerii, ale coexistenței pașnice și ale colaborării.

Noile realități au avut consecințe importante din punct de vedere socio-economic și la Felnac, în contextul evocat în care după ocuparea Banatului Viena a decis să populeze provincia cu germani de preferință catolici²⁷. Ca urmare, o bună parte a coloniștilor nemți, veterani ai armatei austriece, s-au stabilit în actualul cartier Aradul Nou, pe atunci denumit Schela, silindu-i la 1722-1723 pe etnicii români și sârbi din zonă să plece, românii la Mănăstur, iar sârbii la Felnac²⁸, unde în 1725 au fost colonizate și câteva familii germane²⁹. În virtutea logicii putem spune că felnăcanii au participat la răscoala grănicerilor din 1735 și de asemenea că au fost nemulțumiți de colonizările habsburgice și de politica Vienei față de români. Din păcate pe marginea participării românilor felnăcani la răscoalele românești din perioada războiului dintre austrieci și turci din 1736-1739 nu

ne putem hazarda în a trage concluzii, în condițiile în care nu pot fi valorificate documente istorice cu referire directă la evenimente care să implice și Felnacul.

Oprindu-se asupra secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea și cercetând manuscrisele din spațiul rural bănățean, istoricul Valeriu Leu face referire la modul în care „germanul devine, în conștiința populară românească din aceste părți, ofertantul unui model economic valabil”. În acest caz, departe de a fi vorba de relații conflictuale, vedem cum una dintre comunități devine exemplul de urmat pentru cealaltă. Revenind la colonizările germane din Felnac, cu siguranță nou-veniții n-au fost întâmpinați cu entuziasm de românii și sârbii din vatra satului. Coabitarea lor, însă, pe parcurs se pare că a fost pașnică, nemții integrându-se în comunitatea satului, nefiind cunoscute forme de ostilitate colectivă arătată de băștinașii felnăcani imigranților nemți.

În cea ce privește acea unitate de grăniceri, alcătuită din 75 de soldați, de la Felnac nu credem că acesta este momentul în care românii ajung la Felnac, în condițiile în care grănicerii descind în sat după 1701, iar Evlya Celebi, în perioada dintre anii 1660-1664, evocă cele 100 de case din Felnac. De asemenea cei 50 de haiduci și 25 de husari, care apărau cetatea înspre 1699 sugerează existența unei populații consistente numeric în localitate, care dacă ar fi fost în marea ei majoritate sârbească ar fi făcut ca descendenții lor să domine numeric localitatea în perioada în care Felnacul a aparținut imperiului habsburgic. În această ecuație complicată a descifrării configurației etnice inițiale, precum și a relației dintre aceasta și cifrele recenziale austriece din secolul al XIX-lea, privitoare la situația etnică în Felnac, trebuie să ținem cont și de faptul că sârbii din Schela ajung la 1722-1723 la Felnac. Cert este că datorită informațiilor sărace, rămâne deocamdată neelucidată datarea exactă a începutului viețuirii românilor în localitate. Se poate avansa la fel de bine, pe baza unui act de credință și nu a unei atestări documentare concrete la fel de bine atât secolul XVI cât și

secolul XVII. Oricum la 1711, Felnacul a fost vizitat de către peregrinul Vasile Sturze Moldoveanul, care se referă la prezența românească la Felnac. Cărturarul a locuit în sat în lunile februarie și martie³⁰, redactând cu aceasta ocazie cartea „Octoih”, adică o carte bisericească destinată cultului ortodox în care sunt cuprinse cântările din fiecare zi a săptămânii, cântate succesiv pe opt glasuri, carte păstrată în fondul de manuscrise vechi românești al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca³¹. În lucrare, acesta nota printre altele, la 9 martie 1711 următoarele: „Acestă carte, anume Ohtaiu pre duminici au cumpărat Haiduc Ilie pentru pacea ce au făcut cu Alexe, pentru o greșală ce au omorât pe Bălaj Ion, frăție Alexei și-au dat pentru ace greșală să-i fie pomană și s-au împăcat cu Alexa Haiduc Ilie ca oameni buni, s-a făcut pace și s-au iertat pentru această carte. Și cine va citi să pomenească acest nume la sfânta biserică, Bălaj Ion și tot rodul lor, Alexa”³². Relatările călătorului moldovean atestă habitatul românilor în Felnac în număr destul de mare pentru pretențiile demografice ale unui sat al epocii. De asemenea, cronicarul atestă și biserica satului, unde românii erau enoriași activi. Concluzia logică ar fi că trupele de grăniceri nu au determinat popularea Felnacului cu o nouă etnie deoarece românii și sârbii erau cu state vechi de habitat în localitate.

Cert este că, după episodul Passarowitz, evoluția localității intră într-o nouă fază, în speță cea habsburgică. Influența germano-austriacă se va sesiza tot mai pregnant în toate aspectele vieții sociale, amplificându-se direct proporțional cu derularea timpului în secolele XVIII-XIX, iar germanii din Zădăreni, cei din Sânpetru German și chiar cei din Satu Mare au avut un aport decisiv în acest sens.

4. Evoluția etno-demografică în secolele XVIII-XIX, început de secol XX

Pentru înțelegerea fenomenului evoluției etno-demografice în intervalul de timp studiat, trebuie precizat că între 1770 și 1910, populația Banatului a crescut de la 317 928 la 1 582 133 de locuitori. În privința structurii etnice, la limitele perioadei menționate, avem următoarele cifre: în 1770 erau 181.639 români, 78.780 sârbi, 43.201 germani (cifra care include și 3.000 de coloniști francezi și italieni) și niciun maghiar; iar în 1910 erau 592.049 români, 387.545 germani, 284.329 sârbi și 242.152 maghiari³³. Românii erau conform datelor oficiale de peste două ori mai numeroși decât nemții sau sârbii, rămânând majoritari în Banat în ciuda colonizărilor austriece și a mișcărilor de populații, chiar dacă pierd la ponderea procentuală. Pentru conformitate majoritatea specialiștilor în domeniu consideră că Banatul istoric însumează o suprafață de 28.526 km²³⁴, chiar dacă diverse surse indică cifre ușor diferite de aceasta. Păstrând proporțiile dictate de extinderea teritorială, se poate spune că în Felnacul secolului XVIII și al primei jumătăți de secol XIX s-a înregistrat o adevărată explozie demografică, deoarece, dacă în 1717 în sat erau 42 de familii, la 1777 au fost consemnate 213 familii³⁵. Creșterea numărului de familii în secolul al XVIII-lea de circa cinci ori în 60 de ani s-ar putea datora, pe lângă migrația sârbilor de la Schela din anii 1722-1723 sau colonizărilor austriece, și dispariției unor așezări învecinate, sugestiv în acest sens fiind exemplul satului „Rotonda Eclessia”, situat la vest de Felnac și menționat ultima dată ca localitate populată pe o hartă din 1723³⁶. De altfel, această tendință de părăsire a vetrelor caracteriza în epocă întregul Banat, deoarece dacă în 1717 existau 688 de sate locuite, la 1725 au fost înregistrate doar 560 de asemenea așezări³⁷. Populația Banatului a crescut în epocă, însă, aproape constant în perioada studiată. Revenind la evoluția demografică a Felnacului, în anul 1828 localitatea însuma 440 de

familii³⁸. Un calcul simplu ne demonstrează că, în 51 de ani, populația s-a dublat. Această creștere substanțială a populației Felnacului nu se datorează de această dată doar sporului migrator, ci și celui natural foarte ridicat, specific și societății europene a sfârșitului de secol XVIII și a secolului XIX, în general. Mitul românului bănățean care încuraja familia cu un copil, pentru a nu se pierde averea, nu caracteriza Felnacul și Banatul acelor vremuri. Este adevărat că la 1914 se vorbește despre această realitate socio-demografică în studii de specialitate, dar nu este cazul localității studiate. Familia cu un copil s-a impus, într-o oarecare măsură, la scară mai mare printre băștinașii felnăcani, abia după al doilea război mondial. Totuși, începând cu secolul XX sporul natural scade drastic, raportându-ne la realitățile veacului anterior. Studiul numărului de locuitori ai satului din a doua jumătate a secolului XIX, evidențiază o evoluție demografică inconstantă, chiar contradictorie. Astfel, în 1851 în Felnac au fost consemnați oficial 2600 locuitori, în 1869-2816, deci, are loc o creștere a populației cu 216 locuitori în 18 ani, în 1880 au fost înregistrați 3004 de felnăcani, o creștere în 11 ani cu 188 de indivizi, iar în 1890 au fost recenzați 3009 săteni, deci, o creștere de doar 5 persoane într-un deceniu³⁹. Explozia demografică în localitate s-a oprit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În anul 1900 au fost înregistrați 2969 de cetățeni, populația satului scăzând cu nu mai puțin de 40 de locuitori⁴⁰. Din perspectivă demografică, putem spune că satul va intra într-o perioadă de echilibru, stagnare însoțită de evoluții și involuții numerice aferente în secolul XX, care se vor încadra în sfera normalității.

În analiza evoluției demografice trebuie să ținem cont și de migrație, în condițiile în care la fel ca și astăzi, în urmă cu o sută de ani, America reprezenta o irezistibilă atracție. Vestea că în SUA pământul se împarte coloniștilor pe gratis și că banii se câștigă ușor, a făcut, prin mijloacele de atunci, înconjurul lumii. Un adevărat tărâm al făgăduinței pentru cei ce visau la o viață mai bună, America a început să atragă, emigranți din toată

lumea. O mare parte a acestora - peste 100.000 de mii - proveneau din Banatul sfârșitului secolului al XIX-lea și începutul secolului XX⁴¹. O astfel de situație se înregistrează și la Felnac, unde o mulțime de localnici părăsesc satul, definitiv sau nu, traversând oceanul planetar în căutarea unui loc de muncă bine plătit. Deși cei mai mulți au optat pentru SUA, alți felnăcani au ales țări diferite unde să câștige "Bunicul meu a lucrat pe o plantație ca administrator chiar în Argentina. S-o descurcat bine, putea să rămână acolo dar nu a vrut. S-a întors și a cumpărat pământ în Felnac. Mult pământ pentru că avea mulți copii. Unul chiar pe vapor la întoarcere s-a născut".

La Felnac statisticile consemnează la rubrica *emigranți* 16 persoane în 1900 și nu mai puțin de 113 în 1910⁴². Fenomenul migrației afectează și localitățile vecine. Astfel la Sânpetru statisticile menționează 10 emigranți în 1900 și numai puțin de 320 de emigranți în 1910, la Secusigiu 2 în 1900, respectiv 145 în 1910, iar la Munar 2 în 1900 și 25 de emigranți în 1910⁴³. Revenind la Felnac se pare că fenomenul migrației de la sfârșit de secol XIX și început de secol XX, se regăsește și în evoluția demografică a localității. Astfel, dacă, după cum am spus, în Felnac la 1890 erau 3009 de locuitori, iar la 1900 erau 2969 de felnăcani, în 1910 sunt consemnați nu mai puțin de 3095⁴⁴ (după alte statistici 3093). Rezultă o creștere de 126 (sau 124!) de indivizi în 10 ani, creștere cu siguranță rezultată, pe lângă sporul natural ridicat, și din reîntoarcerea la vatră a celor plecați. Chemarea pământului a fost mai puternică pentru fiii satului decât mirajul banului. Cert este că din 1869 până în 1910 numărul felnăcanilor crește cu 277 de persoane. Felnacul atinge apogeul numeric, în perioadă, respectiv în 1910, Secusigiu având 2446 de locuitori, Sânpetru German 2612, Munarul 633 de locuitori etc⁴⁵. Din punct de vedere al configurației etnice a Felnacului anului 1880, conform statisticilor în sat trăiau un număr de 1837 de români, 866 de sârbi, 88 de slovaci, 72 de germani, 20 unguri, respectiv 121 de indivizi cu apartenență etnică nedeclarată⁴⁶. Cert este că statistica în cauză nu acoperă

întreaga structură etnică din Felnac. Un calcul simplu demonstrează că există o diferență clară între numărul oficial de săteni din acel an din localitate, în speță 3004, și felnăcanii menționați de statistici, în număr de 2805 de indivizi, rezultând o diferență de 199 de cetățeni⁴⁷. (În Sânpetru German, la 1880 trăiau 2137 de nemți, 97 de români, 62 de unguri, 14 sârbi, 9 slovaci, 138 de persoane nedeclarându-și etnia. În 1910 în localitate oficial trăiau 1966 de nemți, 73 de români, 470 de unguri, un slovac și cinci sârbi. În Secusigiu la 1880 trăiau 299 de nemți, 2081 de români, 111 unguri, 19 sârbi, două persoane de alte etnii, 98 persoane nedeclarându-și etnia, pentru ca în 1910 în localitate să habiteze 1949 de români, 295 de nemți, 88 de unguri și cinci sârbi. În 1880 în Satu Mare trăiau 501 nemți, 118 români, 769 de sârbi, 39 de unguri, 4 slovaci și 51 de persoane cu etnie nedeclarată. În 1910 în localitate erau 483 de nemți, 61 de români, 55 de unguri, un slovac, un rutean, două persoane de alte etnii și 896 de sârbi. Interesantă este evoluția configurației etnice în Munar unde între 1880 și 1910 numărul românilor scade de la 433 la 291, al ungarilor crește de la 38 la 105, al nemților rămâne constant, respectiv 15 persoane, iar al sârbilor crește de la 35 la 222 de indivizi.)

Cert este că lipsesc rubricile dedicate romilor și evreilor, la rubrica alții nefiind trecute nici o persoană. Spre deosebire de statistica din 1880, în cadrul celei din 1910 cifrele corespund. Astfel la un total de 3095 de săteni, 1974 erau români, 870 sârbi, 95 slovaci, 74 unguri, 57 nemți, 25 de persoane fiind trecute la rubrica alții⁴⁸. Cifrele demonstrează că numărul românilor a crescut în sat cu 137 de persoane, al sârbilor cu doar 4 persoane, al slovacilor cu 7 persoane, al ungarilor cu 54 de persoane, iar al germanilor a scăzut cu 18 persoane.

5. Organizarea administrativă în imperiu

După episodul Passarowitz din 1718, Banatul a devenit provincie imperială austriacă, în vremea împăratului Carol al VI-lea (1711-1740), fiind condus de un comandant militar care era concomitent guvernator al provinciei. Din punct de vedere administrativ, Banatul a fost împărțit în districte, iar acestea în comune. Abia la 1751, conducerea militară a fost înlocuită cu

una civilă, în frunte cu un președinte ajutat de șase consilieri. În 1779, autonomia Banatului ia sfârșit, fiind încorporat Ungariei. Cedând presiunilor repetate ale nobilimi ungare, ținând seama de problemele financiare dificile ale imperiului, influențată fiind și de sfaturile unor personalități din propriul anturaj, împărăteasa Maria Tereza, împărăteasă între 1740 și 1780, a hotărât, încă din 1778, cedarea provinciei către Ungaria, care constituia parte integrantă a imperiului austriac. Încorporarea Banatului de către unguri a fost proclamată, în cadru festiv, la Timișoara prin vocea comisarului regal, contele Niczky, pe 6 iunie 1778. O revenire pasageră sub autoritatea directă a Vienei a cunoscut Banatul între 1849 și 1867, într-o perioadă în care împărat era Francisc Joseph (1848-1916). După 1849, respectiv după înăbușirea revoluției maghiare, a făcut parte până la 1860 din structura administrativă numită Voivodina sârbească și Banatul timișan. Din 1860, a fost reîncorporat Ungariei, a cărei provincie a fost și după 1867, când ia naștere imperiul dualist austro-ungar. Desigur, în acest context mai larg, va cunoaște și Felnacul, concomitent cu reorganizarea imperiului, o serie de reorganizări administrative. Deci, după 1718 Banatul a fost împărțit în districte. Structura celor 11 districte bănățene și a celor două districte de la sudul Dunării, subordonate, de asemenea, Administrației Banatului de la Timișoara, o găsim pe hărțile vremii, în primul rând pe harta Mercy, sau în raportul Hamilton din 1734. Felnacul era subordonat districtului Lipova, ce îngloba 42 de localități. Acesta era divizat în cercuri în număr de patru : Cercul Lipova (10 localități), Cercul Sânnicolau Mic, actualul cartier al Aradului, în epocă o localitate de sine stătătoare cu 10 localități, inclusiv Felnacul, Cercul Bara (11 localități) Cercul Căpâlnaș (11 localități)⁴⁹. Era logic ca satul să fie subordonat unei localități cu care comunica pe valea Mureșului. O situație detaliată, pe localități, a împărțirii administrative a Banatului, înainte de înființarea graniței militare bănățene între anii 1768 și 1774, găsim în raportul înaltului funcționar imperial Johan Jakob Ehrler. Astfel, Districtul Lipova cu 66 de localități și reședința la

Lipova, cuprindea: Cercul Lipovei (13 localități, suboficiu administrativ la Lipova), Cercul Căpânașului (13 localități, suboficiu administrativ la Valea Mare), Cercul Bara (18 localități) și, ceea ce ne interesează în mod direct, Cercul Sânnicolau Mic cu 21 de localități și suboficiu administrativ la Sânnicolau Mic⁵⁰, locație care era centru administrativ direct pentru felnăcani. După ce în 1778 ungurii vor împărți administrativ Banatul în comitate, Felnacul parvine comitatului Timiș, comitat cu structura compusă din plasele: Timiș (reședința la Timișoara, cu 46 de localități și un prediu, adică teritoriu care a aparținut unui sat părăsit), Sânanndrei (cu 40 de localități), Lipova (cu 45 de localități) și Vârșeț (cu 38 de localități și 3 predii). Practic pentru sat din perspectivă administrativă nu se schimbă nimic. Eventual forma, nu și fondul. Sânnicolau Mic, localitate populată de nemți, a dominat administrativ Felnacul în imperiu cel puțin până la începutul secolului XIX. Ulterior în cadrul comitatului Timiș apare plasa Aradul Nou, unitate administrativă care cuprindea localitățile Felnac, Firiteaz, Fântânele, Sânicolaul Mic, Munar, Șagu, Sânpetru German, Zădăreni, Tisa Nouă, Secusigiu, Frumușeni, Fibiș Fiscut, Cruceni, Satu Mare, Aradul Nou, Bodrogul Nou, centrul administrativ fiind desigur Aradul Nou. Aceasta a fost formula în care a evoluat Felnacul, până când va fi încorporat României Mari, după 1918. Evident pe parcursul secolului XIX și în perioada de început a secolului XX se intensifică progresiv legăturile cu Aradul, perceput ca centru regional încă din perioada administrației otomane, când era centru regional cu statut de sangeac. Dezvoltarea orașului în secolele XVIII-XIX nu a rămas fără ecou, progresiv creându-se o oarecare dependență la nivel mental a provincialilor felnăcani, în sensul că își vor crea și afirma o identitate arădeană, fapt important în direcția autoidentificării ca arădeni a localnicilor, cu toate că în primul rând contează subordonarea administrativ teritorială față de orașul reședință. Contactul felnăcanilor cu Aradul a primit un puternic imbold în anul 1905 când autoritățile au inițiat o serie

de proiecte ce presupuneau construirea de căi ferate în Banat, proiecte duse de altfel la îndeplinire de potențaii vremii. Printre aceste sectoare feroviare noi s-a aflat și calea ferată Variaș-Arad, care trece și în prezent prin Felnac. Pe de altă parte însă distanța redusă dintre cele două localități nu ne pot lăsa să întrezărim un altfel de destin istoric, din această perspectivă, nici măcar ipotetic, al felnăcanilor.

Note:

1. Arad monografia oraşului, Ed. Nigredo, Arad, 1999, p. 77
2. idem
3. ibidem
4. Veneția, centrul de cercetări și studii istorice, „Mogiorya și istoria mogyorilor”, Ed. Europa nova, 1998, p.222
5. I. Hațegan, op. cit.
6. Nicolae Stoica de Hațeg, Scrieri, Ediție de Damaschin Mioc și Costin Feneșan, Timișoara, Ed. Facla, 1984; Nicolae Stoica de Hațeg, Cronica Banatului, Studiu și ediție de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei, 1969; Aurel Bugariu, Cronica Banatului de Nicolae Stoica de Hațeg, Timișoara, Editura „Helicon - Publicațiile Institutului Social Banat-Crișana, 1947
7. idem
8. Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Ocupații.Economia*, vol. II, Timișoara, ed. Excelsior Art, 2006, p. 38
9. Bugariu Aurel, op. cit.
10. Din istoria Transilvaniei, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, vol. I, p. 242
11. idem
12. Nicolae Stoica de Hațeg, op. cit.
13. Muntean, Vasile V., Contribuții la istoria Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1990
14. Bujor Surdu, Răscoala antihabsburgică din Banat 1737-1739, în *Studii și materiale de istorie medie*, București, Editura Academiei R.P.R., 1957, vol. II, pag. 289).
15. Nicolae Stoica de Hațeg, op. cit.
16. Arad monografia oraşului, op. cit., p. 78
17. idem
18. ibidem
19. ibidem
20. Aradul-permanență în istoria patriei,op. cit., p. 162-163
21. ibidem
22. Arad monografia oraşului, op. cit., p. 79
23. ibidem p. 81
24. ibidem
25. A. Roz, Kovach G., op. cit., p. 58
26. A. Ținta, op. cit. p. 40
27. O. Graffner, „Populația șvăbească din Banat”, Arad, 1994, p. 29

28. A. Roz, Kovach G., op. cit, p.108
29. idem
30. F. Dudaș, „Vasile Sturze Moldoveanul, peregrinul transilvan”, Muzeul Țării Crișurilor 1993, p.22
31. idem
32. ibidem
33. V. Popeangă, *Destrămarea aparatului administrativ în Banat în timpul luptei pentru unire (toamna anului 1918)*, în *Studii și articole de istorie*, vol. XIII, București, 1969, p. 217.
34. ibidem
35. A. Roz, Kovach G., op. cit.
36. A. Rusu, G.P. Hurezan, „Biserici medievale din județul Arad”, p. 127-128
37. Ibidem p. 18
38. A. Roz, Kovach G., op. cit.
39. ibidem
40. ibidem
41. Cf. Rudolf Gräf, *Germanii din banat sau istoria între două emigrări*, în Smaranda Vultur (coord.), *Germanii din banat prin povestirile lor*, București, Editura Paideia, 2000, p. 22 (studiul între pag. 13-32); vezi săptămânalul Bănățeanul, din 29 martie, 2006
42. Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, vol. I, Timișoara, ed. Excelsior Art, 2006, p. 372
43. idem
44. Roz, Kovach G., op. cit
45. Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, vol. I, Timișoara, ed. Excelsior Art, 2006, p. 267
46. idem
47. ibidem
48. ibidem
49. ibidem
50. ibidem

V. **Biserica** și școala - instituții fundamentale în viața satului

1. Ortodoxismul la Felnac

1.a. Cadrul general

Majoritatea istoricilor sunt de părere că introducerea creștinismului în Banat a avut loc după ocuparea Daciei de către armata romană condusă de împăratul Traian și transformarea ei în provincie a Imperiului roman. În acest sens, există numeroase mărturii arheologice descoperite în Banat, numit atunci *Dacia Malvensis* sau *Dacia Ripensis*, semnificative fiind urmele paleocreștine de la Morisena, Orșova, Cenad și Tibiscum, datând din secolul al IV-lea d.Hr. La români, etnogeneza și creștinarea sunt două fenomene indisolubil legate. Nu avem, ca și alte națiuni, o dată anume în care ne-am creștinat ca popor. Creștinismul la nord de Dunăre s-a născut odată cu poporul român. În consecință în Banat, ca de altfel în toată țara, sunt numeroase exemple de însemne creștine din secolele de început ale românismului, când biserica nu era organizată la nord de Dunăre.

În timp, Banatul va înregistra forme de viață bisericească deosebit de complexe, de la parohii și mănăstiri până la episcopii și mitropolie toate "răsăritene", dată fiind influența Bizanțului deosebit de puternică în această zonă, mărturie fiind mănăstirile "Sfântul Ioan Botezătorul" de la Morisena ctitorită de voievodul Ahtum (1002) sau "Sfântul Gheorghe" de la Maidan întemeiată de Cenad (Chanadinus), urmașul lui Ahtum (1028)¹. Ocupația otomană, maghiară sau habsburgică au creat și ortodocșilor români multe greutăți, ei fiind împiedicați oficial să se afirme religios pe parcursul Evului Mediu și al Epocii Moderne. Cu

toate acestea, după anul 1232, va lua ființă episcopia din Mehadia, dependentă de mitropolia Severinului și respectiv episcopia Timișoarei, după 1557. Ulterior, apare o episcopie și la Caransebeș în anul 1720, împărțindu-și, însă, sediul cu Vârșețul. Lipsa ierarhiei superioare proprii va fi suplinită prin atașarea fie de episcopii transilvăneni, fie de cei ai Râmnicului, fapt ce va demonstra apartenența la același neam și la aceeași lege a locuitorilor de aici. Cu toate că unii ierarhi care au păstorit în Banat purtau numele de "mitropolit" (ex. Nifon la 1613, Iosif cel Nou de la Partoș la 1650), abia în anul 1720 mitropolitul Moise Petrovici al Belgradului reușește să obțină din partea habsburgilor recunoașterea jurisdicțiilor asupra eparhiilor din Banat, mutând sediul mitropoliei la Timișoara². De altfel, la Marea Adunare de pe "Câmpia Libertății" din Lugoj ținută între 15/27 iunie 1848, tribunul Eftimie Murgu va înscrie printre revendicările românilor și recunoașterea "obișnuitului lor mitropolit" de la Timișoara. Episcopia Aradului a fost înființată în anul 1706 ca episcopie pentru sârbii ortodocși refugiați din Imperiul otoman pe teritoriul Ungariei, controlată la acea vreme de austrieci. Anterior, în anul 1690, episcopul Isaia Diacovici primise de la împăratul austriac Leopold I de la Viena „privilegiile ilirice”, prin care a fost acordată sârbilor ortodocși libertate bisericească și autonomie politică pe teritoriul aflat sub administrare imperială, fapt ce a dus la stabilirea a celor circa 40.000 de familii de sârbi în Banat, ei fiind însoțiți de un cler numeros³. Pe 15 aprilie 1706, episcopul sârb Isaia Diacovici a obținut aprobarea imperială din partea împăratului Iosif I (1705-1711) urmașul lui Leopold I, pentru înființarea unei episcopii ortodoxe la Arad. Practic, românii ortodocși din Banat și implicit Felnac, vor fi subordonați pentru o lungă perioadă de timp sârbilor. Secolul naționalităților, adică secolul XIX, în care națiunile își afirmă cu tărie identitatea etnică și specificul național, va avea drept consecință și afirmarea religioasă a românilor. Într-un secol amprentat de naționalism, sciziuni, tensiuni și conflicte etnice, românii nu au mai tolerat dependența bisericească. În anii

1830, sub păstoria episcopului Gherasim Raț, limba liturgică slavonă a fost înlocuită treptat cu limba română⁴. Curând după aceasta a fost desființată și școala confesională sârbă și înlocuită cu școala cu limba de predare română. Separarea ierarhică a ortodocșilor români din Banat și Ungaria de Mitropolia Sârbă de la Karlowitz s-a împlinit prin efortul lui **Andrei Șaguna susținut de politicienii Andrei Mocioni și Vicențiu Babeș**. Moartea patriarhului sârb Rajacici, survenită la 13 decembrie 1861 a constituit ocazia pentru declanșarea acțiunii de separare⁵. Andrei Mocioni a propus ca românii să nu participe la actul alegerii noului ierarh, pentru a nu da posibilitatea noului patriarh să-și aroge supremația și asupra românilor ortodocși din Banat și Ungaria. Propunerea lui Mocioni a fost adoptată ca decizie generală la conferința românilor bănățeni, care a avut loc la Timișoara în data de 21 ianuarie 1862. Cei 14 deputați români, aleși în eparhiile Arad, Timișoara, Vârșeț, au participat la toate festivitățile congresului bisericesc de la Karlowitz, deschis pe 1 august 1864⁶. În ziua de 5 august, când se împlinea actul alegerii noului patriarh, ei s-au înfățișat comisarului regal Joseph Philippovich von Philippsberg, înmânându-i o declarație de abținere, în care motivau că populația românească din cele trei eparhii ortodoxe nu ține nicidecum de biserica sârbească, ci posedă biserica sa proprie, românească "...după ființa-i externă, cu totul deosebită de cea sârbească". După alegerea noului patriarh, în persoana episcopului Samuil Masirevici, sinodul întrunit în data de 26 august 1864, s-a pronunțat în principiu pentru separarea bisericească a sârbilor și a românilor din Banat și Ungaria. Rescriptul imperial din 24 decembrie 1864, al împăratului austriac Francisc Joseph a confirmat această înțelegere și a încuviințat înființarea unei mitropolii ortodoxe române, cu sediul la Sibiu, în fruntea căreia era numit arhiepiscop și mitropolit Andrei Baron de Șaguna⁷. Sub jurisdicția acestei mitropolii ortodoxe, au fost puse prin Diploma imperială din 4 iulie, două episcopii sufragane: cea a Aradului și Episcopia de Caransebeș, nou înființată. Începând cu anul 1865, eparhia

Caransebeşului va funcţiona independent prin desprinderea de Vârşeţ, de ea depinzând de acum parohiile din jumătatea sudică a Banatului, partea de nord aflându-se sub jurisdicţia episcopiei Aradului⁸. Cele două centre vor răspunde noilor cerinţe prin contribuţia la formarea noilor preoţi în "institutele teologice" pe care le aveau în subordine, înfiinţarea de tipografii la care se vor publica cărţi religioase, reviste oficiale, precum şi literatură românească, zidirea şi întemeierea de parohii şi mănăstiri, educaţia credincioşilor, etc. Episcopia Ortodoxă de Timişoara rămânea în continuare sub ascultarea ierarhiei sârbeşti de la Karlowitz. Independenţa totală, ortodoxia română o va obţine când Banatul va fi încorporat în România Mare, respectiv după 1918.

1.b. Începuturile creştinismului şi ale ortodoxismului la Felnac

Viaţa religioasă creştină în zona Felnacului îşi are începuturile în secolele de formare a poporului român. Comunităţile româneşti arhaice protofelnăcane erau ortodoxe, indiferent de faza de locuire pe care o atestă izvoarele istorice. Ortodoxismul zonal este indisolubil legat de mănăstirea Hodoş Bodrog. Mănăstirea a luat fiinţă în urma descoperirii unei icoane a Maicii Domnului cu Pruncul Iisus. Tradiţia ne istoriseşte cum un taur din turma unui păstor a scos cu coarnea dintr-o movilă de pământ Icoana "făcătoare de minuni" a Maicii Domnului, pe acel loc credincioşii construind o bisericuţă unde s-a păstrat icoana, acesta fiind doar începutul mănăstirii⁹.

Prima atestare documentară cunoscută o avem din anul 1177, într-o diplomă dată de regele Bela al III-lea, în care Mănăstirea Hodoş - Bodrog este menţionată ca având proprietăţi, recunoscute ca atare de regalitatea maghiară, fiind nominalizaţi şi vecinii pe care-i avea atunci, dar vechimea ei este cu mult mai mare, deoarece în Mănăstirea Hodoşului au locuit, pe vremea ducelui Ahtum, la începutul sec. XI, călugări "greci" de rit răsăritean¹⁰. O precizare nouă ne oferă un document provenit din

anul 1233, prin care Mănăstirii Hodoș i s-a repartizat o cantitate anuală de 1000 de bulgări de sare, care erau transportați din Transilvania pe râul Mureș¹¹. Invazia tătară de la 1241 a dat o lovitură puternică sistemului monastic din câmpia Aradului în urma căreia multe mănăstiri existente înainte dispar din izvoarele istorice. Mănăstirea Hodoș - Bodrog a trecut și peste această situație dificilă.

Se pare că a fost distrusă numai bisericuța mănăstirii, dar viața monahală a continuat, deoarece există o mențiune în această privință într-un document din anul 1278¹². Mănăstirea Hodoș - Bodrog a vegheat dintotdeauna la neobosita propovăduire a credinței creștine, ținând trează conștiința credincioșilor care frecventau acest sfânt așezământ în duminici și sărbători, dar mai ales cu ocazia hramului.

Organizarea pelerinajelor este amintită pentru prima dată în documente în anul 1771¹³, situație care se menține și în prezent. Așezământul religios a marcat viața felnăcanilor, însă nu și istoria evoluției creștinismului în zonă. Mănăstirea este rezultatul existenței și influenței ortodoxismului din areal și nu viceversa. Oricum, după acapararea arealului felnăcan de către unguri s-a încercat impunerea prin diferite forme, (ca de altfel în toată Transilvania și în tot Banatul) impunerea fără succes a catolicismului. Acel preot Marton "sacerdos de Fullak", adică preot de Felnac, care între anii 1333 și 1335 răspundea de impozitele plătite papalității,¹⁴ este o dovadă grăitoare în acest sens. Felnăcanii români și sârbi au fost însă ortodocși. De altfel ortodoxia este atestată documentar la 1625. Un document menționează Felnacul ca localitate a mănăstirii Nicolajevsk și a egumenului Nikifor¹⁵. După acest episod, viața socială în zonă este ireversibil legată de ortodoxie în toate documentele istorice.

1.c. Evoluția ortodoxiei din secolul XVII până în prezent

1.c.1. Împreună

Acordarea privilegiilor ilirice sârbilor de către Leopold I în 1690, ceea ce a determinat încorporarea românilor în mitropolia sârbă, a avut drept consecință pe plan local folosirea în comun a parohiei ortodoxe din Felnac. Rezultatul, practic, a fost alternanța săptămânală a slujbelor în română și sârbă, respectiv, limbile celor două etnii majoritare ale satului. În 1711, Octoiul lui Vasile Sturze Moldoveanul atestă la rândul său, indubitabil, un lăcaș de cult ce deservea spiritual localnicii. Felnacul, care la 1717 avea 42 de case, avea propriul lăcaș de cult. În 1758, lăcașul de cult, (posibil cel menționat de cărturarul român, deși nu există nici-o dovadă în acest sens) ce purta hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil era din cărămidă, având 4 ferestre, două uși și o cupolă de scândură acoperită cu șindrilă¹⁶. Se pare că pe locația fostei biserici este construit actualmente un monument, în apropiere de minicartierul felnăcan *Vale* sau *Valea lu' țigani*. Într-o descriere detaliată reținem că "biserica avea piatră albită, două uși, acoperită cu șindrilă, turn de lemn cu clopot, cu pridvor și cimitir, podită cu piatră. Lângă altar, masa era din piatră arsă. Sus era răstignirea și erau patru icoane pentru pristol. În naos, erau șase icoane diferite. La biserică slujeau doi preoți, cum rezultă din cărțile ce s-au păstrat, ceea ce arată că a fost comună pentru români și sârbi"¹⁷. Cert este că din descriere rezultă că biserica se încadra în tiparul de construcție bănățean al bisericilor din epocă. Pe fondul creșterii numărului de locuitori și probabil a dezvoltării economice, între 1804-1806 a fost înălțată o nouă biserică din piatră, mult mai trainică și mai spațioasă, ce a păstrat hramul vechii biserici¹⁸. Biserica a fost folosită în comun de către români și sârbi până la sfârșitul secolului XIX, când, pe fondul accentuării sentimentului apartenenței etnice, s-a divizat pe criterii naționale. Ieșirea românilor ortodocși de sub tutela mitropoliei sârbe de la Karlowitz și fondarea mitropoliei ortodoxe române cu sediul la Sibiu de către Andrei Șaguna în

1870, a determinat, inevitabil, o schismă locală. Astfel, în 1897, în urma unui proces juridic, autoritățile maghiare au decis ca biserica să rămână românilor, iar aceștia, mai numeroși și, implicit, mai potenți financiar, să-i despăgubească pe sârbi cu 30.000 de coroane¹⁹. Compensițiile plătite de români, eșalonate în rate timp trei ani, au fost, se pare, suficient de consistente cât să permită sârbilor finalizarea înălțării unui locaș de cult în anul 1900²⁰. În perioada în care ortodocșii felnăcani au fost deserviți de aceeași biserică, sunt amintiți de documente o serie de preoți și diaconi. Astfel, la 1758 în biserica din Felnac activau preoții Petru Popovici, hirotonit la 9 martie 1749 și Blagoie Dimitrievici hirotonit la 6 decembrie 1748²¹. Un alt document din 1776 face referire la doi preoți care activau în parohia Felnac, respectiv Petru Popovici, hirotonit la 15 februarie 1746, care împărțea parohia cu Petru Gruin, hirotonit la 20 aprilie 1762²². Din anul 1787 în Cronica Parohiei Ortodoxe Române din Felnac sunt menționați o serie de preoți și diaconi, care au activat în sat în diferite intervale de timp, după cum urmează: Nicolae Popovici, Nicolae Ivanovici, Ioan Georgevici, Nicolae Adamovici, între 1787 și 1805, Grigore Popovici și Grigore Georgevici, între 1805 și anul 1820, administratorul Dimitrie Putnicovici, Avram Mateevici, între 1818 și 1859, Dimitrie Popovici, între 1819 și 1838, Emanoil Georgevici, între 1838 și 1854, Grigorie Georgevici, între 1854 și 1913, **Mihail Friscan, între 1859 și 1866**, Dimitrie Putnici, capelan la 1863, Gavril Milașevici, între 1864 și 1885, Axente Brădeanu, între 1866 și 1870, Moisa Babescu, între 1873 și 1916²³. Desigur, în cronică nu sunt menționate toate fețele bisericesti care au slujit în localitate. Totuși, sârbii și românii au avut, de regulă, fiecare preotul lor. Deoarece și românii și sârbii sunt ortodocși, evoluția numerică după separarea bisericilor nu poate fi analizată disociat. De asemenea, trebuie să ținem cont când analizăm cifre recenziuale din secolul XX în Felnac, că și țiganii din sat au fost constant majoritari ortodocși. Astfel, numărul total de ortodocși din sat include și țiganii. La 1930, din 2895 de locuitori, 2802 erau

ortodocși, în 1992 din 2496 de felnăcani 2258 s-au declarat ortodocși, iar în 2002 din 2620 de locuitori ai Felnacului, să își asume apartenența la ortodoxie 2344 de felnăcani²⁴. Observăm că, în mod constant, ortodocșii au fost și au rămas majoritari în localitate. Diversitatea religioasă trecută și actuală nu a afectat statutul dominant al acestora, pentru că ortodoxia nu se subordonează vremurilor și este intangibilă, în esența ei, în raport cu timpul sau legile diversității.

1.c.2. Biserica ortodoxă română

După schisma locală din 1897, biserica din piatră, ridicată între anii 1804 și 1806 a rămas până în prezent românilor felnăcani. În cadrul acestei instituții religioase, desigur, după ce devine lăcaș de cult național, au activat în peste un secol doar cinci preoți, semn de stabilitate și de atașament al parohilor pentru sat și comunitatea ce o deserveau. După Moisă Babescu, care a deținut parohia până la 1916, preot-paroh al românilor din Felnac va fi Aurel Sebeșan până la moartea sa, survenită în anul 1950. De departe personalitate emblematică și inegalabilă a vieții religioase în sat, acesta s-a implicat și în viața culturală populară din localitate. În ianuarie 1920, a fondat o Casă Culturală care avea 115 membri²⁵. În 1928 aceasta a fost denumită de părintele Sebeșan, Casă Națională. Acesta nota în cronica parohiei Felnac că "în comuna noastră, alături de inimosul preot român Moise Babescu și (indescifrabil - n.a.) român S. Serdineanț și M. Guta, avem aici pe fruntașii români Matei Vuia, orator iscusit, Ioan Ristin, Ioan Oltean și energicul român Ioan Lipovan care atât în comună cât și la întrunirile noastre naționale erau purtători de cuvânt ai drepturilor românești, iar la întrunirile *comitatense* din Timișoara, marii români Matei Vuia și Ioan Lipovan ridicau cuvântul în fața străinilor pentru apărarea drepturilor noastre (...) La ceata acestor fruntași se alătură în toamna anului 1914 tânărul și entuziastul preot Aurel Sebeșan, care în timpul marelui război (este vorba de

primul război mondial, 1914-1918 - n.a.) îmbărbătează, încurajează și susține trează în sufletele oamenilor, flacăra nestinsă a iubirii de neam"²⁶. În perioada în care preot paroh era părintele Sebeșan s-au împărțit oficial și bunurile bisericilor ortodoxe române și sârbe, astfel încât să nu mai existe între cele două instituții motive de disensiuni. Practic, din perspectivă legală, între biserici, lucrurile au fost reglementate abia în anul 1942, după ce în 1935 cele două instituții religioase locale au redactat un act oficial cuprinzător în acest sens. Pentru conformitate, reproducem cu exactitate actul:

CONTRACT PENTRU IEȘIRE DIN INDIVIZIUNE

Care s-a încheiat în ziua de azi între: Comuna Bisericească Ortodoxă Română din Felnac, reprezentată prin președintele consiliului parohial ortodox român Aurel Sebeșan, paroh ort. rom., domiciliat în Felnac, și Comuna Bisericească ort. sârbească din Felnac, reprezentată prin președintele Consiliului parohial ort. sârbesc, Vasile Mitrici, domiciliat în comuna Felnac, referitor la ieșirea din indiviziune și împărțirea imobilelor lor comune, cuprinse în cartea funciară a comunei Felnac cu Numerele 178, 212, 1022, precum urmează:

1. Comuna Bisericească ortodoxă română din Felnac, reprezentată prin Aurel Sebeșan, paroh, în calitate de președinte al consiliului parohial ort. rom. din Felnac primește imobilele cuprinse în cartea funciară a comunei Felnac cu No.178, foaia A-I, No. de ord.1., conform schiței anexate, cu No.top.177/b, intravilan în întinderea de 400 stânjeni, iar casa cu No.166 înscrisă în cartea funciară pe acest imobil nu mai există; No. de ord.2; conform schiței anexate, porțiunea cu No.top.472/a Grădina suplimentară în Izvor, în întindere de 400 stânjeni, No. de ord.3, No.top.1188. Arătura în Valea Viilor 8 jugăre., No. de ord. 4., conform schiței anexate porțiunea cu No.top.1484/a Arătura în Cotiu Hadri, în întindere de 4 jugăre, No. de ord.5, No. top. 1876 Arătură în Duboca Dolina 8 jug., No. de ord. 6, No. top. 2335. Fânațe în Gerbovăț 3 jug, No. de ord. 7, No. top.

2610 Fânațe în Cherechici 3 jug., a-II, No. de ord. 2, conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 477/a Grădina suplimentară în Izvor, în întindere de 400 stj., No. de ord. 3, conform schiței anexate, porțiunea cu No. top.1242/b, Arătura în Valea Viilor, în întindere de 4 jug, No. de ord. 4, No. top. 1627 Arătură în Cotiu Hadri 8 jug., No. de ord. 5, conform schiței anexate, porțiunea cu No. top.1757/a Arătură în Duboca Dolina, în întindere de 4 jug., No. de ord. 6 conform schiței anexate, porțiunea cu No. top.2226/b, Fânațe în Gerbovaț, în întindere de 1 jug. 800 stj, No. de ord.7, conform schiței anexate, porțiunea cu No. top.2549/a Fânațe în Cherechici, în întindere de 1 jug.800, mai departe imobilele cuprinse în cartea funciară din Felnac cu No. 212, foaia A-I, No. de ord. 1 conform schiței anexate porțiunea cu No. top. 212/a intravilan gol, în întindere de 400 stj. iar casa cu No. 204, înscrise în cartea funciară pe acest imobil nu mai există, No. de ord. 2, conform schiței anexate, porțiunea cu No. top.938/b Grădina suplimentară în Izvor în întindere de 400 stj, No. de ord. 3 conform schiței anexate, porțiunea cu No. top.2682/a Fânațe în Cherechici în întindere de 2 jug, mai departe imobilul cuprins în cartea funciară a comunei Felnac cu No. 1022, foaia A-I, No. de ord. 1, No. top. 181 casa cu No. 170 și intravilan de 800 stj.

2. Comuna Bisericească ortodoxă sârbă din Felnac reprezentată prin Vasile Mitrici, în calitate de președinte al consiliului parohial ort. sârbesc din Felnac, primește imobilele cuprinse în cartea funciară a comunei Felnac cu No. 178, foaia A-I, No. de ord.1., conform schiței aici anexate, porțiunea cu No. top.177/a intravilan în întindere de 400 stj., căci casa cu No.166, care se află înscrisă în cartea funciară pe acest imobil, nu mai există, No. de ord.2., conform schiței aici anexate porțiunea No. top. 472/b Grădină suplimentară în Izvor, în întindere de 400 stj., No. de ord. 4., conform schiței anexate, porțiunea cu No.top.1484/b Arătură în Cotiu Hadri, în întindere de 4 jug., mai departe foaia A-II., No. de ord.2., conform schiței anexate porțiunea cu No. top. 477/b Grădină suplimentară în

Izvor de 400 stj., No. de ord.3., conform schiței anexate porțiunea cu No.top.1242/a Arătură în Valea Viilor în întindere de 4 jug., No. de ord.5., conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 1737/b Arătură în Duboca Dolina, în întindere de 4 jugh., No. de ord. 6. conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 2226/a Fânațe în Gerbovaț, în întindere de 1 jug, 800 stj., No. de ord. 7., conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 2549/b Fânațe în Cherechici în întindere de 1 jug. 800 stj., mai departe foaia A-III.,No. de ord. 1.,No. top. 1386 Arătură și fânațe în Cotiu Hadri, 300 jugh., mai departe imobilele cuprinse în cartea funciară a comunei Felnac cu No. 212, foaia A-I., No. de ord. 1. conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 212/b intravilan, în întindere de 400 stj, căci casa cu No. 204 care se afla înscrisă în cartea funciară pe acest imobil nu mai există, No. de ord. 2, conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 938/a Grădină suplimentară în Izvor în întindere de 400 stj. conform schiței anexate, porțiunea cu No. top. 2682 fânațe în Cherechici în întindere de 2 jugh.

3. Părțile contractate sunt de comun acord că dreptul de proprietate să fie întăbulat în cartea funciară - fără altă întrebare - în favorul fiecăruia și asupra imobilelor cuvenite lor, conform punctul 1 și 2.

4. Comuna Bisericească ort. sârbă din Felnac reprezentată prin Vasile Mitrici, în calitate de președinte al consiliului parohial ort. sârbesc din Felnac, prin aceasta declară că se învoiește fără a mai fi întrebată ca dreptul de ipotecă întăbulat în favorul sau pentru suma de Lei 5.306'99/10613 cor. 98 file./cu decisul no. 1422/1897 c.f., asupra porțiunii comunei Bisericești ort. română din Felnac, din imobilele cuprinse în cartea funciară din Felnac No. 178, foaia C.-14., No. 212, foaia C.-5 și No. 1022 foaia c.-1.,- să fie radiat²⁷.

Actul a fost încheiat la 10 decembrie 1935 și a fost suplimentat la 1942 cu un nou document oficial:

Declarațiune și clauză suplimentară.

5. Părțile contractante prin aceasta declară în comun că consimt ca denumirea proprietarului să fie îndreptată și rectificată în tot locul, atât în prezentul contract pentru ieșirea din indiviziune și împărțire, încheiat în Felnac la 10 Decembrie 1935, precum și în schița ce face parte integrantă din acest contract, și anume:

În locul de Comuna Bisericească ort. rom. și comuna biserică ort. sârbă să se înscrie și să se treacă peste tot "Parohia ort. română din Felnac, respectiv com. bis. ort. sârbă din Felnac."

Prezenta declarațiune s-a făcut și în scris în conformitate cu voința părților contractante și a ordinului Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Timișoarei cu No.46.10E.1942 din 25 Noiembrie 1942.

Felnac, la 30 Noiembrie 1942²⁸.

Cert este că actul în sine a reprezentat un pas important în atenuarea neînțelegerilor locale asupra bunurilor bisericii comune. Părintele Sebeșan, martor al atâtor evenimente istorice care au marcat istoria contemporană a locului, a avut șansa să conducă biserica și în această perioadă. Între 1950 și 1962, parohia va fi deținută de către părintele Aurel Șerb, iar după 1962, cel care a coordonat activitatea religioasă a românilor ortodocși a fost Teodor Șuteu. Ultimul, în perioada anterioară descinderii sale în sat, datorită activității sale religioase, a fost închis în temnițele comuniste, fiind acuzat de "uneltire împotriva ordinii sociale". În 1959, la 4 octombrie într-o duminică seara, preotul în cauză a fost arestat, în urma unei percheziții efectuate de cinci securiști, și închis ulterior în închisorile tortionare de la Arad, Timișoara, Oradea, Cluj și Gherla. Condamnat la opt ani de închisoare, în urma unui recurs pedeapsa se înjumătățește. Totuși, în anul 1962 este eliberat, repus în drepturi și numit preot la Felnac²⁹. Motivul arestării a fost acela că a refuzat să înceteze catehizarea copiilor, în timpul percheziției confiscându-i-se și

colecția de reviste religioase *Calea Mântuirii*. Un părinte despre care se poate spune că a fost apreciat de localnici. Activitatea în sat și-a desfășurat-o până în 1994, când preot-paroh a fost numit Petrică Stelian Ungur, cel care conduce destinele bisericii și în prezent. În ceea ce privește construcția, se încadrează în tiparul de construcții din piatră care caracteriza Banatul epocii. Trainică, de dimensiuni apreciabile, cu un singur turn, reprezintă rezultatul unei combinații stilistice din punct de vedere arhitectonic. Conform tradiției, iconostasul bisericii din Felnac datează din intervalul temporal 1840-1856. Iconostasul este, în lăcașul creștin ortodox de cult, un perete care desparte altarul de naos, care reprezintă partea principală a unei biserici, situată în mijlocul clădirii. De obicei din lemn sculptat, el este acoperit de icoane. Iconostasul tipic bisericii ortodoxe s-a dezvoltat în morfologia sa actuală pe teritoriul Marelui Cnezat al Moscovei, în secolele XV și XVI, constituind ultimul sistem de separare între naos și altar, după cancel și tâmplă. Desigur, și la Felnac iconostasul are trei uși, în mijloc aflându-se ușa împărătească, rezervată preotului, flancată de ușile diaconești, toate de o mare valoare culturală, cuprinzând și 38 de icoane, plus încă două aflate una pe Tronul Maicii Domnului și o alta aflată pe Tronul Arhieresc. Friza icoanelor împărătești este susținută de coloane cu capitel ionic. Palmetele și semi-palmetele de acant reprezintă baza decorației. Acestea ca și capitелеle sau baza coloanelor și ornamentația tronurilor sunt aurite cu Ecateriu gold. Aurirea, extrem de eficientă în protejarea lemnului din care este confecționat iconoclastul, a fost repetată între anii 1926 și 1927. Clopotele actuale, în număr de trei, au fost achiziționate de biserică pe vremea părintelui Aurel Sebeșan din anul 1920³⁰. Oricum, pentru românii felnăcani, biserica a fost constant cea mai importantă instituție a satului pe parcursul secolului XX și nu numai. Modul în care aceasta a știut să gestioneze, prin reprezentanții săi de seamă, respectiv preoții, momentele de criză sau pe cele decisive din istoria comunității românești, ne îndreptățește să spunem acest lucru.

1.c.3. Biserica ortodoxă sârbă

Construcția actualei biserici sârbe a început în 1896, pentru a fi dată în folosință în anul 1901³¹. Hramul lăcașului de cult este Sfânta Maria. Deși clădirea în sine este una impresionantă, ciudat este că interiorul nu a fost niciodată pictat iconoclastic, fiind zugrăvită în 1922³². Biserica este din piatră adusă în exclusivitate de la Chichinda (sau Kikinda, actualmente localitate în Serbia - n.a.) prin efortul și bunăvoința sârbilor localnici care au pus la dispoziția constructorilor cai, căruțe și, desigur, propriile persoane: "bătrânii noștri așa sau socotit și împărțit, ca fiecare să facă ceva pentru biserică. Pe atunci, românii aduceau piatră de la Jimbolia, iar sârbii de la Chichinda. Era departe, dar s-au implicat. După cum puteau și cum aveau!"³³. Oricum, efortul străbunilor sârbilor, care trăiesc în prezent în localitate, s-a finalizat prin construirea unui frumos lăcaș de cult. Ținând cont de numărul restrâns de membri ai comunității, efortul lor uman și financiar este laudabil și, implicit, demn de respect. Comunitatea sârbă a perioadei și-a făcut datoria cu vârf și îndesat față de descendenții lor. Trebuie precizat că sursele orale susțin că în perioada schismei locale comunitatea sârbă a pierdut o serie de familii, care din rațiuni economice au preferat să rămână în cadrul bisericii ortodoxe române, descendenții acestora identificându-se drept români, în ciuda numelor de familie sârbești.

În privința lăcașului de cult, proiectat de Momcilo Tapavița, acesta are trei turnuri, cel din mijloc atingând înălțimea maximă de 20,8 metri³⁴. Biserica are istoria sa în ceea ce privește iconostasul, deoarece a avut două. Ambele au fost lucrate la Novi Sad. Primul iconostas a fost sculptat de localnicul Iepta Mitrici, al cărui frate Arsenie Mitrici, a pictat icoanele Sfinților Sava și Ioan, actualmente aflate în patrimoniul bisericii ortodoxe sârbe din Felnac³⁵. Tot Arsenie Mitrici a pictat și cele

10 icoane prăznicare pe care le avea iconostasul. Cel de-al doilea iconostas a fost lucrat de către meșterul Lukovici în 1931, care a confecționat și stranele. Icoanele reliefate pe iconostas sunt dedicate Mântuitorului, Născătoarei, Praznicelor importante, Sfinților apostoli³⁶. În iunie 1935 turnul central a fost doborât de un vânt puternic. Potența financiară a comunității și contextul nu le-a permis sârbilor refacerea turnului decât după 43 de ani. Activitatea religioasă a avut însă continuitate. Refacerea turnului s-a realizat abia în anul 1978³⁷. În această perioadă, sârbii felnăcani au improvisat practic un acoperiș pentru a feri biserica de intemperiiile vremii și pentru a se putea desfășura în mod optim activitatea în timpul slujbelor religioase. Cu ocazia construirii unui nou turn, lăcașul de cult a beneficiat de reparații capitale, zidurile de susținere fiind întărite cu structuri metalice. Biserica a beneficiat de reparațiile de rigoare, fiind încă o dată în 1984 și 1986, pentru ca acoperișul să fie renovat complet în 1994³⁸. Condițiile în care se prezenta acesta impunea acest lucru. Oricum, efortul financiar al localnicilor sârbi a fost unul consistent, exemplul străbunilor fiind urmat și de descendenții acestora. În 2008 a fost ultima oară renovat interiorul. În instituția religioasă au activat ca preoți, conform evidențelor parohiei sârbe, Grigorie Georgevici, între 1897 - 1902, Milivoi Popovici, între 1902 - 1906, Stevan Teodorovici, în perioada 1907 - 1908, Milan Milovanov, între 1908 - 1909, Sava Damianov, între 1910 - 1911, pentru ca la 1912 biserica să fie deservită de călugării de la mănăstirea Bezdin. În intervalul temporal 1913 - 1919 comunitatea va fi păstorită de parohul Dimitrie Vuicovici, pentru ca în perioada 1919 - 1920 Bezdinul să se implice, din nou în mod direct, în viața spirituală a comunității prin ieromonahul Zachei (Ivanov). Damaschin Rațcov, tot ieromonah, a deținut parohia la rândul său în perioada 1921 - 1928, în luna octombrie a aceluiași an fiind înlocuit cu Marinco Prokici paroh până în 1939. Între 1940 - 1941, preot a fost Voislav Stancov, un paroh cu probleme medicale și cu lacune în comunicarea cu enoriașii care, la un

moment dat, au cerut schimbarea acestuia, astfel că între 1942 - 1944 parohia a fost coordonată de doi călugări, respectiv Dimitrie (Popovici) și Vasilie (Milovoiev). Între 1944 - 1946 revine Damaschin Rațcov, pentru ca în 1946 între lunile mai și septembrie preot să fie Radivoi Fenlacichi, luptător în primul război mondial în Divizia I sârbească de voluntari, în grad de locotenent. Din 1946 până în 1974 preot al bisericii sârbe a fost Velico Unipan, după care, timp de cinci ani, până la 1979 paroh a fost numit Stevan Raici. După plecarea acestuia, parohia va fi deținută de actualul preot Sava Popovici. Aceasta ar fi, pe scurt, o trecere succintă în revistă a preoților parohi sârbi de la Felnac. În patrimoniul bisericii sârbe sunt câteva cărți religioase de mare valoare datorită vechimii acestora. Astfel, din anul 1643 datează un Antologhion de la Râmnic, din 1663 o Biblie scrisă la Moscova, iar din 1703 un Octoih editat la Râmnic³⁹. Cărți rare care aparțin patrimoniului cultural local și celui național, în egală măsură, indisolubil legate de biserica sârbă din Felnac. Oricum, comunitatea datorează mult bisericii sârbe ca instituție. Practic, aceasta a reprezentat liantul dintre sârbii felnăcani. Fără ea procesul de asimilare al sârbilor s-ar fi desfășurat pe alte coordonate. Biserica, însă, ca element definitoriu al comunității, cu rolul său tutelar, nu a permis sârbilor din sat să-și piardă identitatea națională.

2. Biserica penticostală

Penticostalismul a apărut în România după primul război mondial, pionierii mișcării neoprotestante fiind arădeni. Astfel în 10 septembrie 1922, Gheorghe Bradin a inaugurat prima Biserică Penticostală din țară, în Păuliș⁴⁰, la sfârșitul anului, această biserică având se pare 30 de membri. În februarie 1923, a fost fondată o nouă biserică penticostală în Cuvin⁴¹, sat aflat lângă Păuliș. Într-o Românie interbelică ancorată în tradiționalism, reprezentanții noului cult se vor confrunța însă cu

persecuții din partea statului român, care, teoretic, conform Constituției de la 1923, le garanta libertatea religioasă. Penticostalii din Păuliș intră practic în conflict cu preotul ortodox din localitate Cornel Popescu, l-a solicitarea căruia autoritățile din Radna au decis să interzică în anul 1923 noua „sectă”, fapt care l-a determinat pe liderul comunității Gheorghe Bradin și pe Dumitru Stoi, secretarul general al acesteia, să protesteze, într-o petiție înaintată oficialităților cerând respectarea libertății religioase. Cererea acestora a fost trimisă de către pretorul din Radna prefectului județului Arad, care la rândul său a trimis-o Ministrului Cultelor, minister a căruia decizie a fost aceea de a interzice „secta” penticostală în 1924. Conform cercetărilor penticostali, amintita petiție din 1924 a comunității din Păuliș reprezintă fundamentul primei Declarații de Credință a Bisericii Penticostale din România, la care face referire și Ministerul Cultelor în al 5-lea paragraf al Hotărârii nr. 5734/29 din ianuarie 1925, în care se stipula faptul că *Secta penticostalilor cu aderenții exclusiv din satele Păuliș și Cuvin (jud. Arad) este condusă în mod exclusiv de către Gheorghe Bradin. Doctrina este publicată în cele 14 pagini ale broșurii numite „Declarația Fundației Adevărate”. Noi o interzicem, pentru că doctrina sa nu este împărtășită (îmbrățișată) de către toți membrii, ci doar de câteva persoane inițiate și pentru că această (sectă) nu prezintă garanții suficiente că ar respecta articolul 22 al Constituției*”.⁴² Cu toate acestea, penticostalii au continuat să funcționeze clandestin, în toată perioada interbelică, și nu numai, fiind scoși în afara legii din nou în anul 1942, în plin război mondial, de regimul antonescian, din partea căruia vor suferi mari prigoane. Ostilitatea autorităților i-a silit pe penticostali să se adapteze vremurilor, astfel că o parte dintre ei au aderat formal la cultul baptist, care i-a sprijinit în acele vremuri de restriște, adăpostindu-i și concomitent lăsându-i să se manifeste conform doctrinei penticostale. Nu toți penticostalii români au ales însă această variantă, numeroși reprezentanți ai penticostalismului preferând să continue activitatea religioasă

clandestin, „adunările” derulându-se noaptea⁴³. Căderea lui Antonescu a reprezentat un balon de oxigen pentru penticostali, pe fondul relaxării relațiilor cu autoritățile în 1945, într-o conferință la Arad, decizându-se înființarea Asociației Religioase Penticostale și reeditarea revistei "Vestitorul Evangheliei", în fruntea organizației fiind ales ca președinte același Gheorghe Bradin. La data de 29 mai 1946 s-a derulat un alt eveniment major în istoria bisericii, într-un memoriu, înregistrat la Ministerul Cultelor, un grup de penticostali solicitând recunoașterea asociației de credință penticostală denumită "Biserica lui Dumnezeu Apostolică", cu sediul central în București, acel memoriu fiind însoțit de o scurtă expunere a principiilor dogmatice penticostale, precum și de statutul de organizare internă al organizației⁴⁴. Cererea penticostalilor a primit girul autorităților, astfel că la data de 24 iunie 1946 Consiliul de inspectori din cadrul Ministerului Cultelor a recunoscut oficial acestei asociații religioase⁴⁵. Cu toate aceste dovezi de toleranță din partea statului, în perioada comunistă penticostalii s-au confruntat în continuare cu numeroase abuzuri din partea autorităților bolșevice. Numeroși cercetători penticostali consideră că, în comparație cu perioada de existență clandestină a penticostalilor, dintre anii 1922-1944, persecuția sub regimul comunist nu a părut atât de aspră, în comparație cu prigoana bolșevică cu care s-a confruntat biserica ortodoxă. De asemenea în numeroase studii intrinseci, dedicate istoriei penticostalismului, se insistă pe ideea că acel controlul al securității asupra cultului a fost, însă, mult mai apăsător decât abuzurile nesistematice ale autorităților interbelice, care se limita să-i închidă și să-i agreseze pe penticostali, precum și să le închidă casele de rugăciune, fără să le facă imposibilă viața spirituală liberă, exceptând epoca lui Antonescu. Astfel concluzia cercetătorilor penticostali este că libertatea de exprimare spirituală a fost cu mult mai limitată sub comuniști, chiar dacă aceștia au renunțat la forma de prigoană împotriva credincioșilor penticostali, specifică perioadei interbelice,

sistemul pedalând pe marginalizarea reprezentanților cultului. Abuzurile emoționale au fost se pare mai puternic resimțite de către penticostali, și implicit de cult, decât cele fizice. Contextul neprielnic a determinat scindarea penticostalilor, astfel că au fost credincioși care nu s-au alăturat cultului sau l-au părăsit, considerând că acesta colaborează cu autoritățile comuniste, devenind dizidenți penticostali. Unii dintre ei au negat chiar denumirea de penticostali, numindu-se "credincioși apostolici". Numărul lor nu a fost unul consistent și nici nu a putut crește, și datorită unei mai puternice persecuții cu care s-au confruntat, astfel că mulți dintre dizidenți au îmbrățișat doctrine eretice. Oricum penticostalii care au rămas în cultul oficial și nu s-au supus reglementărilor opresive au fost cu mult mai eficienți decât dizidenții. Cert este că numărul credincioșilor din cult a crescut semnificativ, concomitent cu numărul bisericilor, în perioada comunistă. La Felnac, pionierii penticostalismului și-au afirmat credința în anii '20, prima biserică datând din 1927⁴⁶. Presbiterul și mentorul local al reprezentanților noului cult local a fost un etnic rom pe nume Cicoș Ioan, poreclit în localitate Grosu⁴⁷. În casa acestuia se țineau adunările penticostalilor felnăcani în perioada interbelică. Conform surselor orale, la finele anilor '30 numărul lor era de câteva zeci de persoane⁴⁸, deși la recensământul din 1930 nu a fost recenzat nici un penticostal, absență din recenzii datorată faptului că penticostalii epocii nu existau pentru statul român. Hedeșan Elena, născută în 1922, își amintește că "într-o duminică, pe când aveam 16 ani ne-am adunat în Chiartăș, la fratele Grosu. A venit poliția și a arestat 20 de persoane printre care am fost și eu. Ne-au dus la Timișoara la tribunalul militar, după care la cel civil. Am stat în condiții groaznice. Am fost condamnată la un an, din care am făcut o lună și am plătit 100 de lei amendă. Erau bani atunci. Când m-au eliberat, m-au dus la gară ca să plec acasă și m-au lăsat acolo. Nu știam cum să mă descurc. Nici nu mai știu cât am stat acolo. Dar Dumnezeu m-a ajutat și mi l-a scos în cale pe părintele Sebeșan. Acesta m-a luat cu el și m-a dus până acasă

că, altfel, nu știu ce făceam"⁴⁹. Cu siguranță părintele nu a fost încântat de apariția unui nucleu de credincioși în localitate și nici nu a avut o relație cordială cu aceștia. Din acest motiv valoare gestului preotului ortodox crește în profunzime. Abuzurile autorităților nu au stopat evoluția penticostalismului pe plan local. Se pare că Felnacul a devenit un mic centru regional, deoarece primii penticostali din Vinga, care au fost Lazăr Ghiluț și Șoroș Anton, au fost botezați în apă în anul 1943 la Felnac⁵⁰. În perioada 1941-1942 în localitate a venit din Lipova Olariu Mihai, în casa căruia se va muta biserica, care funcționa în două camere, semn că numărul credincioșilor locali a crescut. La conducerea bisericii erau, practic, Cicoș Ioan și, desigur, Olariu Mihai, care, după moartea lui I. Cicoș, va conduce biserica până în 1962, când la rândul său a decedat⁵¹. După dispariția acestuia, conducerea a fost preluată de Moga Gavril⁵², ajutat de un grup de credincioși. Teoretic, în comunism și după, activitatea religioasă era coordonată de pastori absolvenți de teologie penticostală, însă, în realitate, comunitatea era condusă de un diacon și de câțiva patriarhi exponențiali ai bisericii, păstorul propriu-zis având, practic, un rol de moderator atunci când se iveau probleme în interior. În actuala locație, penticostalii s-au mutat în anul 1977, practic, o casă particulară pe care au cumpărat-o din cauza numărului mare de enoriași. În cea ce privește perioada comunistă, penticostalii locali consideră că s-au bucurat de o anumită toleranță din partea autorităților, chiar dacă nu au lipsit șicanările. Comunitatea, putem spune că în ciuda acestei realități, s-a dezvoltat constant. Ca urmare, în 1992 au fost înregistrați oficial 153 de penticostali, iar în 2002, nu mai puțin de 183 de persoane de religie penticostală⁵³, aceștia devenind cea mai importantă minoritate religioasă locală. Actualmente o nouă biserică penticostală este în construcție în partea centrală a Felnacului, iar o altă biserică penticostală, aflată în plin avânt în 2014, a fost ridicată în *Vale*.

3. Biserica baptistă

În România, începutul mișcării baptiste este legat de venirea unei familii de imigranți germani la București în anul 1856⁵⁴. Aceștia au înființat prima biserică baptistă formată din credincioși germani. Al doilea pas al baptiștilor în țara noastră a avut loc în Dobrogea, independent de primul început. Imigranții baptiști din sudul Ucrainei au ajuns în Dobrogea și au înființat o biserică baptistă în anul 1862 la Cataloi, astăzi sat al comunei Frecăței din județul Tulcea⁵⁵. Prin misiunea unui evanghelist baptist din București, în anul 1870 s-a înființat Biserica Baptistă din Tulcea. În Transilvania credința baptistă a pătruns prin activitatea unor misionari germani și maghiari. În anul 1874 s-a înființat o biserică baptistă maghiară în localitatea Salonta din județul Bihor⁵⁶. Prima biserică baptistă de limbă română a fost înființată în anul 1886 în localitatea Chesa. Bisericile baptiste s-au răspândit cu rapiditate în Bihor, în zona Aradului și zona Podișului Someșan. Aceste regiuni sunt și astăzi zonele cu cea mai mare concentrare de baptiști din România. De aici, baptiștii s-au răspândit în aproape toate județele țării. Constituirea Uniunii Baptiste din România a avut loc în urma formării României Mari. În urma unei întâlniri din anul 1919, baptiștii din Vechiul Regat și cei din Transilvania au hotărât să se unească, decizie care a fost aprobată în cadrul congresului din 1920⁵⁷. În județul Arad, baptiștii apar pentru prima dată la Curtici, în anul 1887, iar în anii imediat următori în localități ca Șiria, Macea, Iratoș, Șofronea, Pil, Sinteia Mare, Nădab, Socodor, Chișineu-Criș, Șiclău. Tot spre frontieră apar bisericile de la Pecica, Șeitin, Nădlac, Turnu, Bodroglu Vechi⁵⁸. În zona podgoriilor s-au format cercurile de biserici Șiria, Radna, raionul misionar Petriș, incluzând localitățile învecinate. În zona văii Crișului Alb, iau ființă cele mai numeroase biserici la Buteni, Sebiș, Gurahonț, Hălmagiu etc. Cea mai veche statistică oficială, cea din anul 1907, cu referire la valea Crișului Alb, ne arată că erau

deja înființate 41 de biserici cu 1023 de membri, iar în anul 1918 existau 69 de biserici cu 2010 membri⁵⁹. În municipiul Arad, prima biserică baptistă este fondată în anul 1900⁶⁰. În secolul XX numărul baptiștilor din județul Arad crește, astfel că după statistica din 1942, erau 153 de biserici cu 15.946 de membri⁶¹. Bisericile Baptiste din România, trec printr-o mare prigoană între 1942 și 1944, când a fost interzisă activitatea cultului, iar unii conducători și credincioși au fost arestați. În 1944, baptiștii reintră în legalitate, iar lăcașurile de cult și bunurile bisericesti sunt retrocedate, iar la 1 noiembrie 1944 este recunoscut Cultul Baptist din Romania⁶². După război, sub presiunea regimului comunist, s-a înregistrat o tensionare și o deteriorare a relațiilor Bisericii Baptiste cu statul, fiind înregistrate numeroase abuzuri respectiv imixtiuni în numirea unor conducători aserviți regimului, limitarea numărului serviciilor săptămânale în biserici, demolarea unor clădiri bisericesti existente etc. Cu toate acestea, numărul baptiștilor a crescut constant în România comunistă. Spre exemplificare, în 1989 în municipiul Arad, existau 11 biserici baptiste, având 10.000 de membri, semn că baptiștii au devenit o minoritate religioasă importantă în peisajul religios arădean și național⁶³. Pe plan local, baptismul pătrunde în Felnac la începutul secolului XX, perioada de pionierat a răspândirii religiei baptiste datând din anii 1904-1905, iar începuturile sunt legate de activitatea misionară a unui baptist din Pecica, pe nume Barbu Avram, care a descins și la Felnac. La noua religie, propovăduită de pecican, au trecut câțiva localnici care vor pune bazele unui nucleu local baptist, condus la un moment dat de către Iova Vuia, poreclit datorită valențelor pastorale și popa Iova. Istoria orală consemnează faptul că acesta a fost urmat la conducerea bisericii de către Lazăr Talpeș⁶⁴. Printre patriarhii baptismului local îi mai putem enumera pe Arsa Mare, Petru Mișcu, Mitru Husu, Nica Fișcalășu, Șteva Talpeș sau Petru Talpeș⁶⁵, indivizi care au avut un cuvânt greu de spus în organizarea bisericii și în perioada interbelică. Ca și în cazul pentecostalilor, întrunirile religioase se desfășurau în case

particulare, până când, datorită creșterii numărului de credincioși, s-a impus de la sine necesitatea existenței unui locaș de cult. Biserica actuală funcționează, practic, în același loc donat de o exponentă a comunității, rămasă în memoria colectivă a localnicilor bapțiști ca "sora Milița"⁶⁶. Localnicii au întreținut legături strânse cu comunitățile baptiste din S.U.A., în virtutea faptului că reprezentanții locali ai cultului au emigrat peste ocean, fondând acolo biserici românești. În revista baptiștilor din România se menționează la 1929 faptul că "prima biserică baptistă română din Detroit a trimis fraților din Basarabia 360 de dolari pentru a ajuta pe cei pieritori de foame. Pastorul bisericii este fratele Lazăr Talpeș din Felnac"⁶⁷. După război, activitatea localnicilor continuă, în comunitate desfășurându-și activitatea o asociație a femeilor și una a tineretului pe nume "Paște mieluseii mei", astfel încât la Felnac în 1946 "în 3 februarie a avut loc o serbare dată de societatea "Paște mieluseii mei" în colaborare cu tineretul baptist din Pecica, care a produs o mare bucurie și redeșteptare sufletească. Programul a fost condus de fratele P. Boată și a fost compus din poezii religioase, piese și cântări spirituale. Din cuvântul domnului au vorbit mai mulți frați tineri"⁶⁸. În comunism, activitatea baptiștilor se va desfășura pe aceleași coordonate cu cea a penticostalilor, cu un pastor cu rol de supervisor și cu un diacon localnic ce conducea comunitatea. Mesajul lor religios a fost asemănător cu cel adresat localnicilor de penticostali, însă, evoluția numerică a comunităților a fost diferită, din acest punct de vedere având câștig de cauză penticostalii. Cauzele, trasate în linii mari, credem că sunt trei: preferința celor cu simpatii neoprotestante pentru penticostali, sporul natural ridicat al penticostalilor și chiar trecerea la penticostali a unor bapțiști locali. Teoretic, se constată o evoluție numerică spectaculoasă, de la 4 persoane în 1930⁶⁹, la 51 în 1992⁷⁰ și la 49 de felnăcani bapțiști în 2002⁷¹, însă, se impun câteva precizări. Astfel, cifra recenziei din 1930 trebuie privită cu rezervă, comunitatea baptistă fiind de câteva zeci de persoane, după aproximările localnicilor, perioada de glorie a

bisericii baptiste s-a consumat în anii 70-80, când bapțiștii și simpatizanții cultului erau numeroși, iar în prezent nu se întrezăresc perspective optimiste pentru bapțiștii locali a menținerii la același nivel al numărului de credincioși. Timpul va arăta dacă bapțiștii vor avea continuitate sau vor pierde progresiv din consistența numerică.

4. Școala

4.a. Perioada imperială

În satele răvășite de nenumăratele războaie dintre turci și austrieci, era necesară fondarea de noi școli. Administrația Banatului propunea în 1771 înființarea de încă 142 de școli pe lângă cele 73 existente⁷². Noile instituții de învățământ trebuiau susținute de un întreg aparat administrativ-didactic, precum și de învățători care să susțină procesul de școlarizare. În zona noastră aceștia din urmă vor fi numiți de episcop, protopopul local sau de primarul localității. De asemenea, era nevoie de un sistem centralizat, de organizarea unor directorate școlare regionale în care să-și desfășoare activitatea inspectorii școlari zonali. Practic, păstrând proporțiile, un sistem asemănător cu cel de azi. În zona Aradului, școlile din stânga Mureșului au fost subordonate directorului școlar din Timișoara. La 6 februarie 1773, Teodor Iancovici⁷³ a fost numit director regional al școlilor ortodoxe din Banat. În 1774 acesta a alcătuit o conscripție a școlilor din subordine, arătând măsurile ce s-au luat pentru o mai bună funcționare a învățământului rural. Astfel, aflăm că printre cei 37 de învățători angajați, unul a fost în Felnac, la 1 februarie 1774 fiind angajat ca învățător în localitate Petru Marcovici, cu un salariu de 25 de florini și bunuri în natură⁷⁴. La acea dată, școala nu avea un local propriu, așa că funcționa în casa dascălului, de unde putem deduce că acesta era sau cel puțin devenise un fiu al satului. O altă conscripție din

1777 din eparhia Timișoarei, ne arată că școala avea continuitate, documentele recensământului care se referea și la funcționalitatea școlii din Felnac aparținând aceluiași Iancovici⁷⁵, care a raportat *guberniului* faptul că în numeroase localități, respectiv parohii, funcționau școli primare. Printre acestea este amintită și școala din Felnac, ce aparținea protopopiatului de Timișoara, alături de școli precum cele din Satu Mare, Secusigiu, Mănăștur etc. Subordonarea bisericească a școlilor reiese și din circulara episcopului de Vârșeț, Vichentie Popovici emisă în 1785, circulară prin care acesta îndemna bănaștenii ca *unde mai înainte a lor Biserică și școală a avut să poată din cheltuiala sa a le prenoii, a le lărgii și din lăuntru a le împodobi*.⁷⁶ Un an mai târziu aceeași față bisericească remarcă faptul că *pruncii din legea noastră, din nepurtarea de grijă a părinților săi, foarte puțini la școală vin*, pentru remedierea acestei probleme considerând că este necesară intervenția preoțimii, care aveau datoria ca *neîncetat să-i sfătuiți și spre aceia să-i îndemnați ca pruncii săi în școală ai trimite*.⁷⁷ În 1788 episcopul Petru Popovici specifica, de asemenea într-o circulară emisă preoților, faptul că *norodul cel românesc nu numai de la învățătură fugind, încă și pre pruncii săi la școală nu-i lasă a merge astfel că școlile zac goale și se prăpădesc pruncii*. Problemele de acest tip au continuat și pe parcursul secolului al XIX-lea. Atitudinea negativă a romanilor bănașteni față de școală s-a perpetuat. O cauză a percepției negative poate fi depistată și în metodele didactice folosite: *Pedepsele pe timpul acela erau barbare. Pentru cea mai mică vină, puneă să stea (elevul) într-un picior, iară pe altul îl puneă cu joarda în mână să păzească; când lăsa piciorul jos să îi dea cu varga. Îl mai puneă cu genunchii goi să stea pe boabe de cucuruz, până intrau acelea în carne de nu se mai vedeau*.⁷⁸

În 1789 inspectorul școlar V. Nicolici vizitează la rândul său unitatea școlară din Felnac, iar cu această ocazie îi este înaintat contractul școlar de G. Tokodi⁷⁹. În 1792 sunt elaborate

instrucțiuni amănunțite pentru inspectorii școlari. Durata perioadei de școlarizare era de 6 ani, între 6 și 12 ani, iar părinții ai căror copii lipseau de la cursuri riscau o amendă de 20 de florini sau o zi de muncă neplătită pentru o lună de absenteism școlar⁸⁰. De asemenea, îndrumarea locală a școlilor o făceau preoții satelor, iar recensămintele, încasarea amenzilor, reparația școlilor intrau în atribuțiile administratorilor locali ai școlilor. Un post de învățător se crea la 100 de copii, salarizarea dascălului efectuându-se cu o treime în bani și două treimi în natură⁸¹. Cert este că legislația a încurajat procesul de învățământ desfășurat în localitatea Felnac. Instituție fundamentală din viața satului, școala își va continua evoluția. În anul școlar 1811-1812, la Felnac cursurile de învățământ au fost frecventate de 80 de copii ai satului⁸². În intervalul temporal 1815-1816 în școală au învățat 100 de elevi, pentru ca între 1819-1821 învățător în sat să fie Matei Mitrici, un cadru didactic a cărui competență a fost remarcată și apreciată pozitiv de către directorul școlar regional de la Timișoara, Luca Kengelat⁸³. În anul 1823-1824, din perspectiva învățătorului, 60 de copii ai satului au frecventat constant cursurile, iar 33 le-au neglijat⁸⁴. Între 1832 și 1833 în școală au învățat 73 de elevi, iar între 1833 și 1834 numărul acestora crește la 99⁸⁵. În 25 noiembrie 1835 aflăm că învățătorul local nu a trimis raport de activitate privind numărul de elevi, frecvența acestora la școală și limba de predare în școală⁸⁶. În perioada 1842-1843 în sat era învățător Atanasie Farcaș, cu nu mai puțin de 82 de elevi⁸⁷. Doi ani mai târziu, au fost școlarizați 54 de copii, însă, se constată un fenomen negativ, deoarece nu mai puțin de 133 de fii ai localnicilor nu au urmat cursurile școlii, abandonul școlar fiind extrem de ridicat⁸⁸. Cert este că la 1880 conform statisticilor efectuate de către autoritățile austro-ungare ale vremii, în localitate știau să scrie și să citească doar 13,4% dintre săteni, adică un număr de 404 felnăcani din 3004 de locuitori ai satului. Cifrele anului 1880 nu sunt deloc grozave pentru felnăcani. Analfabetismul era foarte ridicat, indiscutabil un semn al lipsei de cultură a cetățenilor.

Două decenii mai târziu, adică în 1900 situația alfabetismului în Felnac a înregistrat un curs ascendent în sensul remedierii acestui neajuns. Astfel spre deosebire de 1880 când procentul știutorilor de carte a fost oficial de 13,4%, în acest an 1900 procentul celor care știau să scrie și să citească a fost de 25,9%⁸⁹. Astfel spus dintr-un total de 2969 de săteni 769 erau alfabetizați, 2200 fiind analfabeți, mult mai puțin totuși decât în 1880 când în Felnac au fost consemnați 2600 de analfabeți. La început de secol XX, respectiv în 1910, procentul și numărul știutorilor de carte din Felnac crește semnificativ, astfel că din 3093 de săteni un număr de 1184 de felnăcani știau să scrie și să citească, respectiv un procent de 38,3% din totalul populației satului⁹⁰. Din păcate localitatea era pe ultimul loc la nivelul procentului de știutori de carte în toată plasa Aradul Nou, unitate administrativă ce cuprindea nu mai puțin de 17 localități, în condițiile în care la 1900 Felnacul era pe penultimul loc, din această perspectivă, pe ultimul fiind Bodrogu Nou cu 25,1% față de Felnac cu 25,9%.⁹¹ Cu toate acestea, de la 1800 la 1910, în Felnac procentul celor care știau să scrie și să citească a crescut cu 24,9%, orice s-ar spune o creștere semnificativă. (Pentru a ne face o idee asupra contextului regional-local, trebuie specificat că în Sânpetru German procentul celor care știau să scrie și să citească era de 58,6%, în speță un număr de 1615 indivizi din 2757 de locuitori ai satului, în Zădăreni 67%, adică 1469 din 2192 de săteni, în Munar 13%, cu 71 din 545 de săteni, în Bodrogu Nou 27,1%, cu 56 din 207 săteni, în Satu Mare 29,5%, cu 437 din 1482 de locuitori, iar în fine în Secusigiu știau carte un procent de 19,8%, adică 523 de știutori de carte din cei 2640 de locuitori ai satului. La 1900 în Zădăreni știutorii de carte dețineau un procent de 68,5%, fiind în număr de 1601 dintr-un total de 2337 de săteni, în Munar 40,9%, o creștere procentuală spectaculoasă într-un sat cu 259 de alfabetizați din 634 de săteni, în Bodrogu Nou 25,1%, cu 79 de știutori de carte din 315 săteni, în Sânpetru German 67,9%, cu 1896 de indivizi din 2794 de locuitori ai satului, în Satu Mare 48,3%, cu 757 din 1568 de locuitori, iar în fine în Secusigiu știau carte un procent de 42,4%, adică 1123 de știutori de carte din cei 2651 de locuitori ai satului. În 1910 constatăm că în Sânpetru German procentul celor care știau să scrie și să citească era de 70,1%, reprezentat de un număr de 1833 de indivizi din 2612 de locuitori, în Zădăreni procentul era de 74,4%, adică 1583 din 2126 de săteni, în Munar de 51,2%, cu 324 din 633 de săteni, în Bodrogu Nou de 39,8%, cu 103 din 259 săteni, în Satu Mare de 53,8%, cu 806 din 1497 de locuitori, iar în Secusigiu știau să

citească și să scrie un procent de 53,1%, adică 1298 de știutori de carte din cei 2446 de localnici. Practic de la 1800 la 1910 procentul celor care știau să scrie și să citească a crescut în Satu Mare cu 24,3%, în Secusigiu cu 33,3%, în Munar cu 38,2%, în Sânpetru German cu 11,5%, în Bodrogu Nou cu 12,7%, iar în Zădăreni cu 7,4%.)

Pe parcursul evoluției sale, școala felnăcană a fost indisolubil legată de biserica ortodoxă și la răscrucea secolelor XIX-XX. Preotul superviza activitatea învățătorului, iar fiii satului erau formați ca indivizi de către dascăl. Există o comuniune și o împletire în ceea ce privește educația spirituală și culturală primită de felnăcanul secolelor XVIII-XX. Din acest motiv, cele două instituții fundamentale din viața satului au avut un destin asemănător. Școala a fost, ca și biserica, folosită alternativ, de către români și sârbi, utilizându-se în procesul de predare-învățare cele două limbi, respectiv româna și sârba, desigur pe lângă maghiara impusă de autorități. Divizarea bisericii ortodoxe și accentuarea sentimentului apartenenței etnice în plin secol al naționalismului a determinat și divizarea școlii pe criterii naționale. Anul în care românii și sârbii au ales să meargă și din punct de vedere școlar pe drumuri diferite a fost tot 1897, fapt normal datorită legăturii inseparabile dintre comunitate-biserică-școală. Din Cronica Parohiei Felnac aflăm că românii i-au despăgubit și în acest caz de divizare instituțională comunitară pe felnăcanii sârbi, cuantumul sumei plătite fiind de 24.000 de coroane. Clădirea vechii școli a rămas însă românilor, consătenii lor sârbi găsindu-și o altă locație⁹². La începutul secolului XX funcționau, astfel, în paralel două școli, una românească și o alta sârbească. Școli în care "copiii veneau la școală desculți, cu traista în spate și cu o bucată de pită în ea și scriau, pe tăblițe negre din lemn, cu grafiti"⁹³. În paralel cu creșterea populației la Felnac crește și numărul de elevi ai școlilor din localitate, școli etno-confesionale. Dezvoltarea firească este întreruptă însă de primul război mondial, perioada în care în școala românească din sat rolul de învățător a fost preluat de părintele ortodox, suplinind practic între 1914-1918 învățătorul plecat pe front.

4.b. Instituțiile de învățământ locale în perioada interbelică

Condițiile și normele privind funcționarea sistemului de învățământ se schimbă fundamental, odată cu schimbarea regimului politic, prin includerea zonei în România Mare. Educarea cetățenilor constituia o prioritate pentru statul român, iar pentru înfăptuirea politicii școlare în această parte de țară trebuiau luate măsuri hotărâte și grabnice pentru românizarea și etatizarea școlii, angajarea unor învățători potriviți, îmbunătățirea bazei materiale și unificarea legislativă. Sub conducerea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, cu sediul la Sibiu, învățământul din regiunile reunite cu statul român cunoaște o perioadă de tranziție. Resortul cultelor de pe lângă acest organism a emis un regulament provizoriu în baza căruia vor funcționa școlile românești până în anul școlar 1922-1923, când s-a trecut și în Transilvania la regulamentul școlar din România. La 1 noiembrie 1921, cu toată opoziția manifestată de autoritățile eclesiastice, s-a trecut la scoaterea școlii de sub autoritatea Bisericii Ortodoxe. Protopopii și preoții doreau să-și continue exercitarea dreptului de control asupra învățământului în virtutea vechii legislații, dar învățătorii au refuzat să-i mai recunoască ca inspectori școlari, organizându-se Revizoratul școlar. Încep de asemenea să fie aduși învățători din vechiul regat care să completeze golurile din învățământul regiunii, format ca exponent al limbii maghiare în statul austro-ungar, și să aducă un suflu nou în școala românească.

Învățământul preșcolar și primar a fost organizat definitiv prin legea din 24 iulie 1924, potrivit căreia înființarea, sprijinirea și supravegherea învățământului primar reveneau statului, prin ministerul de resort, care alcătuia programele și regulamentele școlare. Conform legii, învățământul primar era gratuit și

obligatoriu. Astfel, copiii între 5-7 ani trebuia să fie cuprinși în „grădini de copii” și copiii între 7-17 ani, frecventau școala primară obligatoriu 4 ani, dar se puteau urma gratuit cursurile a șapte clase⁹⁴. Pe plan local, aceste măsuri legislative induc un suflu nou învățământului sătesc. Felnăcanii, indiferent de apartenența etnică, vor avea, astfel, posibilitatea să studieze la un alt nivel, unul modern și mai cuprinzător disciplinele de învățământ specifice gimnaziului. În articolul 7 din Legea Învățământului, se stipula că "în comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școale primare cu limbă de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești. În aceste școale studiul limbii române va fi însă obligatoriu în numărul de ore stabilit de regulament", astfel că localnici sârbi au urmat cursurile școlii în limba maternă. Din punct de vedere al locațiilor unităților de învățământ, românii și sârbii au beneficiat fiecare de aportul a două clădiri în procesul educativ: "unde-i acuma grădinița era școala românească de clasele I-IV și în spate la biserica sârbă (actualmente în acea locație se află complexul comercial - n.a.) era școala mică sârbească, clasele I-IV"⁹⁵. Elevii de gimnaziu, respectiv de clasele V-VII, învățau, la rândul lor, cu românii într-o clădire unde actualmente funcționează Școala Generală Clasele I-IV sau uzual școala mică, iar sârbii într-o clădire aflată în perimetrul Școlii Generale Clasele I-VIII, construită ulterior⁹⁶. Instituțiile de învățământ au fost supravegheate de reprezentanții inspectoratelor școlare, care nu de puține ori au descins în localitate în interes de serviciu. Conform actelor oficiale, cadrele didactice, prin activitatea prestată, au mulțumit revizorii școlari. Din 1929 datează următorul proces verbal, redactat conform cerințelor gramaticale ale epocii:

Proces - verbal

Azi 7 Februarie 1929, am inspectat școala primară de stat, cu limba de propunere română, din comuna Felnac, jud. Timiș-Torontal și am constatat următoarele: Clădirile școlare (2) cu

3 săli de învățământ sunt în stare bună. Sălile de învățământ sunt spațioase, luminoase și curate. Încălzitul se face normal. Combustibilul s-a dat la timp și suficient. Mobilierul școlar, sistem vechi în stare necorespunzătoare. Comitetul școlar se va îngriji ca în fiecare an să completeze acest mobilier. Materialul didactic în curs de completare. Se vor procura și aparatele fizicale cele mai necesare. Inscripția și emblema de pe frontispiciul scolii No. 2 lipsesc cu desăvârșire. Se vor lua măsuri pentru procurarea și afișarea lor.

Asist la lecțiile cl. I-II. cond. de învăț. Ecaterina Sebeșan. Ora de limba română: înaintat normal. Citire, cu tehnică bună și cu reproducerea conținutului. Scrisul se face în paralel cu cititul în condiții bune. La aritmetică: teme practice, rezolvate mintal și în scris cu rezultate bune. Lucrări scripturistice în curs. La lucrul manual: îndoituri de hârtie. Desen: după model. Se face și desen geografic.

Cl. III-IV cond. de învăț. Ștefan Sebeșan. Ora de geografie: se păstrează forma descriptivă. Se face legătura logică cu celelalte materii de învățământ. Desenul geografic se face regulat. Istoria: se reliefează momentele mai însemnate istorice și se observă și legătura organică care ar trebui să fie între istorie și geografie. Citirea: cu reproducerea conținutului și interpretării gramaticale. Tehnică bună. Lucrări scripturistice în curs. Desen: după model.

Cl V-VI-VII cond. de învăț. Director Iancu Bărbulescu. Ora de limba română: bucată de citire: "Începutul negustoriei". Tehnica scoate în relief cartea utilitară, făcând legături logice cu viața reală, dând îndrumări binevoitoare pentru întrebuițarea practică a materiilor cerute. Totul se face într-o formă naturală și palpabilă. Lucrări scripturistice în curs. Ca muncă extrașcolară este de remarcă: înființarea unui cor mixt, colecție de minerale și roci.

Drept care, s-a dresat prezentul proces verbal din care 1 copie colectivă și 3 copii individuale se vor trimite pe adresa Revizoratului școlar Sânnicolau Mare în decurs de 5 zile.

*Copiile vor fi autentificate de directorul școlii și prevăzute de sigiliul școlar*⁹⁷.

Practic, unitatea de învățământ locală trece cu brio examinarea din acel an a inspectorului școlar. Cel puțin la nivel teoretic, procesul psiho-pedagogic s-a desfășurat respectând rigorile timpului. Seriozitatea cadrelor didactice din sat s-a bucurat de constanță, după cum reiese dintr-un alt act oficial emis opt ani mai târziu, în urma unei noi inspecții:

Proces verbal,

Azi, 29 Septembrie 1937, am inspectat școala primară de stat din comuna Felnac, Jud. Timiș-Torontal și am făcut următoarele constatări:

Clădirile școlare 2 sunt în stare bună. Sălile de clasă 3 sunt bine întreținute și corespunzător amenajate cu mobilierul și materialul didactic necesar. Registrele le-am găsit complete și bine conduse la zi. Arhiva este în ordine. Manualele sunt procurate și s-a respectat în această privință ordinele în vigoare. S-au scos din folosință toate manualele a căror valabilitate a expirat. Frecvența este regulată. Contra elevilor repetenți s-au luat măsurile prevăzute de Lege. Cursurile s-au început la termen. Școala este aprovizionată cu combustibilul necesar.

Sunt înscriși 183 elevi care s-au repartizat pe clase și învățători după cum urmează:

Cl. I și II sunt conduse de Ecaterina Sebeșan. Are 55 elevi.

Cl. III și IV sunt conduse de Nicolae Boată. Are 58 elevi

Cl. V, VI, VII sunt conduse de Ștefan Sebeșan. Are 72 elevi.

*Drept pentru care au dresat prezentul proces verbal. (5 copii)*⁹⁸

Practic, putem spune că înainte de izbucnirea primului război mondial școala felnăcană se afla într-un proces de evoluție mai mult sau mai puțin substanțială, în condițiile în care în mod normal dezvoltarea școlii ar fi decurs din inerție. Lucrurile s-au complicat, însă, odată cu izbucnirea celui de-al

doilea război mondial în 1939 în Europa și mai ales după intrarea României în conflict în 1941. În condițiile în care diferite zone ale țării se aflau sub ocupație, sau erau afectate de război în mod direct, în sat au descins o serie de cadre didactice care aveau statut de refugiați, după cum aflăm dintr-un proces verbal redactat de un inspector școlar în perioada războiului:

Proces verbal,

Astăzi, 19 Iulie 1944, subsemnatul Bogiu Nicolae, Subinspector școlar, am inspectat Școala primară mixtă de stat de sub conducerea Domnului Director, Sebeșan Stefan, din comuna Felnac, jud. Timiș-Torontal

Școala are 2 edificii cu 4 săli de clasă și cu 3 locuințe, dintre care una este proprietatea statului, iar alta proprietatea Bis. Ort. rom. Sălile de clasă, curat întreținute sunt împodobite cu colțurile prescrise și cu frumoase lucrări ale elevilor.

Școala are 3 posturi bugetare deținute de:

1. Sebeșan Ștefan niv. gr. I. 2. Sebeșan Ecaterina gr. I și 3. Boată Nicolae gr. II. La această școală mai sunt repartizați următorii învățători refugiați:

1. Costin Adeodat, din Transilvania (se afla în concediu de studii)

2. Volcov S. Nicolae, gr. II din Hagibuș - Tighina;

3. Barcaru Andrei gr. def.

4. Barcaru Eudochia, gr. def. ambii din Cărpineni-Lăpușna

5. Sârbu Iuliana din Băicioiu- Lapușna

6. Gordura Ecaterina, Șipoteni-Lapușna

7. Popescu Elisabeta, gr. def. din Balmar, Ciobana-Tighina (face munca de război Anghelești Putna)

8. Puscașiu Vasilica, def. din Hâncești-Lapușna

În conformitate cu directive No.1115/944 s-a procedat la înscrierea tinerilor școlari cu subcentru extrașcolar existent, după cum urmează:

a) cl. II, III, IV. Formând o grupă aparte cu 39+30=69

elevi, sub conducerea Domnului Director Sebeșan Ștefan

b) 43 extrașcolari, 7 elevi școala secundară și 18 elevi curs supraprimary, în total 68 tineri, sub conducerea Domnului înv. Volcov S. Nicolae.

c) 43. foste extrașcolare, 12 fete școala secundară și 13 fete curs supraprimary, în total 68 fete sub conducerea Doamnei Sebeșan Ecaterina, ajutată de Doamna Radu Paula și Doamna Popârlan Virginia profesoarele școlii secundare.

Cele 3 grupuri sunt conduse, după cărți de membrii corpului didactic disponibili, astfel, că fiecare este încadrat în munca de război.

Subcentrul P.P. de sub conducerea Domnului Sebeșan Ștefan are un efectiv de 66 de tineri premilitari. Registrul de prezență este condus la zi. Programele de lucru sunt alcătuite pentru zilele de peste săptămână, organizând munca de folos obștesc în cadrul căruia s-au executat următoarele lucrări:

S-a cultivat zarzavat și leguminoase pe seama cantinei școlare în grădina cu o întindere de $\frac{3}{4}$ jug.

S-a strâns plante medicinale (3kg uscate)

Ședințele educative se țin pe câmpul de instrucție organizându-se următoarele activități libere: Cor pe 2-3 voci, echipe sportive și de dans, pregătindu-se pentru serbare și concursuri, ce vor avea loc la 20.VIII. crt. Cu satisfacție constat, că, în această localitate se lucrează corect, cu multă pricepere și cu mult suflet la disciplinarea, îndrumarea, unificarea sufletească, cultivând sentimentele de iubire și respect pentru țară, neam, credință, armată și conducerea statului în sufletul întregului tineret din această localitate. Drept, care am încheiat prezentul proces verbal⁹⁹.

Tot în acea perioadă de restriște, aflăm că în 1944 în școala sârbă învățau 62 de elevi, repartizați după cum urmează: 8 elevi în clasa I, 14 în clasa a II-a, 9 în clasa a III-a, 11 în clasa a IV-a, 4 în clasa a V-a, 9 în clasa a VI-a și 7 în clasa a VII-a. Școala deservită de doi învățători, respectiv Rachici Ivan, învățător și director, care predă la clasele III-VII și Luchici Panto, învățător

la clasele I-II din Banja-Luca, Yugoslavia¹⁰⁰. Practic, în ciuda vicisitudinilor istoriei, școala felnăcană română sau sârbă și-a continuat activitatea. Timpurile nu au reușit să fie deasupra școlii în sensul negativ al expresiei, ci viceversa!

4.c. Școala după 1945

După cel de-al doilea război mondial urmează o nouă fază de reconstrucție a învățământului național și local. Între 1945-1948 școala a continuat să funcționeze după Legea din 1924. Cursurile la Felnac și în țară începeau, până la 30 decembrie 1947, tot cu imnul regal, iar învățătorii predau la mai multe clase simultan, absenteismul și nefrecventarea fiind încă destul de ridicate. Regimul comunist, instalat pe deplin în 1948, considera că era nevoie de oameni instruiți, într-un sistem bolșevic, capabili să lucreze în fabricile și instituțiile ce se înființau în centrele urbane, în creștere, și care să înțeleagă și să urmeze fără crâcnire noua politică socială și economică în cadrul căreia un rol primordial trebuia să-l aibă proprietatea socialistă. De aceea, în 1948 s-a elaborat o nouă lege a învățământului, prin care a devenit obligatorie școala de șapte clase elementare, în două cicluri: unu (clasele I-IV) și doi (clasele V-VII). De asemenea, statul, treptat, va elimina religia din școli, în condițiile în care printr-o serie de măsuri legislative, guvernul Antonescu acordase religiei un statut special ca materie obligatorie de studiu. În acest sens, direcțiunea școlii din Felnac primise o circulară oficială de la inspectoratul teritorial Timiș-Torontal la 1943, prin care i se aduce la cunoștință că religia, predată de preotul satului, trebuie însușită obligatoriu de elevi, aceștia putând rămâne repetenți din cauza religiei dacă nu aveau medie peste cinci. Statul comunist nu a tolerat nici o punte de legătură între biserică și școală. Astfel, la 1948, de la oficiul protoprezbiteral ortodox român din Vinga ne parvine un document primit de părintele Sebeșan, pe care îl reproducem în virtutea faptului că reprezintă unul dintre pașii făcuți de autorități în direcția laicizării radicale a școlii:

Cucernice Părinte,

Ordinul Sfintei Arhiepiscopii cu Nr.41490/1948, se comunică în copie spre știre și conformare. Copie:” Ca urmare la dispozițiile verbale date în legătură cu catehizația elevilor, se comunică tuturor P.O. protopopi și O. preoți următoarele: Duminică, în 3 Octombrie sau în duminica proximă după primirea ordinului circular, se va face în biserică în prezența părintelui și a elevilor, rugăciunea de începere a anului școlar și stropirea elevilor se va face apoi deîndată catehizarea elevilor. Duminica și în sărbători, în Utrenie și Liturghie, deocamdată în biserică, iar mai târziu în casa culturală a parohiei sau chiar la oficiul parohial. Catehizarea va începe cu rugăciuni, crezul, poruncile dumnezeiești și bisericesti, cântări bisericesti tratându-se treptat sărbătorile anului bisericesc și perioadele evangheliilor duminicale. Mai târziu se va comunica programa politică. Catehetul va preda învățământul religios cu căldură, pasiune evanghelică determinând tineretul să cunoască, să-l iubească și să-l urmeze pe Hristos. Acelora care vor participa regulat la catehizație, le va promite diferite premii (cruciulițe cu lăntișor de argint, cărți religioase etc.) care vor fi cumpărate la sfârșitul anului din bugetul parohiei. Pentru a putea verifica consiliul arhiepiscopesc activitatea catihetică a fiecărui preot, precum și inspecțiile făcute de P.O. Protopopi, se va trimite de consiliul arhiepiscopesc fiecărui preot un carnet catihetic unde se vor induce regulat toate orele de catehizație ținute și materia predată”. Fiecare catihet va forma un catalog al elevilor ortodocși, unde se va induce regulat toate absențele.

Nr.307/1948. Ordinul Sfintei Arhiepiscopii cu Nr.4150 0/1948, se comunică o copie spre știre și conformare. Copie: ”Ordonanța ministerului învățământului public. Direcțiunea contabilității. Serviciul învățătorului nr.166359/9 și Decretul nr.176/1948, a dispus inventarierea și trecerea în proprietatea statului a școlilor confesionale și particulare, care la 1 septembrie 1947 respectiv la 1 ianuarie 1948, erau în folosința școlii de stat. În baza acestor dispoziții, conducătorii Oficiilor

parohiale vor preda școlii primare de stat, numai partea din edificiul fostei școli confesionale, care era părăsită la 1 ianuarie 1948 de școala primară. Dispozițiile de mai sus nu se referă la edificiile fostelor școli confesionale transformate în decursul timpului de Biserică în case parohiale sau în case culturale ale parohiei și nici la pământurile numite oarecând "Schulfond", care au fost folosite în trecut de foștii învățători confesionali pentru serviciile prestate în străină în calitate de cântăreți bisericești și folosite și azi de cântăreții bisericești. Episcopatul din Mitropolia Banatului a intervenit prin departamentul Cultelor ca Ministerul Învățământului Public sătean dispoziții organelor în subordine pentru respectarea întocmai a Decretului nr.176/9 adică de a cere predare, pe seama școlii primare de stat numai a acelor apartamente din edificiile fostelor școli confesionale care erau în folosința școlii primare de stat la 1 ianuarie 1948"¹⁰¹.

În perioada de după 1948, prin școală, în comunism s-a promovat, practic, și ateismul. Oricum, în ciuda acestui neajuns, școala din Felnac și-a continuat menirea ei firească de a învăța sătenii carte.

Din anul școlar 1963-1964 s-a trecut la generalizarea învățământului de 8 clase. În clasele I-IV au predat lecțiile în continuare învățătorii, iar în ciclul al doilea, treptat, treptat au fost aduși profesori specializați pe diferite discipline: matematică, limba română, istorie-geografie, științe naturale, muzică, desen etc. Astfel, în proiectul anului de încadrare al școlii pe anul școlar 1964-1965 sunt menționați ca învățători Vuia Gherghina la clasa I, Pușcașu Constantin la clasa a II-a, director al instituției, Cociuban Elena la clasa a III-a, Vuia Nicolae la clasa a IV-a, Iosim Borislav învățător la clasele I-IV la secția sârbă¹⁰², sârbii nebeneficiind de învățământ școlar în limba maternă la gimnaziu din cauza numărului redus al populației școlare. În ceea ce privește profesorii, sunt menționați Filip Petru profesor de chimie, anatomie, igienă și fizică, Agapie Maria profesoară de limba română, limba franceză, caligrafie și

desen, Jura Elena profesoară de istorie, limba franceză, educație cetățenească, curs gospodăresc, Momir Jiva profesor de matematică și fizică, Zatic Filip profesor de geografie, muzică, ansamblu coral, desen, Bratu Marina profesoară de limba română, limba rusă, educație fizică, ansamblu sportiv, Bartl Francisc profesor de agricultură și botanică¹⁰³. Se observă o diversificare a disciplinelor predate la ore și o creștere semnificativă a numărului de cadre didactice.

În acest context, se modifică și locațiile populației școlare a Felnacului. Astfel, în perioada de glorie a colectivului local, în care agricultura era principala ramură economică a României, neexistând alternativa industrială și arădeană a unui loc de muncă, s-a ajuns la concluzia că tinerele mame collectiviste din Felnac pot fi reintroduse în producție, înființându-se o grădiniță cu program prelungit în clădirea fostei școli gimnaziale sârbe: "Unde acum este școala mare, cu etaj a fost grădiniță. Copiii primeau mâncare și dormeau acolo"¹⁰⁴. În grădinița actuală își desfășurau activitatea elevii din clasele primare românești și sârbești, iar în actuala Școală Generală Clasele I-IV elevii de gimnaziu¹⁰⁵. La prezenta formulă, în ceea ce privește locația instituțiilor de învățământ din sat, se ajunge în anii '70. Dezvoltarea satului și creșterea populației școlare a impus construirea unei unități școlare moderne. Practic la finele anilor '60, autoritățile din Felnac au elaborat un proiect pentru construirea unei școli, practic actuala școală generală cu clasele I-VIII. Locația aleasă a fost terenul pe care era amplasată, în acea perioadă, grădinița. Astfel, din perioada 1969-1970 datează o serie de memorii justificative emise de sfatul popular din sat cu privire la demolarea vechii clădiri unde funcționa la acea vreme grădinița și construirea unei școli moderne:

MEMORIU JUSTIFICATIV

Privind demolarea grădiniței de copii din Felnac și a construcțiilor anexe: magazine șopron, magazia de lemne și cocina.

Pentru anul 1969 s-a votat a se executa din fondurile de contribuție voluntară bănească, o școală cu 8 Săli de clasă în

localitatea Felnac. Această școală se va executa conform proiectului tip, urmărind a fi terminat în anul 1971.

Datorită faptului că în comuna Felnac nu se găsește un teren viran corespunzător pentru amplasarea acestei clădiri, s-a preconizat construirea acesteia pe un teren construit, înscris în cartea funciară a localității. Aceasta impune însă desființarea construcțiilor existente la ora actuală pe acest teren/grădiniță cu anexele.

Grădinița de copii e clădire veche, având suprafața construită de 235 mp.

Constructiv clădirea se prezintă astfel:

- fundația și pereții de cărămidă format vechi, fără insolații hidrofuge, datorită cărui pereții sunt cu igrasie.

- grinzile planșeului sunt din lemn de brad ecarisat, bine dimensionate și aproape în întregime refolosibile.

- șarpanta din lemn de brad ecarisată slab dimensionat, executate necorespunzător, elementele șarpantei fiind în mare parte încovoiate.

- învelitoare de țigle solide, în mare parte deteriorate, pentru reparații se necesită înlocuirea a circa 50 -55% din țigle.

- pardoseala din dușumelele de brad geluite, care se pot eventual folosi ca dușumele.

- binalele din lemn de brad, ferestre duble și uși simple circa 80% nefolosite

Anexele grădiniței de copii sânt:

- magazie, cu zidărie de cărămidă, fără planșeu, săpată din lemn de brad și învelitoare din țigle profilate. Magazia este de o execuție inferioară, stare de întreținere necorespunzătoare.

- șopru este o construcție provizorie cu un schelet de brad, închisă pe 3 laturi cu carton asfaltat, într-o singură apă, din lemn de brad, învelitoare de țigle profilate.

- magazia pentru lemne are pereți din chirpici, șarpanta din lemn de brad și învelitoare din țigle profilată, în stare de înlocuire.

- cocina din schelet din lemn CR pereți din scândură de brad, șarpanta din lemn de brad, învelitoare din țigle profilate.

Valoarea lucrărilor de demolare este de 9.000 lei, iar valoarea materialului este 40.000 lei.

MEMORIU TEHNIC

Pentru constituirea unei școli cu 8 Săli de clasă la Felnac.

Încă în anul 1969 s-a votat construirea unei școli noi în comuna Felnac, cu 8 Săli de clasă. Școala se va executa conform proiectului tip, însă cu mici modificări.

În primul rând s-a impus modificarea fundației. Astfel, pentru a nu depăși sarcina admisă de 1,50g/cm², s-a mărit talpa fundației la 90, respectiv 75 cm la zidurile exterioare, și la 80 cm la cele interioare care preiau o parte din greutatea planșeului peste etaj și cea mai mare parte din sarcina șarpantei. Totodată s-a mărit adâncimea fundațiilor cu 0,50 metri.

Fundațiile au fost proiectate a fi executate în trepte, realizându-se astfel o economie de circa 5.000 lei.

Mai era necesară o modificare, și anume executarea în partea superioară a soclului a unei centuri de 0,25 cm înălțime din beton armat B.100, armat cu 6/10 mm, și 20 cm din oțel beton.

La partea constantă s-a optat pentru varianta C, dar și aceasta modificată, anume șarpanta pe scaune a fost înlocuită cu șarpantă cu formă pană la 8m deschidere, iar planșeul din beton armat peste etaj s-a înlocuit printr-un planșeu din lemn de brad. Această variantă este mai economică, pentru că în urma demolării grădiniței de copii rezultă lemn de brad folosibil în valoarea de 21.748 lei, iar scândurile rămase după desfacere pot fi întrebuințate ca podea între grinzi pentru susținerea umpluturii.

Costul pe mp în această variantă este mai mare decât celelalte variante, aceasta însă datorită faptului că partea adaptabilă este mai mare decât la proiectul tip, pe de o parte, pe de altă parte valoarea lucrărilor a crescut prin aplicarea corecturilor prețurilor stabilite pentru județul Arad. În același timp valoarea documentației a crescut prin adăugarea deciziei de demolare a construcțiilor existente pe acest teren. Lucrarea a

fost proiectată în varianta executării în antrepriză, dar e foarte probabilă construirea acestei școli în regie, în care caz valoarea lucrărilor va fi mai mică de cca 150.000-170.000 lei, prin neutilizarea în întregime a cheltuielilor închiriate a beneficiilor, a cotei de organizare și a cheltuielilor neprevăzute. Tot odată se pot realiza economii datorită executării multor munci necalificate prin muncă voluntară.

Lucrarea va fi începută în cadrul anului 1970 și trebuie terminată până la finele anului 1971.

Arad la 23.11.1970¹⁰⁶

MEMORIU JUSTIFICATIV

Privind alegerea amplasamentului școlii generale cu 8 Săli de clasă Felnac.

Comitetul executiv al Consiliului popular al comunei Felnac preferă amplasarea noii școli tip, cu 8 Săli de clasă, pe terenul indicat în planul de situație în localitatea Felnac nr.395, din următoarele motive:

- Terenul este situat în centrul civic al comunei, chiar lângă școala existentă la 100 metrii de Căminul Cultural și Biblioteca comunală, 100 m față de Magazinul alimentar al Cooperativei de consum.

- Dimensiunile terenului de 87.70 x 76.00 m/2865 mp/ permit amplasarea în condiții acceptabile a școlii propriu-zise, a anexelor/latrina și a magaziei pentru lemne, precum și amenajarea unor spații pentru jocuri sportive.

- Terenul este proprietatea statului român, deci nu mai sânt necesare schimbări de teren etc.

- Existența în imediata apropiere a unor stâlpi de joasă tensiune cu curent trifazat, dar mai ales a sursei de apă potabilă la 10 metrii de clădirea proiectată.

- Școala se amplasează conform schiței de sistematizare pe locul indicat în detaliu de centru. Singurul inconvenient îl

constituie faptul că clasele nu sunt orientate spre sud, ori spre est. Pentru această orientare, însa, s-a obținut derogarea necesară de la Inspectoratul sanitar de stat al jud. Arad.

Consiliul popular al comunei Felnac¹⁰⁷.

Noua clădire, modernă pentru standardele epocii, a deservit decenii la rând generații numeroase de fii ai satului. Prin cancelaria instituțiilor de învățământ locale, s-au perindat generații întregi de profesori, în mare parte valoroși, de a căror valoare au beneficiat felnăcanii. Se constată în perioada post-revoluționară o instabilitate la nivel de împământenie în instituțiile locului a cadrelor didactice, majoritatea celor care, efemer, au predat la Felnac, provenind din Arad, oraș care a dat satului, de altfel, și profesori care au însemnat ceva pe plan local. Din punct de vedere al infrastructurii, la sfârșitul anilor 90 școala sau, mai precis, școlile se vor confrunta cu o oarecare stare de degradare, fiind evidentă necesitatea unor consistente lucrări de reabilitare. Ca urmare în perioada 2006-2009 școala mare "a beneficiat de reparații capitale, astfel că a fost înlocuit acoperișul, s-a izolat tavanul, s-au pus geamuri termopane, s-au schimbat ușile atât în interior cât și în exterior, s-au construit grupuri sanitare moderne... practic, când a debutat proiectul de modernizare, în picioare au rămas doar zidurile"¹⁰⁸. Tot în această perioadă de lucrări ample de modernizare au beneficiat și grădinița sau școala generală cu clasele I-IV¹⁰⁹. Ca urmare, actualmente, cel puțin din punct de vedere al infrastructurii, ca să folosesc o formulă-șablon, există condiții optime pentru desfășurarea procesului psiho-pedagogic în localitate, în conformitate cu pretențiile anului 2009. Cert este că tradiția școlară a satului continuă pe aceleași principii tradiționale de fond, independent de formă. În fond clădirea școlii trebuie adaptată constant la cerințele modernismului specific vremurilor în care trăim, depășirea barierelor uzurii fizice și veșnica readaptare a clădirii școlii fiind una din misiunile autorităților prezente și viitoare, astfel că istoria învățământului local va avea cu siguranță continuitate.

Note:

1. Madgearu, Alexandru, contribuții privind datarea conflictului dintre ducele bănățean Ahtum și regele Ștefan I al Ungariei, în *Banatica*, Reșița, 12, 1993, 2, p. 5-12
2. vezi www.mitropolia-banatului.ro
3. Arad monografia orașului, op. cit., p. 78
4. Ioan Dimitrie Suciu, Monografia Mitropoliei Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1977, p. 180.
5. ibidem
6. ibidem
7. M. Manea, B. Teodorescu, Istoria Românilor, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 103
8. vezi www.mitropolia-banatului.ro
9. E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, op. cit., p. 83
10. ibidem p. 20
11. ibidem
12. vezi www.manastireabodrog.ro
13. ibidem
14. A. Rusu, G.P. Hurezan, „Biserici medievale din județul Arad”, p. 91; A. Roz., Kovach G., op. cit., p. 108
15. S. Bugarski, Ortodoxia sârbă în România, Beograd, 1995, p. 165
16. P. Vesa, „Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate”, Ed. Mirador, Arad, 2000, p. 130
17. ibidem
18. ibidem
19. vezi „Cronica parohiei Felnacului”, p. 25 manuscris aflat în posesia bisericii ortodoxe din localitate
20. ibidem
21. I. D. Suciu, R. Constantinescu, Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, vol. I, p. 284
22. ibidem p. 304
23. vezi „Cronica parohiei Felnacului”, p. 39
24. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757, iar pentru anii 1992 și 2002 sunt date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
25. vezi „Cronica parohiei Felnacului”, p. 39
26. ibidem
27. document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
28. ibidem

29. V. Manea, Preoți ortodocși în închisorile comuniste, ediția a II-a, Ed. Patmos, 2001, p. 245
30. vezi „Cronica parohiei Felnacului”, p. 39
31. S. Bugarski, op. cit, p. 166
32. ibidem
33. interviu cu Micloș Gheorghe, n. 1930, Felnac, nr. 302
34. S. Bugarski, op. cit, p. 166
35. ibidem
36. ibidem
37. ibidem
38. interviu cu Sava Popovici
39. S. Bugarski, op. cit, p. 166
40. Gheorghe Bradin, *Jurnalul personal*, manuscris, p.10
41. Șandru Trandafir, Biserica Penticostala în istoria creștinismului, București, Ed. Cultului Penticostal, București, 1992, p.125 - 126
42. vezi www.crpc.ro/pages/istoric.htm
43. Șandru Trandafir, op. cit., p. 134 - 139
44. ibidem p. 142
45. ibidem p. 143
46. informație primită de la Virgil Olariu, n. 1960, Felnac, nr. 841, al cărui bunic Olariu Mihai a fost vicepreședintele cultului penticostal din România și a condus ani buni biserica din Felnac
47. ibidem
48. ibidem
49. interviu cu Hegeșan Elena, n. 1922, Felnac, nr. 67
50. vezi www.emanuelvinga.com
51. informație primită de la Virgil Olariu
52. ibidem
53. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
54. Alexa Popovici, Istoria Bapțiștilor din România, vol.II, Chicago, 1989, p. 397-398
55. ibidem
56. ibidem
57. vezi voxdeibaptist.org/istorie_baptista.htm
58. Arad monografia orașului, op. cit., p. 248
59. ibidem
60. Alexa Popovici, op. cit., vol. I, p. 72
61. Alexa Popovici, vol. II, op. cit., p. 265
62. Arad monografia orașului, op. cit., p. 248 - 249
63. ibidem
64. informație primită de la comunitatea baptistă din Felnac, care a redactat

- și un scurt istoric al comunității, primit de la Ioan Ilin și de la pastorul Mircea Mândruțau
65. ibidem
 66. ibidem
 67. vezi revista Farul Mântuirii, 1-15 aprilie 1929, nr. 7/8, p. 13
 68. vezi revista Farul Creștin, 2 martie 1946, p. 7
 69. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
 70. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
 71. ibidem
 72. V. Popeangă, Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721-1821, Arad, 1974
 73. ibidem
 74. ibidem
 75. ibidem
 76. Ioan Munteanu, Banatul istoric 1867-1918. Școala. Educația, vol. III, Timișoara, ed. Excelsior Art, Timișoara, 2006, p. 547
 77. idem, p. 45
 78. ibidem, p. 392
 79. V. Popeangă, Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721-1821, op. cit.
 80. ibidem
 81. ibidem
 82. ibidem
 83. ibidem
 84. V. Popeangă, Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, 1821-1867, Arad, 1979,
 85. ibidem
 86. V. Popeangă, Rețeaua școlilor confesionale ortodoxe din Banat și Crișana în anul 1834 - 1835, în Ziridava nr. XV-XVI, 1987, p. 295
 87. V. Popeangă, Școala ..., op. cit.,
 88. ibidem
 89. Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Școala. Educația...* op. cit., p. 547
 90. idem
 91. ibidem
 92. vezi „Cronica parohiei Felnacului”, p. 25
 93. interviu cu Mihai Boată, n. 1927, Felnac, nr. 59.
 94. vezi legea învățământului din 24 iulie 1924 în www.adatbank.transindex.ro/inchtm.php
 95. interviu cu Mihai Boată

96. ibidem
97. document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
98. document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
99. document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
100. date preluate dintr-un document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
101. document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
102. document aflat în posesia Arhivei Școlii Generale din Felnac
103. ibidem
104. interviu cu Mihai Boată
105. ibidem
106. ibidem
107. ibidem
108. interviu cu Nicolae Selegean
109. informație primită de la Nicolae Selegean

VI. Primul Război Mondial

Secolul al XIX-lea a fost secolul naționalismului sau secolul naționalităților, perioadă în care cetățeanul european și-a construit, conștientizat și afirmat cu mândrie identitatea etnică. În acest secol, popoarele decid că este momentul să își construiască viitorul în cadrul unui stat național propriu. Vor rezulta revolte, răscoale și războaie în care națiunile se vor sfâșia între ele pentru făurirea propriului ideal, respectiv statul național. Pe termen lung, secolul naționalismului a fost una dintre principalele cauze care au determinat izbucnirea celor două războaie mondiale. La sfârșit de secol XIX și început de secol XX se întrezărea ca un eveniment inevitabil izbucnirea primului război mondial ca o soluție la rezolvarea problemelor naționale și teritoriale dintre popoare. Europa și lumea s-au divizat între două alianțe politico-militare, respectiv pe de o parte Antanta, al cărei nucleu central îl reprezentau Franța, Marea Britanie și Imperiul Rus, și Puterile Centrale, pe de altă parte, cu Germania și Austro-Ungaria în rol de pionieri principali. În contextul secolului XIX, naționalismul românesc s-a afirmat în primul rând în provinciile românești aflate în granițele imperiului habsburgic, respectiv austro-ungar din 1867, fără ca acest fenomen să ocolească teritoriile aflate la est și sud de Carpați. În consecință, românii, de data acesta din tot spațiul mioritic, vor revendica dreptul la propria țară, Unirea principatelor la 1859 sub domnia lui Cuza și formarea României mici, fiind efectul acestui deziderat. Cert este că naționalismul din provinciile aflate sub dominație imperială se amplifică după 1859. Cererile românilor se vor radicaliza, fie că erau din Banat, Transilvania, Bucovina sau Basarabia. Practic, sub impulsul elitelor, se dorea unirea cu țara mamă și făurirea României Mari, atât în provinciile enumerate mai sus cât și în Vechiul Regat. Momentul

oportun s-a ivit în condițiile în care a izbucnit la 1914 primul război mondial, după atentatul de la Sarajevo, căruia i-a căzut victimă Francisc Ferdinand, moștenitorul tronului austro-ungar, ucis de către un patriot sârb. Austro-Ungaria declară război Serbiei, membră a Antantei, intră în funcțiune sistemul de alianțe și, ca urmare, statele membre ale celor două alianțe își declară reciproc război. România, urmărindu-și propriile interese, s-a declarat într-o primă fază neutră, între 1914-1916. La 14 August 1916, a aderat la război de partea Antantei, declarând război Austro-Ungariei și intrând în luptă pentru Banat și Transilvania. Evoluția evenimentelor istorice s-a resimțit și în Felnac.

Practic, procesul afirmării naționalismului specific Europei secolului XIX și începutul secolului XX a avut un impact puternic în localitate, conștiința apartenenței etnice făcându-i pe felnăcanii de gintă latină să dorească unirea cu țara mamă. Năzuința crește semnificativ în intensitate, odată cu debutul primului război mondial. În calitate de cetățeni ai Imperiului Austro-Ungar, felnăcanii vor fi încorporați însă în armata statului în care trăiau. Astfel, 97 de felnăcani au participat la prima conflagrație mondială, fără motivație, pentru că tabăra în care erau, respectiv puterile Centrale, contravenea intereselor naționale¹. Grupul era eterogen etnic, dar durerea de a lupta contra Antantei și implicit a țării-mamă era la fel de mare, cel puțin în cazul sârbilor localnici. Se exclude din start ipoteza unui dezinteres în masă al felnăcanilor față de cărțile pe care națiunile le jucau în acest conflict sau o necunoaștere a fenomenului în plină epocă a naționalismului. Ba mai mult, modul în care românii din sat au reacționat și au acționat în perioada 1918-1919 întărește această afirmație. Desigur, atât românii cât și sârbii felnăcani sperau la o victorie care să se finalizeze cu instaurarea unei administrații a propriei țări mame. Pentru a avea o imagine cât mai veridică asupra compoziției etnice a Felnacului perioadei primului război mondial, respectiv 1914 - 1918, este necesar a fi menționat faptul că în cadrul Recensământului general al populației României, efectuat în

1930, din 2895 de săteni, 2142 erau români, 537 sârbi, iar 216 alte naționalități². Este clar că și în perioada desfășurării primei conflagrații mondiale, românii erau majoritari în așezare. Din analele bisericilor ortodoxe sârbe și române din localitate, rezultă că din cei 97 de felnăcani, soldați în armata dualistă, au murit 26 de români și 28 de sârbi³. Ca urmare, 43 de localnici s-au reîntors printre ai lor, pentru a-și continua viața departe de ororile războiului. Plecate să lupte pentru imperiul austro-ungar, mai apoi marele inamic al Regatului României, regimentele bănățene românești în general și implicit, românii felnăcani, în calitate de cetățeni ai imperiului dualist austro-ungar, au fost trimise pe frontul din Galiția, unde luptau contra rușilor și unde s-a aflat și un batalion din Arad⁴. Încă din octombrie 1915, au apărut primele informații despre prizonierii bănățeni din Rusia, al căror număr era în august 1916 de circa 120.000⁵. Pentru înțelegerea contextului în care bănățenii și felnăcanii au luptat, și, desigur, a sentimentelor contradictorii care îi măcinau pe combatanți, este necesar a se menționa faptul că în această perioadă s-a afirmat și ilustrul bănățean Sever Bocu, născut în comuna Șiștarovăț, situată la 10 km de Lipova. Personalitate culturală, acesta, între 1899-1912, este redactor șef și director al „Tribunei Poporului” și al „Tribunei”. După sistarea apariției revistelor de către unguri, trece Carpații în Țara Românească, unde participă activ la lupta pentru unitate națională, dusă de refugiații din Banat, Transilvania și Bucovina și a militat pentru intrarea țării noastre în război alături de Antanta. Deși avea aproape 42 de ani, el a solicitat înrolarea și a mers la război. A fost unul dintre principalii organizatori ai „Corpului voluntarilor români”, din care făceau parte prizonieri bănățeni, ardeleni și bucovineni din lagărele din Rusia, însărcinare venită din partea guvernului român. A fost membru al Comitetului celor Doisprezece (principalul organism de conducere al românilor refugiați din Banat și Transilvania). Comitetul va redacta Declarația de război împotriva Austro-Ungariei pentru a alipi Banatul și Ardealul la România. Sever Bocu va fi condamnat de

către un tribunal militar din Ungaria la pedeapsa capitală, în contumacie. Va obține aprobarea de a merge la Kiev pentru a edita un ziar destinat prizonierilor români. Tipărește, împreună cu alți intelectuali, ziarul „România Mare”, care apare prima dată la 20 iulie 1917. Editează 22 de numere în mii de exemplare, pe care le trimite în lagărele cu prizonieri români. Aceasta era atmosfera în care felnăcanii luptau în Galiția contra Antantei, bloc militar din care făcea parte și România. Oricum, după intrarea României în război la 14/27 august 1916, autoritățile militare germane, considerând că trupele române din Galiția nu mai prezentau încredere, le-au deplasat pe frontul italian. Ulterior, în cele 50 de lagăre din peninsula italică au fost adăpostiți în jur de 18.000 de prizonieri români, mulți dintre ei bănățeni. Dintre aceștia, o bună parte s-au predat benevol italienilor⁶, din rândurile lor alcătuindu-se apoi unități de voluntari, desigur pro-Antanta. Conform unor scrieri ale părintelui Aurel Sebeșan, care a răspuns unui chestionar, se pare că au fost felnăcani care au luptat voluntari în armata română. Astfel la întrebarea formulată în chestionar, respectiv *Cine a fost voluntar în armata română? (Cum a trecut la români?) Cine a fost voluntar în Italia, Rusia? (Împrejurările în care au ajuns voluntari și faptele pe care numiții le cred demne de relevat. Vor fi rugați numiții să scrie memoriile lor)*, răspunsul a fost *Ilie Mișcu, Italia, Teodor Miloș, Arsa Bănățan, Ilca Cornel, Arsa Iosif în Rusia pentru reîntregirea neamului*⁷. Practic, din notițele părintelui, cinci fii ai satului au luptat în detașamentele de voluntari bănățeni. Eroii cu care Felnacul se poate mândri, în condițiile în care voluntarii bănățeni în armata română, cetățeni ai statului austro-ungar, inamic declarat ai României, riscau foarte mult. Este demn de menționat că în acea perioadă de război, clădirea primăriei Felnac a fost profund afectată de un incendiu, fiind distrusă cu această ocazie și arhiva instituției. Din acest motiv, afirmațiile scriptice ale părintelui nu se pot proba, însă nu există un motiv concret pentru a ne îndoii de veridicitatea mesajului. Înfrângerea Puterilor Centrale va crea contextul

favorabil realizării României Mari, însă unirea a cerut tributul de sânge pe care Banatul, și implicit Felnaicul, n-a ezitat să-l dea. Până la împlinirea deplină a idealului național, românii bănățeni vor cunoaște un nou tip de administrație, respectiv una militară a trupelor regale sârbe. Paharul trebuia băut până la fund, iar gustul său amar va fi resimțit de o parte a felnăcanilor pe deplin ...

Note:

1. V. Popeangă „Voluntari bănățeni în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri”, în Ziridava VIII, Arad, 1993, p. 217
2. Recensământ general al populației României, 1939, vol . I, p. 761 și vol . II, p. 472
3. vezi monumentele ridicate în memoria ostașilor căzuți în primul război mondial din fața biserici ortodoxe române, respectiv din curtea bisericii ortodoxe sârbe
4. V. Popeangă, Ziridava VIII, p. 221
5. Ibidem, p. 222
6. I. Șerban, „Istoricul legiunii române din Italia”, Apulum XVIII, 1980, p. 4
7. Aurel Sebeșan, răspuns la un chestionar redactat de Nicolae Ilieșiu, manuscris aflat în posesia Bisericii Ortodoxe din Felnac.

VII. Felnacul în perioada Marii Uniri

Perioada 1918-1920 reprezintă pentru români una de apogeu în cadrul istoriei naționale, ani în care activitatea elitelor politice autohtone a fost încununată cu făurirea României Mari, un rol decisiv avându-l contextul favorabil generat de modificările survenite în cadrul relațiilor diplomatice internaționale.

Procesul de unificare politică s-a realizat cu numeroase victime, provenite în special din partea populației de rând, care, din nefericire, nu pot fi consemnate nominal în analele mai mult sau mai puțin glorioase ale istoriei noastre. Însă, majoritatea satelor române din provinciile alipite patriei-mume se mândresc în patrimoniul spiritual cu o personalitate care, la 1918, a coordonat acțiunile coetnicilor săi și, implicit, a avut un aport substanțial pe plan microregional, minuscul într-un context mai larg, la realizarea Marii Uniri, activitatea lor vizând în mod expres întărirea sentimentului de solidaritate a tuturor românilor, fără de care reușita actelor emise la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia ar fi fost pusă sub semnul întrebării.

În cadrul provinciilor al căror obiectiv primordial îl reprezenta alipirea la România, situația Banatului a fost oarecum mai specială, fiind revendicat și de Serbia, care, datorită sacrificiilor și eroismului dovedit de partea Antantei în primul război mondial, a câștigat simpatia statelor învingătoare¹. Pentru o introducere în context, se cuvine o scurtă analiză a evoluției statului sârb în perioada primului război mondial și chiar după. În timpul războiului, Serbia a fost invadată de armatele germane, austro-ungare și bulgare. O puternică mișcare de rezistență ia naștere în munți, iar mare parte din armată și autorități se refugiază pe insula Korfu, traversând Albania. De aici vor debarca la Thesalonic unde vor lupta alături de forțele Antantei. În octombrie 1918, Adunarea Voivodinei votează la Novi Sad

unirea cu Serbia, tot atunci Adunarea Națională din Muntenegru votează unirea cu Serbia, câteva zile mai târziu uniunea croaților și slovenilor, din Austro-Ungaria, își exprimă dorința de a se uni cu Serbia, astfel ia naștere “Regatul sârbilor, slovenilor și croaților”, proclamat de prințul Alexandru Karageorgevici la 1 decembrie 1918. Regatul era compus din regatele Serbia și Muntenegru, statele Croația, Slovenia și Voivodina și din provincia regală Bosnia și Herțegovina. Orașul Rieka/Fiume de pe coasta dalmată era declarat “statul liber Fiume” și va fi anexat de Italia în 1924. Sistemul politic a fost până în 1929 democrația parlamentară, iar perioada a fost marcată de crize și convulsii sociale, și tot acum apar neînțelegeri majore între politicienii croați și Belgrad. Acestei situații incerte îi pune capăt regele Alexandru, la 6 ianuarie 1929. El abolește Constituția din 1921, scoate partidele în afara legii și impune o nouă organizare administrativă. De asemenea, schimbă numele statului în Iugoslavia, în traducere, “statul slavilor de sud”. Regimul personal al regelui Alexandru a fost numit și “dictatura de la 6 ianuarie”. Revenind la sfârșitul anului 1918, putem spune că perioada s-a caracterizat prin dispute politice intense între București și Belgrad. Pe acest fond, în localitățile sud-mureșene ale județului Arad, izbucnesc intense tensiuni între românii bănățeni, pe de-o parte, și populația sârbească, susținută de trupele regale, pe de altă parte și, ca urmare, fiecare așezare arădeană afectată, de asemenea, divergențe etnice devine vrând-nevrând, un mic centru al luptei pentru unificare, în care nu se poate face abstracție de rolul ce-i revine pe plan local personalității evocate mai sus. Deși ar fi ridicol să susținem că aceste elite locale ar fi putut influența desfășurarea ulterioară a evenimentelor, totuși, ținând cont de faptul că istoria este în primul rând o comemorare a persoanelor și abia apoi o memorie a faptelor, este necesar să cunoaștem activitatea unor indivizi, ce au constituit în epocă un exemplu pentru coetnicii lor.

Pentru locuitorii români ai Felnacului un asemenea exemplu a fost părintele ortodox Aurel Sebeșan, dârz patriot cu

resurse morale suficiente ca să înfrunte soldații sârbi, reprezentanții temporari ai Antantei în zonă. Aceștia, întâmpinați inițial cu bucurie de toți felnăcanii, indiferent de naționalitate, s-au metamorfozat, din eliberatori în zbiri, nu atât ai românilor din localitate, cât ai unioniștilor care și-au transpus faptic patriotismul.

Evenimentele din localitate în perioada în care trupele sârbe au fost prezente în sat, nu au fost singulare, găsindu-și corespondentul și în alte părți ale Banatului, precum și în alte localități din județul Arad. Reamintesc că după datele statistice din 1910 în Banat trăiau 592.049 de români, 387.545 de germani, 284.329 de sârbi, 242.152 de unguri și 76.058 de reprezentanți ai altor etnii², și că provincia era revendicată și de Regatul sârbilor croaților și slovenilor. Practic, armata regală sârbă primește din partea Antantei, la 13 noiembrie 1918, mandat de a ocupa temporar provincia în conformitate cu Convenția de Armistițiu semnată la Belgrad de generalul francez Franchet D'Esperey, comandant al trupelor aliate din Balcani³. Până în 20 noiembrie Banatul a fost în întregime ocupat, soldații sârbi atingând linia Mureșului⁴.

Datorită faptului că reprezentau Antanta, aceștia au fost primiți de români fără nici un fel de rezerve, ba dimpotrivă, cu bucuria ce emana din aura de eliberatori, cu care au fost gratuit împodobite trupele regale sud-dunărene. Presa arădeană de limba română salută cordial evenimentul: “Sârbii pretutindeni față de popor se poartă cavalierește, amical în modul cel mai corect, așa încât de venirea sârbilor nimeni n-are a se teme”⁵.

După intrarea ostașilor sârbi la 7/20 noiembrie în Arad, conducătorul acestora, Popovici Dragomir, transmite românilor salutări cordiale prin intermediul presei⁶. De asemenea și la Felnac reprezentanții aliaților au fost întâmpinați în aceeași notă de optimism la 5/18 noiembrie cu pâine și sare⁷.

Din păcate, dezamăgirea se va instaura repede în Banat, devenind clar faptul că armata regatului sud-dunărean intenționa să se instaleze temeinic în regiune, în concordanță cu pretențiile

Serbiei asupra provinciei. Ca urmare, Gărzile Naționale au fost desființate, comandanții închiși, iar voluntarii înrolați supra-vegheați atent⁸.

În acest context, în Felnac nu au existat condiții optime pentru afirmarea unei gărzi naționale românești, deoarece teritoriul comunei a fost ocupat de sârbi⁹. Tensiunile ce depășiseră deja faza incipientă s-au acutizat în perioada organizării Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, când, pentru românii bănățeni prezența la festivități nu a fost doar un act de patriotism, ci și unul de curaj, în majoritatea localităților semnalizându-se obstrucționarea delegațiilor din partea soldaților sârbi¹⁰.

Motivația răzbate din dorința trupelor ce reprezentau practic Serbia, de a împiedica prin orice mijloace unirea provinciei cu România. Ziarul arădean „Românul” aduce “vești întristătoare din toate părțile Banatului” pentru că numai “în gara din Timișoara au fost oprite și arestate 100 de persoane”¹¹, ”vinovați” fiind soldații sârbi și nu populația de rând: “și ne vine greu a crede că nu autoritățile militare sârbești se poartă cu atâta aversiune față de noi, ci elementele sârbești autohtone”¹².

Cu toate acestea, în Cetatea Unirii au ajuns și au participat la întrunire peste 1000 de bănățeni din 275 de așezăminte¹³, iar sosirea lor a umplut de bucurie inimile celor prezenți, fiindcă se știa că s-a încercat prin diferite mijloace să fie opriți în drumul lor spre Ardeal. După Adunarea de la Alba-Iulia, conflictul dintre soldații sârbi și o bună parte a etnicilor români devine unul deschis, ultimii nemaifiind dispuși să tolereze o administrație militară de altă naționalitate, chiar dacă aceasta reprezenta în teritoriu Antanta.

Atitudinea cetățenilor de ambele etnii, devine una tranșantă și, din acest motiv, raporturile românilor cu trupele sârbe se vor deteriora, aceeași situație tensionată caracterizând și Felnacul în preajma zilei de 1 decembrie 1918¹⁴, în condițiile în care ostașii din localitate vor avea ca principal opozant pe preotul ortodox român Aurel Sebeșan.

Serviciile sale puse în slujba națiunii impun de la sine o scurtă analiză biografică. Născut la 5 mai 1891 în satul Secusigiu, viitorul preot a absolvit gimnaziul cu calificativul "eminent" în 1910, după care a studiat timp de trei ani, între 1910-1913, teologia la Arad¹⁵, educația patriotică primind-o în familie de la ilustrul său părinte, învățătorul Damian Sebeșan, participant în calitate de delegat la Alba Iulia, ca reprezentant al localității sale de baștină.

În 18/31 octombrie 1914, va fi hirotonisit ca preot capelan la Felnac, unde activase o scurtă perioadă ca diacon¹⁶, iar după înrolarea vremelnică în regimentul de infanterie numărul 33 Arad¹⁷, datorită calității sale de slujitor al bisericii va fi demobilizat, suplinind între 1914-1918 învățătorii felnăcani plecați pe front¹⁸.

Febrila sa activitate religioasă și națională îi oferă statutul de cel mai prolific reprezentant al românilor din Felnac, fiind investit la numai 27 de ani¹⁹, cu mandat de participare în calitate de delegat oficial la Adunarea Națională de la Alba Iulia, din partea cercului electoral Aradul Nou, însoțit de țăranul felnăcan Nicolae Țundre²⁰, precum și de alți consăteni ce au dorit să participe la întrunire ca simpli cetățeni²¹.

Prezența sa în Cetatea Unirii, la 1 Decembrie, unde s-a susținut necesitatea alipirii Banatului la România, face ca în viziunea soldaților sârbi din Felnac să fie perceput drept un inamic declarat al Regatului sârbilor croaților și slovenilor. Pe fondul persecuțiilor ce vor afecta delegații bănățeni, părintele Aurel Sebeșan se va confrunta cu o perioadă dificilă a existenței sale, în care va fi nevoit să se ascundă pentru a-și menține intactă integritatea fizică și libertatea, acesta consemnând în scris că "la întoarcere preotul Aurel Sebeșan a trebuit să părăsească comuna și să stea luni de zile ascuns"²². Conform unor surse orale, parohul a stat ascuns o vreme în Felnac: "părintele o fost adăpostit de niște felnăcani și abia după aia o plecat la Arad. Știu asta de la tata și chiar de la preot"²³.

În provincie, o serie de români considerați indezirabili de autoritățile sârbe sau denunțați că sunt militanți naționali, au

făcut cunoștință cu închisorile Serbiei, iar calitatea preotului Sebeșan de persona non-grata îl impune ca principalul felnăcan vizat la deportare în temnițele Belgradului. Fuga îl va salva, dar soția lui și cele două fete ale sale rămân pentru un timp la Felnac în casa parohială, străjuite de o santinelă. Rolul de cerber al ostașului reiese și din faptul că una dintre fiicele preotului își amintește că mama sa îi spunea disperată: “nu striga, că ne împușcă pe toate”²⁴, însă, în cele din urmă, familia parohului se pare că s-a refugiat la Arad, unde va locui până la plecarea trupelor sârbe²⁵.

Deși pe plan regional se instaurase o relativă cenzură asupra presei manifestată și prin arderea ziarelor²⁶, cotidianul *Românul* face referire la 14 decembrie în paginile sale la deportări ale românilor, iar la 6 februarie menționează că 23 de cetățeni au fost eliberați și se reîntorc acasă, însă, pentru mulți conaționali calvarul nu s-a sfârșit²⁷. Condițiile din penitenciare erau deosebit de grele, spectrul social din care proveneau cei deportați divers, numitorul comun reprezentându-l, desigur activitatea depusă în folosul națiunii și opoziția față de trupele regale sârbe, iar, cu toate că în Felnac nu au existat deportări, presiunea trupelor regatului sârbilor, croaților și slovenilor și-a făcut simțită prezența. Se cuvine precizarea că în localitate, între români și etnicii sârbi raporturile sociale nu au degenerat în violență, chiar dacă nu se poate spune că au fost printre cele mai bune: “Bunicii spuneau că în acea perioadă între români și sârbi a fost mare hâră”²⁸.

Tensiunile dintre cele două națiuni au fost absolut firești și chiar inerente, deoarece fiecare grup etnic dorea înfăptuirea propriului ideal național, respectiv o administrație a țării-mamă în Felnac și în Banat. Din acest motiv, trebuie subliniat faptul că, spre cinstea lor, localnicii sârbi nu au uitat secolele de conviețuire pașnică, neprofitând de prezența trupelor de ocupație pentru a comite abuzuri asupra consătenilor români, semn că secole de conviețuire pașnică nu au putut fi șterse de buretele șovinismului. Cu siguranță că acele momente istorice au fost

cele mai dificile din perspectiva relațiilor interetnice din istoria cunoscută, modernă și contemporană, a satului. Faptul că în acel context de explozie a naționalismului tensiunile mocnite nu au degenerat în Felnac în violențe, se datorează în mare parte sârbilor localnici, în virtutea faptului că ar fi fost susținuți de soldații ce stăpâneau practic satul. Pornind de la proverbiale bună înțelegere dintre etniile în cauză, se poate spune că la nivelul întregului Banat se resimte și azi o simpatie în atitudinea românilor în ceea ce-i privește pe sârbi, însă soldații, probabil străini de mentalitățile și obiceiurile locului, posibil educați în alt spirit decât cel bănățean, vor săvârși asupra locuitorilor români ai provinciei, din diferite sate, abuzuri fizice și psihice.

Un efect deosebit l-a avut bătaia sârbească aplicată în multe părți ale Banatului²⁹ și conform unei surse orale și în Felnac³⁰, agresiune ce consta în dezbrăcarea și culcarea la pământ a victimei, după care peste persoana supusă violențelor, era așezată o scândură pe care săreau și jucau soldații sârbi. Din relatările scriptice ale preotului Sebeșan, aflăm că „în localitate tot timpul armata sârbă s-a purtat cât se poate de brutal”³¹. Populația așezării în cauză a fost afectată și de rechiziții, în care erau confiscate vitele, lucrurile de valoare, banii, mâncarea, respectiv “tot ceea ce era valoros”³².

Deși o parte dintre felnăcani își vor ascunde animalele în pădure, în comună au fost confiscate un număr însemnat de cai și vaci³³. Este lesne de înțeles că în aceste condiții, resentimentele românilor cresc în intensitate. De altfel, la nivelul întregii provincii, teroarea economică și fizică a avut drept rezultat o serie de revolte și de ciocniri armate la Goruia, Giurgiova, Tomești, Naidaș etc³⁴.

La Felnac, trupele sârbe au intervenit în toate segmentele vieții cotidiene ale sătenilor, fapt subliniat în presa vremii: “Aflăm din Felnac că cei 22 de soldați sârbi, cari fac serviciu de jandarmerie-drumul de la un sat la altul îl fac cu trăsura, astfel că zilnic trebuie să stea la dispoziție 5-6 dilijențuri, la cari pe drumurile aceste grele trebuiesc 20-24 de cai. Plata în loc de

bacșiș mai mare o dau cu 2-3 palme mai îndesate. Așa plătesc soldații armatei regulare sârbești. Se amestecă în toate afacerile oamenilor, până și tactul jocurilor românești îl excepționează și feciorii trebuie să joace, după cum îi învață bocanciul sârb! Al naibii sârbi”³⁵. Abuzurile nu au fost singulare la nivelul județului Arad, nu mai puțin de 80 de țărânci din Mândruloc și Cicir prezentându-se la Consiliul Național Român din municipiul Arad, unde s-au plâns că bărbații lor au fost reținuți pe nedrept de către soldații sârbi³⁶.

Tensiunile româno - sârbe ce vor determina formarea unor trupe de partizani români în Banat³⁷, vor face ca pericolul unui conflict armat în provincie să fie iminent. În acest context cu totul nefavorabil păcii, vizita în Arad a generalului Berthelot a declanșat un imens entuziasm și speranțe de mai bine printre români. Descinderea generalului francez s-a materializat prin instalarea unor noi unități militare, alcătuite din ostași născuți în coloniile Franței³⁸. Astfel, în Arad au intrat, la sfârșitul lunii ianuarie 1919, 25 de ofițeri și 600 de roșiori³⁹, iar în Timișoara s-a stabilit temporar în februarie divizia a 17-a franceză cu menirea de a atenua conflictele din zonă, în condițiile în care, în ianuarie, Banatul de est va fi evacuat de sârbi, fiind instaurată administrația militară franceză⁴⁰. În acest context, în februarie 1919, sârbii vor prelua administrația civilă în Banat, evident cu scopul de a-și consolida influența asupra provinciei.

Pentru românii felnăcani primăvara anului 1919 va fi deosebit de mizeră, pentru că sărăcia acumulată în anii primului război mondial datorită rechizițiilor se va accentua⁴¹. Fatalismul mioritic a pus stăpânire peste localnicii români, în condițiile în care se credea că, în cele din urmă, Banatul va deveni provincie a regatului sârbilor, croaților și slovenilor, iar puținii șovini sârbi din comună au devenit mai agresivi, la nivel verbal, nicidecum fizic, în relațiile cu românii. “Le-o fost frică la români și năcaz că nu mai aveau speranță că vin cătane d-a noastre și câțiva sârbi d-aici or fost tare făloși și cu fras, doară cătanele or fost d-a lor”⁴². Lucru ciudat, brutalitatea ostașilor a afectat și câțiva etnici

sârbi. În privința motivației, relatările contradictorii primite de la surse orale, care nu au trăit totuși evenimentele, fac ca informațiile în acest sens să nu aibă valoare istorică. Cert este că “au fost sârbi bătuți”⁴³, iar un localnic în urma unei corecții corporale se pare deosebit de dure “a mers la primărie și s-a înscris pe listele românilor, spunând că el nu mai vrea să fie sârb”⁴⁴, descendenții acestuia considerându-se în prezent români. Contextul internațional, precum și partajul marilor puteri va determina, în cele din urmă, la insistențele Franței, intrarea trupelor române în Arad la 18 mai, iar o săptămână mai târziu, în Lugoj, în aceeași lună Banatul de est fiind cedat de către francezi administrației românești⁴⁵, dar cea mai mare parte a provinciei rămâne până în vara lui 1919 sub administrație sârbească. Până la sfârșitul lui iulie, sârbii părăsesc actualul Banat românesc, în 27 iulie consemnându-se retragerea ultimelor trupe sârbe din Timiș. În aceeași lună vor pleca și soldații francezi, după care, la 3 august trupele române intră în Timișoara, iar în provincie va fi instaurată administrație civilă și militară românească⁴⁶. La împărțirea provinciei, după primul război mondial, în 1919 României i-a fost atribuită o suprafață de 18.966 km² (aproximativ 2/3 din total), Regatului sârbilor, croaților și slovenilor 9.276 km², (aproximativ 1/3 din total), iar Ungariei 284 km² (aproximativ 1% din total).

În ceea ce privește Felnacul, conform mărturiilor scriptice ale părintelui Sebeșan reprezentanții armatei Regatului sârbilor, croaților și slovenilor s-au retras în data de 28 iunie 1919⁴⁷, fiind înlocuiți cu soldați francezi, însă părăsirea localității nu s-a efectuat fără ca românii să simtă acest lucru, din perspectivă negativă: “Când or plecat au făcut rechiziții în sat, dar au luat numai de la români, de bunurile sârbilor nu s-au atins pentru că au fost de-ai lor”⁴⁸.

Aceste rechiziții au fost ultimele pe care românii felnăcani au trebuit să le suporte. După plecarea trupelor regale sârbe, în localitate s-a instalat o mică unitate militară franceză ce a administrat comuna până pe sfârșitul lunii iulie și, posibil, chiar

începutul lui august: "în 29 iunie comuna este ocupată de armata franceză"⁴⁹. Ostașii proveneau din coloniile nord-africane ale Franței și este lesne de închipuit șocul pe care l-au avut țărani felnăcani la vederea unor oameni de culoare. Însă, memoria colectivă nu consemnează nici cea mai mică problemă iscată între nou-veniții și localnici. Soldații francezi au fost întâmpinați cu mare bucurie, fiind percepuți ca reprezentanți în zonă ai unui stat aliat al României, disciplina și corectitudinea acestora surprinzându-i în mod plăcut pe felnăcani. "S-au purtat foarte bine cu toți, fără să țină cont de nație. N-au bătut pe nimeni și n-or furat nimic. Știu de la tata că și dacă un singur ou le trebuiau, îl plăteau"⁵⁰. În august 1919, după cum nota Aurel Sebeșan, "românilor li se rezerva suprema fericire de a vedea cu ochii lor ceea ce strămoșii numai au visat și au dorit"⁵¹, adică intrarea trupelor din țara mamă în Felnac. Practic, descinderea ostașilor români în așezare s-a datorat inițiativei parohului: "părintele o vorbit cu oamenii ce aveau căruțe să aducă ostași din Arad. Asta o fost ca un fel de revanșă pentru tot ce-o îndurat, da și ca bucuria românilor să fie mai mare"⁵². Faptul că nou-veniții erau de-ai lor, precum și obiceiul locului, i-a făcut pe sătenii români să întindă o horă a veseliei în care au fost antrenați și regățenii⁵³.

Pentru felnăcani, din acel moment Banatul devenise pământ românesc și ei, cetățeni ai României. Cât despre preotul Aurel Sebeșan, în perioada interbelică, a considerat că menirea de slujitor al bisericii implică automat, atât obligația de a menține treaz naționalismul în rândurile românilor, cât și coordonarea procesului cultural desfășurat în sat, înființând o casă națională⁵⁴. Drept urmare, cu toate că inscripția de pe piatra sa funerară arată că a dispărut dintre noi în anul 1950, el este cel puțin deocamdată, viu în conștiința localnicilor vârstnici, în primul rând, ca un bun patriot. Aceasta este răsplata istoriei!

Note:

1. Stere Diamandi, Galeria oamenilor politici, Ed. Gesa, 1991, p. 85.
2. V. Popeangă, Destrămarea aparatului administrativ în Banat în timpul luptei pentru unire (toamna anului 1918), în Studii și articole de istorie, vol. XIII, București, 1969, p. 217.
3. Ibidem, p. 221.
4. Ibidem, p. 222.
5. V. Leu, C. Albert, Banatul în memorialistica mărunță (1914-1918).
6. Vezi cotidianul Românul 1918, nr. 10, 7/20 noiembrie.
7. Ibidem, nr. 9, 6/ 19 noiembrie.
8. Ibidem, nr. 11, 8/ 21 noiembrie.
9. Aurel Sebeșan, răspuns la un chestionar redactat de Nicolae Ilieșiu, manuscris aflat în posesia Bisericii Ortodoxe din Felnac.
10. V. Leu, C. Albert, op. cit., p. 113-114.
11. W. Marin, I. Munteanu, G. Radulovici, Unirea Banatului cu România, Ed. Facla, Timișoara, 1968, p. 157.
12. Românul, nr. 12, 9/22 noiembrie, p.2.
13. W. Marin, Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni, Ed. Facla, Timișoara, 1978, p. 77.
14. Informație primită de la Popovici Sava, n. 1911, Felnac, nr. 25.
15. Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române, Registrul hirotoniilor, 1883-1926, fi la 72.
16. Fundația Universitară "Vasile Goldiș", Aradul și Marea Unire, Arad, 1999, p. 70.
17. A.E.O.R., Registrul Hirotoniilor 1883-1926, fi la 77.
18. Fundația V. Goldiș, op. cit.
19. D. Demșea, Delegații arădeni la Adunarea Natională de la Alba-Iulia- Antecedente biografice ale unor categorii socio-profesionale, în Ziridava, XVIII, Arad, 1993, p. 281.
20. A. Sebeșan, răspuns la chestionar.
21. Informație primită de la Mihai Boată, n. 1927, Felnac, nr. 59.
22. A. Sebeșan, răspuns la chestionar.
23. Interviu cu Mihai Boată.
24. Informație primită de la muzeograful Dan Demșea de la Muzeul Județean Arad, care a cules-o de la fiica părintelui Sebeșan.
25. Informație primită de la Elisabeta Miculescu, n. 1904, Felnac, nr. 320.
26. Românul, nr. 27, 12 decembrie, p.1.
27. Ibidem, 1919, nr. 1, 8 februarie, p.2.

28. Interviu cu Adrian Miculescu, n. 1930, Felnac, nr. 320.
29. V. Leu, C. Albert, op. cit., p. 116-117.
30. Informație primită de la E. Miculescu.
31. A. Sebeșan, răspuns la chestionar.
32. Interviu cu Sava Popovici.
33. Informație primită de la Persida Hodoșan, n. 1922, Felnac, nr. 404.
34. V. Leu, C. Albert, op. cit., p. 119-121.
35. Românul, 1919, nr. 4, 18 ianuarie, p. 2.
36. Ibidem, nr. 8, 22 ianuarie, p. 3.
37. Ibidem, nr. 40, 23 februarie, p. 2.
38. R. Paiușan, Mișcarea națională din Banat și Marea Unire, Ed. Vest, Timișoara, 1993, p. 144-145.
39. Românul, 1919, nr. 9, 23 ianuarie, p.2.
40. R. Paiușan, op. cit., p. 148.
41. Informație primită de la M. Boată.
42. Informație primită de la E. Miculescu.
43. Interviu cu Persida Hodoșan.
44. Interviu cu M. Boată.
45. Radu Paiușan, op. cit., p. 170.
46. Ibidem, p.180.
47. Aurel Sebeșan, răspuns la chestionar.
48. Interviu cu M. Boată.
49. Aurel Sebeșan, răspuns la chestionar.
50. Interviu cu Popovici Sava.
51. Aurel Sebeșan, răspuns la chestionar.
52. Ibidem.
53. Interviu cu E. Miculescu.
54. A.E.O.R., Registrul Hirotoniilor, f. 79.

VIII. Perioada interbelică

1. În România Mare

Formarea României Mari a determinat și a impus autorităților o serie de reforme pentru ca unirea românilor, într-un stat centralizat, o monarhie constituțională democratică, să fie una efectivă, iar viața să se desfășoare în toate provinciile după aceleași legi și reguli. Reformele au avut darul de a compatibiliza realitățile politice, economice, administrative, legislative, culturale etc. la nivel național, în condițiile în care România și-a dublat suprafața. Astfel, va fi aplicat un set de legi care va schimba și viața felnăcanului. Româna devine, desigur, limbă oficială a statului. Din punct de vedere administrativ, regionalizarea a rămas, în linii mari, aceeași. Felnacul, conform reformei administrative din 1925 aparținea județului Timiș-Torontal, care, ca subdiviziuni, cuprindea zece plăși¹. Una dintre acestea era și plasa Periam cu 17 localități printre care și Felnacul². În fruntea județului se afla un prefect, numit de guvern și un subprefect care avea în subordine pretorii adică cei care conduceau plăsele. Felnacul, ca și comună, era condus de către un primar ales în cadrul alegerilor locale dintre frunțașii partidelor și de către un notar numit de prefect, funcționar al statului. Trasarea frontierei cu Ungaria nu determină o reorientare a traficului și a comerțului spre alte centre. Lumea sătenilor se învârte în jurul aceluiași centre, respectiv Aradul, dar și Periam sau Pecica. La începutul perioadei interbelice prioritatea absolută a autorităților din Felnac a fost înfăptuirea reformei agrare, promise de regele Ferdinand Întregitorul (1914-1927), soldaților din vechiul Regat la 1917 pentru a-i mobiliza în luptă. Proiectul de modificare a Constituției, aprobat de Parlament la 17 iulie, este sancționat de rege la 19 iulie 1917.

Exproprierea a afectat proprietatea moșierească, domeniile statului și cele ale coroanei, precum și proprietățile instituțiilor publice, a cetățenilor străini și a absenteiștilor. Începută pe baza decretelor-legi din 1918-1919 și definitivată prin legile de reformă agrară adoptate în iulie 1921, exproprierea a însumat 6.008.098 ha, adică 66% din proprietatea moșierească, destinate împrumietării țăranilor³. Astfel, procesul de legiferare a reformei agrare se încheie după patru ani, prin adoptarea în formă definitivă a Legii pentru reforma agrară din Vechiul Regat, la 17 iulie 1921, a Legii pentru reforma agrară din Transilvania, la 30 iulie 1921 și a Legii pentru reforma agrară din Bucovina, la 30 iulie 1921. Anterior, la 6 martie 1920, fusese adoptată Legea pentru reforma agrară din Basarabia⁴.

Deși au fost adoptate legi distincte pentru Vechiul Regat și pentru fiecare provincie istorică românească, luându-se în considerare o serie de particularități ce decurgeau din specificul fiecăreia, legile respective aveau, în esență, un caracter unitar, asigurând redistribuirea unei mari părți a marii proprietăți funciare în favoarea celor care nu aveau sau aveau pământ insuficient pentru munca și întreținerea familiilor lor.

Criteriile de împrumietare au fost participarea la război și suprafața de pământ avută de țăranii înainte de acesta. Astfel, legiuitorul dispune următoarea ordine de precădere a împrumietării: mobilizații din războiul 1916-1918, mobilizații din campania din 1913, văduvele de război care aveau copii, agricultorii lipsiți de pământ, agricultorii cu proprietăți mai mici de 5 hectare, orfanii de război.

Este făcută, totodată, precizarea expresă că dezertorii și toți cei care, de bunăvoie s-au pus în serviciul dușmanului, spre dauna concetățenilor, vor fi excluși de la împrumietare. Avându-se în vedere raportul dintre îndreptățiii la împrumietare și disponibilul de pământ cultivabil, împrumietarea s-a făcut cu suprafețe de 6 hectare în Basarabia, 5 hectare în România Veche, 4 hectare în Transilvania și Banat și 2,5 hectare în Bucovina. Pentru zonele cu populație foarte rară și cu mari

suprafețe nevalorificate agricol, ca Dobrogea, Cadrilaterul și Sudul Basarabiei erau prevăzute loturi de colonizare, de până la 50 de hectare, de care puteau beneficia cei care doreau să se stabilească definitiv cu gospodăria în aceste locuri⁵.

Cu toate că nu au luptat în armata română, felnăcanii care au luptat pe front au fost astfel împrorietăriți cu terenuri agricole. Împrorietărirea cu circa patru hectare a felnăcanilor săraci a avut un puternic impact social în localitate. Conform legii, felnăcanii nu puteau vinde, ipoteca sau amaneta pământul primit sub nici o formă până la stingerea datoriei rezultate din răscumpărarea lor. Loturile erau indivizibile și doar după 30 de ani sătenii aveau posibilitatea comasării micilor proprietăți. De asemenea, exista legal dreptul de preemțiune a statului în cazul în care cei împrorietăriți erau nevoiți, totuși, din diferite motive, să-și înstrăineze lotul. Reforma nu va schimba structura socială în sat, dar în condițiile în care principala activitate economică era agricultura, sătenii săraci au putut să se descurce altfel. Legea nu a fost sub nici o formă discriminatorie și, ca urmare, de aplicarea ei s-au bucurat atât veteranii sârbi, cât și reprezentanți ai celorlalte minorități etnice locale. În Cronica Parohiei Felnac la pagina 14, se face referire în termeni generali la reforma agrară: "Pe baza articolului 14 din legea pentru reforma agrară, în comuna Felnac se face împrorietărirea cu pământ arabil a 460 locuitori cu circa 920 (n. a. - indescifrabil, posibil hectare sau jugăre), între anii 1921 - 1927, iar cu locuri de casă în 1931, 54 de îndreptățiți dintre care: 46 cu 200 m. p. și 8 cu câte 100 m. p., iar în 1932, tot cu locuri de casă, 62 de îndreptățiți cu câte 400 m. p. Reforma s-a făcut din următoarele rezerve: din hotarul comunal cca 300 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.), de la comuna Vinga cca. 800 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.), din hotarul Mănășturului, din moșia fostului grof (indescifrabil, posibil Wișowsky - n.a.), 150 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.) pământ arabil. Fiecare dintre cei îndreptățiți au primit 2 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.), pământ arabil distribuit în proporție de 23 la români și 13

la sârbi, adică la cca. 314 români și 146 sârbi. Prin reforma agrară, parohia noastră a fost împroprietărită cu un total de 12 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.), biserica sârbească cu 5 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.), școala românească cu 7 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.), școala sârbă cu 4 (indescifrabil, posibil hectare sau jugăre-n.a.)". Indiscutabil, reforma a determinat, cel puțin pe termen scurt, sub imperiul emoțiilor, atașamentul mai puternic decât în mod normal al țăranilor față de noul stat. Pământul, pentru ei, era garanția viitorului liniștit și a siguranței familiale. O altă reformă cu impact în localitate a fost cea electorală, promisă de regele Ferdinand tot în 1917, odată cu reforma agrară. În urma legii electorale, votul devenea universal, fiind excluse, totuși, femeile, ca în majoritatea statelor europene, liber, direct, secret, pentru bărbații care au împlinit 21 de ani. Pluripartidismul a determinat și organizarea de filiale locale ale diferitelor partide. Cele mai influente partide din Felnac în perioada interbelică au fost Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc⁶, ambele cu un număr mare de adepți în sat. Frunțași ai acestor partide se duelau politic pentru fotoliul de primar, fără să aibă concurență din partea altor grupări politice locale. Alegerile se desfășurau după un tipar arhicunoscut în spațiul mioritic în care în campania electorală și, desigur, în ziua alegerilor, votanții erau ademeniți cu mâncare și băutură de ambele tabere. Totuși, cel mai prolific primar din epocă a fost Vulpe Savu Mihai, cu mai multe mandate la activ. Acesta a reprezentat ca partid PNL-ul, edilul remarcându-se ca bun organizator și administrator al bunurilor sătești. Tot în perioada interbelică, în localitate a fost fondată o grupare a extremei drepte românești Garda de Fier. Legionarii din Felnac erau organizați într-un cuib local ce cuprindea câteva zeci de persoane, destul de active ca să fie închise în perioada în care Antonescu și legionarii s-au aflat în conflict deschis⁸. Alte partide cu reprezentanți în localitate, memoria colectivă nu mai reține. Oricum, în 1938, Carol I desființează partidele politice și fondează Frontul Renașterii Naționale, partid unic în cadrul unui

regim totalitar la care au aderat în corpore și felnăcanii. La orizont se întrezărea al doilea război mondial, iar aparatul de stat democratic era considerat un mod de organizare politică depășit de noile realități istorice. Pentru o imagine de ansamblu asupra Felnacului interbelic trebuie menționat faptul că satul, în perioada 1924-1925, cu un număr de 2965 de locuitori, fiind încorporat administrativ în plasa Aradul nou, îl avea în frunte pe primarul Țundre Radu, notar fiind Petcu Aurel. Învățători erau în aceiași ani 1924-1925 Nicolae Meletici, împreună cu soția sa, Teodor Țundre și Ioan Vesa. În localitate întreprinzătorii particulari au fost destul de activi, astfel că băcani felnăcani erau Bachman Petru, Dan Ana, Gabor Dimitrie, Hirina Simion, Laub Iosif, Mitrici Dimitrie, Schitz Barbul și Selegean Tima, iar bărbieri Burfete Sava, Dranici Puta, Mișcov Sava, Popovici Pavel și Scămuți Nicolae. Birturi dețineau Selegean Tima și Gabor Dimitrie, iar cizmari au fost în perioadă numiții Iosa Miloș și Mitrici Teodor. În Felnacul epocii sunt atestați și doi croitori, în speță Iosif Ștefan și Mitrici Vesa. Etnicul german Weiss Adolf deținea moara din sat, iar pălărier era țăranul Cărăneanț Teodor⁷. În definitiv un sat viu, într-una dintre cele mai fecunde perioade din istoria națională.

2. Modul de viață tradițional

2.a. Activitățile economice

Din perspectivă ocupațională, modul de viață al felnăcanului secolelor XVII-XIX și chiar început de secol XX nu s-a schimbat prea mult. Viața țăranului felnăcan era subordonată, până în cele mai mici amănunte, activităților economice pe care le presta, adică agricultura și creșterea animalelor. Proprietatea asupra terenurilor agricole determina și statutul social al localnicului. Bogăția pe plan local se măsoară în primul rând prin intermediul pământului posedat. Stratificația socială a fost,

astfel, o consecință a proprietății asupra terenurilor agricole. Astfel, pe plan local, s-a individualizat constant o elită ce dispunea de proprietăți numeroase denumită *pauri*. La polul opus, se aflau cei care munceau pentru aceștia, respectiv *orbeș*, țărani săraci, fără pământ sau cu pământ puțin. Un loc intermediar îl aveau țăranii care dețineau loturi suficiente ca prin exploatarea proprietății să trăiască fără să mai lucreze cu ziua și pentru consătenii lor înstăriți. Nu există limite din punct de vedere al suprafeței de teren posedate, bine conturate între categoriile sociale enunțate. Diferența în general, se făcea prin prisma faptului că se prestau activități specifice „zuașilor” sau se apela la aceștia. De asemenea, elitismul nu era sinonim cu genocrația, ci exclusiv cu timocrația. Ca urmare, prin cumpărare de terenuri, oricine putea deveni un personaj important în sat. Accesul la înalta societate nu era restricționat. Valoarea individuală, hazardul sau soarta putea duce individul în vârful ierarhiei sociale din Felnac. Din acest punct de vedere, fără să mai nuanțăm, totul se limita la proprietatea asupra pământului. Aceasta îi dădea felnăcanului tot ceea ce avea nevoie. Inclusiv putere și respect social. Roadele pământului din afara satului se semănau, săpau și culegeau manual. Terenurile se arau cu plugul și calul, mai târziu, la început de secol XX apărând tractoarele. Grâul se secera, desigur, cu secera, ulterior familiile înstărite cumpărând batoze pentru treierat. Combina reprezintă un element nou în peisajul agricol al satului. Un alt element important în economia locală îl constituia ca activitate creșterea animalelor. Cel puțin până la finele secolului XIX, felnăcanii au fost mari crescători de ovine. Turmele de oi le confereau prosperitate și forță economică. Căii și vacile acopereau necesarul intern, dar oaia, tradițional, a fost elementul-cheie în propășirea economică a țăranului felnăcan. Cu blana, lâna, carnea și produsele din lapte ale cestora se făcea comerț. Centrele de desfăcere mai importante erau desigur Aradul, dar și Pecica sau Periamul⁹. Acolo erau târguri importante situate în apropiere. Transportul se făcea pe jos sau cel mult cu căruța. De asemenea,

Mureșul, la rândul lui, era utilizat în secolul al XIX-lea ca axă de transport, având și o importanță comercială. Pe Mureș, localnicii cu inițiativă au construit "mori de apă plutitoare. Erau câteva mori unde mergeau românii și una pentru sârbi"¹⁰. Pe râu "veneau plutași cu lemne de la Bătuța și mergeau la Seghed ca să vândă chereștea. Opreau la mori și cumpărau făină"¹¹. Ulterior, morile de apă vor fi înlocuite cu cele din sat, proprietate a unor etnici germani, care funcționau datorită arderii diferiților combustibili¹².

Conform statisticilor oficiale în Felnacul anului 1910, 1928 de indivizi reprezentau populația pasivă, iar 1167 de săteni populația activă. Dintre aceștia 1051 activau în agricultură, unul era trecut la rubrica alte ocupații agricole, 55 activau în industrie, 9 în comerț/credit, 6 în transport, 11 în cadrul serviciilor publice, doi în armată, 14 servitori și 18 felnăcari aveau alte ocupații, în condițiile în care la rubricile mineri sau zilieri nu au fost trecute nici o persoană¹³. În 1910 în Felnac funcționau un număr de 46 de ateliere și unități industriale, dintre acestea 32 fiind fără nici un angajat, în speță afaceri individuale eventual de familie, 13 unități de producție având între unu și doi angajați, iar un atelier/unitate de producție între trei și cinci angajați. În sat își desfășurau activitatea conform statisticilor, treisprezece covaci, în speță fierari, patru mașiniști, șapte croitori, trei pantofari, un morar, șapte măcelari, un dulgher și șase cofetari, nefiind trecute nici o persoană la rubricile tâmplar, tăbăcar și zidar¹⁴. (În Zădăreni conform aceleiași surse erau 69 de unități de producție, dintre care 45 nu aveau nici un angajat, 21 între unu și doi angajați, două între trei și cinci angajați, iar o unitate industrială între șase și zece angajați. În cea ce privește numărul meșteșugarilor în localitate erau 8 covaci, 8 mașiniști, 9 tâmplari, 10 croitori, 5 pantofari, 7 morari, 4 măcelari 10 zidari, 5 dulgheri și 4 cofetari. În Sânpetru German existau 117 unități, dintre care 74 nu aveau nici un angajat, 39 între unu și doi angajați, 4 între trei și cinci angajați, în localitate fiind 6 covaci, 9 mașiniști, 14 tâmplari, 12 croitori, 12 pantofari, 12 morari, 4 măcelari, 26 zidari, 4 dulgheri și 11 cofetari. În Secusigiu au fost consemnate 40 de unități de producție, dintre care 31 nu aveau nici un angajat, 8 între unu și doi angajați și una care avea între trei și cinci angajați. În

localitate erau și 9 covaci, 1 mașiniști, 10 tâmplari, 1 tăbăcar (singurul din plasa Aradul Nou!), 2 croitori, 9 pantofari, un morar, un măcelar și un cofetar. În Satu Mare erau 47 de unități de producție, dintre care 31 nu aveau nici un angajat, iar 16 aveau între unu și doi angajați. În cea ce privește numărul meșteșugarilor, în localitate erau 6 covaci, 4 mașiniști, 12 tâmplari, 9 croitori, 2 pantofari, 5 morari, un măcelar, 3 dulgheri și 4 cofetari. Munarul avea un număr de 7 unități de producție, dintre care 5 nu aveau nici un angajat, iar două între unu și doi angajați, în sat fiind și 4 covaci, 2 mașiniști, un pantofar, 2 morari și un dulgher. Satul Bodrogu Nou avea 6 unități de producție, dintre care 5 nu aveau nici un angajat, una între unu și doi angajați, în localitate fiind și un cofetar. În aceeași perioadă la Zădăreni un număr de 1147 de localnici reprezentau populația pasivă, iar 980 de persoane populația activă, din care 699 erau agricultori, unul avea alte ocupații agricole, 94 munceau în industrie, 12 în comerț/credit, 4 în transport, 18 în cadrul serviciilor publice, unul în armată, 7 erau servitori iar 144 aveau alte ocupații. Secusigiu la rândul său îngloba un număr de 1484 de localnici ce reprezentau populația pasivă și 962 de săteni trecuți la rubrica populație activă, din care 869 erau agricultori, 52 munceau în industrie, 9 în comerț/credit, 2 în transport, 16 în cadrul serviciilor publice, iar 14 erau servitori. În cea ce privește Sânpetru german un număr de 1387 de localnici reprezentau populația pasivă, iar 1232 de persoane populația activă, din care 826 erau agricultori, trei aveau alte ocupații agricole, 165 munceau în industrie, 22 în comerț/credit, 17 în transport, 31 în cadrul serviciilor publice, 7 în armată, 5 erau zilieri, 42 erau servitori, iar 114 aveau alte ocupații. În Satu Mare un număr de 945 de localnici reprezentau populația pasivă, iar 554 de persoane populația activă, din care 375 erau agricultori, 65 munceau în industrie, 4 în comerț/credit, 6 în transport, 12 în cadrul serviciilor publice, 2 în armată, 51 erau zilieri, 15 servitori, iar 24 aveau alte ocupații.)

2.b. Alimentația

Traiu în sine era unul simplu, arhaic și natural. Producția agricolă și creștere animalelor îi oferea săteanului, indiferent de forța lui materială, cele necesare vieții cotidiene. În Felnacul anului 1895 țărani aveau 1072 de oi, 961 de porci, o capră, 636 de cai și nu mai puțin de 385 de cornute. În 1911 au fost consemnați în statisticile oficiale un număr de 460 de crescători de animale, care în total aveau 1575 de oi, (în creștere cu 503 oi față de anul 1895), 631 de porci (în scădere cu 330 de capete), 746 de cai (în creștere cu 110 exemplare) și 675 de

cornute (în creștere cu 290 de exemplare). Per total se înregistrează o evoluție semnificativă în cea ce privește numărul de animale din posesie. Suprafața deținută de Felnac la 1910 era evaluată la 6930 de jugăre. În cea ce privește Felnacul statisticile oficiale au consemnat, de data aceasta la 1911, un număr de 292 de proprietari de terenuri agricole, dintre care 151 aveau până în 10 jugăre, 138 dețineau între 10 și 100 de jugăre, iar unul avea peste 100 de jugăre. Interesant este că la rubrica *alții* era trecute două persoane¹⁵. (Conform aceleași surse, în același an 1910 Munarul deținea oficial 3410 de jugăre, Sânpetru German 7942 de jugăre, Secusigiu 8366 de jugăre, Satu Mare 5228 de jugăre, Bodrogu Nou 730 de jugăre, iar Zădăreniul 4923 de jugăre. În Sânpetru dețineau teren un număr de 194 de proprietari de terenuri agricole, dintre care 72 aveau până în 10 jugăre, 119 dețineau între 10 și 100 de jugăre, 2 aveau peste 100 de jugăre, iar unul era menționat la rubrica alții. În Secusigiu aveau pământ un număr de 259 de săteni, dintre care 112 aveau până în 10 jugăre, 146 dețineau între 10 și 100 de jugăre, iar unul avea peste 100 de jugăre. În Munar erau 86 de proprietari de terenuri agricole, dintre care 62 aveau până în 10 jugăre, 23 dețineau între 10 și 100 de jugăre, iar unul era menționat la rubrica alții. În Satu Mare au fost consemnați 145 de proprietari de pământ, dintre care 60 aveau până în 10 jugăre, iar 85 dețineau între 10 și 100 de jugăre. În Zădăreni erau un număr de 365 de proprietari de terenuri agricole, dintre care 238 aveau până în 10 jugăre, 127 dețineau între 10 și 100 de jugăre, iar în Bodrog dețineau teren un număr de 26 de țărani, dintre care 23 aveau până în 10 jugăre, iar 3 dețineau între 10 și 100 de jugăre.)

În cea ce privește alimentația felnacului tradiționalist aceasta se baza pe producția agricolă și produsele animale obținute din propriile gospodării. Astfel, din grâul cultivat acasă, se prepara pâinea indispensabilă mesei. Aceasta se cocea în cuptoarele de pământ pe care fiecare casă le avea. Cartoful, fasolea, varza, mazărea, legume și diferite fructe erau nelipsite din alimentația felnăcanului. Desigur, modul în care sătenii se alimentau era indisolubil legat de anotimp. Produsele proaspete gen fructe, roșii, castraveți, ardei, vinete etc., deoarece erau perisabile se consumau în perioada sezonului. Cel mult o mică parte dintre ele erau conservate sub diferite forme, astfel încât să împrăspăteze alimentația în perioadele fără producție agricolă. Compoturile și diferitele tipuri de dulceață erau nelipsite din cămarile sătenilor¹⁶. Iarna, în pivnițe, se păstrau produsele

agricole rezistente. În extrasezon baza vegetală a hranei o constituia cartoful, grâul pentru făină, porumbul din care se făcea mămăliga, morcovul, pătrunjelul, păstârnacul și țelina pentru supe și ciorbe, ceapa și usturoiul. Importantă pentru hrana de extrasezon era varza conservată arhaic la butoi. Produsele vegetale erau deosebit de importante în gospodărie, deoarece posturile mari cele mici și zilele de post se respectau cu sfințenie¹⁷. Băuturile alcoolice se preparau în gospodărie, respectiv *răchia* de prune, mai rar mere, întoarsă odată sau de două ori, dar de obicei lăsată la circa 40 de grade, și vinul¹⁸. Produsele animale, la rândul lor, erau, de obicei, rezultatul producției proprii. Felnăcanii gospodari aveau vaci, capre, oi pentru lapte, brânză și carne. Din peisajul gospodăresc era nelipsit porcul. Aceștia se tăiau înainte de Crăciun, de regulă în ziua de Ignat (23 decembrie) o adevărată sărbătoare pentru familie și la care participau rude, prieteni, vecini, cinstiți din belșug cu mâncare și băutură. Festinul era perceput ca atare pentru că simboliza sfârșitul postului Crăciunului. Din porc se prepara cârnat, caltaboș, tobă, sângerete, maiouș, jumări sau untură. De asemenea, la conservat cu ajutorul sării și fumului se puneau șuncile, slănina precum și bucăți de carne necesare ciorbelor și supei. Ceea ce rămânea sau nu se consuma din porc, cum ar fi slănina veche, untura, jumările se utilizau la fabricarea săpunului¹⁹. În restul anului, nu se tăiau porci pentru că era dificil, chiar imposibil de păstrat carnea. Țăranii mai înstăriți, aduceau iarna gheață de pe Mureș și, în pivnițe special amenajate, păstrau carne proaspătă până primăvara, când gheața se topea²⁰. La Paști și la Rusalii se sacrificau miei. Fiecare casă creștea un număr suficient de găini, care pe lângă ouă, să producă 50-60 de pui, bază a alimentației omnivore din perioada de mijloc a primăverii până la începutul iernii. Aceștia se mâncau în special duminica, ziua cea mai importantă a săptămânii și din perspectivă culinară. În linii mari, pe aceste aspecte se baza procesul de alimentație al felnăcanului arhaic. Un mod de viață natural, în care hrana nu a acceptat inovații

tehnice câteva sute de ani. Reminiscentele acestui tip de alimentație, ca filosofie de viață, s-au sesizat în Felnac și în anii 80 la multe dintre familiile localnicilor.

2.c. Habitatul

Referindu-ne la locuință ca bază a habitatului, putem spune că aceasta constituie una dintre cele mai grăitoare expresii ale modului de viață al comunității. Casele tradiționale ale felnăcanilor erau construite din chirpici, respectiv pământ bătut, în stil vagon, cu o înălțime a camerelor relativ redusă pentru ca interiorul să poată fi mai ușor de încălzit iarna.

Tehnica de construcție presupunea săparea unei fundații în care ulterior se punea pământ adus din altă parte și nu cel scos din groapa fundației. Pereții casei se înălțau treptat, confecționându-se așa-numitele cofraguri din scânduri între care se punea un strat de pământ și apoi un strat de pleavă, adică resturi de paie. Acestea se băteau cu „maiul”, un butuc de lemn prevăzut cu două mânere, operație la care participau 15-20 de oameni ce munceau după o tehnică specifică²¹. Bine bătut, chirpiciul se întărea și se transforma în perete, treptat, după principiile, care, fără să mai nuanțăm, stau la baza construcției pereților din cărămidă. Grosimea peretelui era de 80 - 90 de centimetri. Tavanul se sprijinea pe grinzi groase, deoarece, de multe ori, grâul, porumbul sau alte produse agricole se depozitau în podul casei, care trebuia, astfel, să fie foarte rezistent²². Acoperișul arhaic era din stuf sau din trestie, înlocuită periodic fără dificultăți financiare din partea proprietarilor. Tiparul tradițional al caselor felnăcane presupunea existența a două camere despărțite de o tindă, precum și o cămară pentru alimente și un târnaț sau privdor²³. Podul era făcut din grinzi dispuse la un metru între ele, între care se puneau așa-numitele *vicle*, adică leături de lemn de un metru, cu pământ galben, cu puțină apă și cu paie, și se rotea noroiul astfel obținut până ajungea la

circumferința de 15 centimetri și se lăsau la uscat cam o săptămână, apoi se puneau între grinzile tavanului. Pe pod se lipea un amestec de noroi și pleavă, iar pereții interiori erau tencuiți la rândul lor cu pământ, cu pleavă și bălegar de cal²⁴. Podeaua era numai din pământ și pentru un aspect estetic se finisa cu o față de pământ fin pregătit special, scândura fiind introdusă ulterior. În continuarea domeniului casnic propriu-zis era grajdul, care era întotdeauna de înălțimea casei, pe unul sau doi pereți, având două jgheaburi, pentru adăparea animalelor, unul pentru cai și unul pentru vaci²⁵. Casa tradițională mai îngloba și alte acareturi, cum ar fi șura, cotețul de porci, adăpostul pentru oi. Acestea erau construite numai din scândură. Iarna la foc se foloseau coceni de porumb, de floarea soarelui, tulpinile de porumb sau tuleii și alte resturi vegetale, lemnele cumpărate fiind folosite destul de rar. Cuptoare de cărămidă nearsă sau văiugă erau indispensabile sătenilor, fiind astfel construite încât încălzeau două camere²⁶. Camera din mijloc avea un horn din văiugă ce se prelungea în pod, unde, până la ieșirea pe acoperiș, avea un loc unde se afumau și se păstrau preparatele din carne²⁷. Fiecare casă, din rațiuni practice, avea fântână săpată în pământ, până la o adâncime de minimum 12 metri pentru o puritate cât mai mare a apei²⁸.

Camera de locuit, unde se stătea peste zi, avea două paturi, cu saltele din frunze uscate de porumb, o laviță, un dulap cu trei sertare, numit *orman*, unde se țineau haine. În prima cameră, cu deschidere stradală, numită și soba mare sau camera din față, erau paturile considerate mai speciale și, ca urmare, capetele de paturi erau cu modele²⁹. Salteaua nu diferea de tiparul tradițional. Peste ea, însă, se puneau materiale rurale brodate, fie că este vorba de cearșaf, fie de dună sau de cuverturile pernelor, care în părțile expuse privirii, aveau broderie manuală³⁰. Duna era acoperită cu măsaie crețe, peste care se puneau perne albe, 6-8 pe un pat. Tot în această cameră, în care nu se dormea și se intra rar, se aflau într-o ladă specială hainele de sărbătoare ale gazdelor³¹. Anual, aceste albituri se spălau cu săpun de casă și se

călcau cu un fier de călcat umplut cu jar. Lumina era asigurată de o lampă mare, pompoasă, practic, un minicandelabru ce îi consfințea statutul de cameră specială³². În restul camerelor lămpile de iluminat erau ordinare. În linii mari, acestea erau caracteristicile caselor și gospodăriilor locale. Inovațiile din această perspectivă s-au impus greu, atât în interiorul casei cât și în exterior, abia în secolul XX. Referindu-ne la habitatul în localitate, în conformitate cu statisticilor oficiale, la 1869 în Felnac era un număr de 702 familii de felnăcani și 591 de case. În 1880 numărul caselor era de 571, în scădere cu 20 de case, la 1900 au fost consemnate 637 de case, iar la 1910, pe fondul creșterii populației satului au fost numărate 724 de case, diferența din această perspectivă dintre 1869 și 1910 fiind de 133 de case, respectiv de 153 de case față de 1880. Astfel putem spune că în medie în cei treizeci de ani au fost construite la fiecare 10 ani circa 50 de case, media fiind de cinci case construite pe an între 1880-1910. Cert este că în Felnac la 1910 un număr de 707 case erau din văiușă, 10 din cărămidă, iar 7 din văiușă și cărămidă. Din numărul total de case 582 erau acoperite cu trestie/paie, 7 cu șindrilă, iar 135 cu țiglă³³. (În cea ce privește localitățile învecinate, Munarul avea la 1869 un număr de 143 de case și 152 de familii, la 1880-114 case, la 1900-112 case, iar la 1910-143 de case, la fel ca și în 1869. Satu Mare la rândul său în 1869 cuprindea 294 de case și 349 de familii, la 1880-267, la 1900-305, iar la 1910-338, pentru ca Sânpetru German să înglobeze la 1869 un număr de 443 de case și 491 de familii, la 1880-418 case, la 1900-508 case, iar la 1910-531 de case. Bodrogul Nou cuprindea în 1869 53 de case și 54 de familii, la 1880-47 de case, la 1900-57 de case, iar la 1910-62 de case, pentru ca Zădăreniul să dețină 394 de case și 440 de familii în 1869, 419 case în 1880, 487 în 1900, respectiv 499 de case în 1910. Din punct de vedere al materialului de construcție la 1910 în Satu mare un număr de 310 case erau din văiușă, 18 case din cărămidă și văiușă, 8 case din cărămidă, iar 2 din lemn/alte materiale. De asemenea în același an 42 de case erau acoperite cu țiglă, 6 cu șindrilă, iar 290 cu trestie sau paie. La Munar 13 case au fost ridicate din cărămidă, 121 din văiușă, iar 9 din lemn/alte, 26 fiind acoperite cu țiglă, 10 cu șindrilă, iar 107 cu trestie/paie. În Sânpetru German al anului 1910, 69 de case erau din cărămidă, 80 din cărămidă și văiușă, 376 din văiușă, 6 din lemn sau altele, iar 166 de case erau acoperite cu țiglă, 34 cu șindrilă și 331 cu trestie sau paie. La Secusgiu 10 case au fost construite din cărămidă, 60 din cărămidă și văiușă, 478 din văiușă, una fiind

din lemn/altele. Tot aici la 1910 122 de case erau acoperite cu țiglă, una cu șindrilă, iar 426 cu trestie sau paie. În Bodrogu Nou două case erau din cărămidă, 12 din piatră și văiușă, 48 din văiușă, 10 case fiind acoperite cu țiglă, una cu șindrilă, iar 51 cu trestie sau paie. În fine în Zădăreni, 16 case erau din cărămidă, 243 din piatră și văiușă, 225 din văiușă, 15 din lemn/altele, 255 de case fiind acoperite cu țiglă, 10 cu șindrilă, iar 234 cu trestie sau paie.)

2.e. Portul popular

Dintr-o perspectivă socio-istorică, îmbrăcămintea tradițională reprezintă, la populațiile sedentare, un element fundamental al afirmării identității naționale a unui popor și, desigur, a unui individ. Studiile etnografice trasează pe fundalul caracteristicilor portului național, anumite concepții definitorii pentru spiritul unei națiuni, pornindu-se de la elementele comune, existente în cadrul conceptului real de regionalizare etno-geografică care se regăsește și în structura, formatul sau coloristica hainelor. Vestimentația tradițională, prin prisma caracterului distinctiv pe care-l conferă națiunii, se identifică ca parte integrantă a componentelor spiritual-materiale ce definesc conceptul de noblețe al blazonului național, blazon emblematic, din perspectiva apartenenței de neam, și automat cu un rol decisiv în crearea, atât în interior cât și în exterior, a percepției de unicitate printre popoarele lumii. De asemenea, costumația tradițională, la nivel de indivizi, are menirea, pe lângă autentificarea etno-lingvistică, de indicator al statutului social al purtătorului, locul din structura piramidală a ierarhiei, specifice populațiilor arhaice ca mentalitate, fiind identificat prin prezența unor anumite elemente distinctive, din acest punct de vedere, în cadrul vestimentației.

La Felnac, se pare că îndelunga conviețuire interetnică a șters deosebiri inițiale la nivel de îmbrăcămintă dintre diferitele naționalități, la sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX existând puține deosebiri vestimentare între români și sârbi. Totuși, există unele diferențe minuscule pe care le vom evidenția. În ceea ce privește încălțămîntea, felnăcanii purtau

opinci din piele de bou, pe talpa cărora iarna puneau paie sau fân. Diferența dintre sârbi și români o făcea faptul că în vârful încălțărilor primilor exista gurguiul, proeminent ridicat în sus, de circa 5 sau 6 centimetri³⁴. Hainele sătenilor, în funcție de anotimp, erau confecționate manual, la un aparat popular denumit arhaic *război* nelipsit din gospodăria. Vestimentația era din in, cânepă (groasă iarna) sau lână, pregătită cu pieptene și fus de tors, în funcție de anotimp. Vara bărbații purtau așa-zisele izmene, adică pantaloni foarte largi al căror crac, era de șase lați, un laț având în jur de 60 de centimetrii, strânși jos la picior cu o sfoară³⁵. Din garderobă mai făcea parte cămașa, pălăria de paie și opincile. Culoarea pantalonilor și a cămășii era albă indiferent de vârstă. Iarna piciorul era învelit de la labă până sub genunchi într-un material gros, din cânepă sau lână denumit *obiale*. Pantalonii de iarnă, legați cu brăcinar din cânepă, în speță izmene groase, erau înfășurate în jurul piciorului și introduse în obiele, care se legau cu nojițele din piele de la opinci³⁶. La nivel de pantalon, apare la răscrucea secolelor o inovație vestimentară, respectiv pantalonii strânși pe picior, catalogați drept domnești, confecționați însă tot acasă din lână, denumiți arhaic *șioareși*. Sub pantalonii de iarnă se purtau indispensabili făcuți tot de gospodine, deoarece lâna este aspră. *Șioareșii* erau atât de groși și duri "că stăteau în picioare și după ce erau dați jos"³⁷. Tot în acest anotimp, peste cămașă se purta *cobănița*, din lână groasă țesută, și mai ales șuba, respectiv *dușanca*, de asemenea din lână, căptușită în interior cu piei de oaie sau miel³⁸. Aceasta ajungea la o greutate de cinci-șase kilograme. Pe cap, sătenii aveau iarna *clăbăț* adică o căciulă tradițională din blană de miel în formă aproximativ piramidală³⁹. În secolul naționalităților, românii purtau căciula pe o parte în stil geto-dac, iar sârbii cu vârful introdus înăuntru. *Iancălul*, adică hainele tip sacou, *pruslucul* vesta de la costum și hainele de acest tip sau *sfetărul*, adică pulovărul, nu sunt altceva decât inovații vestimentare⁴⁰. Copiii, indiferent de sex, îmbrăcau doar o cămașă lungă până peste genunchi, variabilă ca grosime în funcție de anotimp, iar vara

umblau desculți⁴¹. Portul feminin este oarecum mai complicat dintr-o perspectivă analitică, deoarece româncele și sârboaicele purtau tipuri de haine întrucâtva diferite. Astfel, primele îmbrăcau vara fuste cusute pe fond alb, cu motive naționale țesute jos la tiv, respectiv flori, frunze figuri geometrice etc., lungi până la glezne. Rochiile erau puțin despicate în partea de sus, din motive practice, și se încheiau cu nasturi țesuți⁴². În picioare, femeile purtau încălțăminte tipic feminină din piele de bou sau vițel, precum și ciorapi de lână subțire deoarece era interzis de tabuurile comunitare ca unei femei să i se vadă picioarele⁴³. Bluzele feminine din cânepă, largi, albe cu mâneci de asemenea largi, strânse la încheietură și înflorate acopereau bustul felnăcancelor, însă pe dedesubt din motive lesne de înțeles, aveau o cămașă subțire din pânză de misir⁴⁴. Capul era acoperit cu o *măramă* de legat în cap, deoarece mai existau uzual și alte tipuri de *mărame*. Una dintre acestea se lega la joc în jurul brâului, desigur ca o măsură de protecție pentru a nu le fi murdărite hainele. Fetele nu purtau *măramă* de legat la cap, expunându-și podoaba capilară până la măritiș⁴⁵. Iarna, femeile purtau *dușancă* sau cojoace, respectiv bundă din blană, iar ca învelitoare a creștetului și a bustului în același timp o *măramă* care se lega la brâu la spate, mâinile fiind libere⁴⁶. Diferențele dintre sârboaiice și românce în privința portului nu erau majore la nivelul obiectelor vestimentare, coloritului, materialului, motivelor utilizate etc., dar deveneau evidente în condițiile vizualizării a două reprezentante ale amintitelor etnii. La sârboaiice, croiul rochiilor era după corp, spre deosebire de consătenele lor românce care se îmbrăcau cu rochii largi, plisate în stil acordeon și care "la horă se desfăceau ca o umbrelă"⁴⁷. La sârboaiice, în portul tradițional felnăcan, nu existau încrețiturile. Practic, o diferență în primul rând de formă și mai puțin de fond. Acest tip de vestimentație caracteriza femeia în toate etapele de vârstă. Diferența dintre fete, femei mature și bătrâne se făcea în funcție de coloristica accesoriilor, motivelor, năframelor și abia apoi a hainelor cu o nuanță mai închisă la bătrâne și chiar la

femei mature.

În Felnac statisticile din 1910 surprind și structura populației pe grupe de vârstă, sexe și stare civilă, astfel că dintr-un total de 3095 consemnat de statistici un număr de 1467 erau bărbați, iar 1628 erau femei. Populația de până la 6 ani era în număr de 426 de copii, între 6 și 11 ani de 442 de copii, între 12 și 14 ani de 193 de copii, între 15 și 19 ani 328 de adolescenți, între 20 și 39 815 persoane, între 40 și 60 de ani 635 de persoane, iar peste 60 de ani 256 de persoane. În cea ce privește starea civilă în localitate în 1910 au fost consemnați 1538 de necăsătoriți, 1300 de căsătoriți, 245 de văduvi și 12 divorțați. Interesant este că în plasa Aradul Nou, la capitolul divorțați Felnacul era pe primul loc din 17 localități. Spre edificare în Aradul Nou la 6006 locuitori erau doar cinci divorțați, la Zădăreni erau 8, la Bodrog niciunul, iar la Secusigiu și Sânpetru erau doi divorțați⁴⁸.

2.f. Jocul

Jocul, ca fenomen artistic reprezintă forma cea mai vie a creației populare, traversând istoria și păstrându-se într-o formă pură, alături de colinde, doine, balade, ghicitori etc., și la Felnac. Hora era importantă în virtutea faptului că tinerii se puteau cunoaște mai bine într-o comunitate tradiționalistă conservatoare prin definiție, care nu le permitea o socializare băiat-fată mai strânsă. Fiind în context în primul rând o anticameră a căsătoriei și abia apoi un mijloc de distracție, evenimentul era supravegheat de întreaga comunitate. Încărcătura spiritual-ritualică a horei rezultă și din faptul că se desfășura vara în aer liber lângă biserică sub supravegherea preotului. Desigur, iarna, din motive practice, jocul se organiza în casele sătenilor sub aceeași formă și încărcătură comunitară. Ziua tradițională a jocului felnăcan era

duminica, începând după amiaza și încheindu-se la asfințitul soarelui⁴⁹. Hora, fenomen artistic ce nu putea fi disociat de viața comunității, se derula cu constanță și consecvență, cu excepția zilelor de post sau a nunțiilor și înmormântărilor⁵⁰. Fetele și băieții participau la joc în condițiile în care comunitatea considera că au intrat în perioada pubertății, momentul artistic popular îmbrăcând o fină tentă erotică. De la vârstă fragedă, fata trebuia să participe la horă, dovedind astfel că este gata pentru măritiș. Pregătirile aveau forma unui act ritualic, toată familia fetei participând direct sau indirect în acea zi la horă, fie că era vorba de pregătutul junei, fie de supervizarea acesteia în timpul horei. La joc, fetele și feciorii se găteau în straie de sărbătoare, ceea ce denotă importanța evenimentului. Tinerele purtau la gât salbe din galbeni mari sau mici, în număr variabil, în funcție de forța economică a familiei din care provenea⁵¹. Tatăl era direct interesat ca în timpul jocului odrasla să aibă o prestație corespunzătoare, pentru a-și dovedi astfel calitățile feminine, indispensabile unei viitoare pretendente la măritiș și implicit gospodine. Muzicanții, proveniți din minoritatea romă a satului, plătiți de feciori în produse la sfârșit de an, cântau doar melodiile arhaice în cadrul festivității tradiționale⁵². Oricum, secolul naționalităților a influențat desfășurarea horei în sat. Până cel puțin la sfârșitul secolului al XIX-lea sătenii participau la o horă comună a satului supervizată de preot⁵³. În condițiile divizării instituțiilor sătești și ale afirmării conștiinței de neam, românii și sârbii, își vor organiza propriile jocuri. Vara, comunitățile se adunau, de asemenea, în curtea bisericilor ortodoxe care îi reprezenta, iar iarna în case particulare⁵⁴. Mai târziu, jocul românesc se va desfășura cu precădere la căminul cultural din localitate, datorită numărului mare de feciori și fete. Sârbii, până după al doilea război mondial, vor continua să aibă drept locație o casă a unui sătean⁵⁵. Divizarea jocului nu a fost una radicală. Sursele orale își amintesc că feciorii mergeau la horele organizate de reprezentanții celeilalte etnii. Cântece, însă, indiferent de context, puteau fi exclusiv românești sau sârbești. Jocul românesc era precedat de un

preambul ce presupunea ca feciorii să vorbească din timp cu fetele, programându-și fiecare jocul cu tinerele satului, care erau introduse în joc de un apropiat, frate sau rudă. Motivul este simplu, și anume mulțimea numărului de tineri, dorința comunității de a vedea prestația tuturor fetelor la horă și evitarea conflictelor dintre tineri. Jocul la români era format din patru melodii numite arhaic *sorocu*, *joc de doi*, *întoarsa și bradu*⁵⁶. Primul joc era rezervat unei rude apropiate sau pretendentului la mâna tinerei, ceea ce implica, însă, că acea fată juca cu băiatul în perspectiva căsătoriei. La terminarea fiecărui joc fetele, nu stăteau cu băieții. Se retrăgeau, formând un grup separat, și așteptau nerăbdătoare continuarea horei satului și invitațiile la joc ale feciorilor, pentru fete fiind o mare deziluzie să piardă un joc⁵⁷. Hora românească din Felnac s-a conservat și s-a cantonat în arhaism câteva sute de ani până în perioada interbelică, când apare *desca*, *lența* chiar *perinița*⁵⁸. După război, sunt adoptate de românii felnăcani jocurile *domnești* cum ar fi tango sau vals, jocul tradițional pierzându-și treptat seva tradițională. Sârbii, la rândul lor, aveau, de asemenea, același tipar de organizare a horei ce cuprindea tot patru jocuri. Acestea erau *malo colo*, *velico colo*, *jichino colo* și *seleacița*⁵⁹. Totuși, diferența majoră consta în faptul că toate se dansau în stil horă⁶⁰, semn al unității grupului. Între jocuri, existau deosebiri legate de ritm, viteză și pași. Un moment important în ceea ce privește combinația spiritualitate-tradiție-joc îl reprezenta organizarea cramului sau a chirvaiului, adică o rugă bănățeană locală. Obiceiul a fost împrumutat de la nemții din localitățile vecine. Cert este că la 21 septembrie, de hramul bisericii, după slujbă, în curtea instituției religioase, se organiza o petrecere la care participa întreaga comunitate. Românii sărbătoreau și ei hramul propriului locaș de cult, însă tradiția nu cerea organizarea unei petreceri. Actualmente, însă, sărbătoarea hramului se finalizează și cu o astfel de acțiune comunitară.

2.g. Percepția evenimentelor majore din viața omului

2.g.1. Obiceiuri la botez

Nașterea, în comunitatea tradițională felnăcană, era tratată ca un eveniment cu totul special, raportând-o la căsătorie sau înmormântare, evenimente marcante pentru comunitate. Atitudinea față de bebeluș era subordonată conceptului pur-impur, precum și a temerilor legate de posibile acțiuni ale forțelor malefice asupra lăuzei impure, deci mult mai sensibilă și mai ales asupra sugarului în condițiile în care nu era protejat de botezul creștin. Protecția copilului și a mamei a generat o serie de rituri și obiceiuri. Către gravidă era interzis să se răstească membrii familiei sau să o sperie pentru a nu afecta integritatea fătului, iar aceasta evita să se mire pe animale sau oameni cu handicap. Nou-născutul, simbol al perpetuării familiei și comunității antrena comunitatea în susținerea morală și materială a familiei⁶¹. Din acest motiv, la bebeluș se mergea cu daruri, obligație care îi revenea oricărui apropiat al familiei. În sat era o moașă, care asista nașterile și care, după nașterea unui copil, venea timp de câte 15-20 de zile, în fiecare seară la scăldatul acestuia⁶². Pentru protejarea bebelușului de forțele oculte, blesteme etc. apa de baie și fecalele micuțului se puneau la rădăcina unui copac sau pom fructifer din apropierea casei, din curte ori din grădină și nu era aruncată afară niciodată noaptea⁶³. Hainele sugarului erau uscate afară ziua, noaptea fiind introduse înăuntru. Nu era permis ca pe veșminte să cadă roua nopții aducătoare de ghinion. Mama nu avea voie să iasă din casă până la botez și nici copilul⁶⁴. Micuțului nu i se spunea să tacă pentru a nu-i fi afectată capacitatea de a vorbi⁶⁵. Practic, casa asigura protecție lăuzei și sugarului. Sub acoperișul domestic, răul în sine era evitat, ambii devenind intangibili. Pentru alungarea spiritelor rele și pentru noroc sau sănătate, micuțului îi descântau bătrânele satului. De asemenea, tot până la botez, copilul nu era niciodată lăsat singur în cameră. Deochiul era considerat marele inamic al sugarului și, de aceea,

familia era foarte atentă cu cei care intrau în camera bebelușului⁶⁶. Pentru a nu fi deochiat, micuțului i se lega o pânză roșie la mână sau picior, iar în condițiile în care bebelușul era deocheat descântecul se făceau după o practică tradițională în care erau utilizați cărbuni aprinși⁶⁷. La vremea botezului, după șase săptămâni, nou-născutul "era dus la biserică de către moașă, care, înăuntru, îl dădea la nașă"⁶⁸. La ceremonie participa și moașa, care datorită faptului că a facilitat venirea pe lume a copilului, avea un rol important în viața acestuia. Nașii veneau direct la biserică, iar după ritualul religios al botezului, ei erau cei care îl duceau pe micuț acasă⁶⁹. Botezul se făcea duminică, după rânduiala și ceremonialul practicat și azi în Felnacul contemporan. Petrecerile de după festivitate, se rezumau la o masă pe care părinții o făceau în familie, alături de nași.

2.g.2. Obiceiuri la cununie

Căsătoria, spre deosebire de naștere, care reprezintă în obștea sătească în primul rând un eveniment familial, este cu predilecție un eveniment comunitar, care implicit implică într-o mai mare măsură declanșarea de energii intrinseci la scara întregii colectivități, antrenând în angrenajul relațiilor sociale un număr mult mai mare de membri ai satului comparativ cu nașterea. Un nou cuplu modifica oarecum angrenajul relațiile sociale preexistente în viața satului în condițiile în care fundamenta interdependența bunului renume și a prestigiului social între două familii, precum și între membrii apropiați ai acestora, incluși în cadrul conceptului mai larg de familie. Astfel, și la Felnac se încheiau în general alianțe matrimoniale între tineri ai căror familii beneficiau de un statut social asemănător, lesne de înțeles în condițiile în care părinții erau cei

care alegeau soțul sau soția propriei odrasle și nu tânărul sau tânăra, indiferent de sentimentele acestora. Peșitul sau tocmeala ca prolog al căsătoriei nu era o acțiune surprinzătoare pentru comunitate sau familia fetei, ci un act premeditat în care se respectau anumite etape de parcurs. Ca urmare, la casa viitoareii mirese, grupul de peșitori cuprindea viitorul mire, părinții acestuia, un prieten al mirelui, o prietenă a miresei care stăteau împreună cu mirele și cu mireasa, în condițiile în care părinții tinerilor negociau oficial zestrea⁷⁰. Era vorba, în general, despre pământ și salba de galbeni din aur, ca zestre, a fetei. Desigur, era importantă zona în care era situată parcela sau parcelele de teren, precum și mărimea galbenilor din salbă. Ca zestre, se mai dădea și „patul complet”, adică duna, perne, haine și prosoape, precum și acoperămintele de pat, mai speciale, care erau din lână, confecționate astfel încât să nu aibă nici o cusătură⁷¹. Mirele ducea la înțelegeră și câte un vecin sau un prieten pentru ca, în caz de despărțire, când se cerea înapoi zestrea, acesta să poată depune mărturie în caz că se ajungea la instanța de judecată⁷², anterior secolului XX dreptatea împărțind-o sfatul bătrânilor. În cazul în care mirele mergea ginere, el dădea zestrea⁷³, cu excepția salbei, desigur.

Deseori apăreau divergențe între părți, iar negocierile erau pătimașe⁷⁴. La negocierea mariajului participa indirect și comunitatea prin feciorii, prieteni ai pretendentului, care se strângeau la casa fetei cu intenția de a-i grăbi pe toți să se înțeleagă și de aceea strigau: Amin! Amin!"⁷⁵, în speranța unui consens rapid. Acțiunile acestora se radicalizau direct proporțional cu trecerea timpului. "Strigam ca apucații pe la ferestre amin și băteam în ele să le spargem nu alta! La o tocma am fost 60-70 de feciori. Am făcut așa mare tăraiboi c-o ieșit socru mic cu paru' la noi. Să ne dea în cap de nervos, că îi deranjam. Și cocia am scos-o afară la uliță"⁷⁶. Dacă familiile ajungeau la un consens, grupul era anunțat că s-au învoit. Se striga „amin”, invocându-se voia divinității în uniunea celor doi tineri și se cânta la mulți ani. Bucuria se sărbătorea cu băutură

dată de gazde tuturor celor prezenți. După consens urma un alt pas important, respectiv chemarea nuntașilor la festivitate. Chemătorii erau doar feciori călare, conduși de către un *givâr*, personaj cu atribuții speciale, frate sau văr primar cu mirele, practic sinonimul cavalerului de onoare, un lider al chemătorilor, aflat în fruntea grupului⁷⁷. Căii se împodobeau cu frunze de bănuței, clopoței la gât, diverse materiale viu colorate, mai târziu panglici. Călăreții purtau neapărat panglică la pălărie și aveau în mâini plosca cu vin și cea cu răchie. Acțiunea se petrecea, conform tradiției, joia înaintea nunții. Procedura comunitară impunea chemătorului să-l invite la festivitate pe capul familiei, utilizând versuri: "O închinat socru mare și soacra mare un pahar cu băutură, la mai multă voie bună, tânării să trăiască la mulți ani, și dumneavoastră împreună, poftiți de gustați din băutură"⁷⁸, fapt care consfințea acceptul invitației. Un rol important în desfășurarea nunții și nu numai, le revenea nașilor. Aceștia aveau rol de mentori spirituali pentru tânăra familie. Tradiția impunea transmiterea ereditară a calității de naș, ales din aceeași familie, din partea soțului. "Nașii erau respectați! Finii nu erau pe vremuri la per-tu cu nașii. Le spunea dumneata, așa, ca prețuire"⁷⁹. Cununiile începeau practic de sâmbătă seara de la orele 18-19, când invitații se adunau în două grupuri distincte la casa mirelui și a miresei, unde serveau doar băutură, fără mâncare, după care grupul mirelui, în frunte cu nașii plecau la casa miresei. Întreaga festivitate dura până la ora 23, participanții mergând la casele lor⁸⁰. Duminica urma a doua etapă în desfășurarea nunții, ce debuta oarecum asemănător. Nuntașii formau de dimineață iarăși două grupuri distincte, iar alaiul mirelui mergea după nași însoțiți de muzică. La casa nașilor se servea băutură și se încingea un joc, iar apoi mergeau la mire și, de acolo, la casa miresei. După acest periplu, nuntașii plecau la biserică pentru cununia religioasă desfășurată după tradiția ortodoxă, cu nimic diferită de cea actuală. Și la plecare înspre biserică și la întoarcere se foloseau căruțele împodobite special pentru eveniment: "Către biserică în prima coșie erau

mirele cu nașii, care îl țineau pe genunchi, iar în a doua coșie era mireasa ținută pe genunchi de givări. Când se întorceau de la biserică în prima coșie erau nașii, în a doua mirii și la urmă givării"⁸¹. După ieșirea de la slujbă alaiul se diviza din nou, o parte mergând la socrii mici pentru a petrece, iar ceilalți la casa socrilor mari împreună cu mirii. La miezul nopții invitații miresei veneau și ei la petrecerea propriu-zisă, alaiul reunindu-se simbolic, la fel ca și tinerii⁸². Masa tradițională cuprindea supă din carne de vită, fără porc sau pui, și desigur, carne de vită cu sos de roșii. Se mai serveau gogoși, prăjiturile și tortul reprezentând inovații culinare relativ recente: "Oricine făcea nuntă tăia un vițel. Se făcea multă mâncare, dar țin minte că trebuia să insiști după invitați, ca organizator, ca să mănânce"⁸³. Printre obiceiurile tradiționale amintim încercarea de substituie a miresei, de către propriii invitați, cu o imitație hilară, desigur în condițiile în care alaiul era divizat, obiceiul denumit jocul miresei, presupunea ca nașul să țină o farfurie, în care cel ce juca mireasa punea bani în contul dansului, precum și tradiția de a se fura opinca mai apoi papucul miresei, pe care îl plătea givărul care era răspunzător de mireasă⁸⁴. De asemenea, se fura și mireasa, dată înapoi contra unei sume de bani. Ca urmare, acesta nu se dezlipea de lângă mireasă până la sfârșitul nunții⁸⁵. Cinstea se dădea după miezul nopții când "doi invitați buni de gură mergeau pe la cei prezenți și strigau cinstea"⁸⁶. Nunta se sfârșea dimineața când mirii, cu cei rămași, duceau nașii acasă, un semn de respect arătat părinților spirituali, foarte importanți în comunitatea tradițională felnăcană: "La fiecare colț de stradă, alaiul se oprea, iar tinerii și nașii trebuiau să joace. Se mai încingea un joc și la nași în poartă. Apoi mirii erau duși acasă tot cu alai și muzică, dar fără oprire"⁸⁷. La întoarcere, soacra mare cu o rudă a miresei, îi aduceau acesteia un batic, simbol al femeii măritate, și îi luau voalul și cununița de mireasă, act care consfințea noul statut al tinerei, respectiv cel de nevastă⁸⁸. Practic, după acest episod, tutela părinților era înlocuită cu cea a soțului și socrilor, pentru că, cu micile excepții care fac derogare

de la regulă, în Felnacul străvechi fata mergea noră în casa tânărului soț. Desigur, în eventualitatea că socrii mari aveau un singur copil. Dacă familia era mai numeroasă, ritualul era același, însă familiile mirilor se obligau să-i ajute pe tineri să-și ridice o casă.

2.g.3 Obiceiuri la înmormântări

Moartea sau în concepția etnologilor *marea trecere*, reprezintă în mentalitățile ancorate în tradiție un mit fundamental, a cărui profunzime depășește orice alt eveniment din ciclul vieții familiale sau individuale, datorită temerilor generate de credința în contactul nedeslușit al defunctului cu un univers ambiguu, impalpabil. Ca urmare teama de necunoscut a generat la români o serie de rituri funebre, cu menirea de a proteja comunitatea de forțele malefice din lumea de dincolo, ritualurile fiind amprentate de viziunea metafizică arhaică asupra relației trup-suflet-decedat-om viu. Misterul morții a determinat că în mentalul colectiv arhaic să persiste ideea că evenimentul este prielnic magiei negre, deoarece decedatul anterior înhumării și pentru o perioadă nedeterminată cu strictete de timp după îngropare, reprezintă o nedorită punte între comunitate și acea lume ambiguă de dincolo. Contactul cu forțele malefice fiind perceput mai facil și mai profund face ca rolul riturilor dedicate *marii treceri* să fie concomitent acela de a asigura odihna persoanei trecute în neființă, precum și liniștea apropiaților rămași în viață. Ceremonia funerară se încadrează la Felnac în tiparul bănățean și cel românesc, astfel că derularea înmormântarea, în toată complexitatea ei, depindea de ora decesului. Practic era necesară combinarea unei nopți de priveghi cu trasul clopotelor de trei ori pe zi între răsăritul și

apusul soarelui, de obicei la orele opt, douăsprezece și trei sau patru post meridian, dar "dacă murea la amiază era îngropat a doua zi. Nu era îngropat a doua zi dacă murea seara sau noaptea, pentru că trebuia să tragă clopotele după mort"⁸⁹. Pentru odihna corespunzătoare a răposatului, erau îndeplinite o serie de ritualuri. Riturile aveau darul de a elimina posibilitatea reîntoarcerii defunctului sub formă de strigoi printre cei vii. Astfel, mortul era *înfiert* în seara anterioară îngropării cu un ac ce se înfigea și lăsa în lobul urechii, procedeu efectuat doar de către femei. De asemenea, defunctului i se puneau nisip în buzunare, ca să nu se mai întoarcă⁹⁰. În buzunarul de la piept, defunctul avea neapărat o sumă mică de bani, iar rudele aruncau bani și în groapă⁹¹, gest simbol al valorii individuale, respectiv al aprecierii din partea celor din jur. Un alt obicei interesant era "petrecutul pe sub mână, adică se puneau într-o batistă grâu sau cucuruz și se roteau pe sub mâna mortului, ca să nu ducă cu el în groapă norocul animalelor"⁹². În coșciug, defunctului i se puneau diferite obiecte personale, cum ar fi briceagul, obiectele de bărbierit, sau pipa, în cazul bărbaților, respectiv obiecte casnice tipic activităților feminine în cazul femeilor⁹³. Semnificația obiceiului constă în frica celor rămași de o posibilă întoarcere a mortului după obiectele dragi. Dacă era șchiop i se puneau cu el bâta. Fetele necăsătorite erau înhumate în haine albe, simbol al purității, iar femeile nu se înmormântau fără cercei, semn al feminității răposatelor⁹⁴. Pe ochii răposatului, erau așezate două monede ca să stea închiși, iar oglinzile din casă se acopereau cu prosoape. Defunctul nu era lăsat sub nici o formă singur de către membrii familiei. Respectul arătat celui plecat se materializa prin organizarea ceremoniei funerare în camera din față, încăperea cu un statut privilegiat, fiind așezat între geamuri, tradițional două la camera din fața casei. Mortul era spălat de oameni de aceeași vârstă cu el, prieteni și vecini de același sex. "Când murea, i se puneau în mână o lumânare mică, sub palmele încrucișate la piept. De la ea, aprindea alta mare. Lumânarea mică se rupea în două și o puneau în formă de cruce

pe piept la mort. Lumânarea mare se puneă într-un vas cu porumb sau grâu ca să se vadă de la uliță să se știe că a murit cineva în casă. Trebuia să ardă tot timpul la geam. Era scoasă odată cu mortul și pusă la capul lui când popa făcea slujba în avlie"⁹⁵. Un rol important în desfășurarea procesului funerar îl aveau bocitoarele, apropiate ale decedatului, care boceau ritmat sub formă de versuri. Coșciugul era din lemn, respectiv scândură văruiță în negru și inscripționată cu lunar. În interior era pânză țesută manual iar dedesubt rumeguș pentru stabilitate. Anterior punerii cadavrului în sicriu, coșciugul era tămâiat. Simbolic deasupra coșciugului se rotea o căciulie de usturoi care era ulterior lăsată în coșciug, ritul fiind dedicat prevenirii transformării defunctului în strigoi⁹⁶. La picioarele defunctului, în sicriu, erau puse ștergare, mărâmi și batiste pentru cei care duceau litiile, precum și sfeșnicele sau ripitele și, desigur, pentru cei care duceau defunctul la groapă, în condițiile în care mortul era transportat cu targa, de către 4-6 persoane, printre care se regăseau apropiați ai celui decedat. Carul mortuar a fost preluat ca parte componentă a ritului de înmormântare în anii 70, după modelul altor sate învecinate. Litiile erau duse de două patru sau șase persoane, în funcție de statutul social al decedatului. Purtătorii de sfeșnice erau copiii *geași*, acoperiți cu o haină lungă albă sau neagră, țesută acasă și aflată în proprietatea bisericii. Numărul acestora era fără soț pentru că un copil ducea crucea îmbrăcat în roșu, copil care se numea sticar⁹⁷. Ora de debut a slujbei de înmormântare oscila între 13 și 16 și dura circa două ore: "La fiecare colț de stradă, ca și azi, lumea se oprea și popa ținea slujbă". După ceremonia funerară, se organiza de către familie pomana mortului. Practic, după îngroparea defunctului, se venea la casa celui decedat și la intrarea în curte, fiecare se spăla obligatoriu pe mâini, pentru purificare: "Se dădea apoi de mâncare în zi de post supă de fasole și fasole sleită sau papricaș de oaie în zile obișnuite. Copiii primeau colaci"⁹⁸. Pentru odihna celui trecut, în neființă în actul ritualic era implicată și o fetiță, care, datorită purității, era intangibilă în

raport cu forțele malefice. Fetița, de regulă de circa 10 ani, era pusă la *cărat de apă*, etapă care debuta după încheierea slujbei de înmormântare, când "fata avea un ol de lut cu apă din fântâna casei și când mortul era scos din avlie ieșea după sicriu și jumate de ol vărsa în mijlocul porții în trei locuri de trei ori și jumate o dădea la membrii familiei să o bea"⁹⁹. Implicarea fetei în procesiune nu se încheia, deoarece timp de 6 săptămâni, aducea familiei până la ora 12 un pocal cu apă de la o fântână a unui vecin, apă pe care cei rămași în viață erau obligați să o bea. În acest răstimp de 6 săptămâni fetița respectivă nu avea voie să spele vasele și să măture în casă. La trei zile după înmormântare se mergea la cimitir cu lumânări și pogace, un fel de plăcintă, cu familia, cu fata care cară apa și cu un „străin”. Aici se tămâia mormântul de 3 ori, se spunea rugăciunea „Tatăl nostru”, iar fetița venea cu apa la cruce și la picioare tot de trei ori. Se frângea pogacea și se dădea, întâi, peste mormânt străinului, împreună cu un fruct. Olul se spărgea de cruce, după încheierea ritului¹⁰⁰.

Pentru odihna decedatului, la 9 zile se mergea din nou la cimitir, în aceeași formație și se făcea același ritual. În plus, dacă mortul avea o mâncare preferată, acasă, se dădea acea mâncare celor care participau la acest ritual. La 6 luni se făcea parastas la biserică, după care, la cimitir, fata uda din nou crucea. Olul sau pocalul îi rămânea fetei, care, pentru efort, primea și un rând de haine¹⁰¹. Parastasul se mai organiza la un an și, facultativ, până la 7 ani sau chiar mai mult. Doliul oscila între perioada de un an, 6 luni sau 6 săptămâni la alegere, în funcție de durerea pe care o provoca plecarea defunctului în lumea celor drepti.

Note:

1. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
2. idem
3. M. Manea, B. Teodorescu, *Istoria Românilor*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 207
4. D. Șandru, *Reforma Agrară din 1921 in Romania*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, p. 357
5. A. Mihalca, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, II, Ed. Multimedia, Arad 2001
6. Informație primită de la M. Boată.
7. vezi *Anuarului Socec al României Mari, 1924-1925 - de la Biblioteca Congresului S.U.A*
8. Informație primită de la M. Boată
9. Informație primită de la Gomboș Istirca
10. Informație primită de la M. Boată
11. ibidem
12. Informație primită de la Florica Boată, n. 1925, Felnac, nr. 189
13. Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Ocupații. Economia*, vol. II, Timișoara, ed. Excelsior Art, 2006, p. 381
14. idem
15. ibidem, p. 300
16. Informație primită de la M. Boată
17. Informație primită de la Ioan Boată, n. 1957, nr. 189
18. Informație primită de la Gomboș Istirca
19. Informație primită de la M. Boată
20. Informație primită de la Ioan Boată
21. Informație primită de la M. Boată
22. Informație primită de la Florica Boată
23. Informație primită de la M. Boată
24. Informație primită de la Drănici Gheorghe, n. 1922, Felnac, nr. 716
25. Informație primită de la Persida Hodoșan
26. Informație primită de la Micloș Giura, n. 1930, Felnac, nr.
27. Informație primită de la Gheorghe Serdineanț
28. Informație primită de la Gomboș Istirca
29. Informație primită de la Persida hodoșan
30. Informație primită de la Gheorghe Micloș
31. ibidem
32. Informație primită de la M. Boată

33. Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Ocupații. Economia*, op. cit., p. 169
34. Informație primită de la Gheorghe Micloș, n.1930, nr. 302; vezi Cronica Parohiei Felnac, p. 17
35. ibidem
36. Informație primită de la Gheorghe Micloș
37. Interviu cu Gheorghe Micloș
38. Informație primită de la Gheorghe Micloș
39. ibidem
40. ibidem
41. ibidem
42. ibidem
43. Informație primită de la Baier Ilie, n. 1922
44. Informație primită de la Gheorghe Serdineanț
45. Informație primită de la Linca Momir, Felnac, nr.166
46. ibidem
47. Interviu cu Gheorghe Micloș
48. Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Asezările. Populația*, op. Cit., p. 324
49. Informație primită de la Petru Jura, n. 1920, Felnac, nr. 87
50. ibidem
51. ibidem
52. Informație primită de la Linca Momir
53. Informație primită de la Elisabeta Miculescu, n. 1904, Felnac, nr. 320.
54. ibidem
55. ibidem
56. Informație primită de la Gheorghe Micloș
57. ibidem
58. ibidem
58. ibidem
60. Informație primită de la Sabin Jura, n. 1929, Felnac, nr 173
61. ibidem
62. ibidem
65. ibidem
64. Informație primită de la Linca Momir
65. ibidem
66. Informație primită de la Gheorghe Serdineanț
67. Interviu cu Linca Momir
68. ibidem
69. ibidem
70. ibidem

71. Informație primită de la Sabin Jura
72. ibidem
73. Informație primită de la Gheorghe Serdineanț
74. ibidem
75. ibidem
76. Interviu cu Gheorghe Serdineanț
77. Informație primită de la Ghorghe Serdineanț
78. Interviu cu Gheorghe Serdineanț
79. ibidem
80. Informație primită de la M. Boată
81. Interviu cu Gheorghe Serdineanț
82. Informație primită de la Linca Momir
83. Interviu cu Gheorghe Serdineanț
84. Informație primită de la Gheorghe Serdineanț
85. ibidem
86. Interviu cu Gheorghe Serdineanț
87. ibidem
88. Informație primită de la Linca Momir
89. Interviu cu Florica Boată
90. Informație primită de la Florica Boată
91. ibidem
92. Interviu cu Florica Boată
93. Informație primită de la Florica Boată
94. ibidem
95. Interviu cu Florica Boată
96. Informație primită de la Ioan. Boată
97. ibidem
98. Interviu cu Florica Boată
99. ibidem
100. Informație primită de la Florica Boată
101. ibidem

IX. Al doilea război mondial

Pe 23 august 1938, Germania și URSS au semnat pactul Ribbentrop-Molotov, prin care și-au împărțit Europa în sfere de influență, iar printre altele URSS revendica Bucovina de Nord și Basarabia. În septembrie 1939, Polonia este invadată de Germania, care anterior anexase Austria și invadase Cehoslovacia, și, ca urmare, izbucnește al doilea război mondial, față de care România a rămas neutră. Neimplicarea în al doilea război mondial nu i-a priit, însă, țării noastre. În 1940, ca urmare a ultimatumului sovietic, România a fost nevoită în iunie 1940 să evacueze și cedeze Basarabia și Bucovina de nord. Pe lângă aceste teritorii, a mai fost răpit și Ținutul Herței care nu făcea parte nici din Bucovina, nici din Basarabia, și nu fusese revendicat de URSS în pactul Ribbentrop-Molotov.

Evacuarea armatei și administrației române a fost însoțită de acțiuni antiromânești ale sovieticilor și grupurilor de comuniști civili. Instalat la 4 iulie 1940, în speranța de a câștiga bunăvoința Germaniei hitleriste, guvernul Ion Gigurtu a introdus o legislație antisemită după modelul german, potrivit cu ideologia de extremă dreaptă care îl călăuzea. El, însă, nu a reușit să obțină sprijinul Germaniei, deoarece aceasta îi sprijinea pe cei care pierduseră primul război mondial și care solicitau din ce în ce mai tare revizuirea granițelor. Astfel că, la 30 August 1940 prin Dictatul de la Viena puterile Axei au forțat România să cedeze Ungariei nord-estul Transilvaniei. Pe 7 septembrie 1940 prin Tratatul de la Craiova Cadrilaterul, partea sudică a Dobrogei, a fost cedată Bulgariei. După o perioadă de neutralitate de mai bine de un an, România își schimbă alianțele, odată cu sosirea la putere a lui Ion Antonescu, care se aliază cu Puterile Axei în octombrie 1940 și intră în război de partea acestora în iunie 1941 în scopul de a recupera măcar teritoriile

răpite de URSS. Implicarea României a fost totală. Spre exemplificare, în luptele de la Odessa, Armata a 4-a română a pierdut aproape 18.000 de soldați, a înregistrat circa 11.400 de dispăruți și 63.000 de răniți, iar în vara lui 1942 se aprecia că România a pierdut pe front 160.000 de ostași. La Stalingrad (iulie 1942-februarie 1943) cele 26 de divizii românești au înregistrat peste 150.000 de morți, dispăruți și prizonieri¹.

După trei ani și două luni de campanii militare împotriva URSS, care duc armata română până în stepa din nordul Caucazului și înapoi, datorită contraofensivei ruse (la data de 23 August 1944, moment în care România întoarce armele împotriva Germaniei, armata sovietică era deja în Moldova de nord încă din luna martie), regele Mihai își dă acordul pentru înlăturarea prin forță a mareșalului Antonescu dacă acesta va refuza semnarea armistițiului cu Națiunile Unite. În urma refuzului net al lui Antonescu, Regele Mihai l-a destituit și l-a arestat, iar România a trecut de partea Aliaților. Practic, țara noastră devine un stat inamic al fostului aliat, Germania. Soldații români au participat astfel între 23 August 1944 și 9 Mai 1945 (dată la care în Europa s-a încheiat al doilea război mondial) la bătăliile duse pentru eliberarea Transilvaniei, la luptele din Ungaria și la cele din Cehoslovacia, de partea rușilor. Participarea României la cel de-al doilea război mondial s-a caracterizat, așadar, prin două campanii: cea din est pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de nord, pierdută, soldată cu mari pierderi de ostași români și cea din vest pentru eliberarea Transilvaniei câștigată. La încheierea conflictului, pe plan diplomatic, însă, doar participarea de partea Axei a fost luată în considerare, nu și participarea la război alături de Națiunile Unite, astfel că România a semnat Tratatul de pace de la Paris (1946) ca stat dușman învins².

Felnăcanii, la rândul lor, nu au fost ocoliți de vârtoarea războiului. Implicarea satului a fost totală. Români, sârbi sau țigani au fost încorporați în armată pentru a-și face datoria față de țară. La început, sârbii, ca minoritari, nu au fost duși pe front,

ci la muncile desfășurate în spatele liniei frontului, însă pentru scurt timp³. Practic, felnăcanii, indiferent de etnie, au luptat din greu, cei mai mulți în prima linie, în război. Mărturiile veteranilor de război, marea lor majoritate dispăruți, sunt șocante. Felnăcanii au văzut și au simțit pe pielea lor în calitate de tineri (mă refer aici la cei cu care am avut ocazia să stau de vorbă) ororile războiului. Victimele au fost numeroase, în condițiile în care mobilizarea a fost una radicală, deci bărbații sănătoși din localitate au fost chemați la oaste. Acasă au rămas bătrânii, femeile și copiii. "Tare greu a fost. Era foamete și sărăcie. Nu s-a lucrat pământul, că bărbații erau pe front, nu era mâncare"⁴.

Soldații felnăcani au luptat în peninsula Crimeea și Caucaz, la Odessa, Sevastopol sau Stalingrad, inclusiv cotul Donului, precum și în Cuban pentru apărarea Crimeii și Basarabiei, pe frontul de Est. În Vest, felnăcanii au luptat alături de ruși, care au ocupat, practic, țara, pentru eliberarea Transilvaniei. De asemenea, soldații din localitate au participat la bătăliile duse de armata română pe teritoriul Ungariei și cel al Cehoslovaciei. Mulți felnăcani au pierit pe front, neidentificați, fără o cruce la căpătâi, iar alții s-au întors răniți. Tragediile personale ale familiilor celor căzuți în luptă nu pot fi, însă, măsurate, ierarhizate ori evocate prin cuvinte. Cei întorși au fiecare povestea lor, bazată pe experiențele proprii. Mai plastic fie spus, un război personal. Pe care l-au făcut și simțit.

Popovici Rada credea că unitățile unde a luptat el, aveau cea mai grea misiune "Am fost încorporat la vânătorii de munte. Noi luptam prin munți și aveam misiunea să-i curățăm de dușmani. Nu intram în sate nu ne întâlneam cu civilii. Trăgeam în tot ce mișcă. Ani de zile nu am văzut țipenie de om, în afară de camarazii mei de arme"⁵. Rada Marcu a luptat atât pe frontul de est cât și pe cel de vest și în cazul propriei viziuni asupra războiului accentul cade pe contactul cu celălalt. "Am luptat la Odessa, la Stalingrad, în Ungaria...am văzut multe. Am fost și cu nemții și cu ruși. Buni luptători. Nemții parcă o fost mai fără milă

și mai disciplinați. Noi, românii, mai bine am dus-o cu nemți. Pe ruși i-am urât. Făceau scandal la noi în dormitoare și dacă îi băteai te pușcau pe loc. Odată, noaptea, i-am bătut pe niște ruși și era să o pățim. Că ne-au căutat să ne împuște, dar nu au știut care sunt vinovați. Pe frontul de Est am fost aliați și cu italienii. Ăștia îți furau și cizmele din picioare noaptea în somn. Vezi multe, înveți multe în război. Azi prietenul îți este viu, mâne nu mai este. Era să mor și eu împușcat de câteva ori"⁶. Foghiș Vasile a luptat în linia întâi la rândul său, fiind prizonier și la ruși și la unguri și la nemți, descriind bătălia de la Cotul Donului ca pe o grozăvie ce depășește înțelegerea umană. Conform mărturiei acestuia, în contextul în care era prizonier la unguri, aceștia, prin diferite mijloace, au încercat și reușit să-i decimeze, în condițiile în care trebuiau să predea grupul de prizonieri din care făcea parte și Foghiș Vasile la nemți, hrănindu-i pe români în cel mai bun caz cu ceea ce țărani români numesc a fi *lături pentru porci*. După încheierea epopei prizonieratului maghiar, ostașii noștri au primit o masă copioasă, din care românii chinuți de foame s-au înfruptat cu lăcomie și este lesne de înțeles că mulți dintre ei au murit datorită indigestiei. Om echilibrat, eroul nostru s-a mulțumit cu un codru de pâine și a supraviețuit acestui greu test. Prizonieratul la germani, l-a descris ca fiind uman⁷.

Petru Jura a participat la rândul său din plin la cea de-a doua conflagrație mondială: "Am luptat din Caucaz până în Crimeea, la Regimentul Trei Roșiori Turnu-Severin. 28 de luni nu am văzut casa, părinții și Felnacul. Am încorporat la 20 februarie 1942 și m-am întors în 15 mai 1944. Am plecat din sat 35 și au mai venit doi, dintre care unul am fost eu. Am fost rănit la piciorul drept, am stat în spitalul militar și după-aia m-au trimis acasă că poate nici eu nu mă mai întorceam"⁸. Baier Ilie, la rândul său, a fost încorporat în cadrul Regimentului 5 Vânători Timișoara: "Am plecat la Timișoara cu *coșii*, în 1944. Am luptat în Moldova contra rușilor și după aia (23 august-n.a.) contra nemților până în Cehoslovacia, la Brâno. Era acolo un râu

și pe malul lui ne-am bătut cu nemții, pentru niște vile. Am câștigat lupta și după câteva zile s-a terminat și războiul. Da acolo puteam să mor în ultima luptă. După ce s-a făcut pace, 1500 de kilometri am venit pe jos până la Arad din Cehoslovacia"⁹.

Tot la Timișoara a fost încorporat și Drănici Gheorghe, la regimentul 2 roșiori în anul 1943: "După încorporare ne-au dus direct în linia întâi, contra rușilor. Era perioada aia de retragere. Nemții cu camioane, noi pe jos. Dacă puneai mâna pe obloanele camioanelor să te sui sus, îți rupeau degetele cu patul puștii. Am venit pe jos ascunși să nu ne puște rușii. Că atunci erau în război cu românii. Odată ne-am ascuns într-o jireadă cu paie. Or venit rușii și or început să bage baionetele în paie să vadă dacă îi cineva ascuns, să ne prindă. M-or tăiat un pic dar n-am zis păs că mă pușcau. Rușii popor cu fras o fost. După aia am luptat cu ei contra nemților, dar foarte rău s-or purtat cu noi. Am luptat în Ungaria și Cehoslovacia. La unguri, când intram într-un sat noi și rușii toată populația venea la noi, că aștia lăți făceau prostii mari. La 1 ianuarie 1945 am fost prins prizonier de nemți. Ne-au dus în lagăr și au venit la noi legionarii lui Horia Sima să ne întrebe dacă nu vrem să luptăm contra rușilor, că uite ce fac la noi în țară... Chestii d-astea! Care nu au vrut, au rămas la muncă. Așa am făcut și eu. N-am dus-o rău. Odată or fost probleme mari. Au atacat rușii și vreo câțiva de-ai noștri au fugit. Pentru asta ne-au aliniat pe trei rânduri și pe nouă dintre noi i-au pușcat în fața noastră. Ca să dea exemplu. Am stat dup-aia până la sfârșitul războiului în lagăr"¹⁰.

O istorie interesantă ca și combatant în al doilea război mondial are și Vultur Trifu, chemat sub arme la Arad, regimentul 23 infanterie, în 1941: "Am prins începutul războiului în linia întâi. Am luptat la Odesa și am ajuns dincolo de Nipru. Am trecut apa pe un pod de bărci. La Kristopovka, la începutul anului 1942, am fost rănit în mână în lupta cu rușii. Erau pe poziții și m-au lovit. M-au dus ca rănit pe jos la ambulanță și de acolo la infirmerie. După trei zile m-am întors

înapoi pe front. Era iarnă, sub 20 de grade Celsius. Am înaintat după ruși până la Lazovaya. pe care am ocupat-o. Acolo am fost rănit a doua oară. De data asta mult mai rău. Camarazii m-au dus la sănii, după care, cu ambulanța am ajuns la spitalul din Pavlograd. Acolo mi-au scos glonțul. După asta am fost dus în Polonia unde am stat în spital cam patru luni. De acolo m-au dus la Bacău, unde am stat cam trei luni. La sfârșit am ajuns la Arad. Când am fost complet sănătos, m-au trimis pe front. Am luptat din nou în Moldova, la Iași că rușii erau în țară. Era deja 1944. A fost o ofensivă rusească așa de tare, că a spart frontul și fiecare s-a retras pe socoteala lui, ca oile. Au murit mulți, dar am scăpat neatins. Am ajuns din nou la Arad și acolo am primit ordin de lăsare la vatră¹¹.

În cea ce privește populația civilă a Felnacului, aceasta a resimțit mai puternic presiunea războiului în toamna anului 1944, când după 23 august linia frontului s-a retras înspre vest, astfel încât localitatea risca să devină teatru de război. Pentru a înțelege mai bine mărturiile celor intervievați, contemporani evenimentelor, trebuie evocat contextul regional, în care locul central îl ocupă bătăliile din împrejurimile Periamului. Practic la Periam s-a stabilit o unitate germană, iar la Variaș rușii. Astfel este demn de menționat că la Variaș, la începutul lunii septembrie 1944, au descins pentru scurt timp trupele germane, din 15 septembrie 1944 în sat apărând soldații maghiari, care au instalat doi jandarmi unguri în postul din localitate. În 20 septembrie 1944 însă, trupele maghiare au părăsit zona datorită iminentei sosiri a sovieticilor, ulterior peste 20.000 de ostași ai Armatei Roșii fiind cantonați în corturi, la Variaș¹².

La finele lui septembrie s-au derulat lupte grele între trupele sovietice, stabilite în Variaș, și cele germane, situate în Periam, la 7 octombrie 1944 Periamul aflându-se sub controlul Armatei Roșii. De precizat că între 30 septembrie și 7 octombrie, bătălii grele s-au dat la Gottlob, iar între 15 septembrie și 8 octombrie 1944, Sânnicolau Mare a fost și el obiect de dispută pe câmpul de luptă între ruși și nemți¹³.

În acea toamnă fierbinte trebuie plasate cronologic mărturiile celor pe care vârtoarea războiului i-a surprins în calitate de civili, în speță copii. Incertitudinea iscată de apropierea frontului a agitat spiritele printre bătrânii, femeile și copiii satului: „Lumea era îngrijorată. Nu se știa ce urgii pot venii peste sat. Se știa că vin nemții și ungurii”¹⁴. Oricum de frica inamicilor, populația civilă din Felnac au părăsit localitatea. „Au venit gradați români care ne-au spus să plecăm că vin ungurii și fac prostii. Fiecare felnăcan și-a luat caii căruța și au plecat grupuri, grupuri. Noi am ajuns la Mănăștur, care și el a fost părăsit. Țin minte că pe drum miriștea a fost mitraliată de trei avioane nemțești. Toți ne-am aruncat pe burtă. Erau trei avioane. Atunci au venit avioane americane, pe unul l-au doborât. Până la urmă ne-am întors la Felnac. O parte dintre noi... Mulți felnăcani au ajuns până pe la Lugoj și în alte părți de frica războiului.”¹⁵

Reveniți în sat, cu teama în suflet, felnăcanii au revenit la problemele lor cotidiene, încercând să-și lucreze pământul. Agitația față de pericolul maghiar nu s-a justificat. Ungurii stabiliți prin apropiere nu au comis abuzuri în sat. Surse orale își amintesc de faptul că grupuri de soldați ungurii au trecut prin sat sau prin apropierea satului. „Eram la treierat în câmp și au venit o mașină de unde au coborât trei ofițeri cred că erau ofițer care au întrebat tot felul de lucruri... unde sunt oamenii, de ce au fugit...până la urmă au întrebat câți kilometri erau până la Arad. Bunicul meu care știa ungurește le-a arătat borna cu 14 kilometri. Au salutat frumos și au plecat. După ei au venit un alt grup de soldați care ne-a întrebat de ei, după care a trecut pe lângă noi o coloană întregă. Nu ne-au avut treaba.”¹⁶

Nu la fel de pașnică pentru populația civilă a fost și descinderea rușilor la Felnac. Martorii evenimentelor vorbesc cu înrâncenare de rechiziții pentru armată, practic acțiuni de jaf săvârșite prin casele oamenilor, de confiscarea cailor și chiar de abuzuri asupra câtorva femei din sat. Aceleași surse orale susțin

că rușii s-au stabilit pe strada întâi pe care au ocupat-o: „Noroc că nu au stat mult. Cam vreo două săptămâni. Șefă a fost o femeie cu grad de colonel.”¹⁷

În perioada tulbure a toamnei anului 1944 pe fondul derulării luptelor de la Periam, Căminul Cultural și școlile au fost transformate în spitale pentru răniți. Erau mulți răniți. La cămin erau înșirați pe paie. Aveau doctori și asistente de ale lor. La școala sârbească îi opera după ce-au plecat și am făcut curățenie la gunoi am găsit mâini și picioare tăiate.”¹⁸ Cert este că în acea perioadă au fost aduși și îngropați soldați ruși, în memoria cărora a fost ridicat și monumentul din fața biserici sârbești. Conform celor intervievați grupuri de soldați sovietici au fost îngropați în cimitirul din vestul satului, „în partea dreaptă cum intri”¹⁹, în incinta bisericii sârbești și desigur pe locul unde se află monumentul dedicat memoriei acestora. Sursele orale susțin că descinderea rușilor a avut drept efect și instalarea ca primar a lui Jiva Milosav, care a fost prizonier la ruși unde s-ar părea, conform celor intervievați, că a fost îndoctrinat cu ideologia de stânga.

Desigur, participarea felnăcanilor la război nu poate fi simplificată la mărturiile câtorva dintre supraviețuitorii conflictului și nici măcar participarea celor care și-au narat, extrem de scurt, povestea. Implicarea sătenilor în război a fost mult mai profundă, iar condeiul, oricât s-ar strădui, nu poate reda ad litteram ceea ce au trăit aceștia. Cei care au luptat pe front, eroii locali au făcut istorie. Nu doar au trăit-o! Pe de altă parte, amintirile veteranilor evocă percepția războiului prin prisma felnăcanului simplu, astfel încât fiecare fiu al satului să se poată transpune în pielea personajului. Faptul că ei au participat la conflagrație și nu generațiile care le-au urmat, reprezintă rodul hazardului. Însă noi, posteritatea, avem datoria morală de a le da respectul cuvenit ca unor indivizi care au participat la cel mai mare conflict din istoria militară a omenirii.

Note:

1. M. Manea, B. Teodorescu, op. cit., p. 342 - 344
2. ibidem
3. Informație primită de la Savulov Momir, veteran de război
4. Interviu cu Elisabeta Miculescu
5. Interviu cu Popovici Rada, veteran de război
6. Interviu cu Rada Marcu, veteran de război
7. Informații primite de la Vasile Foghiș, veteran de război
8. Interviu cu Petru Jura, veteran de război
9. Interviu cu Ilie Baier, veteran de război
10. Interviu cu Gheorghe Dranici, veteran de război
11. Interviu cu Vultur Trifu, veteran de război
12. Florin Zamfir, Tragicile evenimente desfășurate în vestul județului Timiș-Torontal, în toamna anului 1944
13. idem
14. interviu cu Sabin Jura
15. interviu cu Gheorghe Micloș
16. idem
17. Interviu cu Sabin Jura
18. Interviu cu Gheorghe Micloș
19. idem

X. Colectivizarea în Felnac

Pentru a înțelege evenimentele din Felnac, în perioada colectivizării, intervalul de timp studiat este cuprins între 1945-1962 cu accent, totuși, pe segmentul 1952-1962 când au avut loc cele mai importante momente în ceea ce s-a numit transformarea socialistă a agriculturii. Reconstituirea acestor scurte pagini de istorie locală se bazează în primul rând pe mărturiile sătenilor felnăcani. Discursurile narative ale celor intervievați, subiective prin definiție, au fost atent analizate, ajungându-se prin compararea informațiilor la concluzii veridice, conforme cu realitatea. De asemenea, prin compararea cu documentele istorice oficiale, istoria orală valorifică „arhivele” vii, martori și participanți la colectivizarea localității Felnac, fără a privilegia sursa orală de cea scrisă. Deoarece, în cea mai mare parte, modul de colectivizare a satului cercetat se încadrează în tipologia colectivizării din România, este necesar a se face în lucrare o paralelă între politica dusă de P.C.R. pe plan național și întâmplările din Felnacul anilor 1945-1962. Astfel, din materialul avut la dispoziție putem reconstitui, respectând realitatea istorică, un scenariu al procesului de comunizare, așa cum a fost el trăit de țărani felnăcani.

1. Preambul la colectivizare

În cadrul conferinței de la Yalta din februarie 1945, Churchill și Roosevelt, reprezentanții Angliei și Statelor Unite ale Americii, decid soarta României pentru aproape 45 de ani, abandonând-o în brațele „roșii” ale lui Stalin. Odată cu sistemul

comunist, URSS-ul impune românilor și sistemul sovietic de transformare a agriculturii, respectiv colectivizarea. Guvernul Groza, instaurat la putere în urma presiunilor diplomaților ruși, face primul pas în procesul de lichidare a proprietății private asupra pământului la 23 martie 1945, când printr-un decret-lege creează cadrul legal pentru ceea ce s-a numit reforma agrară. Astfel, domeniile de peste 50 de hectare au fost expropriate fără compensații din partea statului¹, rezultatul fiind dispariția marilor proprietari de terenuri arabile țara noastră transformându-se într-una de mici proprietari. 917-777 de familii rurale au împărțit cele 1.109.562 ha² care au fost repartizate țăranilor din totalul de 1.468.946³ hectare expropriate. Principalii beneficiari ai reformei au fost sătenii săraci, luând naștere circa 400.000 de noi gospodării, iar 500.000 de mici proprietari au primit pământ în plus⁴. Înainte de reforma agrară din 1945 localitatea Felnac cuprindea 280 de familii de țăranii săraci, adică săteni cu maxim 4 ha de pământ în posesie cu un total de 287 ha, 477 de familii de țăranii mijlocași ce aveau între 4 și 10 ha cu 2563 ha de teren, 89 de familii de chiaburi respectiv cei cu proprietăți de peste 10 ha, cu 1820 ha⁵. Deoarece toate proprietățile erau sub 50 de ha și, ca urmare, nu exista așa-zisa clasă a moșierilor, pe plan local deposedările de pământ au fost practic nule. Totuși, felnăcanii nevoiași au profitat din plin din faptul că exproprierea i-a afectat pe moșierii din localitatea Sânpetru German, fiind împrumătăți cu o suprafață de 580 ha de teren arabil confiscată de la țăranii șvabi⁶. „Au luat pământul de la nemți și l-au dat la ai noștri care n-au avut. S-a dat la toți, până s-a completat 4 ha. Și n-au primit teren, numai veteranii de război sau familiile lor! Aceia care au luptat, dar au avut 4 ha n-au primit nici măcar o brazdă în plus”⁷. În localitate, consecințele reformei agrare au fost multiple, însăși conviețuirea sătenilor din mica așezare rurală fiind grav afectată. „Când s-a împărțit pământul între lume s-a băgat dușmănie că fiecare voia teren bun și cât mai mult”⁸. Responsabil cu împrumătările celor îndreptățiți au fost Avromovici Nicolae, zis *Prais*, un membru local al P.C.R.⁹. Modul de distribuire a loturilor

i-a nemulțumit însă pe săteni, lucru perfect normal dacă ținem cont de „setea” tradițională de pământ a țaranului român în general. „Prais a fost bătut de aceia care au vrut mai mult, de vreo câteva ori pe uliță, la birt (n.a. cârciumă) și chiar când a ieșit din biserică de la slujbă”¹⁰. Practic, această misiune imposibilă de mulțumire a tuturor i-a fost fatală, fiind omorât în timp ce venea în Felnac de la Sânpetru German. Popovici Rada crede că asasinii au fost țărani nemți, ce au dorit să se răzbune pentru că au pierdut pământul avut în proprietate. „Felnăcanii n-au avut motiv să-i dea în cap, căci cu ei a fost cinstit”¹¹. Fiica victimei, ca de altfel un număr mare de subiecți sunt însă de altă părere: „Aceia de l-au omorât, au fost de aici din sat, nu germani. Am știut care-i sunt dușmanii și că erau colegi cu tata de partid. Ori au vrut pământ mai mult, ori s-au temut că ajunge mai tare ca ei, de aceea l-au omorât. Și-a pierdut viața în 1947 la 47 de ani! Așa l-au lovit în cap cu parii că creierul era împrăștiat pe jos și ochiul i-a sărit de la loc. Dacă nu erau asasinii membri de partid, anchetatorii făceau ceva, dar așa n-au făcut nimic”¹². Cert este că ancheta fostei Miliții nu a avut ca rezultat depistarea vinovaților, acest caz nerezolvat constituind și în prezent un mister și, ca urmare, motiv de bârfă pentru vârstnicii satului. Din binefacerile reformei Groza nu s-au înfruptat toți felnăcanii săraci cu drept de împrumut. Problema era că, sătenii, pe lângă un dezvoltat simț al proprietății, erau foarte superstițioși, astfel încât o serie de familii nevoiașe au refuzat efectiv să-și revendice drepturile legale. „Nu m-am dus la Sfat să primesc teren, ca să nu mă blesteme nemții. Că aceia din Sânpetru numai bine n-au gândit la felnăcani și mie nu mi-a trebuit avere mai mult ca sănătate. N-am putut să iau ce n-a fost al meu!. Și așa mai multe necazuri a adus pământul la oameni, că nemții i-au blestemat nu le-o rugat de bine”¹³. Prin această reformă, atât pe plan local cât și pe plan național, guvernul Groza și-a mărit considerabil masa de simpatizanți. Beneficiarii împrumutării din toată țara nu și-au închipuit că doar peste câțiva ani vor fi siliți să renunțe la loturi, mai ales că guvernul le ceruse efectuarea unor plăți către stat în contul pământului primit.

Sumele fiind modice nu au constituit o povară financiară pentru țărani, dar le-a înlăturat suspiciunile vis-à-vis de dreptul lor moral asupra terenurilor¹⁴. „Am crezut că nu mai îmi ia pământul de la Groza nici Dumnezeu, dar nu a fost așa”¹⁵. Deoarece suprafețele primite erau relativ mici, statutul țăranilor nu s-a schimbat prea mult din punct de vedere socio-economic. Gospodăriile s-au fragmentat, producția de cereale a crescut în detrimentul altor culturi, iar creșterea animalelor a înregistrat un serios declin¹⁶. Totuși, pentru transformarea socialistă a agriculturii, proprietatea privată trebuia să dispară deoarece constituia „viciul fundamental al vieții sociale de unde decurg toate consecințele dezastruoase”¹⁷. Teama de a nu-și înstrăina țărănimea, îi face pe comuniști să înceapă abia peste câțiva ani procesul de colectivizare. „Noi de abia am împărțit pământurile moșierilor și trebuie să lăsăm țăranilor un răgaz” răspunde Groza când este întrebat de Molotov de ce România nu trece la înființarea colhozurilor¹⁸. Politica persuasivă a P.C.R. față de țărani - conștienți fiind de atașamentul de pământ al lumii rurale - reiese și din subminarea bazei lor economice prin introducerea cotelor obligatorii. Practic aceste cote, în fapt impozite aberante, nu reprezentau altceva decât instrumentele necesare ruinării țăranilor, astfel încât structurile colectiviste să li se înfățișeze ca singura opțiune viabilă. Premisele introducerii cotelor apar odată cu înființarea Oficiilor Economice Județene ce aveau drept scop impozitarea producției agricole a țăranilor și livrarea produselor obținute către U.R.S.S. în contul despăgubirilor de război¹⁹. Sătenii din Felnac își amintesc că au început să plătească cote din 1948, iar la început impozitele erau oarecum acceptabile²⁰. Totodată, proprietarilor de pământ din localitate ce foloseau angajați pentru muncile agricole, li s-a impus să-i plătească în bani și nu în produse ca până atunci²¹. Interesul statului comunist era ca așa-ziii chiaburi, considerați marii inamici ai colectivizării, să plătească cote pe o cât mai mare cantitate de produse agricole. „Chiaburul pierdea de două ori, adică și bani și mai multe produse din recoltă. Dacă plătea cu produse oamenilor, cotele îl afectau numai pe ce-i rămânea la

final din recoltă, fără să scoată câteva mii din buzunar”²². Odată cu politica de ruinare a dușmanilor de clasă, despăgubirile de război către ruși erau achitate mai repede, P.C.R. împușcând doi iepuri dintr-o lovitură. „Toate lucrările se făceau sub supravegherea unui colector, ca nu cumva să înșeli statul. Tot era notat și dădeau până la ultima boabă de grâu sau porumb”²³. Felnăcanii săraci preferau, însă, să fie remunerați în produse, deoarece erau avantajați: „Mai bine îți dădeau bucate decât lei, căci cu banii luați pe o zi nu luai grâul sau porumbul ce-l primeai tot pe o zi de lucru”²⁴. Când, în vara lui '49, un proprietar a anunțat sătenii ce-i munceau pământul că nu poate plăti în produse, ci doar în bani, s-au ivit o serie de probleme. „Erau aproape 30 de oameni la treier de grâu și lucrau cam de vreo două săptămâni. Când le-a spus proprietarul că nu poate să le dea grâu, s-au revoltat și au încetat lucrul. Fiecare își dorea partea de bucate, atât cât i se cuvenea. Colectorul, dacă a văzut că zuașii intră în grevă, a anunțat Miliția”²⁵. Plini de zel, slujbașii regimului „au venit îmbarcați în 2 sau 3 camioane”²⁶, intervenind în forță. Practic, nu s-a ținut seama că protestatarii erau cu toții țărani săraci, nevoiți din cauza lipsurilor să lucreze la cei înstăriți și nici că lumea rurală, cu puțin pământ, era considerată oficial principalul aliat ai muncitorilor comuniști. Localnicii își amintesc că greva a fost potolită printr-o corecție fizică destul de dură aplicată de autorități. „Milițienii erau înarmați mai ceva ca la război. Tocmai veneam cu mâncare la mama și-am ajuns pe când îi băteau. Felnăcanii erau întinși pe burtă și ăia dădeau în ei cu patul puștii și picioarele mai rău ca în animale. Pe mama așa rău au bătut-o că a făcut pe ea. Toată a fost vânătă! Aproape o săptămână n-a putut merge la lucru. Unul Bexa Nicolae s-a îmbolnăvit de la bătaie și a murit peste câțva timp”²⁷. Această înăbușire din fașă a tentativei de revoltă a avut darul de a-i impresiona pe felnăcani, astfel încât pe viitor nu s-a mai consemnat nici o formă de protest colectivă.

2. Consecințele cotelor agricole 1948-1957

După plenara Partidului Muncitoresc Român din 3-5 martie 1949, când Gheorghe Gheorghiu-Dej declară începerea procesului de colectivizare²⁸, regimul dur al cotelor este resimțit din ce în ce mai puternic de țărani felnăcani. Acest tip de impozit pe producția agricolă a avut drept consecință principală înrăutățirea stării economice a sătenilor. De regulă, localnicii nu mai rămâneau cu mai nimic din recoltă, deoarece „cotele erau extrem de mari și creșteau cu cât omu' avea mai mult pământ”²⁹. Sistemul era diabolic, urmărindu-se ca terenurile agricole să devină o povară și nu un mijloc de existență pentru țărani. „Cotele ne omorau. Lucram ca orbii și la sfârșit nu rămâneam cu nimic. Veneau comuniștii de la primărie și luau tot. Într-un an am avut un vagon-jumătate de grâu (15.000 de kg) și-am rămas cu trei saci. Unul a trebuit să dau mită la cineva de la Sfatul Popular ca să n-am probleme că am grâu acasă”³⁰. Partidul unic considera că lumea rurală este împărțită în cinci categorii nesocialiste. Mai întâi era proletariatul agricol, adică țărani fără pământ ce lucrau pentru chiaburi³¹. Majoritatea terenurilor erau în posesia țăranilor săraci ce dețineau maxim 4 ha de pământ și formau a doua categorie³². Țăranii mijlocași, cea de a treia grupă, aveau între 4-10 ha, iar chiaburii cu 10-50 ha, ce foloseau în gospodăriile lor muncă plătită, formau penultima categorie³³. Cea de-a cincea clasă, a moșierilor cu proprietăți de peste 50 de ha fusese lichidată de stat³⁴. Se cuvine precizarea că sătenii fără pământ, săraci și mijlocași erau, în opinia puterii bolșevice, aliații muncitorimii comuniste, mari inamici ai stalinismului fiind considerați chiaburii. În Felnac, în 1949 existau 89 de familii de chiaburi, în fapt oameni gospodari, ce reprezentau clasa de mijloc. Deoarece proprietatea particulară le conferea independență economică, activiștii de partid locali îi percepeau ca pe un „mare obstacol în calea colectivizării și bunăstării țării”³⁵ și din acest motiv trebuiau ruinați. Marea problemă a țăranilor felnăcani în general era faptul că amintitele cote nu erau

fixe. Legea, ambiguă în această privință, dădea practic mână liberă autorităților locale care aveau drept obiectiv primordial falimentarea țăranilor. „Dacă achitai cotele ce ți le spuneau să le plătești la începutul anului, îți cereau supracote numai să nu fii în regulă”³⁶. Această formă de impozitare agricolă nu avea limite, crescând direct proporțional cu capacitatea de rezistență a țăranului la colectivizare. „Degeaba plăteai cotele pe grâu și porumb, pentru că-ți cerea cota de carne, fasole, de lapte, de cartofi, de mazăre, de ceapă până nu mai biruiai cu plata și rămâneai fără mâncare”³⁷. O dovadă că legea privitoare la cote era aberantă o constituie decretul 7/31.01.1951 ce impune gospodăriilor cu peste 8 ha de pământ cote de lapte, fără să se specifice cantitatea, chiar dacă oamenii nu aveau vite³⁸. Sătenii din Felnac își amintesc că impozitele agricole erau pentru ei un adevărat coșmar. „Si dacă nu aveai pâine pe masă tot veneau ăia de la sfat să-ți spună că nu ai dat destul. Numai te trezeai cu ei în ogradă! Apoi îți luau în contul cotelor, haine, perne, mobilă, cârnați, porcul din coteț și ce aveai prin casă de valoare, le ducea la primărie și le vindea la licitație”³⁹. „Când îi vedeam că vin închideam porțile și tata fugea peste grădini. Dacă nu erai acasă, nu intrau singuri. Dar veneau săptămâni și luni la rând și tot te prindeau acasă”⁴⁰. Miculescu Adrian susține că sub motivul neachitării cotelor i-au fost luate din coteț două scroafe. Felnacichi Milivoi afirmă la rândul lui că autoritățile locale i-au confiscat „gâște, rațe, găini, calul din ștălog, perna, duna adică tot ce s-a putut lua de-am rămas săraci lipiți pământului. Ani de zile tata o lucrat degeaba 24 de ha. Rămânea cu cât să crească un porc”⁴¹. Regimul dur al cotelor i-a afectat mai puțin pe țăranii cu pământ puțin și pe mijlocași, considerați ca fiind apropiați ai proletariatului, în comparație cu chiaburii. „Noi, mijlocașii, le puteam plăti, dar rămâneam numai cu lucrul. Politica era să ne ia tot, fără să mai vină la noi după supracote”⁴². Marele dușman al colectivizării erau, în opinia comuniștilor, cei cu peste 10 ha. Membrii Sfatului Popular din Felnac înființat în 1950 își luau angajamentul în același an „de a apăsa cu pumnul de fier asupra

claselor exploatoare zdrobite dar nu nimicite⁴³, pentru neplata cotelor chiaburimea fiind acuzată de sabotaj economic⁴⁴. Pentru „demascarea” acestei categorii de săteni aflate în dizgrație se considera că trebuie dusă muncă de lămurire în rândul țărănimii sărace și mijlocașe⁴⁵. Așa-zisa muncă de lămurire se pare că a dat roade. „Activiști de partid aveau în sat informatorii lor care le spuneau cine are grâu sau porumb ascuns și veneau la loc sigur, drept la ascunzătoare”⁴⁶. În 1951, cei de la Sfatul Popular din Felnac se declară nemulțumiți de faptul că „țărani nu predau cotele la timp”⁴⁷. Treptat, pentru localnici, pământul devine cel mai bun mijloc de a acumula mizerie, sărăcie și datorii. Anul 1952 va fi unul deosebit de dificil pentru țărani felnăcani. „1952 a fost un an atât de greu, că am crezut că s-a terminat cu noi. Și acum mă întreb de multe ori cum am putut să rezist”⁴⁸. Puterea comunistă locală înscenează în acest context un proces tipic bolșevic celor ce n-au achitat obligațiile către stat. Principalele capete de acuzare au fost sabotajul economic și sustragerea de la achitarea cotelor, membrii Comitetului Executiv comunal impunându-și să fie foarte vigilenți⁴⁹. Judecata comunistă s-a desfășurat în vara lui 1952 la căminul cultural din localitate⁵⁰ și numeroși proprietari de pământ au suferit condamnări la ani grei de închisoare. „Pentru că tata n-a putut plăti cote și supracote pe 24 de ha de pământ l-au dus la pușcărie. Am crezut că nu-l mai văd niciodată. A fost închis la Poarta Albă”⁵¹. Rada Marcu, veteran de război, afirma că a scăpat ca prin urechile acului de temutele penitenciare comuniste. „M-au deportat la Hunedoara și m-au ținut trei luni, dar am avut noroc cu o cunoștință ce aveam la securitate și am scăpat de canal sau Poarta Albă. Că acolo era vorba că mă duce”⁵². Tot la Poarta Albă a fost închis tatăl lui Felnacichi Dobromir, motivul fiind același „chiabur și exploator care n-a achitat cotele”⁵³, fiind condamnat la opt ani de temniță. Moartea lui Stalin, în martie 1953, se poate numi marea șansă a celor privați de libertate, deoarece cu ocazia evenimentului, o mare parte a deținuților politici din țară au fost eliberați. „Când mi-au dat drumul de la canal nu mi-a venit să

cred. M-am dus prima dată la catedrală în Timișoara și am mulțumit lui Dumnezeu că am scăpat. Mult nu rezistam, că a fost greu. Munceam de la 6,30 dimineața la 2 noaptea și n-aveam voie să vorbesc cu nimeni. Când nu mă vedeau paznicii mâncam și de la porci. 30 de kile am slăbit la pușcărie”⁵⁵. După moartea lui Stalin, colectivizarea intră într-o nouă fază în care se reduce considerabil presiunea psihică și puțin din cea economică asupra țăranului în general. Plenara C.C. a P.R.M. din august 1953 recunoștea că, în campania de comunizare a agriculturii, s-au comis abuzuri și, ca urmare, o serie de proprietari au lăsat pământul în paragină, ceea ce a dăunat economiei naționale”. Felnăcanii își amintesc că în 1953 „s-au anulat la toți sătenii cotele restante”⁵⁶, însă legislația cotelor rămâne în vigoare, ba mai mult, se perfecționează. Fără a mai exagera, puterea comunistă și-a continuat totuși politica de ruinare a posesorilor de pământ în paralel cu dezvoltarea Gospodăriilor Agricole Colective (G.A.C.). Pentru ca pământurile să nu fie nelucrate, sătenii din Felnac erau obligați să încheie contracte cu statul⁵⁷. Pedepșa celor ce nu respectau înșămânțările prevăzute în contract era majorarea cotelor⁵⁸. Din punct de vedere al consecințelor impozitelor agricole asupra situației financiare a localnicilor, familiile de chiaburi erau mult mai afectate ca cele de țărani mijlocași, ultimii, după cum am arătat, nefiind considerați un inamic al statului comunist. Ca atare, cotele puteau fi plătite de mijlocașii felnăcani însă cei intervievați susțin că nu le rămânea „nici porumb pentru păsările din curte”⁵⁹. „ Ne descurcam cumva de la un an la altul. Și nouă ne lua aproape tot la recoltă, dar nu plăteam impozite pe produse așa mari ca și chiaburii și nici nu prea veneau comuniștii după supracote”⁶⁰. Proprietar a 5 ha și 80 de arii, Nichici Vasa afirmă că „puteam plăti la timp cotele și n-au avut ce să-mi facă, dar pentru aceia cu peste 10 ha era foarte greu”⁶¹. Subminarea economică a chiaburilor a afectat acestora grav sentimentul proprietății și în timp îi face să creadă în cedarea pământului către Gospodăria Agricolă Colectivă unica soluție de a scăpa de

mizerie. Însă, și la înscrierea în G.A.C. chiaburul era dezavantajat, deoarece nu putea intra în colectiv decât dacă devenea țaran mijlocaș, deci să nu posede peste 10 ha de teren⁶². Predarea pământului către stat era prevăzută de decretul 308/1950, dar țaranii felnăcani erau foarte reticenți în a ceda terenul agricol statului⁶³. „Am vrut să intru în G.A.C. să scap de greutate, dar nu m-au primit. Mi-au zis că pot să intru dacă dau pământul la stat. Eu asta n-am vrut nici mort, că mă gândeam că pierd teren dacă se sparge colectivul”⁶⁴. În aceeași situație s-au aflat mulți dintre interlocutori. „Eu, ca și chiabur, nu puteam băga pământ în colectiv, ci în I.A.S. (Întreprinderea Agricolă de Stat) cu legea 308, dar îl pierdeam pe vecie”⁶⁵. Mentalitatea specifică lumii rurale conform căreia: „ce dai statului nu mai primești niciodată înapoi”⁶⁶, îi face pe săteni să reziste timp îndelungat la presiunile bolșevice de a adera la G.A.C. După moartea lui Stalin, regimul cotelor a fost mai blând, fapt evidențiat la nivel național de cele 2000 de G.A.C. - uri înființate între 1949-1953 (în comparație cu cele 564 de G.A.C. - uri din perioada 1954-1957)⁶⁷. Însă, cu toate că după 1953 presiunile impozitelor agricole s-au simplificat, odată început procesul de ruinare a chiaburilor felnăcani, acesta se acutiza din inerție de la un an la altul. De asemenea, statul a menținut în vigoare legislația represivă a cotelor, autoritățile locale dorind în 1956 ca „contribuabilii rău platnici să fie urmăriți și bunurile sechestrate, nu ca până acum”⁶⁸. Chiar dacă din 1957 plata cotelor a fost anulată majoritatea localnicilor percepeau terenurile agricole ca pe o povară financiară. Din acest motiv, când Dej anunță colectivizarea compactă, rezistența felnăcanilor la colectivizare era drastic redusă. „Când ne-au zis că nu mai suntem conform legii, chiaburi și putem intra în colectiv am intrat. Eram lefteri și abia aveam ce mânca. Așa am ajuns că și pâinea o ascundeam la cai să nu o găsească activiștii când veneau după cote. Că ziceau: ia uită bă ce pâine faină are și el zice că n-are bani de cote”. „Și de când ne-or chemat în G.A.C., aproape că am fost bucuroși să scăpăm de pământ, pentru că eram sături de mizerie”⁶⁹.

3. Colectivizarea propriu-zisă. Participanți. Metode

Din informațiile primite de la cei intervievați, rezultă că, în localitatea Felnac, procesul de colectivizare propriu-zis poate fi împărțit în trei mari perioade și anume: '52 - '53 - cei mai grei ani - respectiv intervalul cuprins între înființarea G.A.C. - ului în localitate și moartea lui Stalin, când țăranii sunt falimentați economic și, efectiv, terorizați, perioada '54-'57 caracterizată printr-o diminuare a presiunilor exercitate de autorități, situația financiară a sătenilor rămânând aproape neschimbată, pentru ca ultima perioadă '58-'62 să cuprindă colectivizarea compactă, rezistența felnăcanilor fiind aproape nulă. Afirmațiile de mai sus sunt întărite și de oscilația numerică a familiilor intrate în G.A.C. - ul din Felnac. Astfel, la sfârșitul anului 1952 colectivul cuprindea 311 familii cu 509 ha de teren arabil, pentru ca în '53 deși intră încă 24 de familii, părăsesc colectivul 120, rămânând în total 215 familii cu 335 ha de pământ⁷⁰. Reducerea presiunilor a permis celor nemulțumiți de munca în comun să părăsească G.A.C. - ul, primind înapoi terenurile cu care s-au înscris. „Ne-au zis de la început că putem să plecăm din colectiv cu tot cu pământ. Când am ieșit nu am mai primit uneltele înapoi și iar a trebuit să plătesc cote, așa că numai am pierdut. Am plecat din G.A.C. cu 4 ha că am fost nemulțumit de câte produse mi-au dat”⁷¹. Acest fenomen de părăsire masivă a Gospodăriei Agricole Colective va fi singular în procesul de bolșevizare al agriculturii locale.

În 1954 aderă la G.A.C. 12 familii, iese una și rămân 226 cu 1-121 ha; în 1955 intră și ies 11 familii; în '56 se înscriu 28 de familii fără să iasă nimeni (1.193 ha), iar în '57 aderă la G.A.C. 30 de familii și ies 21, rămânând în total 272 de familii collectiviste cu 1.234 ha de pământ. În primul an al colectivizării compacte intră în G.A.C. 82 de familii și ies 14, adică 330 de familii cu 1.291 de ha pentru ca în 1959 să intre 403 familii, fără ca cineva să mai poată părăsi G.A.C. - ul, ce cuprindea 733 de

familii cu un total de 3.222 ha de teren arabil⁷². Numărul familiilor din colhoz crește cu încă 96 în '60 deci în total 829 de familii, suprafața arabilă colectivizată însumând 3.812 ha. În 1961 în G.A.C. intră 13 familii, pentru ca în 1962 să fie colectivizate ultimele trei familii din Felnac, colhozul deținând toată suprafața arabilă a localității, 3.985 ha și 845 de familii colectiviste⁷³.

Dincolo de aceste cifre rămân însă umilințele și suferințele sătenilor precum și lupta lor disperată de a păstra neștirbită proprietatea asupra celui mai de preț bun material al țaranului, adică pământul. În această confruntare inegală dintre săteni și autoritățile comuniste, mai precis, un joc sinistru de-a șoarecele și pisica, activiștii de partid locali au știut bine lecția perfidă a procedeeilor prin care G.A.C. - ul să-și întindă tentaculele asupra terenurilor agricole ale felnăcanilor.

Pentru ca înființarea Gospodăriei Agricole Colective să nu fie un șoc în lumea satului, puterea bolșevică începe pregătirea țăranilor cu o etapă de acomodare, în fapt, apariția „întovărășirilor”. În aceste forme asociative de muncă a pământului sătenii își păstrau proprietatea asupra loturilor, animale de tracțiune și uneltele, dar terenurile agricole se lucrau în comun, urmând ca recolta să fie împărțită între membri. În concepția liderilor comuniști, întovărășirea trebuia să se dezvolte continuu, astfel încât finalul să nu fie decât unul singur: trecerea la forma superioară de cooperatie care nu era altceva decât G.A.C.-ul.⁷⁴ În Felnac, prima întovărășire agricolă a luat ființă în 1951 și cuprindea 54 de familii⁷⁵. „Suprafața de teren limită cu care felnăcanii se puteau înscrie în tovărășie era de 8 ha, chiaburii fiind excluși chiar din start”⁷⁶. Pentru a-i constrânge pe săteni să adere la întovărășire, dacă un țăran avea pământ în zona asociației, i se lua și primea în schimb altă suprafață aflată la mare distanță de sat și de calitate mai slabă, deoarece se considera că întovărășirea nu trebuie să aibă terenurile agricole dispersate⁷⁷. Practic, obiectivul puterii locale era obișnuirea felnăcanilor cu munca în comun. „Oamenii au intrat din cauză că erau forțați de Sfatul Popular. Decât să primească pământ prin alte locuri și să n-

aibă recoltă, mai bine intra omul în tovărășie că loturile și sculele îi rămâneau tot lui dacă ieșea afară⁷⁸. Fiind susținuți de autorități, cei din tovărășie erau avantajați, deoarece dispuneau de pământul cel mai bun precum și de unelte agricole performante. Acomodarea cu tipul asociativ de muncă se face pentru scurt timp, deoarece la numai un an tovărășia își pierde importanța în localitate datorită apariției Gospodăriei Agricole Colective. Actul de constituire datează din 16 martie 1952, obiectivele declarate ale G.A.C. - ului fiind de „a lupta contra chiaburilor și a înlătura mizeria și înapoierea”⁷⁹.

Colectivul a fost fondat de 105 familii cu un total de 360 ha de teren arabil, iar în inventar avea 19 cai, 16 grape, 6 pluguri pentru arat, 5 pluguri de sapă, 15 trăsuri și alte unelte agricole⁸⁰. Primii colectiviști au fost în general țărani săraci și mijlocași și majoritatea au aderat la G.A.C. din convingere și din dorința de a duce o viață mai bună. „Am intrat din prima pentru că nu aveam scule și plăteam lucrările. Dacă dădeam și cote, aș fi ținut pământul în pierdere. Nouă, la sărăcime, ne-a mers bine în colectiv. Mai ales la început primeam de toate: grâu, cucuruz, fasole, varză. Cel mai greu le-o fost la leneși și la ăia ce nu erau obișnuiți cu lucrul”⁸¹. Odată cu înființarea în 1952 a Stațiunii de Mașini și Tractoare din Felnac, pământul colhozului era lucrat eficient și rapid, recolta fiind în consecință mai mare.

Gomboș Istirca, pe atunci proprietară a unui hectar și paisprezece arii de pământ, susține la rândul ei ideea că, odată cu înscrierea în colectiv, modul de viață al sărăcimii s-a îmbunătățit considerabil. „Pentru nevoiași a fost un lucru bun, numai pentru cei bogați n-a fost. Ca să seamăn pământul meu trebuia să lucru trei zile la acela care îmi semăna, ca să transport recolta acasă mă costa alte zile de lucru și tot așa”⁸². Pe lângă presiunea cotelor, lipsa de utilaje agricole a reprezentat un motiv serios de a deveni colectivist. „Tata a primit, ca veteran de război, 4 ha de pământ de la Groza, dar n-a avut cu ce să-l lucreze așa că l-a băgat în G.A.C. Și-a fost mai bine pentru familia noastră, cu mult mai bine ca înainte”⁸³. În propaganda făcută colectivizării, puterea bolșevică

din România a făcut mare caz de exploatarea țăranilor nevoiași de către chiaburi precum și de lupta de clasă permanentă dintre săraci și bogați. Chiaburul era declarat dușman al sărăcimii din lumea rurală. Fără să fie vorba de un conflict dintre clase sociale, în Felnac existau anumite resentimente în special din partea celor cu pământ puțin față de chiaburi. „Paurii (chiaburii) să țineau că cine sunt ei și dacă erau proști grămadă. Credeau că dacă au pământ sunt mai presus ca săracii”⁸⁴. Mentalitatea și legile nescrise specifice statului au fost motivul principal de tensiuni între felnăcani. Spre edificare, o regulă transmisă din generație în generație, prevedea ca atunci când avea oameni la lucru câmpului, proprietarul trebuia să mănânce la masă și din același bucate cu „zuașii”. Pare hilar, dar cu toate că erau extrem de rare cazurile în care un chiabur nu respecta înțelegerea în privința plății, proprietarii de terenuri ce dădeau mâncare proastă „cu greu prindeau săraci care să-i vină la muncă”⁸⁵. „Erau și chiaburi ca lumea ce mâncau cu zuașii la masă, dar mai mulți își băteau joc. Noi primeam mâncare proastă și ei îmbucau mâncare bună la altă masă. Într-o zi de lucru fără hrană ca lumea, erai gata. Lumea-i blestema dar n-avea ce să le facă. De aceea zic că a fost bun colectivul, că ne-a dat pe cât am lucrat”⁸⁶. Practic, pe masa de țăranii, nemulțumiți de statutul lor socio-economic, s-a bazat în procesul de colectivizare conducerea comunistă locală. Se cuvine precizarea că majoritatea sătenilor erau satisfăcuți de modul lor de viață, după propriile aproximări, această categorie constituind 85% din populația Felnacului.

Colectivizarea desparte lumea satului în două, intervenind ca o barieră nu atât între bogați și săraci, cât mai ales între susținătorii și opozanții G.A.C. - ului. În cazul celei mai mari părți a țăranilor și nu doar a chiaburilor, ideea de proprietate era adânc implementată în mentalul colectiv, neputând accepta în ciuda presiunilor înscrierea în colhoz și, implicit, renunțarea la pământ. „Am avut patru hectare și am fost mulțumită cum mă descurcam că lucrăm pământul meu, nu la chiaburi. Ne-au silit să intrăm în colectiv, că de bunăvoie nu intram nici moartă”⁸⁷. O serie de

intervievați afirmă că printre primii colectiviști au fost cei care-au primit terenuri agricole la reforma agrară din 1945. „Acea care au avut pământul de la Groza au înființat G.A.C. - ul. Nu le-a rămas ca mie, transmis din tată-n fiu și nu le-a părut rău după el. Dacă îl aveau de la străbunici nu-l dădeau așa ușor la colhoz”⁸⁸.

Teodor Serdan susține că tatăl său, născut într-o familie foarte săracă, prin muncă la chiaburi, a reușit să strângă o sumă de bani cu care și-a cumpărat teren arabil și unelte agricole. „A muncit pe brânci toată viața ca să aibă pământul lui. Țin minte că a luat teren chiar înainte de reforma lui Groza, așa că n-a mai avut dreptul să primească completare până la 4 ha, măcar că a luptat pe front. A ținut la pământul lui mai mult ca la viață, că l-a făcut cu sudoarea frunții, nu l-a primit gratis, ca alții”⁸⁹. Conștiente de atașamentul țăranilor față de pământ, autoritățile bolșevice din Felnac caută prin toate mijloacele să transforme proprietatea agricolă, atât în cazul sătenilor cu mai puțin de 10 ha, cât mai ales a chiaburilor, dintr-o sursă de existență, într-o povară financiară.

Alături de regimul inuman al cotelor, o metodă deosebit de eficientă de subminare economică a felnăcanilor reticenți la colectivizare a fost înlocuirea terenurilor productive cu altele de calitate mult mai slabă și situate la mare distanță față de sat, în unele situații chiar în județele limitrofe. La fel ca și în cazul întovărășirilor, autoritățile locale consideră că G.A.C. - ul nu poate avea pământul decât compact. „Și am avut teren aproape de Mureș și mi l-au luat. Am crezut că pică cerul pe mine, că acolo-i și acum cel mai bun pământ din Felnac. Mi-au dat la Mailat altul, dar nu era gunoit nici de o cioară. Așa a fost de slab că nu scoteam recoltă nici sămânța”⁹⁰. Mulți felnăcani au primit suprafețe arabile la o distanță considerabilă față de sat. „Colectivul a luat pământul din jurul Felnacului și-a dat la oameni până la Șag, Totina sau Sânanndrei, cum a fost și cazul meu. Pământul era galben, foarte slab și nici măcar nu era tot într-un sat. Trebuia să mergi în trei locuri diferite. Când plecam la Totina, mă trezeam la 2 noaptea să-nham caii ca să fiu acolo pe 9 dimineața”⁹¹.

Inevitabil, după câțiva ani de efort fizic și financiar aproape inuman, sătenii ajung să se întrebe, dacă merită să lucreze pământul în pierdere sau este mai bine să adere la colectiv. Pentru o mai mare rapiditate de desfășurare a procesului de colectivizare, activiștii de partid au îmbinat de-a dreptul diabolic teroarea economică cu cea psihică. În ciuda atașamentului fanatic față de proprietate al majorității sătenilor, aceștia cedau atunci când presiunile erau îndreptate împotriva celorlalți membri ai familiei. Ținta predilectă a autorităților comuniste erau copiii de țărani necolectivițați ce doreau să-și facă un viitor prin școală. Practic țăranul era pus să aleagă în a persista în refuzul său sistematic de a adera la G.A.C. și riscul exmatriculării fiului sau fiicei din instituțiile de învățământ din România. Nichici Stela ne relatează: „Tata a fost foarte sărac, dar deștept și pe capul lui așa o lucrat că și-o făcut două tractoare, batoză, elevator, pluguri adică toate sculele necesare agriculturii. A primit trei hectare de pământ de la Groza, dar nu a vrut să intre în G.A.C. cu el nicicum. În 1954, eu am dat examen la Liceul Pedagogic și, deși am intrat cu brio, nu m-au primit la școală. Atâta am plâns și l-am rugat să renunțe la scule, că până la urmă a intrat în colectiv. Și culmea, pe mine tot nu m-au primit la Liceul Pedagogic, ci m-au detașat cu școala la Lipova”⁹².

Autoritățile erau deosebit de intransigente și ostile cu copiii de chiaburi, deoarece părinții lor erau considerați marele inamic al colectivizării. Pentru a-i face pe aceștia să cedeze terenurile statului până când deveneau țărani mijlocași (deoarece chiaburii nu erau primiți în colhozul din Felnac) odraslelor celor cu peste 10 ha de pământ nu le era permis să învețe în școlile patriei. Exmatriculați din școală pe motiv că sunt „fii de exploatare” au fost printre alții Felnacichi Milivoi și Felnacichi Dobromir. Spre deosebire de primul interlocutor, care era elev la gimnaziu, cel de-al doilea studia la un liceu sârbo-român din Timișoara. „M-au dat afară pe motiv că tata-i chiabur. Nu am avut ce face și am venit acasă. Pentru mine a fost una dintre cele mai grele lovituri pe care le-am primit de la viață”⁹³. Această piedică pusă de comuniști

fiilor de chiaburi, afecta grav atât încrederea acestora în forțele proprii cât și relația părinte-copil, de obicei tinerii găsind drept vinovați pentru distrugerea viitorului lor mai mult familia decât sistemul. În consecință, lumea satului a devenit mult mai vulnerabilă, iar aderarea la G.A.C. începea să se înfățișeze ca singurul scut de apărare în calea vitregiilor acelei perioade istorice.

4. Violența - un mijloc eficient de colectivizare a felnăcanilor

Între metodele de constrângere folosite de autoritățile din Felnac, împotriva sătenilor ce se împotriveau colectivizării, agresiunea fizică ocupa un loc aparte. Violența afecta proprietarii de terenuri agricole în primul rând ca ființe umane, umilințele îndurate fiind povestite de interlocutorii vizibil emoționați, cu înrâncenare. Arătam anterior că circa 15% dintre săteni erau nemulțumiți de statutul lor social. Dintre aceștia, țăranii cu pământ puțin, ușor de manipulat, au fost aleși și membrii locali ai partidului unic ce avea sarcina de a brutaliza așa-ziii dușmani de clasă. Complexele generate în timp de ierarhizarea după avere a sătenilor și eticheta de sărăntoc, au determinat acumularea de resentimente și ură din partea celor cu o situație economică precară. “Ăia care băteau chiaburii au fost ultimii oameni în sat până n-au venit comuniștii. Erau și săraci și răi de lucru!”⁹⁴.

Terorizarea fizică a țăranilor începe din 1949, când le sunt impuse cotele de produse. Motivația era ușor de găsit în “refuzul” acestora de a plăti cotele, în realitate un lucru imposibil, deoarece rămânea la libera alegere a activiștilor bolșevici să stabilească valoarea impozitării. “După prima fază a străngerii cotelor, comuniștii de la Sfatul Popular hotărau la cine se mergea după supracote. Apoi colectorul, însoțit de o gașcă care-l apăra în caz de nevoie, mergea din casă în casă și le lua tot

ce găsea. Care se opunea era bătut rău”⁹⁵.

Abuzurile comuniștilor erau în acea perioadă la ordinea zilei. Mama lui Olteanu Nicolae, proprietară a 27 ha de pământ, a avut parte de un tratament deosebit de dur, cu toate că soțul murise în război, luptând pentru țară. “Au venit să ia din casă supracote și n-au găsit mare lucru. Colectorul era mort de beat și a început să dea în mama ca un animal. Pur și simplu a călcat-o în picioare. Așa bestial a bătut-o, c-a făcut săraca pe ea”⁹⁶. Teroarea răspândită de activiști era pentru mulți localnici de nesuportat. “Veneau ca haita de lupi după pradă, de nu mai știai unde să te ascunzi și ce să faci de frică. Intrau în casă și luau tot ce apucau. Dacă ziceai ceva, te băteau până picai lat”⁹⁷. Cerberii colectivului erau răsplătiți din plin de autoritățile locale pentru zelul depus în agresarea chiaburilor și confiscarea bunurilor acestora. Unul dintre participanți la acțiuni a făcut câteva dezvăluiri interesante: “Când ne-a chemat secretarul de partid la Sfat, deja știam că-i trebuie echipă. Făceam trupă, meream la chiaburi și luam ouă, pături, cârnaț, haine, bibelouri, găini, tot ce se putea lua. Erau chiaburi deștepți ce ne-așteptau cu mâncare și băutură. Aceia scăpau! Pe restul nu-i iertam. O dată ne-am dus vreo 15 inși la un chiabur ce avea pod fals și l-am spart cu târnăcopul. Acolo am găsit cea mai valoroasă captură. Toți din echipă primeau 30 de lei pe zi, o parte din mâncarea ce o luam de la chiaburi, plus seara de băut”⁹⁸.

Aceste adevărate violări de domiciliu nu reprezentau pentru activiști cadrul ideal în care să maltrateze fizic inamicii colhozului, mai ales că existau martori printre vecinii victimei. O modalitate mult mai simplă și discretă era chemarea chiaburilor la primărie, unde, feriți de ochii curioșilor, slugoii regimului se puteau desfășura în voie. “Cel somat să se prezinte la Sfat, noaptea, știa ce-l așteaptă. În fața primăriei era un bec tare și când intra omul de la lumină la întuneric nu mai vedea nimic. Ca să ajungă la secretarul de partid trebuia să treacă printr-un coridor unde stăteau vreo 7-8 inși, care-l luau la bătaie. Câteodată dădeau cu pari și boxuri”⁹⁹. Scopul final al violențelor era

intimidarea chiaburilor, astfel încât în timp rezistența la colectivizare să devină nulă. În unele cazuri, brutalitatea slugoiului comunismului a avut ca rezultat consecințe grave. Astfel, lui Mitrici Ștefan, conform spuselor felnăcanilor, din cauza bătăii, i-a fost afectată vederea. Motivul agresiunii l-a reprezentat nerespectarea deciziilor Sfatului Popular privind lucrările agricole ale propriilor terenuri și neplata la timp a cotelor. “L-au bătut în amiaza mare până i-au spart ochiul. Când a scăpat, a fugit peste grădini săracul și plângea că nu mai vede. I-a știut pe toți agresorii, dar n-a avut ce să le facă, pentru că erau cu comuniștii”¹⁰⁰.

Felnacichi Milivoi afirmă că tatălui său, reprezentanții locali ai puterii i-au strâns mâinile la ușa. “Îl chema la primărie să-i spună ce să semene și să se târguiască la cote. Era lovit așa rău că abia mai putea să vină acasă. Și l-au chemat la Sfat luni și ani la rând”¹⁰¹. Totuși, nu toți opozanții regimului au fost tratați cu aceeași monedă de către bătăuși, mai ales că între localnici exista o ierarhie bine stabilită a forței fizice. “În mine n-a dat nici unul pentru că știau că sunt hotărât și nu scapă. Când intram pe coridorul întunecos îi simțeam că sunt acolo, măcar că nu vedeam nimic, dar nu-mi aveau treaba. Eu am luptat pe front în linia întâi și acolo am pierdut frica. Dacă m-ar fi bătut, aș fi fost în stare să fac moarte de om”¹⁰². De asemenea, de un tratament mai blând au beneficiat țărani mijlocași. “Pe tata l-au chemat la Sfat ca să-l convingă să intre în G.A.C. Când a auzit, s-a speriat și a luat un cuțit la el. Era decis să dea dacă îl atacau, dar n-a avut probleme. Au știut că și-a făcut avere pe capul lui și, oricum, ei băteau numai pe cei care le spunea secretarul de partid”¹⁰³.

Agresiunile cele mai brutale și mai numeroase s-au produs în perioada 1951-1953 când, secretar de partid a fost Râgoe Nicolae, după descrierile felnăcanilor prototipul de slujbaș al regimului, fără scrupule, agresiv și ușor de îndoctrinat datorită intelectului redus și complexelor generate de sărăcie. Fost porcar cu șapte clase, marginalizat de săteni, P.C.R. (P.M.R.) a

reprezentat pentru Râgoe marea și, poate, unica șansă de a ajunge cineva în localitate. Uns de puterea bolșevică, cel mai influent individ din Felnac, “paznicul de porci ș-o făcut dă cap”¹⁰⁴. Gustul puterii îl transformă într-un tiran, marea lui pasiune fiind terorizarea proprietarilor de pământ la domiciliu. Un apropiat al lui Râgoe, Milan Comloșan, susține că acestuia nu-i plăcea să umble prin sat decât însoțit. “Echipa era peste tot cu el ca să-l apere. Știa care chiaburi mai au grâu sau cucuruz ascuns, c-avea informatorii lui și mergea la sigur. Tot timpul la ședințe, spunea că trebuie să-i facem pe chiaburi, să moară de foame. Când ne dădea ordin să aducem pe cineva la primărie, îl luam pe sus că altfel era rău de noi”¹⁰⁵.

Numeroasele abuzuri în funcție ale zelosului secretar de partid au determinat mazilirea sa în 1953, fiind înlocuit în urma repetatelor reclamații ale felnăcanilor¹⁰⁶. Odată cu pierderea puterii, pentru Râgoe Nicolae lucrurile iau o turnură periculoasă, iar visul se transformă într-un veritabil coșmar. Lumea satului, intransigentă și neiertătoare, nu-i mai tolera nici măcar simpla prezență în localitate. “După ce l-au schimbat nu mai venea la cârciumă și nici nu mai ieșea în sat. Știa că oamenii vor să se răzbune. A încercat să lucreze la colectiv, dar în câmp l-au bătut rău și dacă nu fugea, oamenii băgau furca în el”¹⁰⁷. Ostilitatea sătenilor îl determină să plece în scurt timp din Felnac. “S-a mutat de frică după vreo două luni la Timișoara, astfel nu se știe ce s-ar fi întâmplat cu el”¹⁰⁸.

Fără să aibă totuși aceeași intensitate, violențele au continuat și după înlocuirea fostului porcar, iar corecții fizice deosebite de dure se aplicau celor ce îndrăzneau să critice autoritățile. Astfel, în 1954, Serdan Ștefan a fost închis și bătut zilnic timp de o săptămână în urma unei banale dispute verbale cu cei de la Sfatul Popular¹⁰⁹. Datorită demonstrațiilor de forță, teama țăranului față de sistem crește și, drept consecință, în localitate se simplifică procesul de transformare socialistă a agriculturii. O metodă represivă, oarecum neobișnuită, dar eficace, a fost instigarea de către comuniști a tinerilor săraci

împotriva fiilor de chiaburi, astfel încât ultimii să fie efectiv terorizați¹¹⁰. După modelul părinților, junii proveniți din familii fără pământ se înscriu în partidul unic, formând în Felnac un nucleu destul de consistent numeric de membri ai Uniunii Tineretului Muncitoresc. Asmuțiți sistematic de mentorii lor spirituali, încep să brutalizeze cu orice ocazie odraslele proprietarilor independenți de terenuri agricole. “Tinerii erau împărțiți în două tabere: una de comuniști și alta de chiaburi. Nu s-au înțeles nicidecum și erau scandaluri dese între ei”¹¹¹. Conflictele izbucneau de obicei la Căminul Cultural din localitate. “La sfârșit de săptămână, colectivul făcea ziua joc și seara bal. Aceia care organizau erau utemiști și nu lăsau înăuntru pe chiaburi, și dacă aveau drăguță săracă”¹¹². Când era petrecere, la început te lăsa înăuntru ca să-i prinzi gustul și să comentezi când îți spuneau să ieși afară. Că atâta așteptau, să zici ceva”¹¹³. Fiind susținuți de Sfatul Popular, cei ce provocau erau, desigur, tinerii bolșevici, denumiți oficial echipa *Fulgerul*. “În 1956, au făcut mare banchet ca să sărbătorească realizările comuniste din Felnac. Acolo, activiștii bătrâni i-au asmuțit pe cei tineri contra noastră, a acelor cu pământ și au venit beți de la banchet direct la bal. Șeful lor a venit la mine și m-a scos afară, unde au mai fost vreo 10 inși. Au zis numai să plec de la bal că toți chiaburii au fugit pe geamuri când i-au văzut pe ei. Eu nici măcar n-am fost chiabur, ci țăran mijlocaș”¹¹⁴. Agresivitatea echipei *Fulgerul* determină victimele să devină extrem de solidare și să răspundă forței cu forța. “Când ne atacau utemiștii săreau toți măcar că știam că numai noi vom fi trași la răspundere. Nu erau mai tari, dar când ne chemau la sfat ei ziceau salut, noi bună ziua”¹¹⁵.

Apogeul acestor confruntări s-a derulat la sfârșitul lui 1956 și începutul lui 1957 după ce, într-o seară, Gheorghe Serdineanț este așteptat la colț de stradă, bătut bestial de către câțiva membri ai U.T.M. și lăsat într-o baltă de sânge în stare de semiconștiență. “M-au lovit prima dată cu sticla în cap și după aceea au dat cu parii până n-am mai știut de mine”¹¹⁶. Spitalizat 18 zile, victima încearcă să-și facă dreptate pe cale legală, fără a

avea sorți de izbândă, autoritățile fiind de partea junilor bolșevici. Maltratarea lui G. Serdineanț și nepedepsirea vinovaților îi face pe tinerii proprietari de pământ să se simtă fiecare direct amenințat, mai ales că nu era vorba de o încăierare ce avea ca rezultat o amendă și muștrare la Sfatul Popular. “Ne-am zis: *ieri ne-au bătut, azi ne dă în cap, mâine or să ne omoare și ei nu pățesc nimic. Ba poate îi feliță la Sfat*”¹¹⁷. Hotărâți să răspundă violenței prin violență și convinși că numai prin forță vor stopa definitiv agresiunile și umilințele la care au fost supuși, ne colectiviștii au încercat să organizeze, cu meticulozitate, o acțiune de pedepsire a reprezentanților UTM în zonă. În ciuda măsurilor de precauție luate, “comuniștii au aflat de la informatorii lor că li se pregătește o răsplată pentru toate câte au făcut”¹¹⁸. Posibil speriați sau efectiv pentru a demonstra că sunt stăpâni pe situație, comuniștii felnăcani incendiază într-o noapte grajdurile aceluiași Serdineanț Gheorghe. “Am avut pagube și era să-mi ardă toată casa, să rămân pe drumuri. De frică, au vrut să ne facă să ne fie și nouă frică. Și-au reușit, că și eu și prietenii mei am bătut în retragere. Fiecare s-a gândit că într-o noapte poate să-i ardă casa cu el înăuntru”¹¹⁹.

Brutalitățile comuniste, în general, au avut ca efect intimidarea felnăcanilor. Vechea mentalitate a țaranului că “este mai bine să te supui legilor”¹²⁰, îi face să fie mult mai maleabili la insistențele autorităților de a adera la G.A.C. În fața atâtor suferințe fizice și psihice, se naște aproape firesc întrebarea: *ce i-a determinat pe localnici să îndure asemenea greutăți inumane?* Din răspunsurile celor intervievați rezultă că, principalul suport moral a fost speranța și credința că în România, comunismul nu va dăinui mult timp. “Toți din sat credeam că vin americanii. Ascultam aproape zi de zi la un prieten radio “Europa Liberă” și ăia tot ziceau că pică bolșevicii. O perioadă am fost convins că mult nu durează și scăpăm de colectiv. Dar după ani, dacă am văzut că nu mai vin americanii, am băgat pământul în G.A.C. Ce era să fac?”¹²¹. “Eu m-am gândit că se schimbă sistemul. Și socoteam că merită să sufăr oricât, că mâine - poimâine ne

trezim cu americanii în România. Speranța asta m-a făcut să amân de la un an la altul să intru în colectiv. Zvonul acesta l-a speriat pe un fost președinte de colhoz ce era vecin cu mine. Țin minte că a zis *ce fac eu dacă vin americanii, că mă omoară lumea. Mai bine mă arunc în Mureș*. Era tare speriat și abătut”¹²².

Credința reîntoarcerii la democrație se erodează în timp, lipsurile economice, umilințele și agresiunile punându-și decisiv amprenta asupra moralului felnăcanilor. Cu toate că, la nivel național, perioada cea mai dificilă pentru țărani a fost după 1957, când Gheorghe Gheorghiu-Dej decretează colectivizarea compactă¹²³, în Felnac rezistența a fost minimă. Explicația trebuie căutată în zelul cu care bolșevicii felnăcani au dus “munca de lămurire” precum și în metodele de convingere folosite. Totuși, trebuie menționat că autoritățile locale, bune cunoscătoare a psihologiei sătenilor, nu au forțat nota, accelerând procesul de colectivizare compactă abia la sfârșitul lui 1958. „În 1957-1958 lumea a fost lăsată în pace. N-au fost nici atâtea bătăi, nici chiar prea multă propagandă. Politica Sfatului a fost să-i bage în colhoz pe toți odată”¹²⁴.

Momentul pregătitor se pare că a dat roade, deoarece în 1959 intră în G.A.C. 403 familii fără să opună cea mai mică rezistență. „M-au chemat la primărie într-o sâmbătă și mi-au zis că nu plec până nu semnez că intru în colectiv. Am semnat și gata”¹²⁵. În 1961 au mai existat încă trei familii de „încăpățânați” ce n-au vrut nicicum să adere la colhoz. Fără a mai folosi violența, un semn de maturitate politică a autorităților, acestea le confiscă pur și simplu terenurile. „Tata nu intra în colhoz nici dacă-l omorau. Eu am băgat în colectiv pământul primit de la el și atunci comuniștii care-l știau cât îi de încăpățânat, i-au luat terenurile pe motiv că un colectivist, adică eu, l-a ajutat la lucrul câmpului. Dar tata până a murit n-a lucrat o zi la colectiv”¹²⁶. Când, în 1962, Gheorghe Gheorghiu Dej anunța oficial finalizarea la nivel național a transformării socialiste a agriculturii, colectivizarea este declarată ca fiind

încheiată și în Felnac. Pentru a sărbători cum se cuvine asasinarea proprietății private asupra pământului, puterea locală a organizat o petrecere la care au fost invitați toți membrii colhozului din sat¹²⁷. Beția colectivă ce a urmat, putem spune însă că a durat mult timp, adică nu mai puțin de 27 de ani.

5. Consecințele colectivizării. Concluzii

Așadar, folosind diverse metode, una mai antisocială ca alta, îmbinând pervers lipsa de scrupule cu ipocrizia și minciuna, comuniștii locali reușesc în cele din urmă finalizarea obiectivului propus, respectiv determinarea aderării la structurile collectiviste a tuturor sătenilor din Felnac. În G.A.C. țăranii vor fi rapid integrați sistemului socialist de muncă agricolă, în paralel autoritățile încercând să implementeze în lumea satului un sistem propriu de valori de inspirație stalinistă. Impactul cu noile norme, total diferite de cele transmise din generație în generație, va zdruncina restrânsa comunitate rurală, iar universul caracteristic țăranilor felnăcani va începe un profund proces de dezintegrare, cu consecințe de durată. Odată cu dispariția bazelor tradiționale ale relațiilor dintre localnici, se modifică radical și modul de manifestare a solidarității acestora. Astfel, legăturile din cadrul comunității altădată profunde, treptat, se deteriorează. Apar neînțelegeri, invidie și chiar ură. “Lumea n-a mai fost nici pe sfert așa unită ca înainte. S-a făcut mai rea; că fiecare își face treaba lui și se ferea de vecini sau prieteni. Mai repede își băgau bețe-n roate unul la altul decât să se ajute. Comuniștii i-a făcut așa cu învățăturile lor”¹²⁸.

De asemenea, ierarhizarea sătenilor, ancorată în tradiție și întemeiată nu atât pe mărimea proprietății cât mai ales pe hărnicia, valoarea individului și strictetea cu care acesta respecta regulile nescrise ale satului, dispare. Noua ierarhie impusă de autorități, în totală contradicție cu valorile specifice, îi face să devină mult mai insensibili la problemele locale. “Nu mai se știa

care merită să fie primul în Felnac și care ultimul, că aceia care înainte erau codași conduceau pe foștii frunțași. Asta nu era drept și atunci mai bine îți vedeai de ale tale că altfel te lua scârba. Nu mai era satul nostru, era al activiștilor”¹²⁹. Un element cu caracter decisiv în procesul dezrădăcinării țăranilor din lumea construită cu atâta migală de precursorii lor, a fost anularea sentimentului proprietății. Fără posesia asupra pământului și a altor bunuri colectivizate era imposibil ca viața micii comunități sătești să-și păstreze neschimbat cursul.

Pentru că G.A.C. - ul era proprietatea socialistă a tuturor, nimeni nu se simțea proprietar în adevăratul sens al cuvântului. Ca urmare, terenurile agricole sunt lucrate cu dezinteres, indiferența țăranilor influențând negativ producția agricolă¹³⁰. “Nu puteam să muncesc în colectiv ca pentru mine, că nu era al meu. Aram și săpam numai ca să fie arat și săpat, adică lucram de mântuială”¹³¹. Anularea sentimentului proprietății prin colectivizare determină apariția unui fenomen altădată aproape inexistent în Felnac și anume furturile de produse. “Oamenii furau, că nu păgubeau pe cei din sat, ci pe stat. Fiecare lua cât putea de mult, unii și jumătate din recoltă, iar restul îl dădeau la stat. Oricum statul a furat pământul nostru așa că nu era păcat să furăm de la el”¹³². “Înainte de colectiv, eu n-am auzit vreodată să-i dispară cuiva recolta din holdă. Acolo putea să-ți putrezească porumbul că nu-l lua nimeni”¹³³.

Practic, în urma colectivizării pe plan local, apare o nouă generație de țărani, *proletari*, fără un cult al muncii, fără valorile ce-i defineau și le confereau unicitate. Noile valori impuse de autorități au drept rezultat o degradare sistematică a lumii satului din toate punctele de vedere, precum și îngroparea unor mentalități și norme morale ce au stat la baza bunului mers al vieții comunității rurale din localitatea studiată. Rezultatul final al procesului de colectivizare din Felnac a fost exodul populației, îndeosebi tinere, înspre fabricile din Arad. “Copiii mei au plecat la oraș ca să nu fie ca noi, robi la colectiv”¹³⁴. Odată cu politica partidului unic de industrializare a României, expulzarea

țăranilor devine un fenomen motivat prin care se eliberează forța de muncă necesară în marile întreprinderi ale statului. Fost președinte al colectivului din Felnac, Ugleșici Dușan susține că autoritățile au silit conducerea G.A.C. - ului să reducă considerabil plata în bani și produse către țărani. “La început, felnăcanii n-au avut voie să plece din colectiv și fabricile să-i primească, dar mai târziu situația s-a inversat. Statul avea nevoie de muncitori. Colectivul a fost obligat să plătească prost, ca lumea să plece”¹³⁵.

Datorită plecării la oraș a numeroși felnăcani, lumea satului a fost bulversată, producându-se transformări cu consecințe de durată asupra modului de viață al țăranilor. Confiscarea terenurilor agricole, anularea propriului sistem de valori și contactul cu orașul îi face pe săteni să-și piardă identitatea născută în cadrul propriilor gospodării. Înstrăinarea față de sat are drept urmare apariția “omului nou” ce se simțea și era la fel de îndepărtat de sat ca și de oraș. Format de sistem cu o viziune aparte asupra vieții, țăranul creat de comuniști tânjea, însă conștient sau inconștient, după propriul pământ și vechile norme nescrise ale locului, dezrădăcinarea lui nefiind benefică nici pentru el ca individ, și nici măcar pentru statul bolșevic. Iar consecințele se resimt chiar și astăzi...

Note:

1. „Documente cu privire la politica agrară a Partidului Muncitoresc Român” ed. Politică, București, 1965, p. 5.
2. Stelian Tănase, „Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu Dej 1948-1965”, ed. Humanitas, București 1988, p. 75-76.
3. Ibidem, p 77.
4. Ibidem, p. 79
5. Arhiva C.A.P. „Tractorul” Felnac, dosar nr.1/1950, p. 30
6. Ibidem
7. Interviu cu Popovici Sava.
8. Interviu cu Drănici Gheorghe.
9. Informație primită de la Nichici Vasa
10. Interviu cu Boată Nicolae
11. Interviu cu Popovici Rada
12. Interviu cu Jura Velinca
13. Interviu cu Gomboș Istirca
14. Victor Frunză, „Istoria Stalinismului în România”, ed. Humanitas, București, 1998, p. 419
15. Interviu cu Popovici Rada
16. Petre Soran, „Colectivizarea între mit și realitate” în „Miturile comunismului românesc”, ed. Universității București, 1995, p. 122
17. D. Gusti, „Comunism. Socialism. Arhaism. Sindicalism. Bolșevism”.
18. Neagu Djuvara, „ O istorie a românilor”, ed. Humanitas, București, 1999, p. 221
19. Jean Francois Soulet, „Istoria comparativă a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre”, ed. Polirom, 1998, p. 120
20. Informație primită de la Rada Marcu
21. Ibidem
22. Interviu cu Felnacichi Dobromir
23. Interviu cu Ugleșici Dușan
24. Interviu cu Oprean Mircea
25. Interviu cu Popovici Sava
26. Interviu cu Felnacichi Dobromir
27. Interviu cu Oprean Mircea
28. Costin Scorpan, „Istoria României. Enciclopedie”, ed. Nemira, București, 1997, p. 281
29. Interviu cu Nichici Vasa
30. Interviu cu Rada Marcu
31. Ghiță Ionescu, „Comunismul în România”, ed. Litera, București, 1994,

- p. 219.
32. Ibidem, p. 220.
 33. Costin Murgescu, „Reforma agrară din 1945”, ed. Academiei R.P.R., 1956, p. 158
 34. Ghiță Ionescu, op. Cit., p. 220
 35. Arhiva „Sfatului Popular al comunei Felnac”, dosar nr. 3/1950, p. 26
 36. Interviu cu Felnacichi Milivoi
 37. Interviu cu Savulov Momir
 38. Buletin oficial al R.P.R., nr.7/13 ian, 1951, p. 107-108
 39. Interviu cu Olteanu Nicolae
 40. Interviu cu Felnacichi Dobromir
 41. Interviu cu Felnacichi Milivoi
 42. Interviu cu Nichici Vasa
 43. Arhiva „Sfatului Popular al comunei Felnac”, dosar nr. 5/1950, p. 42
 44. Ibidem p.47
 45. Ibidem p.47
 46. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
 47. Arhiva „Sfatului Popular al comunei Felnac”, dosar nr. 1/1951, p. 10
 48. Interviu cu Rada Marcu
 49. Arhiva „Sfatului Popular al comunei Felnac”, dosar nr. 2/1952, p. 65
 50. Informație primită de la Mitrici Mișa
 51. Interviu cu Felnacichi Milivoi
 52. Interviu cu Rada Marcu
 53. Interviu cu Felnacichi Dobromir
 54. Interviu cu Savulov Momir
 55. M.Bărbulescu și colaboratorii, „Istoria României”, ed. Enciclopedică, București, 1998, p. 97
 56. Interviu cu Ugleșici Dușan
 57. Ibidem
 58. Arhiva „Sfatului Popular al comunei Felnac”, dosar nr.4/1954, p. 3
 59. Interviu cu Adrian Miculescu
 60. Interviu cu Popovici Rada
 61. Interviu cu Nichici Vasa
 62. Informație primită de la Hodoșan Rodica
 63. Interviu cu Ugleșici Dușan
 64. Interviu cu Rada Marcu
 65. Interviu cu Boată Nicolae
 66. Interviu cu Drănici Gheorghe
 67. M. Bărbulescu și colab. op. cit., p. 97-98.
 68. Arhiva „Sfatului Popular al comunei Felnac”, dosar nr.2/1956, p. 19
 69. Interviu cu Felnacichi Dobromir

70. Arhiva C.A.P. „Tractorul” Felnac, dosar 3/1952-1953, p.3-38
71. Interviu cu Adrian Miculescu
72. Arhiva C.A.P. „Tractorul” Felnac, dosar 3/1954-1959, p.40-96
73. Arhiva C.A.P. „Tractorul” Felnac, dosar 18/1960-1962, p.8-42
74. „Documente cu privire la politica agrară a Partidului Muncitoresc Român”, ed. Politică, București, 1965, p.199
75. Arhiva C.A.P. „Tractorul” Felnac, dosar 4/1957, p.108
76. Interviu cu Mitrici Mișa
77. Informație primită de la Nichici Vasa
78. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
79. Arhiva C.A.P. „Tractorul” Felnac, dosar 1/1959, p.6
80. Ibidem
81. Interviu cu Miloș Floare
82. Interviu cu Gomboș Istirca
83. Interviu cu Comloșan Milan
84. Interviu cu Gomboș Istirca
85. Interviu cu Oprean Mircea
86. Interviu cu Gomboș Istirca
87. Interviu cu Jura Velinca
88. Interviu cu Nichici Vasa
89. Interviu cu Nichici Stela
90. Interviu cu Miculescu Adrian
91. Interviu cu Nichici Vasa
92. Interviu cu Nichici Stela
93. Interviu cu Felnacichi Dobromir
94. Interviu cu Savulov Olga
95. Interviu cu Hodoșan Rodica
96. Interviu cu Oltean Nicolae
97. Interviu cu Boată Mihai
98. Interviu cu Comloșan Milan
99. Interviu cu Goicovici Sava
100. Interviu cu Nichici Vasa
101. Interviu cu Felnacichi Milivoi
102. Interviu cu Rada Marcu
103. Interviu cu Nichici Stela
104. Interviu cu Felnacichi Dobromir
105. Interviu cu Comloșan Milan
106. Informație primită de la Mitrici Mișa
107. Interviu cu Marcu Sofia
108. Interviu cu Boată Nicolae
109. Informație primită de la Serdan Teodor

110. Informație primită de la Nichici Vasa
111. Interviu cu Hodoșan Rodica
112. Interviu cu Felnacichi Dragomir
113. Interviu cu Nichici Vasa
114. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
115. Interviu cu Nichici Vasa
116. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
117. Interviu cu Mitrici Mișa
118. Interviu cu Goicovici Sava
119. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
120. Interviu cu Popovici Rada
121. Interviu cu Miculescu Adrian
122. Interviu cu Marcu Rada
123. Denis Deletant, „România sub regimul comunist”, Fundația Academia Civică București, 1997, p.99
124. Interviu cu Ugleșici Dușan
125. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
126. Interviu cu Serdan Teodor
127. Informație primită de la Miloș Florica
128. Interviu cu Boată Nicolae
129. Interviu cu Rada Marcu
130. Informație primită de la Ugleșici Dușan
131. Interviu cu Popovici Sava
132. Interviu cu Rada Marcu
133. Interviu cu Popovici Rada
134. Interviu cu Marcu Sofia
135. Interviu cu Ugleșici Dușan

XI. Felnacul în perioada comunistă

1. Societatea felnăcană postbelică

Comunitatea felnăcană, după depășirea crizei specifice perioadei de după război și după ce comunismul reușește să fie implementat ca sistem de organizare economică cu rezultate practice și nu doar teoretice, evoluează în paralel cu societatea în general. Crește treptat nivelul de trai începând cu anii 60, în mare parte și datorită faptului că numeroși felnăcani lucrau la fabricile și întreprinderile din oraș. Progresul tehnic continuu, transformă profund condițiile materiale ale vieții cotidiene. Creșterea și diversificarea producției și produselor, precum și consumul de masă specific perioadei postbelice, contribuie la schimbarea modului de viață al felnăcanilor. Electricitatea devine o sursă de energie prezentă tot mai mult în viața felnăcanului. În domeniul transporturilor, pe lângă trenul care funcționa încă de la începutul secolului XX, în 1910 fiind construită gara din Felnac¹, crește treptat și numărul automobilelor din localitate, reprezentat de mărci precum Trabant, Dacia: "Prima mașină din sat or avut-o o familie de nemți. Când eram eu mică ne lăsa pe mine și pe fata lui să ne jucăm în ea. Mai târziu și-o cumpărat mașină și un notar din sat, Petcu"². Cert este că după al doilea război mondial legăturile cu orașul se intensifică și datorită diversificării mijloacelor de transport. Informația, chiar dacă trunchiată de comuniști, începe să devină tot mai importantă în viața oamenilor. Pe lângă ziare și radio, care pătrund în căminele sătenilor în perioada interbelică, în sat vor funcționa începând cu anii '60 primele televizoare, desigur alb-negru³. Cinematograful local va reprezenta un mijloc eficient de distracție în perioada comunistă, în care filmele

indiene sau chineze aveau mare priză la un public îndeobște tânăr. În 1958, Sfatul Popular din Felnac trimite o notă informativă la raion în care se stipula faptul că s-a propus aducerea în localitate a unui aparat de cinematograf, problemă rezolvată extrem de simplu după cum urmează: "În ceea ce privește procurarea unui aparat de cinematograf la Căminul Cultural, Comitetul Executiv a stabilit de comun acord cu Sfatul Popular din Sânpetru German ca aparatul de la căminul cultural din Sânpetru German să fie deplasat la comuna Felnac de două ori pe săptămână pentru a da reprezentație"⁴. Satul va beneficia ulterior de propriul cinematograf. Arhitectura caselor devine mai rafinată și este dominată de aspectul funcțional, menit să servească nevoile moderne și concrete ale oamenilor. Construcțiile recurg masiv la materiale cum ar fi cimentul, betonul, sticla, oțelul. În anii '70 țigla înlocuiește masiv trestia pe acoperișul caselor⁵. Răspândirea informației prin radio, televizor, ziare și cinematograf, omogenizează și modernizează comportamentele sociale, modul în care se manifestau oamenii în societate. Distracțiile îmbracă alt tipar. Jocurile tradiționale sunt înlocuite cu balurile, iar mai târziu cu discoteca. Pentru a dansa, tinerii se întruneau la căminul cultural local⁶. De asemenea, apar ca mijloc de distracție chefurile private, organizate în case particulare, care durau toată noaptea, deoarece durata discotecii era limitată de autoritățile comuniste locale. Pe de alta parte însă, mobilitatea socială crește mereu și trecerea unui individ într-o categorie profesională superioară, nu mai întâlnește în calea sa bariere de netrecut. Instrucția școlară devine tot mai accesibilă pentru cei mulți și le deschide porțile ascensiunii sociale în lumea comunistă. Liceul, altădată un vis pentru felnăcani, a devenit din anii '80 un fenomen de masă și, mai apoi, o realitate banală. Un rol important în educația locală îl va avea biblioteca sătească, care deservea locuitorii comunei. Autoritățile locale considerau la finele anilor '50 că "numărul cititorilor s-a mărit întrucât biblioteca comunală a primit volume noi de scriitori români și sovietici contemporani"⁷. În ciuda îndoctrinării

culturale, numărul consumatorilor locali de carte crește, fapt eminent pozitiv. Divertismentul este completat în perioada comunistă de spectacolele de teatru, circ, muzică ușoară sau populară, umor care se organizau în localitate. Mari artiști români au descins în acest scop, aflându-se în turneu, în Felnac susținând spectacole cu săli arhipline⁸. Pe plan local a fost înființat un ansamblu folcloric format din tinerii satului, care participau la turnee și promovau folclorul local. De asemenea, intelectualii satului, îndeosebi cadrele didactice, organizau reprezentații teatrale cu tineri din localitate: "În cadrul căminului cultural funcționează o echipă artistică de cor, dans, teatru, recitatori și soliști vocali și instrumentali. Echipele locale fac pregătiri pentru participarea la cel de-al doilea concurs artistic regional"⁹.

Emanciparea femeii este o altă realitate locală. Chiar dacă întâietatea bărbatului era respectată, aceasta poate să se afirme în diferite domenii de activitate locală sau extralocală, altele decât agricultura. De asemenea, tinerele au mai multă libertate de expresie, putând participa la serile dansante noaptea fără supravegherea părinților și al ochiului comunitar, deși la baluri "se mergea la început însoțită de părinți"¹⁰, în condițiile în care acesta era organizat noaptea și nu ziua. Moravurile se liberalizează și ele, iar viața de noapte locală se modifică treptat și constant în ritmul conflictului dintre generații, aspecte deranjante pentru bătrânii conservatori ai satului. Practic, lumea lor, construită cu atâta migală de precursori, veche de zeci și chiar sute de ani, încet, sub ochii lor, dispărea. Felnăcanii tineri, în virtutea conflictului dintre generații, se revoltă împotriva valorilor morale și culturale tradiționale, evidențiind faptul că epoca dintre cele două războaie mondiale era una care își găsea cu greu echilibrul, datorită ritmului amețitor al schimbărilor. Noile genuri de muzică și ritmuri de dans, a anilor '60, '70 sau '80 în funcție de modă, pătrund în satul modern, cu ajutorul pick-up-ului sau al casetofonului¹¹. Aparatele video pătrund în sat ca și tv-urile color în anii '80¹². Îmbrăcămintea a reprezentat însă cel mai bun barometru al sfârșitului unei lumi și al nașterii unei societăți moderne în concordanță cu timpul. Portul

tradițional se va stinge după război odată cu bătrânii satului. Pantofii, fustele, pantalonii de stofă, gecile, pulovărele și alte obiecte vestimentare, precum și blugii, simbol al nonconformismului tinerilor, au ținut Felnacul în pas cu moda. Atunci ca și acum! Contactul cu Aradul se intensifică, orașul în sine având un rol educogen. Cert este că în perioada postbelică odată cu dezvoltarea societății, lumea rurală felnăcană se schimbă în profunzime. Tradiționalismul este substituit de noi valori sociale, care vor face ca, treptat, lumea arhaică să dispară ireversibil.

2. Regimul socialist pe plan local-între realizări și dezamăgiri comuniste

În perioada comunistă, legăturile Felnacului și, implicit, dependența de Arad se va accentua, deoarece va fi subordonat administrativ orașului de care era legat din punct de vedere economic, social, istoric. După 1945 și instaurarea regimului bolșevic în România legea reformei administrative adoptate în 1950, după model sovietic, a desființat județul ca unitate administrativ-teritorială. Locul acestora va fi luat de regiuni, raioane ca subdiviziuni ale regiunilor și comune. Practic, Felnacul va face parte din regiunea Arad, raionul Pecica. În 1956, regiunea Arad este desființată și împărțită între regiunea Crișana și Banat, ultima cu centru reședință la Timișoara. Felnacul, ca de altfel și Aradul, a fost astfel subordonat administrativ Timișoarei, fiind inclus în regiunea Banat.

La următoarea reformă administrativă majoră, care a avut loc în anul 1968, autoritățile comuniste au revenit la împărțirea pe județe, întinderea acestora fiind însă diferită față de cea din perioada interbelică. Practic, atunci se ajunge la formula administrativ teritorială actuală. Felnacul după 1968, devine centru reședință al comunei cu același nume care încorporează localitățile Zădăreni, Bodrogul Nou și Călugăreni, până în anul 2004 când Felnacul pierde custodia asupra Zădăreniului, care

devine centru comunei cu același nume, și asupra Bodrogului Nou, sat aparținător de noua unitate administrativă.

Perioada comunistă a Felnacului este indisolubil legată de evoluția economică a României socialiste. Plină de contradicții, aceasta a reprezentat pe plan local un moment în care autoritățile au construit o serie de unități de producție. Astfel, în 1952 este fondată Stațiunea de Mașini și Tractoare, respectiv S.M.T.-ul, ulterior Stațiunea de Mașini Agricole, adică SMA-ul¹³. Susținut de amintita unitate muncitorească, CAP-ul va prospera în limitele și pretențiile societății comuniste naționale și locale, mai ales că în inventarul SMT se aflau diverse mașini agricole, respectiv tractoare, combine, batoze etc. a căror calitate va crește în timp, raportându-le desigur din acest punct de vedere la evoluția statului comunist. C.A.P.-ul se va implica în creșterea porcinelor, dar și a bovinelor, ovinelor sau păsărilor.

Pentru creșterea productivității, o serie de terenuri, inundabile, vor fi asanate și introduse în circuitul agricol. În perioada de sfârșit a anilor '60 și început a anilor '70 o atenție specială ca sector de activitate economică, se va acorda creșterii porcinelor. Astfel va fi construit complexul de porcine, cu un rol important în absorbirea excedentului de forță de muncă locală. Fost tehnician veterinar în cadrul complexului, Ștefan Selegean a făcut o prezentare interesantă a acestuia, la nivel de organizare și nu numai: "Complexul nu aparținea statului, ci era o unitate intercooperatistă, construită pe banii C.A.P - urilor din Felnac, Zădăreni, Sânpetru German, Munar, Secusigiu și Satu Mare, iar ulterior susținută financiar de către acestea. Practic, exista un fel de consiliu de administrație în care era reprezentat fiecare C.A.P. Directorul însă era numit de cei de la partid în colaborare cu Direcția Agricolă din Arad și avea, obligatoriu, studii de specialitate. În complex, funcționau patru sectoare, respectiv sectorul reproducție al cărui șef eram, sectorul maternitate, sectorul tineret și sectorul îngrășătorie. Este logic că, în condiții normale, fiecare exemplar de porc trecea prin cele patru sectoare. Din punct de vedere al clădirilor, unitatea cuprindea

inițial 14 grajduri, ulterior mai construindu-se două, precum și o stație de epurare a dejecțiilor, un abator, o cantină, o moară și celulele de depozitat furajele pentru porcine. În cele 14 grajduri porcinele erau repartizate după cum urmează: în hala 1 erau vierii și scroafele în așteptare pentru împerechere, în hala 2 scroafele în luna unu și doi de gestație, în hala 3 cele aflate în ultima perioadă de gestație, în halele 4 și 5 erau scroafele care fătau, în halele 6 și 7 erau purceii de până la 25-30 de kilograme, iar în halele 8, 9, 10, 11, 12, 13 și 14 erau porcii pentru îngrășat. În faza de maximă dezvoltare în complex erau cam 40.000 de porci și lucrau circa 200 de oameni. Era o unitate importantă, cunoscută pe plan județean și chiar național. Aici, prin încrucișarea raselor landrace și marele alb, s-au obținut scrofițe F1, foarte bune pentru reproducere și cu o capacitate mare de alăptare, care erau pentru alte complexe de profil. Angajații intrau în grajduri cu echipament special pe care îl luau din filtru sanitar. Dacă un animal era bolnav imediat era sacrificat pentru a prevenii epidemiile. Odată, în '72 a izbucnit febra aftoasă. Trei săptămâni nu am putut părăsi complexul. Acolo am mâncat și am dormit. Au murit prin deces natural și sacrificare circa 15000 de capete de porcine. Deci, lucrurile erau luate în serios și se încerca să se facă treabă. Cu toate astea, complexul era neproductiv, în sensul că se lucra în pierdere. Bine-nțeles că se fura la greu, dar nu datorită acestei realități existau pierderi. Nu se puteau acoperi cheltuielile pentru că vindeam statului la prețuri mici, stabilite de stat, care nu pierdea, pentru că exporta la prețuri mult mai mari. Mai pierdeam și la furaje, unde eram furați la compoziția acestora. Erau foarte slabe. De exemplu, teoretic, cu patru kile de unitate nutritivă trebuia să facem un kilogram de porc la îngrășat, dar nouă ne trebuiau vreo zece. Pierderile erau anulate însă constant de autorități, pentru că statul era în avantaj, noi eram penalizați pentru neîndeplinirea planului anual și lucrurile mergeau mai departe"¹⁴.

În linii mari, acestea au fost realitățile organizatorice ale complexului de porci. Planuri utopice și o fugă continuă a

angajaților din structurile de conducere de a astupa cât mai mult gaura financiară. De altfel, referindu-ne la neîndeplinirile de plan, încă din 1969 este semnalată o astfel de sincopă: "la sectorul porcine efectivul la sfârșit de an trebuia să fie 900 de capete, din care scroafe și scrofițe 120 de capete și s-a realizat până în prezent 895 capete cu 120 de scroafe. Planul de purcei este de 1200 capete din care s-a realizat 475 capete. Planul de carne la specia porcine este de 739 capete cu 71,7 tone și s-a realizat 311 cu 24,7 tone. Nerealizarea planului se datorește în primul rând consumului necorespunzător al furajelor și a unor îngrijitori care pe parcurs au fost schimbați"¹⁵.

La capitolul construcții și investiții în unitate, conducerea CAP-ului Tractorul din Felnac nu s-a zgârcit deloc. Din 21 ianuarie 1971 datează un document în care CAP-ul local promite că "participarea la construcții intercooperatiste va fi de 1.470.000 lei. Din această sumă se va aloca 710.000 pentru complexul de porci din care 200.000 lei din credite pe termen lung și 600.000 mii lei pentru complexul de păsări din care 400 mii lei din credite pe termen lung și 5 mii lei pentru alte construcții intercooperatiste"¹⁶. Cert este că acest complex de porcine a reprezentat o piesă importantă în economia locului. Desigur, dezvoltarea Felnacului nu a fost condiționată sub nici o formă de existența unității amintite. Evoluția satului este un proces amplu, care s-a manifestat în tot ceea ce înseamnă sferă de activitate socială. La nivel instituțional, important pentru sat a fost decretul prezidențial nr. 25 din 23 ianuarie 1949, când s-a înființat Miliția¹⁷, care a preluat atribuțiile poliției pentru mediul urban și pe cele ale jandarmeriei în mediul rural. Articolul unu din acest decret preciza că miliția se înființează în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, având ca scop menținerea ordinii publice, asigurarea muncii pașnice, securității personale a cetățenilor, apărarea bunurilor statului și ale poporului, respectarea legilor și dispozițiilor date de autorități. Acest episod a determinat înființarea la Felnac unui post de Miliție: "Noi în sat nu am avut înainte de comuniști, jandarmi. Era un post în Sânpetru și mai

veneau jandarmii și la noi în sat când erau probleme mari"¹⁸. Comuniștii locali au rezolvat și o serie de probleme stringente ale localității. În 1958, Sfatul Popular din Felnac a supus discuțiilor o serie de probleme stringente ale satului epocii. Astfel, aflăm că membrii Sfatului Popular au propus și ulterior rezolvat, printre altele "canalizarea străzilor prin săparea unui șanț, repararea fântânilor din hotar și a podurilor din fața caselor, repararea a trei podețe periculoase pentru animale, repararea fântânii de la ghenadie, construirea unui șanț pe strada a II-a pentru scurgerea apei"¹⁹. Tot cu această ocazie se propune "ca tovarășul medic de la Zădăreni să stea la Felnac, construirea unei fântâni arteziene în centru, după modelul altor comune, înființarea unei Cooperative de Credit și Economii"²⁰.

Cert este că, dintre toate aceste probleme existente ale satului, aducerea unui medic în localitate și rezolvarea acestei cerințe sociale de natură medicală a fost cel mai bun lucru pe care l-au făcut autoritățile comuniste. În perioada de pionierat a medicinei pe plan local, după al doilea război mondial era un singur medic, care deservea mai multe localități vecine Felnacului, în anii '60 construindu-se actuala locație a dispensarului local. În 1968 Consiliul Popular specifică faptul că este necesar ca "lucrările de la dispensarul sanitar uman cum sunt tencuielile exterioare, construirea gardului de la fațadă, a WC-ului și magazia de materiale să fie date în folosință până la 1 mai a.c."²¹. Existența dispensarului implica și prezența unui medic în sat, autoritățile conștientizând că pretențiile sociale impun acest lucru: "referitor la lipsa din localitate a unui medic și a altor cadre este bine ca să fie adus la cunoștința comitetului executiv, întrucât cetățenii se interesează de aceste lipsuri"²², lipsuri remediate de autoritățile locale. Practic, prezența medicului în sat, devine în epocă o realitate constantă.

Tot în acei ani a fost asfaltată șoseaua, parte integrantă a drumului județean Arad-Periam și construită rețeaua de alimentare cu apă potabilă a satului. Fântânile vor fi înlocuite practic cu surse de apă modernă, utilitățile moderne în epocă

oferite de autorități determinând indiscutabil evoluția societății felnăcane²³. Un element important în evoluția satului l-a reprezentat electrificarea acestuia. Practic, lucrările au debutat în acest sens din anii '50, în 1957 efectuându-se lucrări de introducere a curentului electric, într-un raport precizându-se de către autoritățile locale că valoarea lucrării este estimată la 315.000 lei, în condițiile în care numărul de gospodării era de 864, iar cel al locuitorilor de 2987²⁴. Se pare că procesul de electrificare a satului s-a încheiat în 1963, Sfatul Popular al comunei Felnac redactând o notă informativă către autoritățile administrative și de partid din Arad care cuprindea următoarele: "vă facem cunoscut că iluminatul public nu a fost utilizat până la data de 30 aprilie 1963 prin faptul căci nu am avut motor corespunzător de furnizare a curentului pentru întreaga comună. Întrucât comuna noastră va fi racordată la sistemul energetic național numai de la 1 iunie se va pune în funcție iluminatul public"²⁵.

Prin construirea unei anexe la Căminul Cultural, unde actualmente se organizează festivități cu un număr redus de membri, s-a rezolvat și problema cinematografului local. Astfel, Sfatul Popular local aprobă "construirea prin adăugire la căminul cultural din Felnac o sală de spectacole cu o capacitate de 250 de locuri, pentru care se repartizează suma de 43.650 lei"²⁶. La capitolul „realizări socialiste”, putem menționa că în perioada comunistă s-au mai construit actualul complex comercial din vecinătatea bisericii sârbe, blocul de lângă școală și faptul că pe o serie de terenuri agricole colectiviste vor fi introduse sisteme de irigații, în zona agricolă din sud și din sud-estul satului, aflată dincolo de calea ferată.

În 1970 au loc lucrări de consolidare a digurilor Mureșului după ce, în acel an, s-a produs cea mai puternică inundație din istoria orală a satului. În anii '80, autoritățile comuniste locale se vor mulțumi să întrețină și să repare unitățile și mijloacele de producție locale sau să cârpească șoseaua și drumurile satești. Lipsa banilor va face ca materialul tehnic să se uzeze din toate punctele de vedere. Acestea au fost în linii mari aspectele

pozitive ale administrației comuniste în Felnac. Dintre numeroșii primarii ai Felnacului care au condus localitatea până în prima jumătate a anilor 70, îi amintim pe Rada Petcu sau pe Dușan Ugleșici, după 1974 Felnacul fiind condus de către Jiva Mihailovici, Augustin Bonchiș și Marinela Mihailovici. Ultima a devenit edil al comunei tocmai în 1989, fiind singura femeie care a avut funcția de primar în Felnac, până în prezent.

În cea ce îi privește pe săteni, obișnuiți cu lipsurile aceștia au perceput perioada comunistă ca una extraordinară din punct de vedere economic, în condițiile în care nu puteau face comparație cu modul de viață din statele occidentale ale epocii. Aparenta prosperitate a generat în cele din urmă, atașamentul față de sistem și de aceea, un procent mare de vârstnici ai satului apreciază la superlativ perioada. În cea ce privește realizările comuniste, nu există posibilitatea ca prin prisma acestora să fie evocate meritele individuale ale vreunui primar al Felnacului din perioada comunistă cel puțin din două motive, respectiv economia planificată în care funcționarul local nu avea o prea mare putere de decizie precum și numărul mare de indivizi implicați în administrarea localității, cu diverse funcții.

Note:

1. conform unei fotografii făcute la acea dată unui grup de muncitori în fața gării, fotografie aflată în posesia muzeului satului
2. Interviu cu Florica Boată
3. Informație primită de la Radu Boată
4. Arhiva Sfatul Popular Felnac, dosar nr.6/1958, fila 18
5. Informație primită de la Radu Boată
6. ibidem
7. Arhiva Sfatul Popular Felnac, dosar nr.6/1958, fila 18
8. Informație primită de la Marinela Mihailovici, n. 1961, Felnac, nr. 860
9. Arhiva Sfatul Popular Felnac, dosar nr.6/1958, fila 18
10. Interviu cu Linca Momir
11. Informație primită de la Radu Boată
12. ibidem
13. Fond S.M.A. Felnac, dosar1/1953, fila 1
14. Interviu cu Ștefan Selegean, n. 1949, Felnac, nr. 462
15. Fond C.A.P. Felnac, dosar31/1968-1969, fila 72
16. Fond C.A.P. Felnac, dosar34/1970, fila 32
17. vezi Buletinul Oficial al. RPR, partea I, nr. 19, 23 ianuarie 1949
18. Interviu cu Sabin....
19. Arhiva Sfatul Popular Felnac, dosar nr.6/1958, fila 18
20. ibidem
21. Fond Consiliul popular al comunei Felnac, dosar 2/1968, fila 5
22. Fond Consiliul popular al comunei Felnac, dosar 8/1968, fila 4
23. Informație primită de la Sabin
24. Fond Sfatul popular al comunei Felnac, dosar 14/1957, fila 30
25. Fond Sfatul popular al comunei Felnac, dosar 49/19663, fila 107
26. Fond Consiliul popular al comunei Felnac, dosar 1/1963, fila 3

XII. Felnacul după 1989

Momentul 1989 a fost trăit de felnăcani la intensitate maximă. Căderea comunismului a fost lipsită în sat, din fericire, de orice incidente. Cetățenii, în 22 decembrie 1989 au ocupat instituțiile satului, respectiv Primăria și Poliția, fără nici un fel de probleme. Au fost arborate drapele, simboluri ale revoluției, în speță steaguri cu stema comunistă decupată, iar pe zidurile diferitelor clădiri au fost inscripționate lozinci anticeaușiste. Armata fiind de partea poporului, militarii din unitatea locală nu au reprezentat un pericol, ci dimpotrivă au dat un plus de siguranță cetățenilor. Pentru a da lumii vestea cea bună, s-au tras clopotele la biserică. În linii mari, așa s-a desfășurat acest eveniment important în localitate.

Pe de altă parte, o serie de fii ai satului au participat activ, în calitate de militari în termen, la luptele care s-au dat între simpatizanții ceaușiştilor și soldați în acea perioadă¹. După 1989 satul va face pasul înspre o nouă epocă în care va căuta să se integreze în societatea de tranziție, în lumea capitalistă. C.A.P. - ul se va destrăma, S.M.A. - ul se va desființa, la fel și Complexul de porci, felnăcanii vor primi pământ și unelte agricole, însă lucrurile nu au mai fost la fel. Datorită perioadei post-revoluționare, foarte dificile economic, sătenii se reîntorc la agricultură, însă fără entuziasm, siliți doar de împrejurări. Desigur, nu se iau în calcul mării proprietari agricoli care din această practică economică trăiau și trăiesc, ci localnicii care practicau în masă agricultura de subzistență. Fenomenul va dura până România și implicit Aradul își va revigora economia astfel încât să facă față cererilor economiei de piață. Cert este că modul de viață se va schimba radical. În sat crește spectaculos numărul de mașini, sătenii achiziționează multe tractoare, combine, semănători. De asemenea, televizorul color după revoluție devine

un bun comun, în condițiile în care anterior în sat "erau doar câteva"². Pe scurt, comunitatea din localitate progresează încet, dar sigur. Cresc pretențiile sociale, se diversifică oferta de produse tehnice, casnice etc.

Din punct de vedere administrativ, Felnacul a fost condus până în prezent de cinci primari, edilii locali amprentând prin prestația lor evoluția localității. Primăria, ca instituție post revoluționară a fost implicată în procesul dificil de împărțire a terenurilor agricole, fapt realizat în cele din urmă fără probleme majore pe plan local. Primarii postdecembriști au gestionat vânzarea de cele mai multe ori, către persoane fizice, a bunurilor aflate în proprietatea CAP-ului, SMA-ului sau a complexului de porcine. De asemenea, aceștia s-au mulțumit sau au fost siliți de împrejurări și de limitele epoci, deloc prielnice activităților gospodărești comunale, să-și manifeste abilitățile de edili în întreținerea infrastructurii comunale, fără să se implice în reparații capitale. Datorită acestui fapt, după Revoluție, mai bine de zece ani Felnacul se va confrunta cu o perioadă de decădere, în condițiile în care uzura moștenirii comuniste la nivel de infrastructură se va accentua. Pentru conformitate, amintim că Felnacul a fost coordonat până în anul 2004, de un număr de patru primari, respectiv Liubomir Avramov (1990-1992), Ghorghe Stat (1992-1996), Dimitrie Selejan (1996-2000) și Cornel Țuplea (2000-2004), fiecare dintre ei cu plusuri și minusuri în calitate de edili ai satului și ai comunei. Practic, dacă ar trebuie rezumați cei circa 15 ani evoluție postrevoluționară a satului într-o singură frază am putea spune că Felnacul a ținut greu pasul cu noile realități socio-economice din țară sau, în anumite perioade de timp, nu l-a ținut deloc.

Cert este că perioada de evoluție lentă, staționare din acest punct de vedere sau degingoladă nu a fost un fenomen de durată. În 2004, primar al localității este ales Nicolae Selegean, de departe cel mai activ și mai abil primar postrevoluționar. Edilul a reușit să rezolve problema alimentării cu apă a sătenilor, cea mai stringentă dintre toate: "practic s-au schimbat 7,2 kilometri de

țeavă, au fost înlocuite pompele de alimentare cu apă și s-a construit un bazin de acumulare de 100 de metri cubi"³. De asemenea școlile locale au fost renovate din temelii și modernizate în 2006, iar în 2007 a fost construită sala de sport, prima din județ de acest tip⁴. În 2009 a fost construit, la rândul său un teren sintetic cu nocturnă⁵. De reparații capitale în perioada 2006-2007 a beneficiat și căminul cultural, care risca să devină treptat ruină⁶. Piața satului a fost la rândul ei transformată într-una modernă, cimitirele îngrădite, iar în terenul de fotbal al echipei locale, Victoria Felnac, s-a investit la nivel de nivel de vestiare, de tribune și de gard împrejmuitoare. Clădirea Primăriei a fost refăcută din temelii, drumurile reparate și, în plus, construite șosele pe străzile satului, iar postul de poliție și dispensarul veterinar funcționează în clădiri care aparțin instituției⁷.

Tot în această perioadă propice satului s-a încercat și, în mare măsură s-a reușit, reînvierea vechilor activități culturale locale abandonate total după revoluție și chiar mai devreme, în acest sens remarcându-se Marinela Mihailovici, directoarea Căminului Cultural. Astfel, a fost înființat muzeul satului, "inaugurat în 27 aprilie 2008"⁸, în condițiile în care exista o tradiție în acest sens, deoarece după cum am amintit, în perioada interbelică, părintele Sebeșan a fondat o Casă Națională. Pe de altă parte, s-a fondat "la inițiativa primăriei o formație de dansuri populare specifice zonei, formație compusă din 12 perechi de dansatori, instruiți de către Ștefan Muntenaș, referent cultural la Casa de Cultură a Sindicatelor"⁹, în fiecare an, la 15 august, felnăcanii sărbătorească ziua satului și s-a întreținut "o colaborare strânsă cu presa, Felnacul fiind, din acest punct de vedere, monitorizat în special de ziaristul Nicolae Oprean, el însuși un fiu al locului"¹⁰, încercându-se propulsarea localității în centrul atenției opiniei publice județene. Practic, aceste măsuri ale primăriei și alte acțiuni organizate cu ocazia diverselor sărbători au determinat sudarea comunității locale. Sau, mai bine zis, acestea sunt realitățile anului 2009! Oricum cele două decenii de democrație s-au caracterizat prin cosmopolitism la nivel de

grupări politice locale. Cele mai importante filiale de partide locale care au animat viața socială și politică în sat au fost FSN-ul, din care s-au individualizat ulterior PD-ul, respectiv PD-L - care în prezent, adică înspre 2009, domină detașat scena politică locală - și PSD-ul, cu un număr important de membrii și azi, precum și PNT-CD-ul, grupare importantă după 1989 în localitate în ciuda crizei cu care se confruntă pe plan național, PRM-ul, în trecut o forță politică locală, actualmente, în 2009, cu o prezență ne semnificativă pe plan local, sau PNL-ul, cu o filială după 1989 și până în prezent, putem spune constant fără o forță politică semnificativă pe plan local. Practic, pluripartidismul, legiferat de democrația postdecembristă și Constituția din 1991, și-a găsit aplicabilitate practică în Felnac. Terenul a fost și este prielnic datorită interesului față de politică al felnăcanilor și, implicit, față de problemele locale. Un semn indiscutabil de spirit civic sau cel puțin de un potențial local în acest sens.

Note:

1. Informație primită de la Marcel Sala, n. 1971, Felnac, nr. 319, care, conform propriilor mărturii, în noaptea de 23/24 decembrie a luptat împotriva celor denumiți în epocă generic *teroriști*, practic susținători ai regimului ceaușist. Confruntările cu reprezentanții Securității la care a participat și M. Sala, în calitate de soldat în termen, s-au dat pe valea Drăganului, în condițiile în care alături de un grup de circa 20 de soldați ai U.M. 01334 Beiuș au fost detașați cu scopul de a apăra barajul de pe amintitul râu de atacurile cerberilor comunismului.
2. Informație primită de la Radu Boată
3. Interviu cu Nicolae Selegean, n 1976, Felnac, nr. 462, primar al localității în perioadă
4. Informație primită de la Nicolae Selegean
5. ibidem
6. ibidem
7. ibidem
8. Interviu cu Marinela Mihailovici, n. 1961, Felnac, nr. 860, directoare a Căminului Cultural, calitate care i-a permis și implicarea substanțială în astfel de activități, organizate sub tutela instituției. De altfel, persoana în cauză, s-a remarcat din acest punct de vedere în istoria recentă a satului, meritele neputându-i fi contestate.
9. ibidem
10. ibidem

XIII. Structuri etno-demografice în secolul XX

1. Evoluția satului în perioada postbelică

Satul Felnac, ca unitate administrativ teritorială, a cărei moștenire este tributară actuala localitate, s-a dezvoltat treptat. Nucleul satului l-a constituit zona unde actualmente se află monumentul ce evocă fosta biserică din secolul XVII. Se cuvine precizarea că până în perioada administrației austriece, albia minoră a Mureșului era poziționată în imediata apropiere a satului, formând limita sa nordică. Vecinătatea imediată a râului a permis de altfel, afirmarea Felnacului ca și port, iar localitatea s-a extins în suprafață în imediata apropiere a râului. Interesele economice și modul de viață ale vechilor felnăcani cerea acest lucru. Cursul râului a fost modificat în zona Felnacului de habsburgi cel mai probabil pentru a obține teren agricol, în condițiile în care pericolul producerii de inundații în localitate era exclus datorită poziționării Felnacului. Oricum, între vatra satului și cursul actual al Mureșului, suprafața de teren arabil este semnificativă. Vechiul curs al râului se vede foarte bine în teren pe toată linia nordică a satului și a comunei. Desigur, lucrările de modificare a cursului Mureșului în zonă, se încadrează într-un context mai larg de lucrări de acest gen pe râu. Cert este că după lucrările de modificare ale cursului râului se schimbă și prioritățile la nivel de activități economice ale felnăcanilor. Dominația psihologică a Mureșului încetează și, odată cu creșterea populației satului, s-a extins și vatra localității de la nord spre sud, precum și înspre est și vest. Datorită spațiului suficient, specific zonelor de câmpie, felnăcanii au putut în secolele următoare să-și construiască case, concomitent cu sporul demografic, fără probleme.

Începând cu secolul XIX noul format al localității impunea redefinirea nucleului satului, astfel încât zona centrală să fie percepută de locuitori ca atare, și de aceea, biserica satului a fost construită în actuala locație. Zona din apropiere de Vale își pierde statutul privilegiat de centru al localității, care se mută spre sud. Practic, după ce slovacii construiesc "cotul toțasc"¹, adică propriul cartier, în sud-estul comunei, în secolul XIX, Felnacul va cunoaște o nouă etapă de dezvoltare în secolul următor. Astfel, după primul război mondial, în sud-vestul comunei a fost construit Satul Nou, practic zona situată înspre Sânpetrul German, în afara liniei de demarcație imaginară ce unește cimitirul din vestul satului, cu calea ferată. Bărăganul a fost construit, la rândul său, după al doilea război mondial, sub comuniști, iar cea mai recentă stradă a Felnacului este cea paralelă cu calea ferată, denumită de bătrâni strada CFR². Practic, nu atât creșterea numărului de locuitori, cât faptul că modernismul a impus ideea habitatului tinerilor, singuri, fără tutela părintească. Acest fapt a determinat creșterea numerică a caselor fără a se consemna și o explozie numerică a populației.

Evoluția populației din punct de vedere numeric și etnic nu evidențiază situații spectaculoase la nivelul localității. Totuși, cifrele dovedesc o involuție numerică a populației sârbe a satului, precum și alte două aspecte demografice la care ne vom referi și ulterior, respectiv o creștere a numărului de romi și asimilarea slovacilor. Dacă în 1910, numărul felnăcanilor a fost de 3095, în 1930 au fost recenzați 2895 de săteni dintre care 2142 au fost români, 537 sârbi, 117 slovaci, 50 unguri, 34 germani, 12 țigani, 2 bulgari și un rus³. Practic, populația scade cu 200 locuitori. După limbă, 2640 vorbeau ca limbă maternă româna, doar 63 aveau ca limbă maternă sârba, 99 slovacă, 51 maghiară, 33 germană, 9 țigăneasca. În 1956 în sat erau 2816 persoane⁴, iar în 1966 la Felnac numărul populației a scăzut cu 110 persoane, fiind înregistrați 2706 săteni, din care 2104 au fost români, 494 sârbi, 41 unguri, 40 slovaci, 20 germani, 4 țigani, 2 ruși și un bulgar⁵. La nivelul limbii însă se produc mutații

spectaculoase, deoarece față de 1930, în 1960 vorbitorii de sârbă au crescut, oficial, din punct de vedere numeric, de la 63 la 245, restul vorbind româna în număr de 2382, maghiara 37, germana 19, slovacă 22 și rusa unul⁶. În 1992, localitatea cuprindea un număr de 2496 de săteni, 1933 fiind români, 279 sârbi, 241 țigani, 14 germani, tot atâția maghiari, 11 slovaci, 2 bulgari și câte un ucrainean și un ceh⁷. În 2002 recensămintele au consemnat 2620 de felnăcani din care 2075 români, 31 unguri, 259 romi, 14 germani, 11 ucrainieni, 221 de sârbi, 5 slovaci, 2 bulgari, un turc și un cetățean de o etnie din alte țări europene⁸. Se observă faptul că din 1966 până în 1992 numărul felnăcanilor scade cu 210 persoane, o diminuare semnificativă a numărului de locuitori în circa 26 de ani, pentru ca în intervalul temporal 1992-2002 populația să crească cu 124 de indivizi, adică de la 2496 la 2620. Practic, analizând evoluția demografică a Felnacului, conform cifrelor oficiale avute la dispoziție, observăm o tendință de scădere a numărului de locuitori cu excepția ultimei decade analizate mai sus. Momentul critic din acest punct de vedere credem că s-a înregistrat la începutul anilor '90, ulterior tendința evoluției numerice a populației satului fiind una ascendentă.

2. Țigani și slovaci - două minorități cu două destine diferite

2.a. Țigani

Certitudinile științifice cu privire la istoria țiganilor în general sunt tributare în speță lingvisticii, studiile etimologice demonstrând înrudirea limbii romani cu sanscrita și implicit apartenența la grupul limbilor indiene. Practic între romani și idiomurile din spațiul indian există numeroase similitudini care demonstrează originea indiană a romilor. Arealul de formare a limbii strămoșilor țiganilor și spațiul de habitat ancestral al

acestora reprezintă în prezent o necunoscută, deși romologii au optat fie pentru nord-vestul, fie pentru partea centrală a Indiei⁹. Necunoscute sunt de asemenea și cauzele migrației romilor înspre Europa, drumul înspre Bătrânul continent fiind efectuat, conform cercetărilor, aproximativ între secolele III-XIII, în etape și în valuri. Cert este că în perioada cuprinsă între secolele XIV-XVI nou-veniții s-au răspândit în tot spațiul european, însă cei mai mulți s-au stabilit, în sensul practicării nomadismului într-un anumit areal, în provinciile istorice românești.

În spațiul mioritic prima atestare documentară a romilor datează din 1385, voievodul Dan I donând în acest an mănăstirii Tismana 40 de sălașe de robi țigani care au aparținut anterior mănăstirii Vodița, ctitorită de către Vladislav (1364-1377)¹⁰. Ulterior donațiile de acest tip au reprezentat o caracteristică a activității domnitorilor valahi în secolul XV domnia, marile mănăstiri și elitele boierești deținând în proprietate familii de robi romi. În 1388 Mircea cel Bătrân a dăruit mănăstirii Cozia nu mai puțin de 300 de sălașe de țigani,¹¹ iar în Moldova primele informații despre țigani ne parvin din 1428, când Alexandru cel Bun a dăruit mănăstirii Bistrița 31 de sălașe de țigani¹².

Un document latin din 1511 atestă prezența romilor în Transilvania, scrierea reprezentând rezumatul unui act slavon de donație sau de confirmare a stăpânirii a 17 țigani de cort de către un boier Costea din Țara Făgărașului, act emis de Mircea cel Bătrân, care stăpânea teritoriul cu titlul de feud, între 1390 și 1406¹³. În cosmopolitismul etnico-social transilvan țigani au constituit ulterior o prezență constantă, fiind atestați de privilegiile regalității maghiare emise în favoarea orașului Sibiu în 1476, 1487, 1492 sau a castelului Bran, în 1500, precum și de registrele fiscale din Brașovul anilor 1475-1500. Prezența lor în Banat și pe meleagurile arădene este atestată în comitatul Arad în 1493, iar în Timișoara țigani au fost consemnați ca fabricanți de tunuri în 1500¹⁴, referindu-se doar la realități istorice specifice secolului al XV-lea. Cert este că împământinirea transilvano-bănățeană a determinat și sedentarizarea a o bună

parte dintre romi în secolul al XVI-lea, cei cu locuințe stabile fiind așezați la periferia orașelor, în jurul cetăților, pe moșiile nobililor sau în localități rurale. Nomadismul, ca mod de viață va continua însă în arealul menționat, perpetuându-se la scară mare până în secolul al XIX-lea, și chiar în situații excepționale, până în prezent. Șatra medievală îngloba câteva zeci de familii, autoritatea fiind concentrată în mâna unui lider, investit de către comunitate în cadrul unui ritual, denumit de către autorități jude în Țara românească și Moldova sau voievod în Transilvania, funcție cu un avea un caracter electiv, nu însă și unul ereditar. Căpetenia medievală romă drept de viață și de moarte asupra țiganilor șătrari din subordine, autoritate de tip absolutist pierdută în perioada modernă. Cert este că în secolul al XIX-lea „puterea și autoritatea căpeteniei s-au redus considerabil, fapt la care contribuie și felul de a fi al cortorariilor transilvăneni, despărțiți în câte 10-30 de familii, nestând niciodată mai mult de o săptămână într-un loc și făcându-și adăpost în corturi mici sau peșteri”¹⁵.

În 1772, în Transilvania, recenzorii au consemnat existența a 3769 de romi sedentari și 3949 de familii de romi nomazi¹⁶, secolul al XVIII-lea fiind marcat de politica represivă a autorităților habsburgice față de țiganii nomazi, cu scopul declarat de a transforma damnatul nomad într-un cetățean util societății. Astfel, împărăteasa Maria Terezia (1740-1780), printr-o serie de legi, emise în anii 1758, 1761, 1767 sau 1773, va atenta la modul de viață nomad al cortorariilor din Ungaria, politica represivă a acesteia afectând doar romii din vestul țării, inclusiv din arealul felnăcan, însă nu și pe țiganii din spațiul intracarpatic¹⁷, cortorarii fiind siliți să se stabilească în diferite localități. Romilor le-au fost confiscate căruțele și caii, le-au fost interzise limba și obiceiurile țigănești, măsurile represive culminând cu pierderea tutelei părinților și darea spre adopție sedentariilor a copiilor romi de peste cinci ani, precum și cu interzicerea căsătoriilor intracomunitare¹⁸.

Fiul acesteia, Iosif al II-lea (1780-1790), va extinde

măsurile legislative ale mamei sale și asupra Transilvaniei, în ordonanțele imperiale din 1782 și 1783¹⁹, însă punctele esențiale ale programului iosefin, în speță familia mixtă, obligativitatea educației școlare, sedentarizarea țiganilor sau participarea la serviciul religios, nu au putut fi puse în practică datorită intoleranței majoritarilor sedentari, programul eșuând lamentabil²⁰. Cu toate acestea, în Banat, în perioada iosefină numeroși țigani s-au sedentarizat, documentele epocii atestându-i ca *neubanater*, adică bănățeni noi, trăind alături de români, sârbi, unguri sau germani, în timp adoptând și limba populației alături de care a trăit. Totuși, după moartea lui Iosif al II-lea în 1790, țiganii au revenit la vechiul mod de viață, pe termen scurt nemodificându-se atitudinea țiganilor față de sedentarizare. Ceea ce nu a reușit politica represivă, o va face, dacă nu evoluția societății atunci, pur și simplu, timpul și al său hazard socio-istoric, în secolul al XIX-lea țiganii nomazi stabilindu-se, benevol, în mici comunități la periferia localităților. Sedentarizarea nu a modificat pe termen scurt percepția negativă a sedentarului față de romi sau stereotipiile, perpetuate în mentalul colectiv până azi, băștinașul nefiind deloc încântat să-și împartă habitatul cu imaginea sa alterată, respectiv cu prototipul declasatului. Timpul însă a favorizat coabitarea pașnică dintre majoritari și romi.

Într-o conscripție austro-ungară din 1893 în teritoriile obținute de România în 1918 au fost înregistrați 151.711 romi, din care 105.034 trăiau în Transilvania propriu-zisă, la nivelul întregii Ungarii fiind recenzați 274.940 de țigani, dintre care 243.432 erau sedentari, 22.570 seminomazi și în fine 8.938 de nomazi, divizați în nu mai puțin de 1.026 de șatre, adică în medie 8 indivizi în fiecare ceată²¹, cifrele sugerând că viața de cortorar era, la sfârșitul secolului al XIX-lea, într-un declin ireversibil.

Acceptarea romilor de către români și desigur de către ceilalți locuitori ai spațiului transilvănean a fost influențată pozitiv și de evoluția profesională a romilor, dorința de adaptare

la cerințele pieței determinând crearea așa-ziselor bresle naturale. Astfel, în spațiu mioritic, după criteriul profesional s-au individualizat romii căldărari, care confecționau vase casnice, căldări sau cazane pentru obținerea pălincii, rudari (respectiv băieși sau aurari) căutători de metale prețioase, țigani ursari care susțineau spectacole unde foloseau urși dresați, cărămidari, spoitori, care se ocupă cu repararea vaselor confecționate de căldărari, romii geambași sau lovari în Transilvania, comercianți de cai, sau țigani lăutari, lingurari, pieptănari etc²². La Felnac contactul cu șetrarii nu a lipsit, ci dimpotrivă. Aceștia veneau în sat confecționau și reparau căldări, dar și coase, topoare, sape, furci și alte unelte agricole, precum și vase, potcoave, cuie, ciocane, clești sau arme²³, obiecte din lemn, prestând și alte activități când se ivea ocazia.

Oricum șatra de țigani își limita habitatul în orice sat bănățeano-transilvănean, și implicit și în Felnac, până când, din propria-i perspectivă, localitatea era exploatată economic la maxim, deservirea celorlalți efectuându-se într-un ritm alert, nu numai din nevoi practice, ci și datorită toleranței limitate temporal de care beneficiau din partea sătenilor, lucru menționat de către o serie de cronicari: „După o veche legendă, în fiecare sat au voie să stea maxim trei zile după care trebuie să plece! Dacă vor să mai rămână trebuie să ceară permisiunea primarului satului”²⁴. Aceste contacte periodice au înlesnit cunoașterea reciprocă dintre felnăcani și nomazi, sădindu-se germenele toleranței. Ca urmare, conform surselor orale, la început de secol XX câteva cete de țigani nomazi erau sedentarizate la marginea Felnacului, în locul denumit apoi *Valea lu’ țigani*. La începuturi, aceștia nu aveau case, locuind se pare în colibe, de tip bordei, indiferent de anotimp, în perioada interbelică: "îmi amintesc că pe vremuri, înainte de al doilea război mondial țiganiii noștri trăiau în câteva colibe fie vară fie iarnă. Condițiile erau grele. Nu erau mulți. Câteva familii! Pe atunci știau să vorbească țigănește”²⁵. Integrarea lor s-a efectuat fără rezerve. "Țiganiii pe atunci lucrau la românii cu pământ. Erau serioși și harnici. Pe

vale nu se fura. Erau săraci dar cinstiți. Puteai să-ți lași grâul să putrezească în câmp lângă ei că nu se atingeau de el. Dacă aveau nevoie de ceva, lucrau"²⁶. Casele erau mai mici ca ale celorlalți și în prima fază au construit treptat, o parte în perioada interbelică, iar o altă parte după al doilea război mondial. Așezămintele erau din "nuiele împletite, fără fundație, lipite cu pământ și acoperite cu cartoane, paie sau trestie. Aveau în general o cameră. Abia în anii '70 și '80 au construit case din pământ. Alea vechi stăteau să se dărâme"²⁷.

Modul de viață al acestora îmbina armonios exotismul structurii psihice a nomadului rom cu obiceiurile majoritarilor sedentari din Felnac: "Era viață frumoasă în țigănie, pe vremuri. Veneau oamenii de la lucru și se făcea joc seară de seară"²⁸. Jocul se organiza după masa în cursul săptămânii. Duminica era cel mai important joc și ținea până la ora 12 noaptea: " Veneau și români și jucau cu țigăncile. nu erau probleme. Nu se băteau pe vremuri"²⁹. Ambianța era completată de comunitatea de vârsta a doua și a treia, care supraveghea jocul și tinerii, deoarece "fetele erau ținute din scurt nu ca acuma", iar femeile bârfeau, bărbații jucau cărți, "farbă, șaizecișise, fielcău" întregind un peisaj boem și exotic: "Jocul ți-l făceau muzicanții, care erau tot țigani din Felnac... Diva, Milancu, Buză, Boată, Traian... ei cântau și la români sau sârbi și erau plătiți cu grâu și cucuruz după treierat, de feciori. Se făceau și spectacole la cămin de teatru și dans țigănesc. Cu țigani de pe vale!"³⁰ Această coabitare idilică a durat până în anii '70 când în sat au venit numeroși romi din alte părți pentru a lucra la complexul de porcine: "Când au venit, s-au stricat lucrurile. Au început să fure și i-au stricat și pe ai noștri. Pe vale era curățenie. Era o fântână de apă de unde duceau toți românii și sârbi care stăteau aproape. După ce au venit țigani străini s-a stricat fântâna"³¹. Oricum, sporul migratoriu face ca numărul romilor din sat să crească. O parte s-au stabilit în Vale, iar ceilalți în Chiartăș, Bărăgan, Forăuța sau în sat alături de români și sârbi. Revenind la romi băștinași, putem spune că aceștia au împrumutat în mare parte principiile

modului de viață tradițional al majoritarilor, de care erau strâns legați. Astfel, evenimentele majore din viața omului, respectiv nașterea, nunta, moartea erau tratate, cu foarte mici excepții, după modelul oferit de ceilalți: "Copiii erau născuți acasă. Era o moașă din sat care era ca mama noastră. Nu conta pentru ea că suntem țigani. Oricând o chemai venea. La micuț i se făceau descântece. Lăuza nu ieșea fără din casă, până la botez. Bărbatul până la șase săptămâni trebuia să fie la opt acasă. La șase săptămâni era botezul"³². Nunta, la rândul, ei era sărbătorită de întreaga comunitate. Fetele se măritau pe la 15 ani, iar băieții se însurau pe la circa 18, 19 ani, după armată³³. Fata își alegea alesul inimi, căsătoriile fiind dezinteresate material datorită statutului economic asemănător. Nunta dura de duminică până luni și se făcea în cort pe vale. În ceea ce privește înmormântarea există unele diferențe majore față de majoritari. La ceremonia funebră nu lipseau lăutarii³⁴.

Mortul era obligatoriu privegheat două nopți, deci înmormântarea dura trei zile. La căpătâiul mortului stătea un bătrân care-i striga să se scoale în plânsetele celor din jur, căci au venit lăutarii. Aceștia cântau persoanei decedate la 12 noaptea câteva melodii de jale, prima dată la geam, după care intrau și continuau în casă³⁵. Înainte de cinci dimineața, muzicanții cântau defunctului melodia „zorile”³⁶. Lăutarii mai cântau în ultima zi până la venirea preotului, în drum spre groapă, la colțuri de stradă, moment în care părintele înceta slujba, și la groapă când cântau melodii de joc celui plecat. Lăutarii și groparii erau răsplătiți doar cu băutură și mâncare: "Erau altfel de timpuri. Îi dădeau românii, sârbii și țiganii la om și cât era de sărac putea să facă pomană cu răchie, vin și mâncare"³⁷. Demn de reținut din modul arhaic de viață al țiganilor felnăcani este că portul a fost împrumutat de la majoritari, femeia nu își tăia părul, cele măritate purtau conci sau că fetele nu se spălau pe picioare în fața părinților. Un mod de viață tradițional care s-a pierdut în negura timpului. Ireversibil!

În ceea ce privește evoluția numerică oficială a țiganilor

aceasta este contradictorie. Mulți dintre țiganii felnăcani la recensăminte nu-și declară nici azi originea etnică, recenzorul fiind obligat prin lege să-l recenzeze ca atare, indiferent de opinia proprie. Totuși, la recensământul din 1930 în sat au fost recenzați 12 țigani dintre care 9 aveau ca limbă maternă țigăneasca³⁸. În 1966, majoritatea țiganilor din sat își declină originea etnică, declarându-se probabil români astfel încât sunt consemnați doar patru etnici romi³⁹. Nici un individ nu mai utiliza limba romani ca limbă maternă. La recensământul din 1992 au fost înregistrați 241 de țigani⁴⁰, iar la cel din 2002, 259 de țigani⁴¹. Evoluția ascendentă numeric nu se datorează sporului natural ridicat sau unui factor migratoriu exploziv. Pur și simplu țiganii din Felnac și-au asumat apartenența etnică, fără complexe, constituind actualmente o prezență exotică și constantă în peisajul etnic felnăcan.

2.b. Slovacia

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea românii vor domina numeric în cadrul populației eterogene etnic a satului, fiind urmați din acest punct de vedere de sârbi și la mare distanță de slovaci, grup etnic stabilit în comună în secolul XIX, care datorită originii slave a avut tendința de a fi considerat parte integrantă a etniei sârbe, fapt ce va determina pierderea identității naționale a slovacilor felnăcani. Slovacia s-au așezat pe teritoriul actual al României în trei valuri independente, primul din ele venind în secolele XVIII-XIX, migrație care s-a finalizat cu așezarea slovacilor în diferite localități din zona Aradului și a Banatului, venirea slovacilor la Mocrea fiind atestată în 1747, la Nădlac în 1803, urmând apoi Butin, Vucova, Brestovaț etc., imigranții fiind de rit evanghelic. Cel de al doilea val de migrare a slovacilor, de data aceasta de rit romano-catolic, a început se pare în jurul anului 1790 prin înființarea localităților

Budoii, Vărzari din zona păduroasă a munților Plopișului, mai apoi, în prima parte a secolului XIX, etnicii slovaci înființând și alte localități, cum ar fi Sinteu, Făget, Serani și altele. Cel de al treilea val de emigrare s-a derulat în Bucovina, în a doua parte a secolului XIX, unde slovacii s-au așezat în localitățile Poiana Micului și Soloneț, fiind asimilați după 1945 de către locuitorii polonezi din zonă⁴².

În a doua parte a secolului XIX, centrul spiritual al slovacilor din România s-a conturat a fi orașul Nădlac. La Felnac, anul în care s-au stabilit slovacii în localitate nu este cunoscut și nici nu se pot face supoziții în ce perioadă a secolului XIX aceștia au descins în localitate. Cert este că vor fi denumiți de băștinași *tuăț*, iar apelativul reprezintă o derivație de la numele dat acestora de unguri, respectiv *toth*. La Felnac, slovacii au venit în secolul XIX și s-au stabilit în sud-estul satului, într-o zonă compact populată de ei denumită *cotul toțasc*. Cel mai probabil nou-veniții și-au ridicat case după modelul oferit de băștinași. Sunt mici șansele ca slovacii să fi cumpărat sau ocupat case părăsite, dintr-un motiv sau altul, de români ori de către sârbi. Conform surselor orale că minoritatea slovacă s-a integrat destul de greu în comunitate. Localnicii spun că "or fost oameni mai șozi, mai dificili... nu se te puteai băga între ei la chefurile lor, unde ieșea tot timpul cu scandal. Petreceau ei între ei, se căsătoreau numai cu de-ai lor, pe vremuri. Le era așa cumva rușine de nația lor"⁴³. Acest fapt, precum și originea slavă, a reprezentat o premisă importantă a asimilării lor de către sârbi: "tuățî s-or dat cu sârbii"⁴⁴, tocmai datorită complexelor legate de originea lor etnică. Studiul evoluției numerice a slovacilor confirmă indubitabil acest lucru. Astfel în 1880 erau în sat 88 de slovaci, în 1910 un număr de 95 de slovaci⁴⁵, iar în 1930 au fost recenzați 117 slovaci, dintre care 99 foloseau ca limbă maternă slovacă⁴⁶. Evoluția *in crescendo* a slovacilor s-a încheiat ulterior, în a doua jumătate a secolului al XX-lea evoluând pe alte coordonate. În 1966, în Felnac mai existau 40 de slovaci, dintre care doar 22 au declarat ca limbă maternă slovacă⁴⁷. Cert este că

în prezent nu mai putem vorbi de o minoritate slovacă în Felnac. La recensământul din 1992, în sat trăiau oficial 11 slovaci⁴⁸, iar în 2002 nu au fost înregistrați decât cinci etnici slovaci⁴⁹. Descendenți ai toților, altădată parte integrantă și importantă a cosmopolitismului felnăcan, aproape că nu mai există. Neamul lor s-a stins. Slovaci felnăcani sunt istorie sau cifre recenziuale. Aceștia au fost asimilați de către sârbi și români, fie pe cale naturală, prin căsătoriile mixte, fie prin negarea originii etnice și declararea apartenenței la națiunea sârbă.

3. Alte minorități felnăcane

Dintre minoritățile cu un oarecare impact în dezvoltarea socială și implicit în evoluția istorică a Felnacului amintim evreii, germanii și ungurii. Credem însă că rolul evreilor și al germanilor a fost cu mult mai puternic decât cel al maghiarilor. Astfel evrei chiar dacă în comunități mici erau implicați activ în viața economică a satului românesc în general, ca întreprinzători particulari, iar Felnacul nu credem că face rabat din această perspectivă. Germanul felnăcan, la rândul său, în consens cu imaginea favorabilă în regiune, a reprezentat o importantă punte de comunicare cu nemții din Zădăreni și din Sânpetru German, tentantă cel puțin datorită contactului cu modelul nemțesc de organizare. În cea ce privește comunitatea maghiară indiscutabil tensiunile etnice și eventual neîncrederea reciprocă a diminuat semnificativ rolul și impactul comunitar al acestora, pe care probabil l-ar fi putut avea în condiții normale. Cert este că atât evrei cât și nemții, din motivele prezentate mai sus, și-au depășit cu mult condiția de minoritate etnică felnăcană de doar câteva suflete, condamnată prin definiție la amortizare.

Germanii felnăcani putem spune că au o tradiție istorică la nivel de prezență în localitate în condițiile în care ne raportăm la

colonizările germanilor din 1725 la Felnac. Numărul și procentul nemților în cadrul populației Felnacului nu a fost însă unul consistent, astfel că în 1880 numărul felnăcanilor germani era de 72 de persoane, în 1910 a fost de 57 de persoane⁵⁰, la 1930 în sat trăind, conform recensământului din acel an, doar 34 de etnici germani, un număr de 33 de felnăcani având drept limbă maternă germană⁵¹. În 1966 la Felnac au fost consemnați 20 de nemți și 19 vorbitori de germană, pentru ca în 1992 și 2002 numărul etnicilor germani să se ridice la doar 14 persoane, o realitate care nu ne poate face să întrezărim un viitor roz pentru o comunitate aflată, ca și slovacii, în pragul dispariției.

Evreii au dispărut oficial din peisajul etnic al satului la începutul secolului XX, în statisticile din 1880 și din 1910, respectiv la recensământul din 1930 nefiind consemnat nici un etnic evreu. Memoria colectivă reține însă și în prezent faptul că evreii locali aveau mici afaceri în sat și că participau activ la viața religioasă și laică specifică, ținând legătura cu comunitățile din Arad și din Vinga, unde de altfel existau rabini și sinagogi. Prezența lor în localitate este dovedită de monumentele funerare din cimitirul din partea de est a satului, grupate într-un areal restrâns, special dedicat unei comunități pe care și acest aspect al specificului ei îi reflectă unitatea. Într-un mod oarecum ironic doar defuncții sunt cei care au mai rămas dintr-un grup etnic altădată viu în viața satului.

Maghiarii, de asemenea au constituit un grup restrâns, au avut o oscilație numerică contradictorie în secolul XX. Astfel în 1880 în Felnac erau 20 de maghiari, în 1910 un număr de 74 de persoane⁵², iar în 1930 în localitate trăiau 50 de unguri⁵³. În 1966 un număr de 41 de felnăcani erau de etnie maghiară⁵⁴, pentru ca în 1992 în Felnac să mai fie doar 14 unguri. În 2002 grupul de maghiari felnăcani era alcătuit însă din 31 de persoane, sporul migratoriu ajutând comunitatea să supraviețuiască la Felnac. La fel ca și celelalte mici grupuri etnice locale, maghiarii par condamnați însă pe termen lung la pierderea identității

naționale, lipsindu-le, în virtutea numărului foarte mic de indivizi, acea forță comunitară care reprezintă un contrabalans la asimilare.

4. Migrația ardelenilor și relația lor cu băștinașii

În cadrul procesului de autodefinire, precum și de definire al *celuilat*, al *străinului*, la nivel de prevalență și de ierarhizare a cadrelor de referință în funcție de care este perceputul *intrusul*, întâlnim inevitabil variabile importante de la o comunitate etnică, religioasă, regională sau locală la o alta. Pe de altă parte se evidențiază un anumit consens în privința proiecției unui model ideal al imaginii de sine pentru fiecare comunitate în parte, nimic altceva decât o proiecție idealizată a unui stereotip regional. În virtutea principiilor acestui mecanism social de apologizare a virtuților regionale s-a conturat și imaginea *bunului bănățean* și prin extensie a *bunului felnăcan*. Desigur între acest produs al imaginarului colectiv și experiența habitatului în regiune a diferitelor etnii există legături indestructibile, multiculturalismul și coabitarea nefiind lipsită de momente tensionate, chiar conflictuale.

Cu toate acestea interacțiunea multietică specifică Banatului a fost valorizată în aspectele ei pozitive și transformată într-un reper nu doar identitar, ci și unul moral al construirii unei imagini de român bănățean superior celorlalți exponenți regionali ai spațiului mioritic, în speță olteni, moldoveni, ardeleni etc. Pedalarea pe o relație directă și explicită a celor două repere identitare, respectiv român-bănățean, este indiscutabil normală, în condițiile în care se dorește evidențierea rolului istorismului de către imaginarul colectiv în superioritatea recognoscibilă a bănățeanului. În fond această oglindire intrinsecă și autoidentificare apologetică sunt rodul toleranței multietnice, experimentată temporal, al bune înțelegeri cu *vecinul*, al interacțiunii profitabile înspre *celălalt*, în speță german, sârb sau ungar, într-un spațiu concurențial în care superioritatea străinului în anumite domenii de activitate, recunoscută când e cazul (vezi

clasicul exemplu german) este valorificată în spirit pragmatic și implicit transformată în ștachetă a performanțelor dezirabile.

Pe de altă parte românul bănățean a valorificat la fel de pragmatic și atuurile generate din calitatea de român, pentru a-și etala în anumite dimensiuni ale sferei sociale superioritatea față de celelalte etnii, abilitatea de a exploata în folos propriu experimentarea *diferitului* parând a fi poate cea mai importantă a românului bănățean, abilitate care îl situează pe acesta în proximitatea dezirabilă a occidentalului european și mai ales îi acordă, inechivoc, statutul de a fi primul dintre români.

Mai mult decât atât, în măgulitoarea imagine de sine specifică românului bănățean, acesta se vede diferit de românul ordinar, căruia îi lipsește, pentru a fi la fel de bine plasat în cadrul ierarhiei piramidale specifice, standardele superioare, chiar maxime, de evoluție, în speță experiența fertilă a habitatului într-un mozaic al națiunilor, experiență din care au simțit, cel puțin în secolul XX, că au ieșit, în calitate de români, învingători. Nota de superioritate relaționară cu ardelenii - evident din perspectivă unilaterală bănățeană, în condițiile în care și ardelenii și-au construit o imagine idilică intrinsecă asemănătoare - rezultă tocmai din construirea acestei percepții. Acest tip de imagine idilică despre virtuțile comunității au avut-o și o au și felnăcanii. Nou-veniții pot fi cel mult tolerați în dorința lor de integrare, nu și agreați. Cel puțin pe termen scurt, până individul dovedește calități personale demne de respect.

Imigrantul, în Felnac nu a fost întâmpinat cu brațele deschise de băștinași, ci cu rezerva și răceala dictată de conștiința superiorității nete față de celălalt. În acest cadru mental, care a persistat până în anii 80-90 profitând de oportunitățile oferite de locurile de muncă din sat și de sporul natural redus un număr mare de ardeleni, în special din Depresiunea Beiușului și Maramureș și-au părăsit vetrele și au emigrat în Felnac, după război și în special în ani 60-70: "Am venit că era traiul mai bun. Puteai să lucrezi la colectiv, complex, semeteu, refacerea... A fost un sat bogat"⁵⁵. Practic, sporul natural extrem de redus al acelei perioade a fost

substituit cu sporul migratoriu, astfel că localitatea nu s-a depopulat, cum ar fi decurs lucrurile fără această realitate demografică. Numeroși băștinași erau adepții familiei cu unul sau doi copii. De asemenea, numeroși fii ai satului s-au dezrădăcinat, părăsind localitatea, și s-au stabilit în Timișoara sau în Arad. În acest context, satul se confrunta cu pericolul îmbătrânirii populației și al depopulării. Dintr-o localitate cu istorie seculară, Felnacul risca să devină un sat cu o populație rarefiată și îmbătrânită, raportându-ne desigur la pretențiile demografice ale societății acelor ani. Casele goale nu au rămas mult timp așa, fiind cumpărate de imigranții ardeleni. Numărul nou-veniților a fost unul consistent. După propriile aproximări câteva sute de familii, suficiente ca satul să-și perpetueze vitalitatea și forța comunitară. Pentru noii veniți integrarea a fost relativ facilă, chiar dacă băștinașii i-au întâmpinat cu o răceală dictată de eterna rezervă a localnicului față de celălalt, de străin. „Trebuia să treacă ceva timp ca să fii acceptat. Un străin era acceptat atunci când era chemat la givan sau când stătea cu felnăcanii la masă la birt. Pentru noi erai *gug* și dacă erai din Zădăreni sau Sânpetru. Răceala dura în funcție de individ. Dacă erai om de treabă dura doi, trei ani, dacă nu toată viața”⁵⁶.

Rezervele față de noii veniți au fost cel puțin la fel de intense și la nivelul generației de felnăcani a anilor 90, indiferent de perioada în care familiile lor s-au stabilit în Felnac, un semn că este vorba pur și simplu de educație, de mentalitate și de un spirit al locului. Ostilitate în masă față de ardeleni nu s-a consemnat. Practic, băștinașii le-au propus noilor felnăcani un set de valori. Șocantă la început și percepută ca un mesaj ostil prin definiție, răceala și rezervele i-au ajutat și chiar silit pe imigranți să se integreze. Un comportament altfel decât cel promovat pe plan local năștea stereotipii și determina marginalizarea. Cu cât ardeleni au înțeles mai repede să le adopte valorile și să renunțe la modul de viață specific regiunii pe care o reprezentau, cu atât mai repede au fost adoptați în marea familie a felnăcanilor.

Rivalitățile și neînțelegerile survenite în particular întăresc cadrul general evocat mai sus. Evident, din perspectiva migrației

populației, Felnacul este și va rămâne un sistem deschis, în care vin și pleacă indivizi. După Revoluție însă, aria de imigranți s-a restrâns, aceștia venind în sat din municipiul Arad și împrejurimi. Percepția noilor veniți este cu totul alta. Mentalitățile s-au modificat, s-au diluat în intransigență, iar imigranții sunt acceptați mult mai ușor. Integrarea și relaționarea cu băștinașii, altădată atât de rezervați prin educație, s-a simplificat, în concordanță cu sistemul de valori contemporan.

Note:

1. Interviu cu Drănici Gheorghe.
2. Informație primită de la Mihai Boată
3. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
4. vezi Recensământul populației din 21 februarie 1956, p. 148
5. vezi Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat, vol. I, p. 123
6. Ibidem p.143
7. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
8. ibidem
9. Viorel Achim, Țigani în Istoria României, ed. Enciclopedică, București, 1998, p.15
10. Gheorghe Sarău, Rromi, India și limba rromani, ed Kriterion, București, 1998, p. 23
11. ibidem 117
12. ibidem
13. V. Achim, op. cit., p. 21
14. ibidem p. 27
15. Heinrich von Wlislöcki, Asupra vieții și obiceiurilor țiganilor transilvăneni, ed. Kriterion, București, 1998, p. 22
16. A. Răduțiu, Populația Transilvaniei în ajunul călătoriei din anul 1773 a lui Iosif al II-lea, în vol. S. Manuilă. Studii de demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX, Cluj-Napoca, 1995, p. 76-77
17. M. Zăloagă, Politica imperială austriacă și opiniile istoriografiei iluministe față de chestiunea țigănească din Transilvania în secolul al XVIII-lea, în anuarul arhivelor mureșene, II Târgul Mures, 2003, p.120
18. ibidem
19. V. Achim, op. cit., p. 70
20. Z. Marian, Politica imperială..., op. cit., p. 124-127
21. I. Bolovan, Romii din Transilvania în a doua jumătate a sec al XIX-lea. Aspecte statistice și demografice, în Modele de conviețuire în Europa centrală și de vest, Arad, 2000 p. 243-256
22. Delia Grigore, Curs de antropologie și folclor rom... p. 54-58
23. V Achim, op. cit., p. 123
24. ibidem
25. Interviu cu Mihai Boată

26. Interviu cu Serdineanț Gheorghe
27. Interviu cu Elena Sala, n 1949., Felnac, nr.168
28. Interviu cu Perin Coriolan, n. 1951
29. ibidem
30. ibidem
31. ibidem
32. ibidem
33. Informație primită de la Perin Coriolan
34. Informație primită de la M. Boată
35. ibidem
36. ibidem
37. Interviu cu Perin Coriolan
38. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
39. vezi Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat, vol. I, p. 123
40. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
41. ibidem
42. vezi ro.wikipedia.org/wiki/Slovacii_din_România
43. Interviu cu Mihai Boată
44. ibidem
45. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, op. cit.
46. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
47. vezi Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat, vol. I, p. 123
48. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
49. ibidem
50. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, op. cit.
51. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
52. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, op. cit.
53. vezi Recensământul general al populației României, 1939, vol. II, p. 757
54. vezi Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat, vol. I, p. 123
55. interviu cu Miloș Florica
56. interviu cu Sinișa Milosav

XIV. Călugăreni - localitate limitrofă sau viitor cartier ...

Călugăreniul, în scurta sa istorie, este indisolubil legat ca evoluție de Felnac, prin strânse relații economice, sociale și comerciale, de Mănăstirea Hodoș-Bodrog și de cursul Mureșului. Prima atestare documentară a localității datează din anul 1828¹. Satul va primi diverse denumiri, de la populațiile satelor învecinate - fiind menționat uneori și în documente ca atare - respectiv de la români *Dealul Vinghi* sau mai simplu *Deal*, mai rar *Vinga Nouă* (denumire utilizată oficial în administrație la un moment dat) și abia mai apoi Călugăreni, de la germani *Neu Winga* sau *Winga an der Marosch*, practic denumiri cu aceeași semnificație în română, iar de la maghiari *Ujvinga* sau *Vinga Puszta*². În 1839 are loc un eveniment ce influențează evoluția habitatului în perimetrul localității, datorită lucrărilor de rectificare a cursului Mureșului. Până în acel an, mănăstirea Bodrog era situată pe malul drept al Mureșului, aparținând de satul Bodrogul Vechi și de localitatea Pecica. Deoarece mănăstirea era periclitată de debitul oscilant al râului și de meandrarea sa puternică, care își apropiase malul până lângă zidurile ei, prin investițiile starețului Grigore Chirilovici, primul de origine română al mănăstirii, și cu ajutorul autorităților teritoriale din Arad, în anul 1839, Mureșul a fost dirijat pe la nord-vest de așezământul religios³. Cert este că lucrările de modificare ale văii râului au afectat și satul Călugăreni, Mureșul situându-se la o oarecare distanță față de sat. Independent de episodul evocat și în strânsă legătură cu perioada fondării localității - care reprezintă o necunoscută - în zonă funcționau mori pe apă⁴, care se pare că acestea aparțineau unor etnici germani, deoarece în cimitirul satului Călugăreni la intrare există morminte ale

nemților: "Nemții au avut și case lângă mori. Ultima moară a funcționat până în anii 1937-1938"⁵. Satul și terenurile adiacente au aparținut însă tradițional localității Vinga și etnicilor bulgari de aici, aduși de Maria Tereza la 1741, care le va oferi și o serie de privilegii. Bulgarii, din perspectiva istoriei orale felnăcane, au colonizat în zonă "câteva familii de români care au fost slugi. Le-au păzit oile și vitele"⁶. La 1910, această așezare întemeiată târziu avea 174 de locuitori⁷. Memoria colectivă reține că în perioada interbelică "în sat era un loc de pripas, un han unde călătorii înnoptau și plecau. Satul avea câteva case și grajduri ale vinganilor"⁸. În 1933, conform unei monografii aflate în posesia primăriei Vinga, cătunul Vinga Nouă, actualul sat Călugăreni se desparte de localitatea Vinga, primind cu această ocazie și 1200 de jugăre de pământ, un jugăr reprezentând echivalentul a circa jumătate de hectar⁹. După acest episod, satul rămâne subordonat administrativ plasei Vinga și județului Timiș-Torontal, având din punct de vedere, respectiv al apartenenței administrativ-teritoriale județene, un destin similar cu cel al Felnacului. Între 1939 și 1954 în sat va funcționa un orfelinat, cu câteva zeci de copii în perioada de maximă evoluție a acestuia, care ulterior își va schimba locația la Macea¹⁰. În sat a funcționat în acest context o școală în localitate, al cărei prim învățător se pare că a fost, conform unui tablou din epocă dascălul Mariescu, mentorul primei promoții de elevi de ciclu primar din sat. Practic, pe fotografia care înfățișează locuitori ai satului scrie că a fost făcută "în amintirea primului examen de sfârșit de an din satul Vinga Nouă, pe anul școlar 1933-1934. Primul învățător al școlii, Iosif N. Mariescu. Ctitorul școlii și primul președinte al consiliului școlar arhimandrit policar Marușca"¹¹. După acest dascăl, în memoria bătrânilor satului au mai rămas "învățătorul Mili și directorul orfelinatului, Domocoș, care era și învățător și preot. A făcut și biserică în clădirea școlii. În perioada orfelinatului, pentru că erau mulți elevi, se făceau șapte clase. Din câte știu eu, au fost 39 de copii la orfelinat. Eu am făcut școala între 1936 și 1943 și mulți dintre noi cei care eram elevi

atunci, au absolvit facultăți sau licee. Învățam toate șapte clasele într-o singură încăpere. După calculele mele, la un moment dat eram 52 de copii numai din sat în școală"¹². Instituția de învățământ din Călugăreni și-a continuat existența și după 1954, deși populația școlară s-a diminuat drastic în aceeași clădire unde, actualmente, funcționează biserica locală. Troița din fața lăcașului de cult a fost ridicată la inițiativa aceluiași părinte Domocoș în anul 1940 în memoria sătenilor căzuți pe câmpul de luptă, în primul război mondial: "crucea a fost sculptată de călugării de la mănăstire, care în fundație din câte știu eu au băgat o sticlă în care se află un bilet cu numele celor care au ridicat-o și alte două sticle una cu vin și alta cu răchie"¹³. După al doilea război mondial, la care au participat și localnicii, se constată o migrație a băștinașilor înspre Arad sau alte orașe și descinderea în zonă a imigranților din alte părți ale țării, fapt ce a determinat ca localitatea să nu se depopuleze. Un moment important din punct de vedere al evoluției demografice îl reprezintă ieșirea din matcă a Mureșului, în 1970. Inundațiile teribile din zonă au determinat dispariția localității Bodrogul Vechi, o bună parte a locuitorilor satului afectat de calamitate, stabilindu-se în Călugăreni, cu predilecție în partea de nord și nord-est a satului¹⁴. Localitatea s-a dezvoltat în perioada comunistă, atât anterior catastrofei naturale, cât și după calamitate, după aceleași principii care au caracterizat evoluția Felnacului acelor vremuri. Populația locală a fost angrenată în structurile colectiviste sau au muncit prin fabricile arădene. Construirea șoselei și introducerea curentului electric au fost două realizări cu un impact puternic asupra dezvoltării satului. Gospodari, sătenii care au ales, în ciuda unei aparente izolări, să habiteze în această mică localitate, au construit case noi, le-au reparat sau le-au adaptat noilor realități arhitectonice pe cele vechi. În prezent, în localitate funcționează și o biserică ortodoxă, prin transformarea în lăcaș de cult a fostului cămin cultural din perioada comunistă și nu numai, în același timp și școală generală, clasele I-IV, practic principala instituție a satului în perioada postbelică. Actual-

mente, satul ca și evoluție teritorială, este caracterizat de un dinamism vizibil. În perioada de după 2004 s-a creat un cartier de locuințe¹⁵, iar în 2008 s-au încheiat lucrările de racordare a localității la rețeaua de apă potabilă¹⁶. Cert este că localitatea este aflată sub semnul extinderii teritoriale. Dacă evoluția în acest sens se va face și înspre vest, în viitor satul va fi legat la propriu de Felnac. Vivacitatea fenomenului ne determină să credem acest lucru. Populația satului, datorită tendinței de dezvoltare amintite, se află în creștere. Cifrele recenziale demonstrează acest lucru, fără ca mutațiile să fie spectaculoase. Studiind satul din perspectiva evoluției demografice, se constată o creștere semnificativă a populației satului între 1956 și 1966, în condițiile în care ne raportăm la numărul total al locuitorilor Călugăreniului. Astfel, la 1956 au fost consemnați 156 locuitori¹⁷, iar la 1966, 186 de săteni dintre aceștia, 184 fiind, din perspectiva apartenenței naționale, români unul german și unul ungar¹⁸. Din punct de vedere al limbii materne, situația rămâne aceeași în sensul că 184 de săteni vorbeau ca limbă maternă româna, unul maghiara și unul germana¹⁹. În 1992, cifrele recenziale reflectă o nouă creștere semnificativă a populației satului, care era la acea dată de 244 de locuitori²⁰. Practic, în 26 de ani numărul sătenilor crește cu 58 de persoane. Dintre acești 244 de localnici, 238 s-au declarat români, 5 țigani și unul german²¹. În Călugăreniul anului 1992 oficial 240 de indivizi erau ortodocși, 3 bapțiști, iar o persoană era de religie penticostală²². Un deceniu mai târziu la următorul recensământ nu se constată mutații spectaculoase la nivelul structurii etno-religioase ale populației. În 2002 în sat au fost recenzate 239 de persoane dintre care 236 s-au declarat români, iar trei maghiari. Din perspectiva apartenenței religioase, conform cifrelor recenziale oficiale 236 de săteni sunt ortodocși, 2 romano-catolici și unul greco-catolic²³. Practic scade numărul locuitorilor cu cinci persoane, o diminuare nesemnificativă a populației localității, dispar neoprotestanții din sat și este consemnată prezența a trei catolici. Putem spune că satul este prototipul

localității din spațiul mioritic, definitiv pentru habitatul rural al țării, adică unul românesc și ortodox. Nuanțele în context sunt ne semnificative. Chiar dacă istoria locului ține cont de ele, evoluția satului, ca fenomen socio-demografic, pe termen scurt și lung le ignoră. Și de aceea, pentru Călugăreni, în condițiile în care are o istorie relativ scurtă atât la nivel de localitate cât și la nivel de indivizi ce o populează, viitorul este unicul reper. Singurul lucru ce contează cu adevărat! Fără ca acest lucru să excludă sub nici o formă mândria localnicilor că aparțin locului.

Note:

1. vezi ro.wikipedia.org/wiki/Călugăreni,_Arad
2. ibidem
3. Vezi cotidianul Glasul Aradului, din 11. 02. 2009, articol Mănăstirea Hodoș-Bodrog este cea mai veche mănăstire ortodoxă din țară
4. ibidem
5. interviu cu Matei Tașcă, n. 1930, Arad, str. Făt Frumos, nr. 39
6. interviu cu Mihai Boată
7. A. Roz, Kovach G., op. cit., p. 76
8. interviu cu Mihai Boată
9. vezi monografia localității Vinga, manuscris aflat în posesia primăriei Vinga
10. informație primită de la Matei Tașcă
11. conform unei fotografii ce datează din acea perioadă, fotografie aflată în posesia lui Matei Tașcă
12. interviu cu Matei Tașcă
13. ibidem
14. interviu cu Mihai Boată
15. informație primită de la Nicolae Selegean
16. ibidem
17. vezi Recensământul populației din 21 februarie 1956, p. 148
18. vezi Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat, vol. I, p.126
19. ibidem
20. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică
21. ibidem
22. ibidem
23. ibidem

XV. Victoria Felnac – istorie, tradiție, evoluție

1. Începuturile ...

La Felnac sportul se confundă cu fotbalul. Felnăcanii nu au dat mari sportivi țării, însă au făurit, ca o compensație la mediocritatea cu care s-a confruntat din acest punct de vedere, o echipă simbol a satului, care să-i reprezinte și pe care mulți dintre localnici au perceput-o ca atare. Debutul epopei fotbalistice a satului se află sub semnul incertitudinii. Cert este că, încă din perioada interbelică, în localitate exista o echipă de fotbal. Conform surselor orale intervievate s-ar părea că pionieratul fotbalistic la Felnac este indisolubil legat de doi frați Dimitrie și Nicolae Olteanu, care au organizat în sat o echipă în anii '20. „Amândoi au fost studenți la drept în Timișoara și au ajuns avocați, unul la Arad și altul la Timișoara. Ei au învățat fotbal la facultate și au făcut și la noi în sat echipă.”¹ Prea multe despre fotbalul sătesc al perioadei nu se pot spune în lipsa unor informații concrete. Cert este că la Felnac, într-o perioadă în care copiii învățau fotbal „la islaz cu mingi de cârpe”², - obicei perpetuat până în anii '50 - echipa satului juca fotbal cu cele ale satelor vecine, evenimentul fiind tratat ca o sărbătoare de către localnici. Formula folosită, în această fază de evoluție boemă a fotbalului în sat, cu ocazia organizării de meciuri cu satele vecine era „am legat meci cu cutare sat”³.

În anii '30 Felnacul fotbalistic s-a dezvoltat în ritmul epocii, într-un ritm care astăzi poate provoca ilaritate. ”Primul meu meci pe care mi-l amintesc a fost cu Fântânele, cred că în 1935, și-i mai țin minte ca jucători pe Seiman, care era în poartă, și mai doi jucători, pe Ardelean și pe Selegean. Al doilea meci

care mi-a rămas în minte l-am jucat peste vreo două săptămâni parcă, cu Crișana CFR Arad.”⁴ Terenurile pe care s-a jucat fotbal în perioadă au fost relativ numeroase. Unul era situat în zona numită de localnici *la Fântâna Cailor*, loc aflat în partea de sud a Felnacului, „dincolo de calea ferată, vizavi de Balta lu’ Mitrici, unde era o păduriță de breglani.”⁵ Alte locații unde s-au disputat partide de fotbal au fost puțin mai la vest de amintitul areal Fântâna Cailor situat perpendicular pe zona betoanelor de la capătul străzii CFR, precum și în apropierea actualei arene sportive. Cert este că ulterior locația terenului de fotbal a fost pentru câteva decenii pe culmea, aflată de asemenea în sudul localității în linie dreaptă cu rampa de trecere a căi ferate de la *Moșul Nicola*. ”Era altfel de fotbal. Țin minte că la un meci la Sânpetru German era un jucător lipsă. Atunci l-au chemat pe un felnăcan să intre în echipă. Țsta când s-a dezbrăcat era în izmene. Și-a sufulcat izmenele și a jucat în echipamentul ăla tot meciu’.”⁶ Cert este că sursele orale susțin că fotbaliștii jucau în echipament sportiv iar ”arbitrii erau din sat. Unul dintre ei a fost Ardelean Gheorghe, care a fost și diriginte la poștă, fost fotbalist și el.”⁷

Interesant este că în epoca evocată tabuurile comunitare nu permitea fetelor să participe la meciurile de fotbal ”ca să nu-i vadă pe dezbrăcații ăia”, atitudinea comunității modificându-se se pare după al doilea război mondial: „În zilele de post când nu era joc tineretul merea la fotbal, așa ca distracție. Lumea s-a mai modernizat și le-o permis și fetelor să meargă la teren să se uite la meciuri”.⁸ Oricum, în acea fază interbelică de pionierat, fotbalul era jucat cu predilecție de către intelectualii satului, țăranii având o atitudine negativă față de practicarea acestui sport, în ciuda faptului ca trăiau intens fiecare meci. Această percepție retrogradă a sportului rege se datora atât credinței că unui sătean nu-i stă bine să joace fotbal pentru că se face de răs în fața comunității și ajunge în gura satului, cât și faptului că sătenii nu aveau timpul și forța necesară practicării fotbalului datorită

muncilor agricole intense. Cert este că ”bătrânii se mirau și își făceau cruce cumva supărați când îi vedeau pe jucători în chiloți că joacă fotbal.”⁹ Evoluția fotbalistică a localității a fost frânată de implicarea României în cel de-al doilea război mondial, în anul 1941. În ciuda conflagrației încheiate la 1945 sursele orale susțin că totuși în sat mai erau organizate partide fotbalistice.

2. Felnacul fotbalistic în perioada postbelică. Generația anilor '50

Cert este însă că după 1945 lucrurile intră pe făgaș normal. Echipa renaște din propria-i cenușă, meritele reorganizării fotbalistice a satului revenindu-i lui Liviu Petcu, fiul notarului din perioada interbelică. Astfel în perioada de după 1945, până în prima jumătate a anilor '50, în echipa Felnacana Felnac au activat printre alții, ca ”portari Vladi Sălăjan și Vuia Nicolae. Jucători pe teren au fost George Ardelean, Berbecaru, unul Marușca din Călugăreni, crescut de călugări la casa de copii, fundaș central, Gligor și frații gemeni Fugătă, toți trei din Călugăreni, Nicolae Lipovan, Mișa Nichici, Liviu Petcu, Partenie Stat, Todor Mihailovici, Licu din Pecica, Palfi și el din Călugăreni, Faur și Kaufman, doi nemți din Aradul Nou... Mai târziu a venit la echipă și Milan Popici, inginerul, și el crescut tot la Călugăreni, de călugări.”¹⁰

De menționat că în sat exista și o echipă a localnicilor sârbi, se pare încă din perioada interbelică, activă se pare în cadrul competițiilor neoficiale care implica minoritatea sârbă din regiune, lucrurile derulându-se asemănător cu cele prezente: „Au avut și sârbii echipă, pe Slavia Felnac și la un moment dat și-au făcut și țiganii trupă pe Corbul Felnac. Au și jucat câteva meciuri”.¹¹

Pe de altă parte, revenind la Felnăcana Felnac, ulterior

Victoria Felnac („Vife” în condițiile în care acceptăm că termenul reprezintă un substantiv propriu), aceasta va constitui o prezență constantă în peisajul competițiilor fotbalistice județene. Perioada era una în care jucătorii echipei erau adevărate vedete locale. Deplasările se făceau ca și în perioada interbelică cu căruțele sau cu biciclete, și credem că din acest motiv impun respect cel puțin datorită dăruirii de care dădeau dovadă atât jucătorii cât și spectatorii. Ulterior transportul era asigurat de către autorități într-o primă fază cu tractorul, ulterior cu camionul. Cert este că felnăcanii trăiau la maxim marile meciuri regionale: ”La înfrângere era înmormântare. Parcă-i văd cum veneau cu capul în jos de parcă au pierdut țara, nu echipa un meci de fotbal”.¹² Principala rivală a Felnacului era, în perioada anilor ’50, ’60, echipa din Mailat, meciuri tari fiind și cele cu Munarul, dar și cu Pecica, Curtici, Pâncota sau Nădlac. Nu de puține ori partidele au fost întrerupte de pătrunderea spectatorilor pe teren sau de bătăi generale, victime ale furiei felnăcanilor fiind constant în perioadă și arbitrii. ”La un meci cu Mailatul era în minutul 90 scor egal și noi am primit 11 metrii. Așa era lumea de pasionată că atunci când l-am executat toți spectatorii au intrat pe teren și stătea grup pe linia careului mare. Noroc că am dat gol.”¹³ Jucătorii anilor ’60, își amintesc de un cântec dedicat echipei, cântat cu orice ocazie: „Melodia era moștenită și suna cam așa *Iato, iato, iato că vine, Felnăcanaaaaa, Ieșiți afară, ieșiți cu toții, Ieșiți afară să o vedeți! Nu e frumoasă da-i mândră fată, Și eu din suflet pe ea o iubesc...* O cântam când veneam din deplasări, la chefuri, sărbători... practic cu orice ocazie ce se ivea și implica echipa”.¹⁴ Cert este că în anii ’80, conform informațiilor primite de la Mitrici Dragoslav, în folclorul tribunei felnăcane și desigur al jucătorilor de la Vife s-a impus un alt imn al echipei, care avea următoarele versuri: *Clipe triste și amare, Am avut în viața mea, Dup-atâta suferință, A venit Victoria/// Refren: Și-am să-ți spun numele când va fi luna, Lunaaaaaaaaaaaaaaaaa, Și-am să-ți spun*

numele luceafăr sfânt, Și-am să-ți spun numele de luceafăr sau stea, Și-am să spun Vife e echipa mea... Interesantă este asocierea subtilă a echipei cu o fată, indiferent că este Felnăcana sau Victoria și jocul de cuvinte rezultat în urma acestei asocieri. Astfel pe *mândra fată* Felnăcana, cu toții sunt sfătuiți să iasă afară pentru a o vedea și a o admira, îndemn prin care evident se sugerează acordarea inechivocă a admirației binemeritate echipei de fotbal locale. Victoria, care este și un nume feminin, salvează la rândul ei fanul echipei de la suferință, fiind asemănată cu un luceafăr sau stea, cea ce exclude asocierea Victoriei cu Izbânda. Practic frumusețea și gingășia feminină este transferată asupra echipei, a cărei însemnătate valorică pentru felnăcani poate fi exprimată excelent printr-o asemenea comparație, în fond o chestiune subtilă de etnografie locală. Ambele cântece au și versiuni deocheate pe care nu este cazul de a le aminti aici.

Revenind la evoluția echipei, la finele anilor '50 Victoria Felnac activa în campionatul județean: „În 1959 când am venit la echipă, portar era Pătru Maxim, iar dintre jucători îi amintesc pe Ioan Sala, Micu, Ciureș, Felnacichi Nicolae (sau Nica Turcu), Sava Comloșan, Laza Simin, Mircea Faraon sau Rada Cărăneanț. Antrenor era Meszaroș care mai și juca.”¹⁵

3. Generația de aur!

În anii '60, se naște o echipă de excepție, după numeroase surse orale cea mai bună din istoria fotbalistică a satului, care a încântat prin prestațiile sale localnicii mai mult de un deceniu, „până înspre 1972, chiar după... În cea ce privește lotul portari au fost o perioadă Aurel Pușcașiu, după care a urmat Gheorghe Mitrov, fundași Jiva Mihailovici, Nicolae Felnacichi, Vasile Mișcovschi, Sava Comloșan, la mijloc Ioan Sala și Octavian Berbecaru, iar în atac Radica Nenadov, Rada Cărăneanț, care era

când fundaș când atacant, Laza Simin și Constantin Stoica. Ulterior în lot au mai fost integrați și Mișcu Liubomir, Ilie Lupu, Sima Comloșan sau Dorel Udvici, mai tineri dar care au prins echipa de bază.”¹⁶

Victoria Felnac la începutul anilor '60

O echipă care ar fi putut ușor să promoveze în liga a III-a, însă datorită rațiunilor de ordin financiar, s-a mulțumit să rămână în sfera mediocrității campionatului județean *Onoare*. Dacă în anii '50 printre jucătorii de atunci s-a remarcat Liviu Petcu, considerat un talent excepțional de către sursele orale, în anii '60 lucrurile sunt mai complicate din perspectiva acordării superlativelor datorită numărului mare de fotbaliști talentați din lot. Pe de altă parte se cuvine precizarea că antrenorul secund al echipei UTA, la acea vreme cea mai iubită și mai galonată echipă din România, s-a deplasat la Felnac, unde i-a oferit pe Ioan Sala, care ar fi trebuit, în viziunea antrenorilor mării echipe arădene, să coordoneze jocul la mijloc, precum și pe fundașul Sava Comloșan, aflat și el în vederile echipei fanion a Aradului.¹⁷ Cert este că Ioan Sala a declinat categoric oferta, pierzând indiscutabil cea mai mare șansă oferită de către sportul rege pentru a scrie istorie pe terenul de fotbal, de această oportunitate neprofitând nici Sava Comloșan care se pare că a

sistat orice discuție în acest sens în condițiile în care Sala nu a fost interesat de transfer.¹⁸ Subiectivismul mă îndeamnă să afirm că, făcând o paralelă în timp, nici o ofertă făcută în prezent de vreo echipă românească de top nu ar putea egala șansa oferită celor doi de către UTA și risipită de aceștia cu nonșalanță. Explicația dată de Ioan Sala pentru tratarea cu o indiferență uimitoare a oportunității a fost aceea că era polist fanatic și ar fi fost interesat eventual de o ofertă a Politehnici Timișoara, la aceea vreme o echipă mediocră în liga I, respectiv Divizia A. Cert este că peste puțin timp UTA a câștigat campionatul, în edițiile 1968/1969 și 1969/1970, a eliminat Feyenoord Rotterdam în ediția 1970/1971 a Cupei Campionilor Europeni, uimind lumea fotbalistică, și a ajuns în premieră pentru țara noastră în sferturile cupei UEFA, în ediția 1971/1972, succese la care cei doi felnăcani ar fi putut participa.

Ioan Sala

Revenind la Victoria Felnac, în perioada 1966/1967 a fost ținută o evidență interesantă a activității echipei. Astfel conform rapoartelor întocmite se poate realiza o trecere în revistă a modului în care s-au prezentat felnăcanii în campionat raional. Trebuie amintit că în conformitate cu ziarul Flacăra Roșie în Campionatul raional de fotbal activau Felnacul, Pâncota, Iratoș, Mailat, Curtici, Nădlac, Aluniș, Frumușeni, Macea, Peregul Mic, Dorobanți, Șiria. În etapa întâi, la 28 august Vife a învins acasă echipa din Dorobanți cu 5-1, în următoarea componentă: „Ghio (n.a - conform surselor orale este vorba de portarul Gheoghe Brancu), Jiva, Cepu, Pușă, Mambo, Ilie (Doru), Radica, Laza, Rada, Stoica”.¹⁹ Felnacul a învins prin golurile marcate de „Laza-2, Rada-1, Jiva-2”.²⁰ Juniorii au pierdut în schimb cu 0-1, în următoarea formulă de joc: „Iulică, Bughi, Ștefi, Liubomir R., Vernica, Puta (Udvici), Toaili (Ștefa), Molnar, Seiman, Ion D., Nicu Boată”.²¹ În etapa a doua Victoria Felnac s-a deplasat la Peregul Mic unde au învins cu 2-0. Formația a fost alcătuită din „Ghio, Jiva, Cepu, Sava, Pușă, Ilie, Mambo, Radica, Laza, Rada, Stoica”. Juniorii au înregistrat o remiză albă, în următoarea componentă: „Coranda, Bughi, Liubomir, Valeri (Bâz), Stelian, Roz, Nicu B. (Hanți), Seiman, Udvici, Ion Dranici”.²²

În etapa a III-a Vife a întâlnit Nădlacul pe care l-a învins cu 3-1, cu „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Sima, Ilie, Laza, Radica, Rada, Tavi, Stoica”, victorie la același scor înregistrând și juniorii „Coranda, Bughi, Vasa, Ristin, Stelian, Ștefi, Udvici, Hanți, Ion, Seiman, Nicu Boată.”²³ În etapa a IV-a Felnacul întâlnește marea sa rivală din acei ani, deplasându-se la Mailat, cu „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Ștefa, Ilie, Tavi, Radica, Laza, Rada, Stoica, rez. Sima”, unde pierde cu 2-1. Echipamentul în care au evoluat felnăcanii a fost „tricouri-galben, chiloți negri, jambiere albastre”.²⁴ Juniorii au pierdut și ei cu 2-0, în următoarea formulă: „Sava, Bughi, Copil, Stelian, Vasa, Bîz, Ștefi, Buză (Blae), Udvici, Seiman, Totovici (Ion).”²⁵ După acest meci

Felnacul a întâlnit Şiria pe care a surclasat-o cu 3-0, evoluând în tricouri alb-roşii, şorturi albe și jambiere albastre.

Victoria Felnac în anii '60

În 6 octombrie 1966 Felnacul s-a deplasat la Aluniș unde a pierdut cu 3-2. La Vife au jucat „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Sima (Seiman), Ilie, Sala, Radica, Laza, Tavi, Stoica”, în tricouri galbene, șorturi negre și jambiere albastre. Conform amintitului registru juniorii au pierdut cu 2-0, evoluând în formula „Sava, Bughi, Sima (Mare), Vasa, Blae, Corolan, Petru, Seiman, Ștefi, Tie Muzu.”²⁶ Raportul încheiat cu ocazia meciului derulat în etapa a VIII-a consemna și faptul că a fost „ultimul meci jucat de Radica – plecat la armată - 18 oct.1966 (marțea)”²⁷ La Vife au jucat contra Curticiului, într-un meci încheiat cu 1-1, „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Tavi, Ilie, Sala, Radica, Laza, Rada, Stoica (Șteva 46)”²⁸ La juniorii au evoluat „Robert (Coranda), Bughi, Liubomir, Stelian, Țiganul, Corolan, Ștefi, Ion, Udvici, Seiman, Blae”²⁹ Etapa următoare meci greu la Pâncota, unde Vife în alb-roșu scoate un 2-2 în formula „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Sima (Tavi), Ilie, Sala, Laza, Rada, Stoica, Tavi (Ștefa 46)”³⁰ În etapa a IX-a Felnacul a învins acasă cu 1-0 Frumușeniul, la gazde jucând „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Tavi (Sima), Ilie, Sala, Ștefa (Tavi 46), Laza, Rada, Stoica”. La juniori au jucat „Gusti, Bughi, Liubomir R., Sava, Stelian, Zamfir, Blae Duțu, Vasa, Seiman, Udvici, Ștefi”³¹, învingând cu 3-0. Cert este că la finele turului,

conform cotidianului Flacăra roșie, în campionatul raional seria I, Vife avea un meci restanța la Iratoș, fiind pe locul trei după Curtici și Pâncota, cu 10 meciuri disputate, 6 victorii, 2 egaluri, 2 înfrângeri, având 14 puncte și un golaveraj de 23 de goluri date și 10 primite.³²

În 1967 Vife se deplasează cu trenul, la Zădăreni, jucând pe un teren înghețat, la 19 februarie 1967 într-un meci câștigat cu 4-2, în echipa „Ghio, Petrică (Militar), Pușă, Bălan (Jiva), Ștefa (Ristin L.), Sala, Ilie, Jiva (Ștefa), Laza, Tavi, Stoica”.³³ După restanța pierdută la Iratoș, Vife s-a deplasat la Dorobanți unde a pierdut cu 3-1, după ce la pauză conducea cu 1-0 printr-un gol marcat de Laza. La Felnac au jucat „Petru, Bălan, Jiva, Pușă, Petre, Ilie, Sala, Ștefa, Rada, Laza, Stoica”.³⁴ Ulterior s-a derulat un meci cu cântec la Nădlac, în 18 aprilie, în raportul dedicat meciului consemnându-se că ”a fost scandal la scorul de 3-3 min. 80. Contestat. câștigat Felnac cu 3-0”.³⁵

În 16 aprilie la Felnac s-a jucat „marele meci”, deoarece în sat a venit Mailatul, pentru o remiză albă. La Vife au jucat „Ghio, Jiva, Sava, Pușă, Bălan, Ilie, Sala, Stoica, Laza, Rada (Șteva 46), Tavi”.³⁶ La 23 aprilie Victoria s-a deplasat în formula consacrată la Șiria unde a înregistrat un egal, iar în 30 aprilie a fost învinsă acasă cu 3-1 de către Aluniș. La echipa noastră au jucat „Ghio, Jiva, Bălan, Sava, Pușă, Ilie, Sala, Tavi, Laza, Rada, Stoica”.³⁷ În deplasarea de la Curtici din 7 mai, Vife a fost învinsă cu 4-2, după ce la pauză conducea cu 2-1, într-un meci în care, conform cronicii meciului, Sala a faultat în careul propriu și „a făcut un 11 metri”³⁸ din care Curticiul a egalat, iar Laza Simin și-a fracturat piciorul după ce a marcat de două ori în minutele 10 și 31. Următoarele etape au consemnat surclasarea Felnacului de către Pâncota cu 3-0 acasă, și înfrângerea din deplasare la Frumușeni cu 2-1, la Vife evoluând „Petru (Ghio 48), Jiva, Rada, Pușă, Ștefa, Sala, Ilie, Sima, Tavi, Marușca, Stoica”. Juniorii au smuls un egal în formula „Ghiță, Robert, Doru, Sava, Trăian, Vasa, Buză, Serdi, Tie, Ștefi, Arpat.”³⁹

În penultima etapă Vife s-a deplasat la Iratoș unde au pierdut cu 2-0, pentru Felnac jucând „Stat, Bughi, Rada, Pușă, Seiman, Mambo, Ilie, Sima, Sala, Udvici, Stoica”.⁴⁰ Cert este că Victoria Felnac a încheiat acest campionat radiografiat, sezonul 1966/1967, pe locul 6 atât la seniori cât și la juniori. Seniorii, cu 18 jucători în lot, din 22 de meciuri jucate au câștigat 9, au pierdut 9, au încheiat 4 remize, acumulând 22 de puncte într-o competiție în care au marcat de 38 de ori și au primit 33 de goluri. Juniorii la rândul lor cu nu mai puțin de 25 de jucători în lot, au jucat de asemenea 22 de partide din care au învins în 8 meciuri, au încheiat la egalitate 4 partide și au fost înfrânți de 10 ori, acumulând 20 de puncte într-un campionat în care au marcat 29 de goluri și au primit 39 de goluri.⁴¹

Generația de aur!

În pauza competițională Victoria a participat la diverse competiții, Astfel conform unui raport încheiat la 18 iunie, Vife a participat la o competiție la Secusigiu, respectiv „Cupa de la Secusigiu”, alături de Mailat, Frumușeni, Munar, Zădăreni, Șag și Secusigiu, întrecerea fiind câștigată de echipa din Mailat. O altă competiție din pauza competițională la care a participat Vife

a fost „Cupa Eliberării”, cu meciuri tur-retur disputate cu echipe ca Lipova, Mailat, Vinga sau Şag. De acest episod se leagă și descinderea în vizită la Felnac a unui fotbalist din fosta Iugoslavia, pe nume Ivica Todorov, care a și-a semnalat prezența în cadrul registrului de evidență și monitorizare al echipei printr-un „autograf de la un jucător de fotbal din Iugoslavia care în concediu a venit la Felnac”. Cert este că iugoslavul a jucat la Victoria în Şag în cadrul Cupei Eliberării, într-un meci în care Vife a învins cu 2-1, consemnându-se că „deplasarea s-a făcut cu o mașină de ocazie militară, peste câmp. Întoarcerea s-a făcut cu trenul și cu mașini de ocazie. Rămâne o amintire plăcută atât pentru noi cât și pentru sârbul Ivița din Iugoslavia”.⁴² În spiritul ospitalității românești, oaspetele sârb a jucat în aceeași competiție și în deplasare la Mailat, alături de „Ghio, Sava Bîz, Bălan, Jiva, Vasa, Pera, Plujar, Rada, Sala, Seiman”. În raportul oficial s-a consemnat că „a plouat de la plecare-timp urât și noroi. Seiman cu Ivița au plecat cu motoreta și au stat în mazăre la diboca ... noroi - ploaie - mizerie”.⁴³

În 13 august Vife participă la o altă competiție, în care „am reprezentat raionul Arad”, și s-a deplasat la Lipova. La această competiție au participat și Mureșul Lipova, Luptătorul Lipova, Nerău, Zăbrani sau Cimentul Arad. După acest test util credem noi la nivel de pregătire, a debutat campionatul ediția 1967/1968 la Felnac în etapa I fiind programat la 27 august Mailatul.

Conform registrului, care oferă informații despre meciurile din debutul competiției (în speță șase partide), informații valorificate în cadrul studiului, echipa din Mailat nu s-a prezentat, astfel că au jucat seniorii cu juniorii. Formațiile, arbitrate de către Mircea Ristin, au fost alcătuite din „Ghio, Seiman, Rada, Jiva, Sima, Ilie, Sala, Marușca, Tavi, Mambo, Stoica”, respectiv „Iulică, Sava, Vasa, Doru, Robert, Ștefi, Milivoi, Bughi, Nicu B., Udvici, Pera”.⁴⁴ La 3 septembrie Vife s-a deplasat la Iratoș pentru un meci pierdut cu 3-2, iar la 10

septembrie a primit vizita celor din Pâncota care au învins cu 3-1. În etapa a IV din 17 septembrie Vife învinge pe cei de la Aluniș cu 3-1, Stoica marcând de trei ori, în minutele 15, 49 și 73. La Victoria au jucat „Petru, Sava L., Jiva, Rada, Sima, Sala, Mambo, Seiman, Dorel, Marușca, Stoica”. La juniorii Victoriei, care au terminat la egalitate cu cei din Aluniș au evoluat „Iulică, Stelian, Doru, Vasa, Sava Bîz, Puta, Jiva Truică, Ștefi, Bughi, Ristin Duțu”. În 24 septembrie Felnacul a terminat la egalitate, o remiză albă, în deplasarea de la Frumușeni, în echipă jucând „Petru, Becu, Jiva, Rada, Seiman, Mambo, Ilie, Stoica, Marușca, Sala, Udviți”.⁴⁵ În 8 octombrie Felnacul a surclasat Peregul mic cu 3-0, în formula „Ghiță Stat, Sima, Jiva, Rada, Tavi, Sala, Mambo, Ilie, Seiman, Marușca, Stoica”.⁴⁶ Radiografierea ediției 1967/1968 se încheie aici. Cert este că epopeea generației anilor '60 nu poate fi rezumată la cele prezentate, evoluția și forța echipei fiind cu mult mai complexă decât o poate surprinde rapoartele epocii, chiar dacă acestea s-ar fi întins pe durata unui deceniu. De aceea această evocare poate reprezenta cel mult un studiu de caz și scurte pagini de istorie fotbalistică.

4. Victoria Felnac în a doua jumătate a anilor '70 și începutul anilor '80

La începutul anilor '70 are loc la nivelul echipei o schimbare de generații. Un grup numeros de jucători, din care făceau parte Sala, Mihailovici, Simin, Cărăneanț, Comloșan, Stoica etc., s-au retras urmând conform surselor orale o perioadă de regres și chiar degradingoladă în activitatea echipei. Treptat însă după 1974-1975 se impune o nouă generație de fotbaliști, care vreme de câțiva ani au reprezentat o echipă competitivă pe plan județean. Rapoartele de monitorizare a activității echipei ne oferă din fericire informații și despre componența Victoriei

Felnac în două meciuri din ediția de campionat 1972/1973.

Victoria Felnac la începutul anilor '70

Vife înspre mijlocul anilor '70

Conform acestora în 27 august 1972 Felnacul a învins acasă Șeitinul cu 3-1, avându-i în componență pe „Stat, Bughi, Lupu, Ștefi, Sava (Dușan), Mare, Mișa, Puta, Pepy (Vuia), Badea, Stoica”, în raport consemnându-se că „Mare a dat un gol, de arbitru spunea după meci că asemenea gol nu văzuse de când arbitrează”, iar într-un alt meci Victoria a încheiat 1-1 cu Șofronea în formula „Vuia, Sava Tuti, Ștefi, Ilie, Dușan, Sala, Mișa, Mare (Arsica), Pepy, Badea, Stoica”.⁴⁷

Victoria Felnac în anii '70

Victoria Felnac în a doua jumătate a anilor '70

La aceste ultime două meciuri se referă și alte documente întocmite în perioadă, menționându-se numele și prenumele jucătorilor. Astfel cu Șeitinel au jucat "Stat Gheorghe, Mitrici Radivoi, Lupu Ilie, Nichici Sava, Ardelean Mihai, Mare Mihai, Momir Dușan, Udvici Puta, Ciucifara Petru, Badea Gheorghe, Stoica Toma, Felnacichi Arsa, Selegean Ștefan", iar cu Șofronea în 3 septembrie au jucat „Vuia Iulian, Felnacichi Arsa, Lupu Ilie, Momir Dușan, Selegean Ștefan, Ardelean Mihai, Mare Mihai, Nichici Sava, Ciucifara Petru, Badea Gheorghe, Stoica Toma, Sala Ioan”⁴⁸. Vife a participat în pauza competițională la numeroase alte competiții amicale, cum ar fi Cupa Tineretului, Cupa „Semicentenarului” sau Cupa Felnăcana, organizată desigur în Felnac. La Cupa „Semicentenarului”, pe terenul Olimpia din Micălaca, în 30 aprilie Vife a jucat cu Vărădia de Mureș pe care a învins-o cu 1-0, prin golul marcat de Udvici Puta în minutul 57. La Victoria au jucat „Vuia Iulian, Nichici

Sava, Lupu Ilie, Selegean Ștefan, Mitrici Radivoi, Momir Dușan, Ardelean Mihai, Mare Mihai, Boată Nicu, Udvici Dorel, Udvici Puta, Ciucifara Petru, Felnacichi Arsa”⁴⁹. Interesant este că în aceiași zi și în aceiași formulă de start, Vife a jucat și cu Dezna pe care a învins-o cu 3-0. Acest mod de derulare a meciurilor amicale era obișnuit în epocă, la Cupa Felnăcana (câștigată de Vife), derulată în 28 mai, la care au participat Secusigiu și Șeitinel, toate cele trei meciuri dintre participante jucându-se, conform rapoartelor încheiate de un reprezentant al Uniunii Tineretului Comunist, în aceiași zi cu începere de la orele 15. În 23 iulie Vife pierde la penaltiuri, în Cupa Tineretului cu 7-6 la Pecica, după ce scorul la încheierea timpului regulamentar era de 1-1, la Victoria Felnac jucând „Stat Gheorghe, Mitrici Radivoi, Selegean Ștefan, Lupu Ilie, Mare Mihai, Momir Dușan, Sala Ioan, Ciucifara Petru, Boată Nicu, Stoica Toma, Udvici Puta, Felnacichi Arsa, Duranca Nicu”⁵⁰. Anul 1972 că a fost unul plin pentru Victoria Felnac. Pe lângă numeroasele meciuri oficiale și amicale jucate are loc și schimbul de generații amintit anterior.

Victoria Felnac în a doua jumătate a anilor '70

Se pare că, în conformitate cu informațiile avute, Sala și Stoica, chiar Ilie Lupu, mai tânăr decât cei doi, au rămas ca ultimi mohicani din vechea gardă, chiar dacă mulți în echipă erau jucători tineri, care au jucat alături de ei. Cert este că în sezonul

1975/1976 Victoria juca într-o cu totul altă formulă, după acea perioadă considerată drept una de criză de către cei intervievați. Astfel în etapa a III-a a returului ediția 1975/1976, la un meci din 4 aprilie 1976, considerat derby de către autorii raportului, meci în care Felnacul s-a impus acasă cu 3-2, la Vife au evoluat „Pecican, Puta, Nelu, Dușan, Rad, Nelu Bela, Ardelean, Pituț (Udvici D.), Nichici, Boată, Mircu. De remarcat faptul că arbitru a acordat oaspeților două penaltiuri. Unul dintre ele a fost apărât de Lucică. Turnu a mai venit și cu un observator, încercând cu orice preț să câștige partida”⁵¹.

Victoria Felnac la finele anilor '70

La un amical cu Mureșul Sânpetru German, câștigat cu 4-0 în 11 iulie 1976, în pauză competițională, la Felnac au jucat „Tie, Roșu (Brașcoveanu), Dușan (Marian), Mihailovici, Babău (Iosif Vasile), Luca (Nicu B.), Mare, Hoază (Iosif Nelu), Mircu, Plujar Liubomir (Pecican Lucian), Udvici Puta”. În returul campionatului ediția 1976/1977, la 20 februarie 1977 Victoria a efectuat o „deplasare la Bârsa, s-a plecat la orele 12 cu autobuzul

complex. În această primă etapă a returului s-a folosit următoarea formație: Popovici (Tie), Brașcoveanu, Dușan, Dragoș, Babău, Mișa Hoază, Condea, Mare, Udvici Puta, Iosif Vasile, Victor, scor 2-1 pentru Bârsa”.⁵²

În 27 februarie la Felnac a venit echipa din Șag, învinsă cu 2-1 de către „Tie, Brașcoveanu, Marian, Dragoș, Dușan, Mișa Hoază (Ilie Lupu), Mare, Condea, Udvici Puta, Iosif Vasile, Victor”. În 17 aprilie Vife a întâlnit în deplasare Șimandul, pe care la învins cu 2-1 în formula „Popovici (Tie), Brașcoveanu, Marian, Dragoș, Dușan, Ilie Lupu, Mare, Condea, Felnacichi Arsa, Puta (Botiș) Victor”.⁵³ Surse orale îi amintesc ca jucători la Vife le finele anilor '70 pe „Lucian Pecican, Nichici Sava, Ștefan Selegean, Nelu Marian, Felnacichi Arsa, George Rad, Avramov Liubomir, Ilie Lupu, Mihai Mare, Dorel Udvici, Puta Udvici, Maxim Mircu, Nicu Boată, Momir Dușan, Ilie Lupu, Faraon jr., Iosif Ioan. Antrenor a fost câțiva ani Ioan Sala, după care a venit Vlaicu Șibotean, Rada Cărăneanț...”.⁵⁴

Din această generație se remarcă, cel puțin prin prisma palmaresului, Doru Udvici, un jucător foarte tehnic care a jucat în câteva partide la Vagonul (Rapid) Arad în liga a II-a, respectiv în Divizia B, precum și portarul Lucian Pecican, care de asemenea a jucat în liga a II-a: „Am fost în '78, '79 la FCM Reșița, unde am prins câteva meciuri. Titular era Tamango (este vorba tocmai de celebrul portar Rică Răducanu – n.a.). Ulterior am jucat la Muncitorul Reșița și la Știința Reșița, o echipă studențească, în Divizia C”.⁵⁵

Revenind la Victoria Felnac trebuie menționat faptul că între 1977 (anul în care avem informații din acel registru de monitorizare a activității echipei, utilizat ca sursă) și 1980, se poate spune că Vife s-a confruntat cu un nou schimb de generații, în condițiile în care o fotografie a echipei, făcută înspre 1980, îi înfățișează pe „Lucian Pecican, Liubomir Maxim, Petru Mihailovici, Ioan Mitrici, Valer Bonchiș, Mircu Maxim, Lucian Șerban, Radu Boată, George Roșu, Constantin Stoica,

Bătrân Rada, Teodor Faraon”.⁵⁶ Însă o modificare mult mai importantă decât cea a lotului este consemnată la începutul anilor 80, perioadă în care terenul aflat vizavi de Moșul Nicola a devenit istorie, în condițiile în care a fost construită baza sportivă actuală din partea de vest a satului, noua locație a Victoriei Felnac.

Construcția actualei baze sportive

Echipe de old-boys cu jucători din anii '60 și '70

5. Perioada de glorie cu Borugă și Feri Tisza

O nouă echipă s-a încheat la Felnac după 1983, când la Felnac a ajuns fostul jucător al echipei UTA, Francisc Tisza după care a mai venit un grup de jucători arădeni în frunte cu Gheorghe Borugă. Cei doi fotbaliști amintiți au fost rapid adoptați de felnăcani, în ciuda faptului că nu erau din localitate, datorită valorii lor fotbalistice, a spiritului, a carismei și mai ales a profesionalismului de care au dat dovadă. Antrenori și jucători în funcție de context, aceștia au rămas în memoria felnăcanilor ca simboluri a unei echipe foarte valoroase, o echipă de care felnăcanii au fost foarte mândri în condițiile în care făcea spectacol și juca fotbal adevărat.

În a doua jumătate a anilor '80, în perioada sa de glorie, în formula de bază a Victoriei Felnac evoluau „Mia Mitrov în poartă, fundași erau Predrag Nenadov, Doru Pantin, Nicu Cărăneanț, Mitrici Dragan, la mijloc jucau Bora, Tisza, Crișan, Borugă, iar în față Mircu Maxim și Jebeleanu”.⁵⁷ O perioadă în care marele meci era jucat împotriva celor de la Mureșul Zădăreni, însă „meciuri tari erau cu toate echipele de pe rută”.⁵⁸ În acest context trebuie amintit faptul că în echipă au activat doi jucători de excepție, în speță Maxim Mircu, un fotbalist-simbol al Felnacului. În conformitate cu afirmațiile surselor orale, provocate la numirea a trei jucători emblematici ai Felnacului, acesta a fost unul dintre cei mai buni fotbaliști din istoria Victoriei Felnac, alături de Liviu Petcu și Ioan Sala, ultimul considerându-l cu fair-play pe Maxim drept cel mai bun fotbalist care a activat la Vife și pe care l-a văzut în campionatul județean în calitate de jucător, de antrenor sau de suporter al Victoriei.

Victoria Felnac în ediția 1983/1984

Victoria Felnac în ediția 1986/1987

Desigur acest demers este lacunar în virtutea faptului că persoanele intervievate sunt vârstnici care evident că au ignorat jucătorii de după 90, generațiile trecute având și avantajul areolei încărcate cu legendă, trebuind precizat că numărul jucătorilor menționați cu subiectivism la capitolul jucători reprezentativi este destul de consistent și diversificat. Cu toate acestea absolut toți supporterii vârstnici intervievați au considerat că Mircu nu și-a valorificat imensul talent la un potențial maxim, în condițiile în care a fost la un moment dat a fost în curtea

echipei UTA. Practic jucătorul nostru a ales să fie un simbol al satului, în detrimentul unei cariere fotbalistice la echipe din liga I sau liga a II-a, pe atunci Divizia A și Divizia B.

Pe de altă parte, dacă tot suntem la capitolul superlative, trebuie amintit că jucătorul cu cel mai impresionant palmares este de departe portarul Mitrov Mihai, care are în palmares meciuri apărute în liga I la UTA Arad, precum și sezoane în care a apărut în liga a II-a la Vagonul Arad, unde în diferite perioade de timp a fost și titular incontestabil: „La UTA m-au luat la juniori în sezonul 1978/1979 și chiar am apărut în deschiderea meciului cu Gloria Buzău la meciul de juniori”⁵⁹. Meciul cu Buzăul este unul de tristă amintire pentru utiști în condițiile în care cea mai galonată echipă românească de până atunci a retrogradat pentru prima oară în istoria ei în liga a II-a, unde a promovat în Divizia A doi ani mai târziu în sezonul 1981/1982.

Mitrov Mihai în meciul UTA-Universitatea Craiova

Cert este că Mitrov a rămas la UTA, fiind promovat în ciuda tinereții sale la echipa de seniori ca al treilea portar al echipei, apărând buturile Bătrânei Doamne a fotbalului românesc în câteva meciuri: „În Divizia A am apărut cu Universitatea Craiova, cu echipa care a ajuns în '83 în semifinale în Cupa UEFA. Când m-au anunțat că apăr abia mi-am putut lega șireturile de emoție. Eram tânăr... Am făcut 0-0. Erau peste 20.000 de spectatori. Nebunie, nu alta! Stăteau spectatorii pe blocuri, prin copaci, pe trenurile din spatele stadionului. Oricum în sezonul ăla am văzut toate meciurile din A, dar niciunde nu era public ca să se compare cu Aradul. Poate la Timișoara, dar i-am văzut doar când au jucat cu noi. Meciul cu Craiova a fost unul pe care nu am cum să-l uit... Vârful carierei. Am mai apărut după meciul ăsta, în liga I cu Steagul Roșu Brașov, cu Farul Constanța și într-un amical cu Corvinul lui Lucescu, Gabor, Klein, Rednic, Andone, Mateuț ... UTA a picat în B în anul ăla. Eu am ajuns la Vagonul, care juca tot în liga a II-a unde am apărut câteva sezoane. Și acolo au fost meciuri memorabile. Primul meu meci în B a fost cu ASA Târgu-Mureș, cu care am făcut 2-2 acasă la Arad, după care a doua etapă am mers la CFR Timișoara. Acolo m-am accidentat rău, m-au călcat pe mână de or trebuie să mă opereze. Fără accidentarea asta, poate că aș fi ajuns înapoi în A. Cu Metalul Bocșa mai târziu mi-am rupt piciorul... Am avut și ghinion... Am mai jucat la Vife, după care am jucat apoi ani buni în liga a II la Vagonul, de la care am plecat în '92, la Frontiera Curtici. Cariera mi-am încheiat-o la Vife”.⁶⁰ Un palmares consistent, presărat cu meciuri în liga I și numeroase meciuri în liga a II-a, care îi acordă în mod implicit lui Mitrov statutul de cel mai de succes fotbalist din istoria Felnacului.

6. Evoluția echipei după 1989

După revoluția din 1989 și modificările de regim aferente fotbalistii din „generația Borugă-Tisza” s-au retras la începutul anilor '90. Practic Vife a mai activat două sezoane în liga a IV, respectiv în sezonul 1990/1991 și în sezonul 1991/1992, în ambele competiții încheind pe locul nouă. Astfel în 1990/1991 Vife a acumulat 26 de puncte, din 30 de meciuri jucate, având 11 victorii, 4 egaluri și 15 înfrângeri, cu un golaveraj de 53 de goluri marcate și 68 de goluri primite. În ediția de campionat 1991/1992, Felnacul a obținut 31 de puncte din 30 de meciuri jucate, învingând de 14 ori, având și 3 egaluri și 13 înfrângeri. Vife a marcat 62 de goluri și a primit 65, într-un campionat jucat alături de (în ordinea clasamentului) Aurul Negru Pecica, Olimpia Arad, CFR Arad, ICRTI Arad, Mureșul Zădăreni, Unirea Șofronea, Victoria Nădlac, Stăruința Dorobanți, Înfrățirea Iratoș, Agronomia Șagu, Tricou Roșu Arad, Unirea Șeitin, Fulgerul Arad, Podgoria Ghioroc, Foresta Sânpetru

Vife în anii '90

German.⁶¹ Ulterior, vreme de mai bine de două decenii Felnacul a activat în liga a V-a și în liga a VI-a. La finele anilor '90 la Vife s-a afirmat o nouă generație de felnăcani, la echipă jucând „Nicu Pecican în poartă... pe teren Alin Corbei, Nicu Ciuban, Paul Rad, Dani Popa, Ciunea, Lelu Țapoș, Roșu (n.a. - Mircea Corbei), Viorel Rad, Oli (n.a. - Oliver Felnacichi) și Tică Țicală⁶² O echipă care are cel puțin meritul că a salvat Felnacul de mediocritatea ligii a VI-a, promovând în liga a V-a. În virtutea faptului că era o echipă formată din localnici - credem principalul motiv - s-a bucurat de susținerea felnăcanilor, cum ulterior nici o altă generație de fotbaliști

Victoria Felnac în anii '90

După 2000, în primul deceniu al noului mileniu, activitatea echipei a fost cel puțin fluctuantă, atât din punct de vedere al rezultatelor, cât și al componenței lotului de jucători, ținând cont de relația felnăcani-extrafelnăcani, raport antagonic prin excelență în acest context evocat măcar prin prisma detașării felnăcanilor de echipă, în condițiile în care balanța a înclinat adeseori clar în favoarea ultimilor. Cert este că în la finele primului deceniu din secolul al XXI-lea Victoria Felnac

nu mai exista: „În 2008 nu mai era echipă. Nu a ținut mult situația asta! S-a făcut una din felnăcani, care a activat în liga a VI-a”.⁶³ Cert este că până în prezent echipa nu s-a mai confruntat cu o asemenea situație. Evident lotul, ca și în alte dăți, în calitate de sistem deschis a primit și repudiat un număr mare de fotbaliști.

Victoria Felnac în sezonul 2011/2012

Din 2012 în activitatea echipei Vife se implică și Ioan Malița, înregistrându-se în scurt timp un curs ascendent constant al Victoriei Felnac.⁶⁴ În 2013 Vife promovează în liga a V-a, echipa urmând o traiectorie ascendentă.⁶⁵ Ca urmare, în prezent, în a doua jumătate a sezonului 2014/2015 putem spune că Vife este cu un picior în liga a IV-a⁶⁶, acolo unde tradițional a activat și istoricește vorbind îi este locul și rostul. Timpul va fi însă cel care va elucida traseul pe care-l va urma Vife, la fel ca și în cazul multitudinii de direcții și dimensiuni ale evoluției Felnacului.

Victoria Felnac în sezonul 2012/2013

Victoria Felnac în sezonul 2014/2015

Note:

1. Interviu cu Sabin Jura, n. 1929
2. idem
3. Interviu cu Gheorghe Micloș, n.1930
4. Interviu cu Sabin Jura
5. Interviu cu Sabin Jura
6. idem
7. Interviu cu Gheorghe Micloș
8. Interviu cu Sabin Jura
9. Interviu cu Gheorghe Micloș
10. idem
11. Interviu cu Sabin Jura
12. Interviu cu Gheorghe Micloș
13. Interviu cu Jiva Mihailovici
14. idem
15. ibidem
16. ibidem
17. informație primită pe parcursul timpului, de la cei doi fotbaliști implicați direct în evenimente
18. idem
19. conform unui dosar oficial de monitorizare al echipei Victoria Felnac, aflat în posesia lui Tomici Mihai, n.1950
20. Idem
21. Ibidem
22. Ibidem
23. Ibidem
24. Ibidem
25. Ibidem
26. Ibidem
27. Ibidem
28. Ibidem
29. Ibidem
30. Ibidem
31. Ibidem
32. Ibidem, vezi un articol decupat din cotidianul Flacăra Roșie din perioadă
33. cf. aceluiași dosar de monitorizare al echipei Victoria Felnac, aflat în colecție particulară
34. idem
35. Ibidem

36. Ibidem
37. Ibidem
38. Ibidem
39. Ibidem
40. Ibidem
41. Ibidem
42. Ibidem
43. Ibidem
44. Ibidem
45. Ibidem
46. Ibidem
47. Ibidem
48. conform unui dosar oficial de monitorizare al echipei Victoria Felnac, aflat în posesia muzeului local
49. Ibidem
50. Ibidem
51. conform dosarului oficial de monitorizare al echipei Victoria Felnac, aflat în colecție particulară
52. Ibidem
53. Ibidem
54. Interviu cu Lucian Șerban
55. Interviu cu Lucian Pecican
56. Interviu cu Lucian Șerban
57. Interviu cu Doru Pantin
58. Idem
59. Informație primită de la Mitrov Mihai, n. 1963
60. Idem
61. vezi <http://www.ajf-arad.ro/>
62. Interviu cu Crăciun Lingurar, n. 1972
63. Interviu cu Virgil Olariu, n. 1960
64. Informație primită de la Ioan Malița
65. idem
66. ibidem

Cuprins

I Cadrul natural	3
II Evoluția istorică de la începuturi până în secolul al XVI-lea	8
1. Civilizația traco-geto-dacă în perimetrul comunei Felnac	8
2. Romanizarea	10
3. Autohtoni și alogeni în perioada marilor migrații.....	13
4. Urmările migrației maghiare.....	17
5. Felnacul de la invazia mongolă la descălecatul fraților Iakșici	19
6. Satul între răscoala de la 1514 și destrămarea statului maghiar în 1541.....	24
III. Felnacul sub administrație imperială otomană până la 1699	30
IV. Perioada austriacă a Felnacului	34
1. Instaurarea dominației austriece la nord de Mureș	34
2. Banatul austriac și răscoalele românești cu caracter antihabsburgic din perioada 1736-1739.....	36
3. Grănicerii habsburgici de pe valea Mureșului	41
3. a. Cadrul general. Revolta grănicerilor din 1735. Desființarea zonei grănicerești	41
3. b. Grănicerii la Felnac. Evoluția satului.....	44
4. Evoluția etno-demografică din secolul al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea	47
5. Organizarea administrativă în imperiu	51
V. Biserica și școala - instituții fundamentale în viața satului	56
1. Ortodoxismul la Felnac	56
1. a. Cadrul general	56
1. b. Începuturile creștinismului și ale ortodoxismului la Felnac.....	59
1. c. Evoluția ortodoxiei din secolul XVII până în prezent.....	61
1. c. 1. Împreună	61
1. c. 2. Biserica ortodoxă română	63
1. c. 3. Biserica ortodoxă sârbă	69
2. Biserica pentecostală	71
3. Biserica baptistă	76
4. Școala	79
4. a. Perioada imperială	79
4. b. Instituțiile de învățământ locale în perioada interbelică.....	84
4. c. Școala după 1945	90
VI. Primul Război Mondial	102

VII. Felnacul în perioada Marii Uniri	108
VIII. Perioada interbelică	120
1. În România Mare	120
2. Modul de viață tradițional	124
2.a. Activitățile economice.....	124
2.b. Alimentația	127
2.c. Habitatul	130
2.e. Portul popular	133
2.f. Jocul	136
2.g. Percepția evenimentelor majore din viața omului.....	138
2.g.1. Obiceiuri la botez.....	138
2.g.2. Obiceiuri la cununie	140
2.g.3. Obiceiuri la înmormântări	144
IX. Al doilea război mondial	151
X. Colectivizarea în Felnac	160
1. Preambul la colectivizare.....	160
2. Consecințele cotelor agricole 1948-1957.....	165
3. Colectivizarea propriu-zisă. Participanți. Metode.....	170
4. Violența - un mijloc eficient de colectivizare a felnăcanilor.....	176
5. Consecințele colectivizării. Concluzii.....	183
XI. Felnacul în perioada comunistă.....	190
1. Societatea felnăcană postbelică.....	190
2. Regimul socialist pe plan local-între realizări și dezamăgiri comuniste.....	193
XII. Felnacul după 1989.....	201
XIII. Structuri etno-demografice în secolul XX	206
1. Evoluția satului în perioada postbelică.....	206
2. Țigani și slovacii - două minorități cu două destine diferite.....	208
2.a. Țigani.....	208
2.b. Slovacia	215
3. Alte minorități felnăcane.....	217
4. Migrația ardelenilor și relația lor cu băștinașii.....	219
XIV. Călugăreni - localitate limitrofă sau viitor cartier.....	225

XV. Victoria Felnac – istorie, tradiție, evoluție	232
1. Începuturile	232
2. Fotbalul în perioada postbelică. Generația anilor '50.....	234
3. Generația de aur!.....	236
4. <i>Vife</i> în a doua jumătate a anilor '70 și începutul anilor '80.....	244
5. Perioada de glorie cu Borugă și Feri Tisza.....	252
6. Evoluția echipei după 1989.....	256